

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2567
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1537

ULUSLARARASI HUKUK I

Yazarlar

Yrd.Doç.Dr. Ertuğrul UZUN (Ünite 1)

Yrd.Doç.Dr. Elif UZUN (Ünite 2, 3)

Yrd.Doç.Dr. Galip Engin ŞİMŞEK (Ünite 4, 5, 8)

Prof.Dr. Ayşe Nur TÜTÜNCÜ (Ünite 6, 7)

Editörler

Prof.Dr. Ayşe Nur TÜTÜNCÜ

Yrd.Doç.Dr. Elif UZUN

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2012 by Anadolu University
All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic, tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Genel Koordinatör Yardımcısı

Arş.Gör.Dr. İrem Erdem Aydın

Öğretim Tasarımcıları

Doç.Dr. Murat Ataizi

Yrd.Doç.Dr. Mestan Küçük

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tüfrik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Öğr.Gör. Nilgün Salur

Dil Yazım Danışmanı

Okt. Olcay Saltık

Kitap Koordinasyon Birimi

Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tüfrik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

Uluslararası Hukuk I

ISBN
978-975-06-1236-7

1. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 18.900 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Haziran 2012

İçindekiler

Önsöz vii

Tarihsel Gelişim ve Kuram.....	2
ULUSLARARASI HUKUKUN TANIM VE KAPSAMI	3
Tanım ve Temel Kavramlar	3
Uluslararası Hukuk, Hukuk müdür?.....	4
Uluslararası Hukukun Kapsamı.....	6
TARİHSEL GELİŞİM VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR.....	7
Klasik Dönemde Uluslararası Hukuk.....	8
1648 Sonrası Avrupa'da Devletler Arası İlişkiler ve Hukuk	8
Avrupalı Olmayan Devletlerle İlişkiler.....	9
Klasik Dönemde Kuram	9
Klasik Dönemde Uluslararası Hukuktaki Gelişmeler.....	12
Modern Dönemde Uluslararası Hukuk.....	13
Birinci Dünya Savaşı Sonrası Devletler Arası İlişkiler ve Hukuk.....	13
Milletler Cemiyeti	13
İkinci Dünya Savaşı Sonrasındaki Gelişmeler	14
Birleşmiş Milletler.....	14
Modern Dönemde Kuram.....	15
Özet.....	17
Kendimizi Sınayalım.....	18
Yaşamın İçinden.....	19
Okuma Parçası	19
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	20
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	20
Yararlanılan Kaynaklar.....	21
Başvurulabilecek Kaynaklar	21

1. ÜNİTE

Uluslararası Hukukun Kaynakları	22
ULUSLARARASI HUKUKTA KAYNAKLAR.....	23
ULUSLARARASI HUKUKUN ASLİ KAYNAKLARI	24
Uluslararası Andlaşmalar.....	24
Uluslararası Örf ve Adet	25
Hukukun Genel İlkeleri.....	27
YARDIMCI KAYNAKLAR	29
Yargı Kararları	29
Öğreti	29
HAKKANİYET VE NISFET	30
KAYNAKLAR ARASINDAKİ HİYERARŞİ	30
DEVLETLERİN TEK TARAFLI İŞLEMLERİ.....	32
Özet	34
Kendimizi Sınayalım	35
Yaşamın İçinden	36
Okuma Parçası	36
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	36
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	37
Yararlanılan Kaynaklar.....	37
Başvurulabilecek Kaynaklar	37

2. ÜNİTE

3. ÜNİTE

Uluslararası Andlaşmalar.....	38
ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR.....	39
Andlaşmaların Uluslararası Hukuktaki Yeri.....	39
Andlaşmanın Unsurları.....	39
Andlaşmalar İçin Kullanılan Farklı İsimler	40
ANDLAŞMALARIN OLUŞUMU	41
Hazırlık Aşaması.....	41
Bağlanma Aşaması	42
Basit Usulle Bağlanma	42
Onaylamayla Bağlanma	43
Katılmayla Bağlanma	44
Bağlanma Tarihi	44
Yürürlük Aşaması	44
Andlaşmaların Tescil ve İlanı	46
TÜRK HUKUKUNDA ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR.....	46
Uluslararası Andlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri	46
Türk Hukukunda Andlaşmalara Taraf Olma Süreci.....	47
ANDLAŞMALARIN GEÇERSİZLİĞİ.....	49
Andlaşmanın Yetkili Kişilerce Yapılmaması	49
Taraf İradesindeki Sakatlık	50
Jus Cogens Kurallara (Emredici Kurallara) Aykırılık	
Nedeniyle Geçersizlik	51
Geçersizlik İddiasında Bulunma Usulü.....	51
ANDLAŞMALARIN ÇATIŞMASI	52
ANDLAŞMALARIN ÜÇÜNCÜ DEVLETLERE ETKİSİ	53
ANDLAŞMALARIN YORUMU.....	54
ÇEKİNCE	55
ANDLAŞMALARIN SONA ERMESİ	56
Andlaşma Hükmüyle Sona Erme	57
Tarafların İradesiyle Sona Erme	57
Fesih veya Çekilmeyle Sona Erme	57
Andlaşmanın İhlali Sonucu Sona Erme.....	57
Andlaşmanın Uygulanmasının İmkânsızlaşması Sonucu Sona Erme	58
Koşulların Değişmesi Sonucu Sona Erme.....	59
Sonradan Ortaya Çıkan Jus Cogens Kurallara Aykırılık Nedeniyle	
Sona Erme.....	60
Andlaşmaların Sona Ermesinde Usul	60
Özet.....	61
Kendimizi Sınayalım.....	62
Yaşamın İçinden.....	63
Okuma Parçası	63
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	64
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	64
Yararlanılan Kaynaklar.....	65
Başvurulabilecek Kaynaklar	65

4. ÜNİTE

Uluslararası Hukukta Kişilik.....	66
ULUSLARARASI HUKUK KİŞİLİĞİ VE TANIMA	67
Kişilik	67

Tanıma	68
DEVLET TÜRLERİ.....	71
DEVLETİN UNSURLARI.....	73
Ülke.....	74
Uluslararası Hukukta Ülke Kazanma Biçimleri.....	75
Ülke İle İlgili Uyuşmazlıklarda İleri Sürülen Bazı Esaslar	78
İnsan Topluluğu	80
Egemen Siyasal Otorite	80
YENİ DEVLETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE HALEFİYET (ARDILLIK)	
MESELESİ	80
Özet	83
Kendimizi Sınayalım	84
Yaşamın İçinden	85
Okuma Parçası	86
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	86
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	86
Yararlanılan Kaynaklar.....	87
Başvurulabilecek Kaynaklar	87

5. ÜNİTE

Uluslararası Teşkilatlar.....	88
ULUSLARARASI TEŞKİLATLAR	89
Tarihsel Gelişim ve Uluslararası Teşkilat Türleri.....	89
Uluslararası Teşkilat Tanımı ve Teşkilatların Hukuki Kişiliği.....	93
Uluslararası Teşkilatların Kurucu Andlaşmalarının Yorumu ve	
Teşkilatların Yetkileri ve Sorumluluğu Meseleleri.....	94
Uluslararası Teşkilatların Üye Olan ve Olmayan Devletler ve	
Özel Hukuk Kişileri İle İlişkilerine Uygulanacak Hukuk	98
Özet	100
Kendimizi Sınayalım	101
Yaşamın İçinden	102
Okuma Parçası	103
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	103
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	104
Yararlanılan Kaynaklar.....	104
Başvurulabilecek Kaynaklar	104

6. ÜNİTE

Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözüm Yolları	106
ULUSLARARASI BARIŞÇIL ÇÖZÜM YOLLARININ GELİŞİMİ VE ÖNEMİ ..	107
ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ.....	108
Uluslararası Uyuşmazlık.....	108
Hukukî Uyuşmazlık ve Siyasî Uyuşmazlık	108
BARIŞÇIL UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YOLLARI.....	109
Anlaşma Usulleri	110
Diplomasi Görüşmeleri.....	110
İyi Mesai ve Dostane Teşebbüs	110
Arabuluculuk	110
Araştırma Komisyonları.....	110
Uzlaştırma Komisyonları.....	110
Siyasi Teşkiller Nezdinde Çözüm Usulü.....	111
Genel Kurul.....	111

Güvenlik Konseyi	111
Genel Sekreter	112
Yargı Usulleri.....	113
Hakemlik Usulü.....	113
Sürekli Mahkemeler-Uluslararası Adalet Divanı.....	114
Özet	117
Kendimizi Sınayalım	118
Yaşamın İçinden	119
Okuma Parçası	119
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	120
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	120
Yararlanılan Kaynaklar	121
Başvurulabilecek Kaynaklar	121

7. ÜNİTE

Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı..... 122

SAVAŞI ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMLERİ	123
BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞARTI UYARINCA KUVVET KULLANIMI	124
Kuvvet Kullanma Yasağının Kapsamı.....	125
Meşrû Müdafaa Hakkının Kapsamı ve Şartları	126
Özet	132
Kendimizi Sınayalım	133
Yaşamın İçinden	134
Okuma Parçası	134
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	135
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	135
Yararlanılan Kaynaklar.....	135
Başvurulabilecek Kaynaklar	135

8. ÜNİTE

Devletin Yargı Muafiyeti ve Diplomatik İmtiyaz ve Muafiyetler..... 136

DEVLETLERE VE TEMSİLCİLERİNE UYGULANAN	
İMTİYAZ VE MUAFİYETLER	137
Devletin Yargı Muafiyeti İlkesi.....	137
Devlet Başkanı ile Hükümet Başkanı ve Dış İşleri	
Bakanının Yargı Muafiyeti	138
Devletin Askeri Kuvvetlerinin ve Savaş Gemilerinin Statüsü	139
DİPLOMATİK İMTİYAZ VE MUAFİYETLER	140
Diplomatik Misyon ve Personel	140
Konsoloslar	142
Özet	143
Kendimizi Sınayalım	144
Yaşamın İçinden	146
Okuma Parçası	146
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	146
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	147
Yararlanılan Kaynaklar.....	147
Başvurulabilecek Kaynaklar	147

Önsöz

Ulaşım ve iletişim olanaklarının artışı, dünyayı her geçen gün daha küçük bir mekan haline getirmekte ve insanlar arası ilişkilerin sıklığını ve türünü değiştirmektedir. Bu değişim, devletler arasındaki ilişkilere de yansımaktadır. Dünya devletleri, eskiye oranla çok daha yakınlaşmış durumda ve–aksi tutum sergileyen birkaç devlet dışında– çok daha yoğun temas içindedirler. Bu gelişme, insan topluluklarından da bildiğimiz üzere, çözülmesi gereken sorunları da beraberinde getirir. Bahsi geçen sorunların çözümünde ilk akla gelen yol, ilkel toplulukları andırır şekilde, kaba güce başvurulmasıdır. Ne yazık ki dünya tarihi, anlaşmazlıkların çözümünde tercih edilen kaba gücün, yani savaşın yıkıcı örnekleriyle doludur ve yine de ne yazık ki savaşlar döneminin sona erdiğini iddia etmek mümkün değildir. Ancak, insanlık, devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümü için, yerel/ulusal ölçekte yapmayı başardığı gibi uluslararası alanda da bir hukuk düzenini kurma idealini hayata geçirebileceği inancını hala taşımaktadır. Sorunların, anlaşmazlıkların ve çıkar çatışmalarının mümkün olan en az zararlı halledilebilmesi için başvurulabilecek, devletler arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların ve bu kurallara uymayı sağlayacak mekanizmaların sayısı her geçen gün çoğalmaktadır. İşte elinizdeki Uluslararası Hukuk kitabı, devletler arası ilişkilerin ‘hukuk’ adını alan düzenini ele almaktadır. Uluslararası hukukun öneminin her zamankinden daha fazla hissedildiği çağımızda, bu kitabın uluslararası hukuku anlamayı kolaylaştıracak bir anahtar olmasını diliyoruz.

Ünitelerin başında belirlenen Amaçlarımız ile o ünitenin amacı ortaya konulmaktadır. Her ünitenin başında Anahtar Kavramlar ile ünitenin içindeki önemli kavramların dikkatinizi çekmesi amaçlanmaktadır. Ünite içinde yer alan açık uçlu Sıra Sizde çalışmaları ile üniteye edindiğiniz bilgileri kendi kendinize değerlendirmeniz ve tartışmanız beklenmektedir. Ünitenin sonunda yer alan Okuma Parçası, konuyu farklı bir şekilde ele alan yazarların görüşleriyle tanışmanızı sağlayarak, yeni yaklaşım olanaklarını değerlendirmenizi imkan verecektir. Yaşamın İçinden ile güncel haberlerle konuları somutlaştırabileceğiz. Kendimizi Sınayalım ile de, işlenen konuyu kavrayıp kavramadığınızı anlamanız amaçlanmaktadır.

Editörler

Prof.Dr. Ayşe Nur TÜTÜNCÜ

Yrd.Doç.Dr. Elif UZUN

ULUSLARARASI HUKUK I

Amaçlarımız

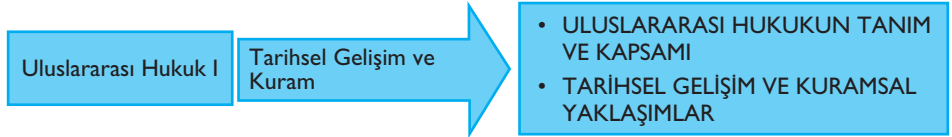
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Uluslararası hukuku tanımlayabilecek,
- Klasik dönemde uluslararası hukukun gelişimini özetleyebilecek,
- Klasik dönemde uluslararası hukuka kuramsal yaklaşımları listeleyebilecek,
- Modern dönemde uluslararası hukukun gelişimini özetleyebilecek,
- Modern dönemde uluslararası hukuka kuramsal yaklaşımları listeleyebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Uluslararası hukuk tarihi
- Uluslararası hukuk felsefesi
- Milletler Cemiyeti
- Doğal hukuk
- Hukuki pozitivizm

İçindekiler

Tarihsel Gelişim ve Kuram

ULUSLARARASI HUKUKUN TANIM VE KAPSAMI

Tanım ve Temel Kavramlar

Uluslararası hukuku ihtiyatlı bir tanımla, ‘uluslararası hukuk kişileri arasındaki ilişkileri düzenleyen ilke ve kurallar’ olarak belirleyebiliriz. Bu tanımla ‘ihtiyatlı’ olarak nitelemenin nedeni, uluslararası hukuk hakkındaki farklı yaklaşımlardan herhangi birisinin tarafını tutmaması ve genelliği itibarıyla kapsayıcı olmasıdır. Üstelik verdiğimiz tanımda ‘uluslararası hukuk kişiliği’ anahtar kavram olarak ortaya çıkar ve bizzat bu kavram da tanımlanmaya muhtaçtır.

Kitabımızın dördüncü ünitesi, ‘uluslararası hukuk kişiliği’ne ayrılmıştır. Konu hakkındaki ayrıntılı bilgiyi söz konusu ünite de bulacaksınız. Ancak uluslararası hukukun tanımlanması, tarihsel gelişiminin aktarılması ve nihayet uluslararası hukuktaki kuramsal tartışmaların büyük kısmı, hatta uluslararası hukukun gerçekten hukuk olup olmadığına ilişkin tartışmalar, uluslararası hukuk kişiliği sorunu çevresinde ortaya çıkar. Dolayısıyla ‘Uluslararası Hukuk’ kitabının ilk ünitesi, zorunlu olarak uluslararası hukuk kişiliği tartışmalarını da içermek durumundadır.

‘Hukuk’ düşüncesi, hukuk adı altında kurulan düzenin niteliği, bu düzen hakkında yürütülen felsefi tartışmaların içeriği ne olursa olsun, ‘kişi’ kavramına dayanır. Eğer hukuku sıradan bir algıyla ‘kurallar’ olarak gördüğümüzü düşünürsek bu kurallar ‘kişilere hak ve yükümlülük yükler’. Söz konusu hak ve yükümlülükler çerçevesinde ‘kişiler’ hukukun kurduğu mekanizmaları kullanmak suretiyle sahip oldukları durumun veya gerçekleştirdikleri eylemlerin hukuki sonuçları bulunduğunu, haklarının ihlal edildiğini, ihlali gerçekleştirenlerin sorumlu olduğunu, bu sorumluluk çerçevesinde belli davranışlarda bulunma yükümlülüklerinin bulunduğunu vs. iddia ederler. Gündelik hayatımızda tabi olduğumuz ve adına devlet denen yapının hem kurucusu hem de ürünü olan hukuk açısından kişi, öncelikle insanlardır. Bunun yanında hukuk, hak ve yükümlülük sahibi kılınabilmesi açısından bazı kişi ve mal topluluklarını kişi olarak kabul eder. Bunların ilki hukuk terminolojisinde ‘gerçek kişi’, ikincisi ise ‘tüzel kişi’ olarak adlandırılır.

Uluslararası hukuk ile bağlantısını kurarken iç hukuk veya ulusal olarak adlandırdığımız, devletin egemenlik alanı içinde geçerli olan bu hukuk düzeni ile onun kabul ettiği kişi kavramı, devlet, yani merkezi siyasal iktidar ile bu iktidarın üzerinde güç sahibi olduğu kişiler arasındaki hiyerarşik ilişkiyi zorunlu bir unsur olarak bünyesinde barındırır. Oysa uluslararası hukuk söz konusu olduğunda, iktidar ve

Uluslararası hukuk kişiliği: Uluslararası hukukta hak ve yükümlülük sahibi olabilmek, uluslararası hukuk mekanizmalarını harekete geçirebilmek için sahip olunması gereken nitelik. Genel kabul, devletlerin, uluslararası örgütlerin ve kısmen özel kişilerin uluslararası hukuk kişiliğine sahip olduğudur.

hukuk kişileri ayrımı ortadan kalkar. Uluslararası hukuk, uluslararası hukuk kişilerinin oluşturduğu ilke ve kurallardır. Uluslararası hukukta kişi kavramı, öncelikle devletlere karşılık gelir. Devletlerin 'eşit' ve 'egemen' oldukları kabul edilir. Uluslararası fiilî siyasal ilişkiler nasıl şekillenmiş olursa olsun, uluslararası hukuk açısından bu ilke temeldir. 20. yüzyılın ortasından itibaren yaşanan bazı gelişmeler, uluslararası örgütlerin ve hatta son zamanlarda gerçek kişilerin (bireylerin) de uluslararası hukuk kişisi sayılabilmesine olanak sağlamıştır. Nitekim artık uluslararası örgütlerin de hukuk kişisi olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir. Bireylerin de çeşitli mekanizmalara başvurma olanağına sahip oldukları bir gerçektir. Bununla birlikte, uluslararası örgütler de bireylerin uluslararası hukuk mekanizmalarını harekete geçirme kabiliyetine sahip olmaları da devletlerin varlığına bağlı olduğundan, en azından kuramsal olarak uluslararası hukuk kişiliği açısından ağırlığın hala devletlerde olduğunu söyleyebiliriz.

Yukarıda yaptığımız ilke ve kurallar ifadesine de uluslararası hukukun tarihsel gelişimi ve kuramsal temelleriyle ilgili yapacağımız açıklamaların daha iyi anlaşılabilmesi için kısaca değinmemiz gerekiyor. Bu konuyla ilgili ayrıntılı bilgiyi, 'Uluslararası Hukukun Kaynakları' başlığı altında bir sonraki ünite de bulacaksınız.

Belirttiğimiz gibi, iç hukuka dayanan sıradan bir hukuk algısı, iktidarın koyduğu, en azından iktidarın (devletin) koruması altındaki kurallara gönderme yapar. Uluslararası hukukta böyle bir iktidar bulunmadığına göre, uluslararası hukuk kurallarının nerede aranması gerektiği sorulabilir. Ayrıntıları ilgili ünite de bulunmak üzere, şimdilik, bu kuralların devletlerin ortaklaşa ürünü olduğunu söyleyebiliriz. Uluslararası hukuku oluşturan ilke ve kurallar temelde devletlerin uzun süren uygulamalarının ardından kural olarak algıladıkları davranışlardan ve devletler arasında iki taraflı veya çok taraflı olarak akdedilen andlaşmalardan çıkarılır. Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulmasından sonra çok taraflı andlaşmaların tür ve sayısı ile andlaşmalara taraf olan devletlerin sayısında görülen artış, özellikle bazı konularda uluslararası hukukun yazılı hâle gelmiş kurallarındaki artışı doğurmuştur. Nitekim her uluslararası hukuk kitabında olduğu gibi bu kitapta da pek çok konu çok taraflı uluslararası belgelere dayanılarak incelenecektir.

Uluslararası Hukuk, Hukuk mudur?

Uluslararası hukukun sahip olduğu bazı özellikler yanında, devletler arasındaki ilişkilerin özellikle uluslararası toplulukta öne çıkan ve kamuoylarında tartışma yaratan bazı örnekleri, uluslararası hukukun 'hukuk' adını almayı hak etmediği, bu düzlemde 'hukuk'un değil 'güç'ün söz konusu olduğu iddialarının sıkça dile getirilmesine neden olmaktadır. Bazı devletlerin uluslararası siyasette hakim durumda olmaları ve bazı eylemlerinin uluslararası toplumun bir kısmı açısından 'gayri adil', 'gayri meşru' ve 'hukuka aykırı' görülmesine ek olarak bir hukuk düzeninden belki de en çok beklenen hukuka aykırılık mekanizmalarının, başka bir ifadeyle yaptırım mekanizmalarının etkin bir şekilde işletilemediği görüldüğünde, bu tip iddiaların cazibesine kapılmamak güçtür.

Böyle bir yaklaşımın sadece siyasetçilere ve medyadaki tartışmalardan etkilenen bireylere ait olmadığını da söylememiz gerekiyor. Özellikle hukuk ve hukuki sorunlar üzerine yoğunlaşmış hukuk filozoflarının bir kısmının da uluslararası hukuku 'hukuk' olarak görmediğini söylemeliyiz. Bu filozoflar, özellikle iç hukuku bir ölçüt olarak kullanır ve hukuku; iktidar, iktidarın çıkardığı kurallar, kurallara eklenmiş yaptırımlar, etkin bir yargılama mekanizması ve yargı kararlarının yerine getirilmesi, yani yaptırımların uygulanması olarak görürler. Bir kurallar düzeninin

hukuk olabilmek için bu koşulları taşımak zorunda kalması, uluslararası hukukun 'hukuk' olma özelliğinin sorgulanmasına neden olur. Zira uluslararası toplulukta, iç hukuktakine benzer bir iktidar yoktur. Uluslararası hukuk ilke ve kuralları, böyle bir iktidarın çıkardığı, koyduğu, yarattığı kurallar değildir. Uluslararası hukuktaki yargılama mekanizmaları, iç hukuktaki zorunlu yargılama mekanizmalarından farklı olarak, devletlerin iradesine bağlı olarak işlemektedir. Son olarak, uluslararası hukukun ihlali durumundaki yaptırımların uygulanması, iç hukuktakinden çok daha zor olmaktadır. Böyle bir hukuk yaklaşımını dillendiren ve uluslararası hukukun 'hukuk' niteliğinin tartışılmasına neden olan en önemli düşünür, İngiliz hukuk filozofu John Austin (1790-1859) olmuştur. Austin uluslararası hukuku, hukuk olarak değil 'pozitif ahlak' olarak görmüştür.

Ulusal hukuku Austin'e benzer şekilde görmek, zorunlu olarak uluslararası hukuku hukuk olarak görmemeyi gerektirmez. Bunun çarpıcı bir örneği, hukuk felsefesi akımları arasındaki ayırma işaret eden bazı kabuller açısından Austin'i takip ederken Austin'in kuramını geliştiren 20. yüzyılın büyük bir hukuk filozofu H.L.A. Hart'ın (1907-1992) yaklaşımıdır. Hart, **modern devletlerin** hukukunu bir kurallar sistemi olarak görür. Bu sistem iki tür kuraldan, birincil ve ikincil (asli ve tamamlayıcı) kuralların birleşiminden oluşur. Birincil kurallar, doğrudan bireylere yönelmişlerdir ve 'Yap!' veya 'Yapma!' anlamı içerirler. İkincil kurallar ise, kurallar hakkındaki kurallardır. Bunlar, kuralların nasıl yapılacağını ve değiştirileceğini, yargılamanın nasıl yapılacağını ve bir kuralın o sisteme dâhil olup olmadığını söyleyen kurallardır. Esasında bu kurallar bütününe 'sistem' niteliği veren, Hart'ın 'tanıma kuralı' dediği ikincil kuralların son türü olan kuraldır. Bu kural sayesinde, bir kuralın söz konusu sisteme ait olup olmadığını 'önceden' söylemek mümkün olabilecektir. Hart ikincil kuralların varlığının, ilkel toplulukların hukuku ile gelişmiş toplumların hukukunu ayıran şey olduğunu söyler. İkincil kurallar, yani hukukun bir sistem niteliği kazanmış olması, hukukun gelişmişliğini göstermektedir.

Uluslararası hukuk söz konusu olduğunda Hart, 'Uluslararası hukuk, gerçekten hukuk mudur?' sorusunun yabana atılmayacak bir soru olduğunu söyleyerek tartışmasına başlar. Böyle bir şüphenin en önemli nedeni, 'hukuk' sözcüğünü iç hukuka gönderme yaparak kullanmaktır. Yani bu anlamıyla hukuk; bir iktidarın, bu iktidarın yarattığı kuralların, kuralların yaptırımla desteklenmiş olmasının ve kuralların etkin bir şekilde uygulanıyor olmasının varlığını varsayar. Hart, eğer hukuk bu şekilde görülecek olursa uluslararası hukukun yasama organından, zorunlu yargılama yetkisine sahip yargı organlarından ve yaptırımları uygulayacak zor kullanma gücüne sahip bir iktidarın yokluğundan hareketle, uluslararası hukukun esasında hukuk olmadığını söylemenin mümkün olabileceğini söyler. Ancak bu bir yanılgıdır. Çünkü Hart'ın modern devletin hukukuna getirdiği yaklaşımla ele alacak olursak ikincil kuralların varlığı, hukuk olabilmenin koşulu değildir. Uluslararası hukukun söz konusu unsurlara sahip olmamasının anlamı, onun ilkel, tamamlanmamış bir hukuk olduğudur. Bu bakışla uluslararası hukuk, sadece birincil kurallara sahip toplulukların kurallarına benzemektedir. Ortada bir sistem yoktur. Ancak tek tek kurallar ve bu kuralların oluşturduğu bir hukuk vardır. Hart'a göre uluslararası hukukun hukuk olup olmadığını tartışırken bakılması gereken ulusal hukuklarla olan farklılığı değil, onlara olan benzerliğidir. 'Uluslararası hukuk' ifadesini ilk defa kullanan Bentham'a atıfla Hart, 'uluslararası hukukun hukuka yeterince benzediğini' söyler. Ancak bu benzerlik biçim açısından değil içerik açısından ve bir ulusal hukuka uluslararası hukuktan daha fazla benzeyen herhangi bir sosyal kurallar grubu yoktur (Hart 1997, s. 213-37).

Modern devlet: Avrupa'da 17. yüzyıldan itibaren, Kilise'nin etkisinden kurtulmuş, seküler egemenlik anlayışına dayanan, merkezi iktidarın ülke toprakları üzerinde otorite sahibi olduğu, tek bir hukukun ve merkezi bir ordunun bulunduğu devlettir. Ulus devlet deyimini de eş anlamlı olarak kullanılır.

Öyle görülüyor ki ulusal hukukları temel alan ve bu açıdan dar bir hukuk tanımı, uluslararası hukuku 'hukuk' olarak görmeme eğilimindedir. Oysa hukuku daha geniş bir şekilde düşünecek olursak uluslararası hukuk, en azından, yaygın bir niteliyle *'lex imperfecta'* -tamamlanmamış, yetkin olmayan hukuk- olarak görülebiliriz. Bunun yanında benzer bir muhakemeye başka bir noktaya da işaret etmek mümkündür. Atalay'ın ifadesiyle;

"bir hukuk düzeninin, bu arada uluslararası hukukun, yetkinlik ya da başka türden bir niteliğe sahip olup olmadığına bilgisi, kendisine hukuk denilenden değil; ancak onun düzenlediği toplumsal ilişkilerden; yani onun gerçek varoluş koşullarından, nihayet söz konusu olan uluslararası hukuk olduğuna göre, uluslararası toplumdan elde edilebilir." (Atalay 1997, s. 12)

Bu durumda, uluslararası hukukun hukuk olup olmadığı sorusu, eğer hukukla kastedilen sadece ulusal hukuk olursa, anlamını kaybedecektir. Zira uluslararası hukuk zaten devlet, hatta ulus devlet sonrası bir tarihsel yapı ise uluslararası hukukun yetkinliğini veya varlığını, onu mümkün kılan devlet(ler)in yarattığı aynı zamanda da o devlet(ler)i yaratan hukuk düzen(ler)ine bağlamak çelişki olacaktır.

Medyanın ve uluslararası siyasetin öne çıkardığı örneklerin ötesinde daha derin bir inceleme, devletlerin pek çok kuralı şu veya bu sebeple hem kendileri hem de diğer devletler açısından bağlayıcı kabul ettiğini, söz konusu kurallara uyma sıklığının ihlal sıklığından daha fazla olduğunu gözlemlemek mümkündür ve eksikliklerine, aksaklıklarına, bazı adaletsiz sonuçlarına rağmen, bir uluslararası hukukun var olduğu rahatlıkla söylenebilir.

SIRA SİZDE

1

Son yıllarda Türkiye'nin de bir şekilde etkilendiği uluslararası hukuk sorunlarını hatırlamaya çalışın. Bu olaylarla ilgili yargılarınızın 'hukuk' ve 'adalet' kavramlarıyla ilgisini kurun. Uluslararası hukukun niteliğini bu düşünceler etrafında tartışın.

Uluslararası Hukukun Kapsamı

Devletler arası ilişkilerin gelişimi ve uluslararası hukuk hakkındaki tartışmalar, uluslararası hukuka ilişkin açık ve aydınlatıcı bir tanım vermeyi zorlaştırdığından, bir inceleme alanı olarak uluslararası hukukun neleri kapsadığına en azından başlıklar hâlinde bakmak yerinde olacaktır. Elinizdeki kitapta değinilen kapsamın tamamı değil, nispeten daha önemli olduğunu düşündüğümüz ve geleneksel olarak uluslararası hukuk kitaplarında ele alınan kısımlarını inceleyeceğiz.

Uluslararası hukuk, önceleri, Avrupalı devletler arasındaki diplomatik ilişkiler, savaş ve bazı egemenlik sorunları hakkındaki kuralların incelenmesiyle sınırlıydı. Ancak uluslararası ilişkilerdeki gelişim süreciyle birlikte, çok daha geniş ve karmaşık sorunlar uluslararası hukukun ilgi alanına girmiş bulunmaktadır. Devletler doğa bilimlerindeki ve teknolojiadaki gelişmeye paralel olarak pek çok konuda eskisine oranla daha fazla iş birliği yapma ihtiyacı hissetmekte, bu amaçla uluslararası örgütler kurmaktadır. Yine pek çok sorun, ulusal düzeyde çözülmemekte, devlet faaliyetleri ülke topraklarını aşabilmektedir. İletişim, ticaret, ekonomi, finans, çevre, kalkınma gibi konular salt ulusal olmaktan çıkmıştır. Uluslararası göç, mültecileri ve sığınmacıları uluslararası bir sorun haline getirmiştir. Uluslararası güç dengelerinin sürekli değişiyor olması, devletlerin karşılıklı bağımlılığını göstermektedir.

Böyle bir gelişim ve değişim çerçevesinde artık uluslararası hukuk, geleneksel olarak ilgilendiği devlet, halefiyet, sorumluluk, savaş ve barış, savaş hukuku, andlaşmalar hukuku, deniz hukuku, uluslararası su yolları hukuku ve diplomatik ilişkiler hukuku

gibi konuların yanında, uluslararası örgütler, ekonomi ve kalkınma, nükleer enerji ve nükleer silahlanma, hava ve uzay hukuku, deniz yataklarının kullanımı, çevre, iletişim ve insan haklarının uluslararası düzeyde korunması gibi daha yeni konularla da ilgilenmektedir. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte artan uzmanlık alanlarının uluslararası hukuku da etkileyeceği, yersiz ve nedensiz bir öngörü olmasa gerek.

TARİHSEL GELİŞİM VE KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Uluslararası hukuku farklı toplumların birbirleriyle olan ilişkileriyle ilgili kurallar şeklinde ele alacak olursak, tarihsel incelemeyi çok eski dönemlerden başlatmak olanaklı olur. Yapılan arkeolojik ve tarihsel çalışmalar, bu türden kuralların tarihin her döneminde var olduğunu, en azından birbirleriyle ilişkiye giren toplumların bazı kuralların varlığını iddia ettiğini açıkça göstermektedir. Avrupa tarihinde uluslararası hukukun, Roma İmparatorluğu'nda vatandaş olmayanlarla ilgili hukuka karşılık olarak kullanılan *ius gentium* -kavimler hukuku- kavramına dayandırılmasına sıkça rastlanır. Bu yaklaşımda haklılık payı yok da değildir. 'Uluslararası hukuk' olarak kullandığımız ifadenin İngilizce'de (*international law*) J. Bentham tarafından 18. yüzyılda ilk defa kullanılmasına kadar *ius gentium* -kavimler hukuku- ifadesinden türetilen ve Türkçede 'milletler hukuku' olarak dile getirilebilecek kavramlar (İng. *law of nations*) kullanılıyordu. Hâlen bazı Avrupa dillerinde aynı deyim kullanılmaya devam etmektedir (ör. Alm. *Völkerrecht*). Ne var ki günümüzdeki uluslararası hukuk, ilk örneklerini Avrupa'da gözlemlediğimiz, etnik açıdan nispeten homojen veya homojenleştirilmiş bir nüfusa sahip, seküler -yani Kiliseden bağımsızlaşmış-, merkezi iktidarın ülke topraklarında tartışmasız otorite sahibi olduğu, tek bir hukukun geçerli olduğu, tek bir ordunun ve merkeze bağlı kolluk kuvvetlerinin görev yaptığı modern devletlerin veya ulus devletlerin ortaya çıkmasından sonraki döneme dayanır. Bu devletler en güçlü hâllerleriyle 18. ve 19. yüzyıllarda ortaya çıkmışsa da gerek modern devletlerin ortaya çıkışı gerekse modern uluslararası siyasal ilişkilerin belirleyicisi olması açısından, 1648 tarihli Westphalia Barış Andlaşması bir kırılma noktası oluşturur. Bu belirleme modern uluslararası hukuku yaklaşık 350 yıllık bir gelişmenin ürünü kılarırsa da aşağıda da göreceğimiz gibi, son elli yıldaki gelişmeler uluslararası hukukta büyük değişime neden olmuştur. Tarihsel gelişimin kaydettiği değişimleri daha iyi izleyebilmek amacıyla, uluslararası hukuku iki dönemde incelemek yerinde olacaktır. Birinci dönem, 1648'ten I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönemi, ikinci dönem ise I. Dünya Savaşı sonrasını kapsar. İlk dönem kuramsal açıdan uluslararası hukukun 'klasik dönem'i, ikinci dönem de 'modern dönem'i olarak isimlendirilebilir.

Söz konusu dönemleri ele almadan önce bir noktaya daha dikkat çekmemiz gerekiyor. Bizim burada sunduğumuz uluslararası hukuk tarihi, uluslararası hukukun Avrupalı tarihidir. Bu kısmın başında yaptığımız kapsayıcı yaklaşımla, Avrupa dışında ve söz konusu tarihlerden çok önce de farklı toplumlar arasındaki ilişkilerle ilgili kuralları ele alabilirdik. Ancak günümüzdeki uluslararası hukuk, '**Avrupa Kamu Hukuku**' adı da verilen Avrupa devletlerinin arasındaki ilişkilerin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Avrupalı devletlerin küresel siyasal ve ekonomik güç olmalarıyla birlikte, kendi aralarındaki ilişkileri düzenleyen kurallar bazen doğal süreçlerle ama çoğunca da siyasal, askeri ve ekonomik zorlamalarla küreselleşmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında pek çok devletin uluslararası hukuk sistemine bağımsız devletler olarak katılması, tarihsel gelişmelerdeki kurucu unsurları arka plana iter gibi olmuşsa da günümüz uluslararası hukukunun Batılı, asıl olarak da Avrupalı bir kaynağı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Dolayısıyla günümüz uluslararası hukukunun tarihini de Avrupa'da aramak gerekir.

Avrupa Kamu Hukuku:
Westphalia Barışının ardından Avrupalı devletler arasındaki uygulamaların gelişmesiyle varlık kazandığı çeşitli devletler ve hukukçularca iddia edilmiş ilkelerin genel ifadesidir.

Klasik Dönemde Uluslararası Hukuk

1648 Sonrası Avrupa'da Devletler Arası İlişkiler ve Hukuk

1618-1648 arasında Avrupa'da yaşanan savaş ve karmaşa hâli 'Otuz Yıl Savaşları' olarak anılır. Savaş, ilk bakışta Katolik Alman devletleri ile Protestan Alman devletleri arasındaki mezhebe dayalı bir mücadeledir. Ne var ki mezhep çatışmasının yanında, Protestanlar kadar Katolik prensler de Kilisenin otoritesinden kurtulmayı amaçlıyorlardı. Dolayısıyla taraflar bir yandan birbirleriyle diğer yandan da Kilise ile mücadele ediyorlardı. Savaşlarda Fransa, İspanya, Danimarka, Hollanda ve İsveç gibi yeni ve eski güçlerin de çıkarları çatışıyordu. 30 Yıl Savaşları, 1648 tarihli Westphalia Barış Andlaşmasıyla sonlandı. Andlaşma, Avrupa'da Fransız devrim savaşlarından önceki en büyük savaşı sonlandırmaktan çok daha büyük önem taşır. Andlaşmayla sonuçlanan konferans öncekilerden farklı olarak dinî nitelikte değildir. Kilisenin gücü hem temsil açısından zayıflamış hem de Katolikliğin yanında Protestanlık ve Kalvinizm de meşruiyet kazanmıştır. Almanya'nın prenslikleri 300 kadar devlet olarak uluslararası siyaset sahnesine çıkmıştır. Sander'in deyişiyle, Westphalia Barışından sonra "çeşitli ve çok sayıda devletin uluslararası sisteme katılması ve değişik din ve mezheplerin yan yana yaşaması, [artık] Avrupa'da normal karşılanacaktır" (Sander 2005, s. 101). Andlaşma, bütün tarafların Andlaşmanın hükümlerini diğerlerine karşı korumayı gerektiren kolektif bir güvenlik sistemi kurmuştur. Bu güvenlik sistemiyle ilgili hükümler hiçbir zaman hayata geçmemişse de Avrupa'yı bir süreliğine nispeten rahat ettirecek bir güç dengesinin yaratıldığını söylemek mümkündür. Nitekim bu dönemde Avrupa'daki devletler arasındaki dengeye dayanan ilişkiler, Avrupa Kamu Hukuku adı verilen bir tür uluslararası hukuk düşüncesinin ve uygulamasının ortaya çıkmasına neden olur. Her ne kadar Kilise Avrupa siyasetinde artık ağırlığını kaybetmişse de Katolik akılcı doğal hukuk düşüncesi, devletlerin haklarına ve birbirlerine karşı yükümlülüklerine dair daha önce varolmayan bir algı yaratmıştır.

Resim 1.1

Kanlı 30 Yıl Savaşlarının sonuncusu, 1648'deki Prag Savaşı'dır. İsveç ordusu, Prag'ın bir kısmını kontrol etmiş ancak şehrin merkezindeki kaleyi ele geçirememişlerdir. Resim, Charles Köprüsü üzerinde mücadeleyi tasvir eder.

Kaynak:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/19/Battle_on_Charles_Bridge_-_1648.jpg

Avrupa Kamu Hukuku, Napolyon'un bütün bir Kıta Avrupası'nı hakimiyetine alma çabasıyla geçici bir süre için askıda kalır. Napolyon Avrupa'yı sadece askeri gücüyle tehdit etmemiştir. Özgürlük ve milliyetçilik düşüncelerini yayması ve teşvik etmesi yanında kralların teba üzerindeki hakkına karşı koyması, Napolyon'u Avrupa devletlerinin korkulu rüyası hâline getirir. 1815 tarihli Viyana Kongresi, sonradan Fransa'nın da katılımıyla Avrupa'nın büyük güçleri arasında barışı yeniden kurar. Ne var ki yeniden kurulan düzen Balkanlarla ve yıkılmakta olan Osmanlı Devletiyle ilgili görüş ayrılıklarıyla son bulur.

Avrupalı Olmayan Devletlerle İlişkiler

15. yüzyılda Portekiz ve İspanya ile başlayan **sömürgecilik**, kısa sürede Hollanda, Fransa ve İngiltere'nin de katılımıyla Avrupalı devletlerin dünyanın geri kalan kısmını paylaşma mücadelesine dönüşmüştür. Sömürgecilik, uluslararası hukuk açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Öncelikle sömürgeleştirme sürecinde Avrupalı devletler her açıdan kendilerinden farklı topluluklarla karşılaşmıştır. Sömürgeciliğin ilk dönemlerinde bu karşılaşma, Amerikan yerlilerinin insan olup olmadıkları, dolayısıyla hukuki ve siyasi haklarının olup olmadığı tartışmalarına bile neden olabilen bir şaşkınlık yaratmıştır. Bu şaşkınlığın sonucunun yerliler açısından en hafif nitelendirmeye 'trajik' olduğu da bir gerçektir. Avrupalılar ilk başlarda güç yetirebildikleri durumda karşılaştıkları bu 'tuhaf' toplulukları köleleştirmişler ve topraklarını istila etmişler, aksi durumda ise siyasal varlıklarını tanıyarak ticari ilişkiler kurmuşlardır. **Sanayi Devriminin** Avrupalı devletleri ekonomik ve askeri açıdan dünyanın hakim güçleri yapmasıyla, 'beyaz adam'ın üstünlüğü uluslararası ilişkilere de damgasını vuracaktır. 19. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, uluslararası hukuk sistemi, Avrupalı beyaz adama ait bir sistemdir ve Avrupalı olmayan devletler bu sisteme dahil olabilmek, yani Avrupalı devletlerle eşit muameleye tabi olma iddiasında bulunabilmek için, öncelikle 'uygar' olduklarını kabul ettirmek zorunda kalacaklardır. Nitekim 19. yüzyılda Avrupalı devletler ile diğer devletler arasındaki uyumsuzlukların çözümüyle ilgili sorunlar, '**asgari uygarlık standardı**' gibi kavramlar çerçevesinde tartışılacaktır.

Sömürgeciliğin bir başka sonucu, Kuzey Amerika'daki İngiliz sömürgelerinin 1776'da bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle Amerika kıtasında yeni bir dönemin başlamış olmasıdır. 19. yüzyılın sonlarında Latin Amerika devletlerinin de İspanya ve Portekiz hakimiyetinden teker teker ayrılmaya başlamasıyla, esas itibarıyla Avrupa Kamu Hukukununun parçası olmaya devam Amerikan devletleri, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ile Latin Amerika devletleri arasındaki ilişkiler, uluslararası hukuka başka bir boyut kazandırmıştır. Avrupalı devletlerin uluslararası sorunların güç dengelerini gözetken ve güce dayanan bir perspektifle çözülmesi anlayışları, Amerika kıtasında daha somut bir hukuki çerçeveye oturmuştur.

Klasik Dönemde Kuram

Klasik dönemde uluslararası hukuka getirilen kuramsal yaklaşımlar çeşitli sınıflandırmalar altında sunulmaktadır. Bu sınıflandırmalardan biri, doğal hukukçu ve pozitivist görüşler arasında yapılan ayırmadır. Bu sınıflandırma sadece uluslararası hukuk açısından değil, genel olarak hukukla ilgili olarak yapılır. Aşağıda kısaca değineceğimiz akım ve kişiler ise, uluslararası hukuk hakkında özel olarak görüş belirtmiş olanlardır. Bu dönemde ortaya koyulan kuramsal yaklaşımların dikkat çeken bir özelliği, kuramcılarının görüşlerini salt bilimsel veya felsefi çalışmalar çerçevesinde değil, uluslararası alanda çıkan sorunlar üzerine, özellikle de mensubu bu-

Sömürgecilik: 15. yüzyıldan itibaren Avrupa devletlerinin Amerika, Afrika, Hindistan, Avustralya ve okyanuslardaki adaları hakimiyetlerine alma sürecidir.

Sanayi Devrimi: Bu ifade, 18. yüzyıldan itibaren İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinde teknolojik buluşlarla üretimde makinelerin kullanılmaya başlaması, fabrikaların kurulması ve üretim maliyetlerinin azalmasını anlatmak üzere kullanılır. Sanayi devrimini gerçekleştiren ülkeler, dünya ticaretinde etkileri hala süren bir avantaj yakalamışlardır.

Asgari uygarlık standardı: Avrupalı devletler vatandaşlarının diğer devletlerin idari ve hukuki yapısı nedeniyle maruz kaldığı hak kayıpları için talepte bulduklarında, bazı asgari uygarlık standartlarının bulunduğunu; zarar gören vatandaşlarının söz konusu devletin hukuku neyi öngörürse öngörsün, bu standartlar uyarınca tazmin edilmesi gerektiğini söylüyorlardı. Bunun yanında Avrupalı olmayan devletler vatandaşlarının Avrupa devletlerinde ticaret ve seyahat hakkını talep ettiğinde, karşılarına asgari uygarlık standartlarına uymadıkları gerekçesi koyuluyordu. Deyim, somut ve kesin standartlar olmaktan çok, Avrupa devletlerinin hukuk kurallarına gönderme yapmak için kullanılmıştır.

lundukları devletlerin çıkarları açısından dile getirmiş olmalarıdır. Ne var ki bu düşünürlerin salt kendi devletlerinin çıkarlarını meşrulaştırma amacını taşıdıklarını söylemek de abartılı bir ifade olur.

Tarihsel açıdan Antik Yunan felsefesine kadar götürebileceğimiz doğal hukuk düşüncesinin uluslararası hukuk alanındaki en önemli temsilcisi Hugo Grotius'tur (1583-1645). Grotius sadece bu yönüyle değil, çoğunca uluslararası hukukun kurucusu olarak da anılır. Genel bir tanımla doğal hukuk düşüncesi, adına 'hukuk' denen şeyin beşeri bir ürün olmaktan ziyade onun altında veya ötesinde bulunan ideal bir düzene işaret ettiğini söyler. Mevzu (konulmuş) hukuk, ancak bu ideal hukuka benziyorsa hukuk olarak adlandırılabilir. Bu açıdan doğal hukuk, insan yapımı hukuk için model alınması gereken bir yapıdır. Bu ideal hukuk, farklı doğal hukukçu düşünürlerce farklı şekillerde temellendirilir. Bir görüşe göre doğal hukukun kaynağı doğa düzenidir. Daha çok Antik Yunan felsefesinin **erekselci** anlayışında görülen bu türden doğal hukuk, nesnelere doğası itibarıyla ulaşmaya çalıştıkları mükemmelliğe yahut temelinde ahenk (uyum) ve düzen bulunan bir **kozmoolojiye** işaret eder. Bir başka doğal hukuk düşüncesi, etkisini bazı çevrelerde halen devam ettiren dini doğal hukuk görüşüdür. Buradaki ideal hukuk, Tanrının buyruklarına ve isteklerine karşılık gelir. Nihayet üçüncü bir türdeki doğal hukuk düşüncesi, büyük ölçüde dini doğal hukuk görüşünden kaynaklanmış olan akılcı doğal hukuk anlayışdır. Akılcı (rasyonalist) doğal hukuk düşüncesi, insan ve topluma ilişkin bilgilerimiz çerçevesinde akıl vasıtasıyla bulunabilecek kurallar bulunduğunu söyler. Akılcı doğal hukuk, dinden ayrı olarak temellendirilmiş bir ahlak anlayışını da kuramın merkezi yapar. Bu doğal hukukçu görüşler farklı temellere sahip olsalar da hakiki ve ideal olarak belirledikleri hukukun özellikleri açısından ortak düşünülmektedirler: Doğal hukukun ilke veya kuralları evrensel ve ebedidir; haklar ve yükümlülükler insanların, iktidarların arzu ve kararlarından bağımsız olarak mevcuttur.

Belirttiğimiz gibi Grotius çoğunca uluslararası hukukun en önemli kuramcısı hatta uluslararası hukukun kurucusu olarak anılır. Grotius'un temsil ettiği akılcı doğal hukuk anlayışı, gerçekten de modern çağın seküler -din veya Kilise dışı- nitelikli hukuk ve felsefe yaklaşımlarının ilkinin temsil eder. Ancak Grotius düşüncesini İspanyol ve İtalyan başka kuramcılarının görüşlerinden beslenerek geliştirir. Klasik Dönemde uluslararası hukuk hakkındaki kuramsal yaklaşımın temel taşlarının Francisco de Vitoria'ya (1480?-1546) ait olduğunu söyleyebiliriz. İspanyol bir ilahiyatçı olan Vitoria, Thomas Aquinas geleneğine bağlı bir din bilginidir. Aquinas'ın akılcı din yaklaşımı ile hümanizm etkisinde yetişen Vitoria'nın uluslararası hukuk alanındaki katkısı, dönemin sömürgecilik faaliyetlerinde ülkesi İspanya'nın yahut İspanya adına Güney Amerika'yı 'fetheden' savaşçıların Amerikan yerlileriyle olan ilişkileri hakkında Hıristiyan ilahiyatının görüşlerini ortaya koyarken gösterdiği yaklaşımdır. Vitoria, ilk İspanyol 'fatihlerin' yerlileri insan say-

Erekselcilik: Bütün varlıkların doğalarında bulunan bir erek (gaye, hedef, *telos*) bulunduğunu ve varlıkların bu ereğe ulaşmaya çalıştıklarını söyleyen görüş.

Kozmooloji: Evrenin bir bütün olarak kaynağına ve yapısına dair anlayış; evrenin kaynağı ve yapısını inceleyen bilim dalı veya felsefe disiplini.

Resim 1.2

Francisco de Vitoria (1480?-1546)

Kaynak:
http://en.wikipedia.org/wiki/File:Francisco_vitoria.jpg

mayarak katletmelerine, topraklarına el koymalarına karşı geliştirdiği 'haklı savaş' düşüncesiyle, yerlilerin siyasi varlıklarının bulunduğunu, Hıristiyan olmadıkları için insan sayılmayacakları düşüncesinin yanlış olduğunu söyler. Avrupa'nın siyaseti, hukuku ve hatta insan olmayı Hıristiyanlık temelinde tanımladığı, üstelik kraların ve papaların dünyayı sahiplenme ve Hıristiyanlaştırma 'aşkıyla' yanıp tutuştuğu böyle bir dönemde, her türlü gerçek ve gelmesi muhtemel tepkiyi bir kenara atarak farklı siyasal toplulukların bulunduğunu, bu topluluklarla ancak meşru sayılabilecek şartlar çerçevesinde savaşılabileceğini, asıl olanın dostane ilişkiler kurmak olduğunu, diğer milletlerin mensuplarının, karşılıklı olmak kaydıyla Avrupa'da Hıristiyanların sahip olduğu haklara sahip olması gerektiğini söylemesi, büyük önem taşır. Üstelik Vitoria'nın bu görüşlerini dini temele oturttuğunu tekrar vurgulamamız gerekiyor.

Yine bir İspanyol olan Francisco Suárez (1548-1617) ile İtalyan Alberico Gentili (1552-1608) doğal hukukçu önemli düşünürlerdir. Bu iki düşünür, Vitoria ile başlayan bir çizginin gelişerek Grotius'a ulaşmasını sağlamışlardır. Grotius, akılcı doğal hukuk düşüncesini savunarak doğal hukukun Tanrı olmasaydı da var olacağını söyler. Doğal hukuk bu anlamda, insanların bir arada yaşamalarının otomatik, doğal ve zorunlu sonucudur. Grotius'un *De Iure Beli ac Pacis* (Savaş ve Barış Üzerine) adlı eseri, bu doğal hukuk düşüncesinin savaşlarla ilgili olarak somutlaştırılmış hâlini yansıtır.

Grotius'un kuramsal yaklaşımını somutlaştırdığı bir başka önemli eseri, *Mare Liberum* (Serbest, Açık Deniz) adını taşır. *Mare Liberum*, açıkça, Grotius'un ülkesi Hollanda'nın acil ihtiyaçları üzerine kaleme aldığı bir kitaptır. İhtiyaç, Hollanda Doğu Hindistan Şirketi'nin Portekiz'le olan uyuşmazlığından kaynaklanır. Portekiz, Doğu Hindistan'a ticareti engelleyecek şekilde bazı ticaret yollarının geçtiği denizler üzerinde hak iddia ediyordu. *Mare Liberum* ise, özetle denizlerin uluslararası mülkiyete sahip olduğunu, bütün milletlerin, devletlerin denizlerde seyahat etme ve başka milletlerle, devletlerle ticaret yapma hakkına sahip olduğunu söyler. Grotius'un özellikle bu alanda dile getirdiği görüş, daha sonra evrensel kabul görecektir.

Doğal hukuk düşüncesi uluslararası hukuk alanında 1700'lere kadar etkisi sürdürmüştür. Ancak 18. yüzyıla gelindiğinde Kilise'nin Avrupa'daki etkisinin büyük ölçüde azalmış olması, ulus devletlerin ortaya çıkmaya başlaması ve bazı devletlerin ciddi bir güce ulaşması, doğal hukukun egemenlerin iktidarını sınırlayan taleplerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu dönemin önemli bir Hollandalı düşünürü Cornelis van Bynkershoek (1673-1743), uluslararası hukuktaki pozitivist yaklaşımın temsilcisi, hatta öncüsü sayılır. Bynkershoek'u doğal hukukçulardan ayıran, uluslararası hukuk kurallarının içeriğiyle ilgili ulaştığı veya ortaya koyduğu farklı görüşler değildir. Özellikle açık denizler konusunda Grotius'un görüşlerini

Resim 1.3

Hugo Grotius (1583-1645), modern uluslararası hukukun kurucusu kabul edilir

Kaynak:

http://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Datei:Michiel_Jansz_van_Mierevelt_-_Hugo_Grotius.jpg&filetimestamp=20051227182851

geliştirmiştir. Ne var ki Bynkershoek için uluslararası hukuk kurallarının aranacağı ve dayandırılacağı yer, salt akli çıkarımlar değildir. Bynkershoek uluslararası hukuku devletlerin iradesine ve uzun süredir yapılagelen uluslararası örf ve adetlere, teamüllere dayandırır.

Bynkershoek'a bazı açılardan benzer, bir anlamda doğal hukukçu görüşler ile pozitivist görüşleri uzlaştıran bir başka düşünür de son olarak değinmek gerekiyor. İsveçli yazar Emerich von Vattel (1714-1767) devletlerin hak ve yükümlülükleri doğal hukuktan aldığını kabul etmekle birlikte, bunların devletler arasındaki uyuşmazlıklarda anlamlı olabilmesi için, söz konusu hak ve yükümlülüklerin bizzat devletler tarafından kendileri için tanınmış, kabul edilmiş olması gerektiğini söyler. Vattel kendisinden sonra gelecek yazarları büyük ölçüde etkilemiştir.

Klasik Dönemde Uluslararası Hukuktaki Gelişmeler

Klasik Dönem açısından, devletler arası ilişkilerin bir hukuka ve düzene bağlı olarak yürüdüğünü söylemek mümkün değildir. Ancak bu dönemde uluslararası hukukun bazı temel ilke ve kuralları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Devletlerin ülke toprakları üzerinde egemenliğe ve yargılama yetkisine sahip bulunduğu ilk yerleşen ilkelerdir. Bunun yanında açık denizlerin tek tek devletlerin egemenliğinde olmadığı, devletlerin yabancı devletlerin yargılamasından bağımsız olduğu, *pacta sunt servanda* -ahde vefa- çerçevesinde devletlerin diğer devletlerle yaptığı anlaşmalara bağlı kalmaları gerektiği, yabancıların kişisel ve mali açılarından tabi oldukları devletçe korunabileceği gibi ilkeler de devletler arasındaki uygulamalarda ve uluslararası hukuk incelemelerinde genel kabul görmüştür. Diplomatik ve konsolosluk ilişkilerine ilişkin bazı kuralların da bu dönemde geliştiğini eklemek gerekiyor.

Klasik Dönemde uluslararası hukukun temel özelliklerinden biri, yukarıda da değindiğimiz egemenlik kavramı çerçevesinde devletlerin diğer devletlere karşı güç kullanımı konusunda kuramsal veya uygulama açısından bir sınırın kabul edilmiş olmasıdır. Her ne kadar doğal hukukçu düşünürlerin geliştirdiği haklı savaş kuramı devletlerin savaş ilan edebilmesi için meşru müdafaa, bir zarara maruz kalma vs. gibi bazı koşulların varlığını aramışlarsa da pozitivistlerin devlet iradesini öne çıkaran görüşlerinin kabul edilmesiyle Klasik Dönemin son dönemlerinde devleti sınırlayacak bir neden kalmamıştır. Doğrusu, uygulamaya bakıldığında, doğal hukukçu yazarların etkili olduğu dönemlerde de haklı savaş kuramının hukuکی olmaktan çok ahlaki ve dinî bir içerik taşıdığı, devlet uygulamaları açısından belirleyici olmadığı bir gerçektir. Bu noktada devlet egemenliğinin sınırlanmamış olduğuna ilişkin belirlemenin, devletlerin başka devletlerin toprakları üzerindeki egemenliğini hiçbir şekilde tanımadığı anlamına gelmediğini belirtmek gerekiyor. Bunun anlamı, uluslararası hukuk açısından, savaş ve işgal sonucu elde edilen toprakların, savaşı kazanan işgalci devletin toprakları sayıldığıdır. Nitekim, devletler arasında anlaşmalarla kurulan ittifakların bir kısmı, bu dönemde, özellikle birbirlerine askeri güç kullanmama sözü veya vaadi içermektedir.

Westphalia Barışından sonra gelişen sistem çerçevesinde Avrupa devletleri arasında uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesine ilişkin bir uygulama yerleşmiştir. Özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri arasında ticari uyuşmazlıkları çözmek için kurulan **hakem** komisyonlarının gösterdiği başarı, Avrupa'da bir dizi anlaşmanın yapılmasına yol açmıştır. Ancak bu anlaşmaların iki taraflı olduklarını ve genel bir uluslararası uyuşmazlıkların çözümü düzeni getirmediği bilinmelidir.

Hakemlik: Devletler aralarındaki uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözmek için zaman zaman hakem komisyonları kurarlar. Bu komisyonlar (heyetler) her iki tarafın rızasıyla kurulmuştur; hukukçulardan, özellikle de uyuşmazlık konusuyla ilgili ve uluslararası hukuk açısından uzmanlaşmış kişilerden oluşur. Devletler bu komisyonların verdiği kararlara uyacaklarını, komisyonun kuruluşunda beyan ederler.

Klasik Dönemde uluslararası hukuk açısından yaşanan önemli bir gelişme, uluslararası köle ticaretinin yasaklanmasıdır. 18. yüzyılda Avrupa küresel ticarete üstün konuma gelmiştir. Ancak bu ticaretin konusu sadece mallar değil, aynı zamanda insanlardır. 16. yüzyılda İspanyolların Latin Amerika'ya başlattığı Afrikalı köle ticareti, 18. yüzyılda İngiltere'nin tekeline geçer. İngilizlerin yaklaşık yüz yılda Amerika'ya taşıdığı köle sayısı iki milyonun üzerindedir. Toplamda ise Afrika'dan Kuzey ve Güney Amerika kıtalarına en az 15 milyon köle taşınmıştır. Köle ticaretinin yasaklanmasında ilk adım uluslararası köle ticaretine hakim olan İngiltere'den gelmiştir. 1814'te Fransa ve İngiltere arasındaki andlaşmanın ardından yapılan çok taraflı andlaşmalarla uluslararası köle ticareti yasaklanır. Ancak bunun köleliğin yasaklanması anlamına gelmediği, yani devletlerin kendi topraklarındaki uygulamaların devam ettiği unutulmamalıdır.

İnsancıl hukuk, uluslararası hukukun Klasik Döneminde ortaya çıkmıştır. Savaş teknolojisinin gelişmesiyle, savaşan tarafların kayıplarının artması, savaş sırasında savaşanların ve sivillerin büyük zararlar görmesi gibi olaylar, ilki 1864'te yapılan bir dizi sözleşmeyi doğurur. Bu yönde uluslararası kuralların konmasına öncülük eden, Cenevre Kantonu Yasalarına göre kurulmuş özel bir dernek olan Uluslararası Kızıl Haç Örgütü olmuştur. 1864 Cenevre Konvansiyonu'nu takiben 1899 ve 1907 tarihli Lahey Barış Konferansları, savaşta yaralıların tedavisi, sivillerin zarar görmemesi ve bazı silahların kullanılmaması konularındaki uluslararası belgelerdir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Uluslararası Hukuk II 4. Ünite.).

Bu dönemde uluslararası hukuk, uluslararası örgütlerle de tanışmaya başlamıştır. 1864 Cenevre Konvansiyonu, Uluslararası Kızıl Haç Örgütü'ne, savaşlarda yaralıların tedavisiyle ilgili özel bir statü tanıır. Bunun yanında devletler arasındaki çeşitli alanlarda yapılan işbirlikleri de uluslararası örgütler olarak ortaya çıkar. 1865'te kurulan Uluslararası Telgraf Birliği ve 1874 tarihli Evrensel Posta Birliği gibi örgütler, bunlardan birkaçıdır.

Modern Dönemde Uluslararası Hukuk

Birinci Dünya Savaşı Sonrası Devletler Arası İlişkiler ve Hukuk

Birinci Dünya Savaşı, Avrupa'daki dengeleri değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda uluslararası hukuk sisteminde de esaslı bir değişikliğe yol açar. Versay Andlaşması'nın 231. maddesiyle savaşın sorumlusu ilan edilen Almanya, topraklarının bir kısmını kaybetmenin yanında savaş tazminatı ödemek durumunda bırakılacaktır. Savaş sonrasında Avrupalı devletlerin dünya siyasetinde sahip olduğu güç nispeten azalacak, Amerika Birleşik Devletleri yeni bir güç olarak ortaya çıkacaktır. Üstelik 1917'deki devrimle bir süreliğine kendi içine kapanan Sovyetler Birliği de bir süre sonra önemli bir güç olacaktır.

Milletler Cemiyeti

Versay Andlaşması'nın bir sonucu, uluslararası siyasette ve uluslararası hukuk düzeninde devrimsel bir adım olan Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıdır. 1920'deki genel kurulunu 41 devletin katılımıyla gerçekleştiren Cemiyet'in kuruluş amacı, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak, savaşın engellenmesi için bazı yükümlülükler getirmek, uluslararası uyuşmazlıkların uzlaşmayla çözümünü sağlamak olarak belirtilmiştir. Modern uluslararası hukuk kurumlarının ilk örneklerini bünyesinde barındıran Cemiyet, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyememiş olmasıyla, 1946'da varlığını sona erdirmiştir.

Milletler Cemiyeti bünyesinde 1921'de kurulan Lahey Uluslararası Daimi Adalet Divanı, uluslararası hukukun gelişimine büyük katkı sağlamıştır. Divan'ın verdiği 32 karar ve 28 istisari mütalaa (danışma görüşü), hem bazı uluslararası hukuk kural ve ilkelerinin belirlenmesini ve açıklığa kavuşturulmasını sağlamış, hem de Divan'ın devletlerce bir otorite olarak kabul edilmesi, daha sonra Birleşmiş Milletler Şartı'yla kurulacak Uluslararası Adalet Divanı'nın başarısının temelini oluşturmuştur. Daimi Adalet Divanı, daha önce kurulmuş olan hakem heyetlerinin de ötesinde, devletlerin aralarındaki uyuşmazlıkların çözülmesi için gittikleri bir makam olmak itibarıyla, uluslararası hukukun en önemli eksikliği olarak görülen yargı organı yokluğunun bir ölçüde giderilmesini sağlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı Sonrasındaki Gelişmeler

Milletler Cemiyeti sistemi, İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyememiştir. Nazi Almanyası ancak çok büyük bir vahşetin işlenmesinin arkasından durdurulabilmiştir. Savaşta Alman ve Japon kentleri yoğun şekilde bombalanmış, siviller büyük zarar görmüştür. Savaşı bitiren hamle, 20. yüzyılın en büyük acılarından birinin yaşanmasına neden olmuştur: Amerika Birleşik Devletleri'nin Hiroşima ve Nagazaki'ye attığı atom bombaları neden olduğu ölümlerin ve sakatlanmaların yanında, nükleer silah kullanımının yegane örneğini oluşturmuştur. Nüremberg ve Tokyo'da kurulan uluslararası mahkemeler, savaş suçularını yargılamıştır. Savaş suçularının yargılanması her ne kadar önemli bir gelişme olarak görünse de mahkemeler sadece mağluplar safındaki suçlular için kurulmuştur.

SIRA SİZDE

İkinci Dünya Savaşı'nın mağlupları olan Almanya ve Japonya'da kurulan uluslararası savaş suçları mahkemeleri, bazı üst düzey komutan ve yöneticileri cezalandırmıştı. Bu yargılamaların tam bir adalet sağlamış olup olmayacağını tartışın.

Birleşmiş Milletler

Günümüz uluslararası hukuk sistemi, Birleşmiş Milletler (BM) çatısı altında somutlaşmıştır. Savaşın atom bombalarıyla bitirilmesinden yaklaşık bir buçuk ay önce imzalanan BM Şartı, 1945 Ekiminde yürürlüğe girmiştir. BM'nin temel hedefi, uluslararası ilişkilere hukuk ve düzen getirilmesi ve etkin bir kolektif güvenlik sistemi kurulmasıdır. Devletlerin güç kullanımı meşru müdafaa haricinde yasaklanmış, Milletler Cemiyeti sisteminde bulunmayan bir mekanizmayla, Güvenlik Konseyi'ne uluslararası barış ve güvenliğin bozulduğuna ve ekonomik ve askeri önlemler almaya karar verme yetkisi tanımıştır.

Ne yazık ki BM'nin getirdiği mekanizma, Güvenlik Konseyi'nin yapısı nedeniyle özellikle Soğuk Savaş döneminde başarılı olamamıştır. Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Çin, Rusya ve Fransa'nın daimi Güvenlik Konseyi üyelikleri ve sahip oldukları veto yetkisi, sözgelimi Vietnam Savaşı sırasında Güvenlik Konseyi'nin herhangi bir karar alamamasına neden olmuştur. Doğrusu, Güvenlik Konseyinin veto yetkisine sahip üyelerinden birinin hakkında karar alınacak bir devletle ilgili bir çıkarı söz konusu olduğunda, Konsey'den karar çıkarmak hâlen mümkün olmamaktadır.

BM'in ilk yıllarında Batılı devletler Genel Kurul'da açık bir hakimiyete sahip olmuşlardı. 1960'lara gelindiğinde ise, sömürge devletleri bağımsızlıklarına kavuşur Afrika ve Asya'da ortaya çıkan pek çok yeni devlet uluslararası hukuk sistemine dahil olur. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen arkasından Sovyetler Birliği'nin başını çektiğini Sosyalist Blok da hesaba katıldığında, uluslararası topluluk ve buna bağ-

lı olarak siyaset, İkinci Dünya Savaşı öncesine oranla büyük bir değişim geçirmiş oluyordu. Ne var ki, özellikle uluslararası mali kuruluşlar, uluslararası ticaret ve siyaset açısından, Batılı devletlerin ağırlığı devam etmektedir.

Modern Dönemde Kuram

Klasik Dönemin kuramsal yaklaşımları doğal hukuk ve pozitivizm, modern dönemde de taraftarlarınca savunulmaya devam etmektedir. Bunun yanında uluslararası hukukun olgunlaşması ve uluslararası siyasette daha önemli bir yere sahip olması, ayrıntıları bir ders kitabında aktarılamayacak sayıda düşüncenin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunların en yakın zamanlı olanları, Amerika kaynaklı Eleştirel Hukuk Çalışmaları hareketi ile feminist görüşlerdir. Bu çerçevede ortaya koyulan düşüncelerin, genel olarak hukuk kavramının dayandığı temel düşünceleri sorguladığını, iktidar ve cinsiyet sorunları çerçevesinde uluslararası hukuk düşüncesini yeniden ele aldığı söylenebilir. Modern Dönemde uluslararası hukuk, uluslararası siyaset ilişkilerinin de etkisiyle, Uzakdoğu ülkelerinin, Çin'in ve Müslüman ülkelerin Avrupa kaynaklı uluslararası hukuk anlayışına getirdiği eleştirilerle de karşılaşmaktadır.

Modern Dönemde uluslararası hukukun daha belirli hâle gelmesi, uluslararası hukuk sistemine gittikçe artan oranda daha fazla devletin dahil olması, özellikle insan hakları ve uluslararası ticaret alanlarında uluslararası hukukun ulusal hukuklarla bütünleşmeye başladığı bir dönemdir. Bu ünitenin sonunda, bu bütünleşme düşüncesini daha önceden, Modern Dönemin başları sayılabilecek tarihlerinde yansıtan, önemli bir hukuk filozofu Hans Kelsen'in (1881-1973) görüşlerine yer veriyoruz.

Buraya kadar uluslararası hukukla ilgili kullandığımız ifadeler, uluslararası hukuku ve ulusal hukukları ayrı düzenler olarak gören bir dil kullandı. Bu tür bir yaklaşım, uluslararası hukuk çalışmalarında 'düalizm' (ikicilik) olarak adlandırılır. Bunun yanında, Kelsen'i en önemli temsilcisi sayabileceğimiz bir başka görüş, uluslararası hukuk ile ulusal hukukları tek bir bütünün farklı düzlemleri olarak kabul eder. Tahmin edilebileceği gibi bu görüş, 'monizm' (tekçilik) olarak anılır.

Kelsen hukuku, normların oluşturduğu hiyerarşik bir yapı olarak görmüştür. Bu yapının en üstünde (veya bakış açısına göre temel olmak itibarıyla en altında) bulunan normdan aşağıya doğru farklı normlar bulunur. Ulusal bir hukuk sistemi açısından bakıldığında en tepede Anayasa vardır. Sözelimi yasalar, Anayasaya bağlıdır; ondan kaynaklanır. Yasalar, Anayasa yasaların çıkarılmasına izin verdiği için, ondan alınan yetkiyle yapılır. Yasaların altında, mesela tüzükler de varlığını üstteki normlara, yasalara ve Anayasa borçludur. Bu hiyerarşik yapının dışındaki herhangi bir norm, hukuk normu olarak isimlendirilmez. Belli bir davranış kuralını işaret etmek üzere dile getirilen bir kuralın hukuki, başka bir deyişle hukuken geçerli olup olmadığını belirlemek için, sisteme ait olup olmadığına bakmak gerekecektir. Sisteme aidiyet, sistem içerisindeki normların belirlediği usule uygun yapılmayı da içerir. Normlar hiyerarşisinin en tepesinde bulunan Anayasa da bir norm olduğuna göre, o da geçerliliğini başka bir norma borçlu olmak zorundadır. Kelsen'in Temel Norm (Alm. *Grundnorm*) olarak isimlendirdiği bu norm, varsayımsal bir normdur ve bütün bir norm sistemine geçerlilik kazandırmak üzere tasarlanmıştır. Böyle bir norm, sözelimi 'Anayasa uyulmalıdır' şeklinde dile getirilebilir.

Kelsen bir devlet içerisindeki hukuku bu şekilde belirlemekle kalmaz. Ona göre normlar evreni bir bütündür. Dolayısıyla uluslararası hukuk, yani devletler arasındaki kurallar da bir normlar sistemidir ve ulusal hukuklarla bir bütün oluşturur.

Uluslararası hukukun temelinde anlaşmalar varsa bu anlaşmaların temelinde de '*pacta sunt servanda*' -ahde vefa, söze bağlılık- ilkesi vardır. Kelsen bu görüşüyle, uluslararası hukukun varlığını, devletlerin iradesine bağlayan 'iradecilik' veya 'sübjektivizm' olarak isimlendirilen düşüncenin de karşısında yer alır.

Kelsen'e göre uluslararası hukuk, Hart'ın da söylediği gibi, henüz ilkel bir düzeydedir. Uluslararası hukuk asıl olarak örf ve adet hukukudur. Henüz merkezileşmiş bir hukuk düzenine erişilememiştir. Normlar bir yasama organınca değil, devletlerce koyulmaktadır. Uluslararası hukuk yaptırımdan değil, merkezi ve sistemli bir yaptırımdan yoksundur. Zira devletler fiilen birbirlerine karşı bazı yaptırımlara başvurmaktadırlar. Uluslararası hukuk bu ilkel durumdan aşamalı olarak kurtulmaktadır ve kurtulacaktır. Uluslararası hukuk düzeni kendi organlarını adım adım yaratmaktadır. Merkezileşmenin son aşaması, organik bir bütün ve evrensel bir hukuk topluluğu, yani dünya devletidir.

Özet

Uluslararası hukuku tanımlamak.

Uluslararası hukuk, 'uluslararası hukuk kişileri arasındaki ilişkileri düzenleyen ilke ve kurallar' olarak tanımlanabilir. Uzun süre sadece devletlerin uluslararası hukuk kişiliğine sahip olduğu düşünülmüştür. Ancak artık uluslararası örgütlerin de uluslararası hukuk kişiliğine sahip olduğu kabul edilmektedir. Yine bireylerin de uluslararası hukukta kişi olarak kabul edildiğini gösteren bazı uygulamalar bulunmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası örgütlerin ve bireylerin uluslararası hukuk düzeninde geçerli işlemler yapabilmeleri, devletler sayesinde mümkün olması nedeniyle uluslararası hukuk kişiliği kavramında ağırlığın devletlerde olduğu söylenebilir.

Klasik Dönemde uluslararası hukukun gelişimini özetlemek.

Modern uluslararası hukukun tarihi, Avrupa'da ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla başlar. Ulus devletlerin ortaya çıkışına etkisi ve Avrupa'daki devletler arasındaki ilişkileri kazandırdığı boyut nedeniyle, 1648 Westphalia Barış Andlaşması bir dönüm noktasıdır. Kilise'nin gücünü yitirdiği bu dönemde, farklı mezheplerden farklı milletlere sahip devletlerin bir arada yaşamaya başlaması, birbirleriyle olan ilişkilerin zeminini de değiştirmiştir. Klasik dönemin sonu kabul edilen I. Dünya Savaşı'na kadar Avrupa'da Avrupa Kamu Hukuku adı verilen bir düzen kurulmuştur. Bu düzen, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerdeki uygulamaların düzenlilik kazanmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu dönem, Avrupa'nın küresel bir güç olarak ortaya çıkmasına da sahne olur. Avrupalı olmayan devletlerle ilişkiler, güç dengesine bağlı olarak ya sömürgeleştirmeye ya da işbirliğiyle sonuçlanmıştır. Avrupalı devletlerin genel tutumu, Avrupalı olmayan devletlerin yeterince uygar olmamaları nedeniyle, sınırlı hukuki talepleri bulunabileceği yönündedir.

Klasik Dönemde uluslararası hukuka kuramsal yaklaşımları listelemek.

Klasik dönemde uluslararası hukukun kuramsal altyapısı iki rakip düşünceyle oluşturulmuştur. Rasyonalist doğal hukuk düşüncesini temsil eden

Hugo Grotius, uluslararası hukuk açısından devletlerin sahip olduğu hakları, devletlerin iradeleri veya güçleri ile değil, aklın gereği olarak savunur. Bununla birlikte Grotius'un Hıristiyan ilahiyatçı İspanyol Vitoria ve Suarez'den önemli ölçüde etkilendiği de gerçektir. Doğal hukuk düşüncesinin karşısında pozitivizm olarak adlandırılan görüş, devletlerin sahip olduğu hakları gerekçelendirirken akli çıkarımlara değil devletlerin iradelerine ve uygulamaya atf yapar.

Modern Dönemde uluslararası hukukun gelişimini özetlemek.

Uluslararası hukukta modern dönemin başlangıcı kabul edilen Birinci Dünya Savaşı ile birlikte, uluslararası topluluğun Avrupa merkezli yapısı değişmeye başlar. Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'nın uluslararası düzene bir güç olarak katılması, daha sonraları ise sömürgeleştirilmiş topraklarda yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkması, Avrupa merkezli uluslararası hukuk yapısını değiştirmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nı takiben kurulan Milletler Cemiyeti, uluslararası hukuk düzeninin sağlanması ve devam ettirilmesi için atılmış ilk büyük adımdır. Cemiyet İkinci Dünya Savaşı'nın çıkmasını engelleyemediği için dağılmışsa da, yerine kurulan Birleşmiş Milletler, bazı olumsuzluklara rağmen, uluslararası hukukun tespiti ve uygulanması açısından büyük önem taşımaktadır.

Modern Dönemde uluslararası hukuka kuramsal yaklaşımları listelemek.

Modern dönemde de uluslararası hukuktan klasik dönemdeki doğal hukukçu ve pozitivist akımlar varlığını devam ettirmektedir. Bunun yanında özellikle son dönemlerde genel olarak hukuk ve siyasete yönelmiş çeşitli eleştiriler, uluslararası hukuku da inceleme konusu yapmıştır. Modern dönemde uluslararası hukuktaki en önemli kuramsal yaklaşımlardan birisi, H. Kelsen'in yaklaşımıdır. İç hukuku bir normlar hiyerarşisi olarak gören Kelsen, uluslararası hukuk ile iç hukukları bir bütün olarak görmüştür. Böylece, henüz gelişme çağında olsa bile, küresel bir hukuk düzeninin kuramsal altyapısını oluşturmuştur.

Kendimizi Sınavalım

1. Uluslararası hukukun tanımıyla ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Uluslararası hukuk kişileri arasındaki ilişkileri inceler.
 - b. Kişisi öncelikli olarak devlettir.
 - c. Örgütlerin de hukuk kişiliğinin bulunduğu kabul edilir.
 - d. Bireyler de belli durumlarda hukuk kişisi olabilir.
 - e. Uluslararası hukukta üstün bir iktidar vardır.
2. Uluslararası hukuk ve iç hukukla ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Uluslararası toplulukta iç hukukunkine benzer bir iktidar yoktur.
 - b. Her ikisinde de zorunlu yargılama mekanizması vardır.
 - c. Uluslararası hukukun ihlali durumunda yaptırım uygulanması iç hukuka göre daha zordur.
 - d. Uluslararası hukukta yargılama mekanizması, devletlerin iradesine bağlı olarak işler.
 - e. Uluslararası hukukun ilke ve kuralları üstün iktidarın çıkardığı ilke ve kurallar değildir.
3. Uluslararası hukuku hukuk olarak değil "pozitif ahlak" olarak gören filozof aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Austin
 - b. Hart
 - c. Bentham
 - d. Grotius
 - e. Vitoria
4. Uluslararası hukuk kavramını ilk kez aşağıdakilerden hangisi kullanmıştır?
 - a. Hart
 - b. Austin
 - c. Bentham
 - d. Vitoria
 - e. Grotius
5. Aşağıdaki düşünürlerden hangisi doğal hukukçu **değildir**?
 - a. Suarez
 - b. Gentili
 - c. Grotius
 - d. Bynkershoek
 - e. Vitoria
6. Aşağıdakilerden hangisi doğal hukuk düşüncesinin özelliklerinden biri **değildir**?
 - a. Uluslararası hukuku devlet iradesine dayandırır.
 - b. En önemli temsilcisi Hugo Grotius'tur.
 - c. Doğal hukuk, insan yapımı hukuk için model alınması gereken bir yapıdır.
 - d. Doğal hukukun ilke ve kuralları evrenseldir ve ebedidir.
 - e. Doğal hukukun kaynağını doğal düzene, dine dayandıran düşünceler vardır.
7. Versay Andlaşması'nın bir sonucu, uluslararası siyasette ve uluslararası hukuk düzeninde devrimsel bir adım olan aşağıdaki hangi örgütün kurulmasıdır?
 - a. Birleşmiş Milletler
 - b. Evrensel Posta Birliği
 - c. Uluslararası Telgraf Birliği
 - d. Uluslararası Kızıl Haç Örgütü
 - e. Milletler Cemiyeti
8. Kelsen'in görüşleriyle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Hukuku normların oluşturduğu bir yapı olarak görür.
 - b. Düalisttir.
 - c. Uluslararası hukuk ilkel bir düzeydedir.
 - d. Uluslararası hukuk merkezi ve sistemli bir yapıdır.
 - e. Monisttir.
9. Aşağıda belirtilenlerden hangisi klasik dönemle ilgilidir?
 - a. Milletler Cemiyeti'nin kurulması bu dönemin önemli bir olayıdır.
 - b. Birleşmiş Milletler bu dönemde kurulmuştur.
 - c. Kelsen bu dönemin düşünürüdür.
 - d. 1948 Westphalia Barış Andlaşması ile başlar.
 - e. Bu dönemde uluslararası hukuk daha belirgin hale gelmiştir.
10. Aşağıda belirtilen olaylardan hangisi modern dönemde ilgilidir?
 - a. Bu dönemde sömürgecilik çok fazladır.
 - b. Bu dönemde uluslararası hukuk Avrupalı beyaz adama ait bir sistemdir.
 - c. Birinci Dünya Savaşı sonrasını kapsar.
 - d. Bu dönemdeki düşünürlerden biri Vitoria'dır.
 - e. Devletlerin ülke ve toprakları üzerinde egemenliği ve yargılama yetkisine sahip bulunduğu ilkesi ilk bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Yaşamın İçinden

Hazar'ın Statüsü İki Ülkeyi Gerdi

Türkmenistan ile Azerbaycan arasındaki ilişkiler tekrar gerilmeye başladı. Azerbaycan, Türkmenistan'ın tek taraflı olarak Hazar Denizi'nin statüsünün belirlenmesi için Uluslararası Tahkim'e başvurmasının uluslararası hukuka aykırı olduğunu bildirdi. Hazar denizindeki bazı petrol yataklarının kime ait olduğu konusunda anlaşmazlığa düşen iki ülke bir süredir problemin giderilmesi için görüşmeler yürütüyordu.

Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbangulu Berdimuhammedov, iki ülke heyetlerinin son olarak 16-17 Temmuz'da Bakü'de yaptıkları görüşmelerden sonuç alınmaması üzerine, konunun, Uluslararası Tahkim Mahkemesi'ne götürülmesi talimatını vermişti. Azerbaycan Dışişleri Bakan Yardımcısı Halef Halefoğlu TRT muhabirinin bu konudaki sorusuna, problemin iki ülke arasında olduğunu hatırlattı. Problemin Hazar Denizi'nin, deniz dibinden bölünmesinden kaynaklandığını belirten Halefoğlu, problemi istenilen diplomatik yollarla çözmeye hazır olduklarını bildirdi. Halefoğlu, uluslararası hukukun bir ülkenin karşı tarafın rızası olmadan mahkemeye gidemeyeceği prensibine de vurgu yaptı.

Türkmenistan'la Azerbaycan arasında Hazar Denizi'ndeki sınır anlaşmazlığı nedeniyle yaşanan gerginlik Gurbangulu Berdimuhammedov'un Türkmenistan Devlet Başkanı seçilmesinin ardından düzelmeye yoluna girmiştir.

Kaynak: TRT Haber, 27 Temmuz 2009, <http://www.trt.gov.tr/Haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=1fc5054c-4535-47c2-9ae3-229a8b143b27>.

Okuma Parçası

ULUSLARARASI YAPTIRIMLAR

Uluslararası yaptırımlar tarihsel süreçte gerek devletlerin gerekse uluslararası örgütlerin sıklıkla başvurdukları bir yöntem olmuştur. Uluslararası yaptırımlara kimi zaman uluslararası hukuka aykırı hareket eden bir ülkeyi bu fiilinden vazgeçirmek amacıyla başvurulsa da çoğu zaman bu uygulamalar büyük güçlerin ulusal çıkarlarını korumak adına kullandıkları bir araç haline dönüşmüşlerdir. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası yaptırımlara başvurulmadan çözülmeye çalışılan çok az uluslararası sorun olduğunu görmekteyiz. Özellikle ABD, müdahil olduğu hemen hemen bütün uluslararası sorunlarda yaptırımlara başvurmuştur.

Yaptırımların uluslararası hukuk açısından meşruiyeti tartışmalıdır. Zira, yaptırımlar ilgili ülke halkına zarar verdiği ölçüde hukukiliğini kaybetmekte ve insan hakları göz önünde bulundurulduğunda hukukiliği tartışma konusu olmaktadır. Kimi yaptırımlar her ne kadar Birleşmiş Milletler kararlarına dayansa da bu durum dahi bu uygulamalara meşruiyet kazandırmamaktadır. Birleşmiş Milletler'in almış olduğu kararların çoğunlukla politik kararlar olduğu düşünülürse bu örgütün uluslararası hukuka uygun kararlar alıp alamadığı daha iyi anlaşılabilir. Uluslararası yaptırımlar uluslararası hukuka uyulması amacıyla baskı yapılması şeklinde ortaya çıksalar da, ironik bir şekilde, çoğu zaman kendileri hukuk dışı uygulamalar olmaktadır. Amerikan Eski Dışişleri Bakanı Dean Acheson'un 1962 Küba Krizi'yle ilgili şu sözleri son derece ilgi çekicidir:

“şunu söylemeliyim ki Küba'nın ablukaya alınması hukuki bir konu değildir. Burada söz konusu olan ABD'nin uluslararası konumu, gücü ve prestijine başka bir devletin meydan okumasıdır. Güç, ulusal egemenliğin korunmasıyla yakından ilgilidir, hatta kaynağıdır. Hukuk prensiplerinin bir ulusun ulusal gücünün paramparça edebileceğine inanmıyorum. Devletlerin devamı hukukun konusu olamaz...”

Dean Acheson'un yukarıdaki sözleri ABD'nin realizm çıkışlı dış politika anlayışını ortaya koymaktadır. ABD, tarihsel süreçte olduğu gibi günümüzde de herhangi bir ülkeye karşı yaptırım uygularken ulusal çıkarlarını uluslararası hukukun üstünde görmektedir. 20. yüzyılın realizmin yüzyılı olduğu göz önünde bulundurulursa “güç” olgusunun uluslararası hukukun önüne geçmesi pek de yadırganmamalıdır. Kuşkusuz en ideal durum her devletin uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak hareket etmesidir. Fakat realitede durum idealin tam aksi bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası Adalet Divanı Başkanı Stephen M. Schwebel'in 1999 raporunda; “Biz daha hukuki hükmümüzü vermeden sorunlara zaten siyasi çözümler veriliyor.” itirafında bulunması bu tezi destekler nitelikteki bir örnektir.

Uluslararası yaptırımlar kimi zaman olası bir savaşın önüne geçmekte ve ilgili sorunun çözülmesini sağlamaktadır. Fakat çoğunlukla yaptırıma maruz kalan ülke halkına savaşın yıkıcı etkilerine benzer zararlar vermekte ve bu nedenle yaptırımların savaştan farkı kalmamaktadır. Çağımızın “Örtülü Savaşı” olarak nitelendirilebilecek yaptırım uygulamalarının önüne geçmek ise kısa vadede mümkün görünmemektedir.

Bilal Karabulut, ‘Uluslararası Yaptırımlar Hukuksal Bir Analizi’, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 3, S. 12, 2007, ss. 15-40'tan.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise “Tanım ve Kavramlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b Yanıtınız yanlış ise “Uluslararası Hukuk, Hukuk mudur?” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. a Yanıtınız yanlış ise “Uluslararası Hukuk, Hukuk mudur?” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise “Tarihsel Gelişim ve Kuramsal Yaklaşımlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise “Klasik Dönemde Kuram” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise “Klasik Dönemde Kuram” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise “Milletler Cemiyeti” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. b Yanıtınız yanlış ise “Modern Dönemde Kuram” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. d Yanıtınız yanlış ise “Tarihsel Gelişim ve Kuramsal Yaklaşımlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. c Yanıtınız yanlış ise “Tarihsel Gelişim ve Kuramsal Yaklaşımlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Türkiye'nin yakın coğrafyasında son yıllarda gündeme gelen en önemli olay, belki de, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere öncülüğünde oluşturulmuş çok uluslu gücün Irak'a müdahalesidir. Müdahale, 11 Eylül 2001'de Amerika'da gerçekleşen terör eyleminden sonra, ABD'nin Irak'ı, kendisini tehdit eden terör örgütlerine yardım sağladığı ve kitle imha silahları bulundurduğu suçlamasıyla gerekçelendirilmiştir. Müdahalede ABD yanında başka devletler varsa da, ABD'nin Irak'ı işgali olarak görülmektedir. İşin ilginç yanı, müdahale öncesi uzun süredir Irak üzerindeki Birleşmiş Milletler ambargosu ve denetimi çerçevesinde Irak uluslararası toplumun ve Birleşmiş Milletler'in gündemindeydi. Birleşmiş Milletler aldığı bir kararla, Irak'ı silahsızlanma konusundaki vaatlerini yerine getirmeye çağırır. Sonraki gelişmelerde ise, BM'nin aldığı herhangi bir somut karar olmadan, çok uluslu güçler, BM kararlarına uyulmadığı gerekçesiyle müdahaleyi gerçekleştirirler. Bu müdahale, gerçekleştirenler açısından uluslararası hukuka uygundur. Ne var ki daha müdahale öncesindeki tartışmalar sırasında Fransa, Güvenlik Konseyi daimi üyesi olarak herhangi bir müdahaleyi veto edeceğini ilan etmiştir. Müdahale sırasında ve sonrasında bazı itirazlar geldiye de, durum kabullenilmiş durumdadır. Müdahalenin güçlü devletler tarafından ve BM müdahaleye ilişkin net kararı olmaksızın yapılmış olması, uluslararası hukuk açısından tartışmaya açık bir durum arz etmektedir.

Sıra Sizde 2

İkinci Dünya Savaşı, pek çok ülkede büyük acılara yol açmıştır. Almanya ve Japonya'daki savaş suçlarının yargılanabilmiş olması uluslararası hukuk açısından bir başarı olarak kabul edilebilir. Ne var ki bu mahkemeler, savaşı kazananların kurduğu mahkemelerdir. Yapılan yargılama doğrudur. Suçlular, gerçekten suçludur. Ancak mahkeme, savaşın sadece bir tarafını mahkum etmiştir. Bu savaşta ABD tarafından kullanılan iki atom bombasının yol açtığı büyük acının sorumlularının yargılanması gerektiği bir süre düşünülmemiştir bile.

Yararlanılan Kaynaklar

- Atalay, Ahmet Halûk (1997). **Uluslararası Hukukun Oluşumu**, İstanbul: Göçebe Yayınları.
- Byers, Michael, Nolte, George (2007). **ABD Hegemonyası ve Uluslararası Hukukun Temelleri**, Ankara: Phoenix.
- Hart, H.L.A. (1997). **The Concept of Law**, Oxford: Oxford University Press.
- Malanczuk, Peter (2006). **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, Londra ve New York: Routledge.
- Polat, Necati (1999). **Ahlak, Siyaset, Şiddet: - Bir Kuram Olarak Uluslararası Hukuk**, İstanbul: Kızılelma Yayınevi.
- Sander, Oral (2005). **Siyasi Tarih – İlkçağlardan 1918'e**, Ankara: İmge Kitabevi.
- Yılmaz, Ejder (1992). **Hukuk Sözlüğü**, Ankara: Yetkin.

Başvurulabilecek Kaynaklar

- Pazarıcı, Hüseyin (2011). **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turan Kitabevi.
- Uzun Elif. **Haklı Savaş Düşüncesinin Batılı Kökleri: İlk Çağlardan Yirminci Yüzyıla Jus Ad Bellum Kavramı**, UHP, C. 6, S. 21, 2010, ss. 19-33.
- Uzun Ertuğrul ve Uzun Elif. **Uluslararası Hukukun Temelleri ve Francisco de Vitoria**, UHP, C. 5, S. 18, 2009, ss. 39-60.

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 'Hukuk kaynağı' kavramı ışığında uluslararası hukuktaki hukuk kaynaklarını ifade edebilecek,
- Uluslararası hukukun asli kaynaklarını açıklayabilecek,
- Uluslararası hukukun yardımcı kaynaklarını tanımlayabilecek,
- Uluslararası hukukun kaynaklarını bağlayıcılıkları açısından karşılaştırabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Uluslararası andlaşmalar
- Uluslararası örf ve adet kuralları
- Hukukun genel ilkeleri
- Hakkaniyet ve nısfet
- Emredici kurallar
- Tek taraflı hukuki işlem

İçindekiler

Uluslararası Hukukun Kaynakları

ULUSLARARASI HUKUKTA KAYNAKLAR

'Hukukun kaynakları' ifadesi, hukuk tekniği açısından, belli bir hukuk sisteminde geçerli olan kuralları belirlemeye yönelik ölçütleri karşılamak üzere kullanılır. Geçerlilik ölçütleri 'hukukun kaynakları' başlığı altında incelendiğinde, genellikle ne tür kuralların söz konusu hukuk sisteminde 'geçerli hukuk kuralı' sayılacağı belirtilir. Bir kuralın geçerli bir hukuk kuralı olduğunu söylemek iki anlama gelir: Kuralın muhatapları açısından, söz konusu kural uyulması gereken, bağlayıcı bir kuraldır. Mahkemeler veya hakem heyetleri gibi yargılama yetkisine sahip kurumlar açısından ise geçerli hukuk kuralı, bakmakta oldukları davada uygulanma olanağına sahip olma anlamına gelir. Yargı organları, kararlarını bu kurallara dayanarak verirler. Uluslararası hukukun kaynakları ifadesi de devletler açısından bağlayıcı, uyulması gereken kural türlerini ve uluslararası yargı organlarının kararlarına dayanak yaptığı kural ve ilkeleri anlatmak üzere kullanılır.

Uluslararası hukukun kaynakları genel olarak maddi ve şekli kaynaklar şeklinde ikiye ayrılır. Maddi kaynak ifadesinden hukukun biçimlenmesinde etkisi olan faktörler anlaşılmaktadır. Sözelimi siyasi, sosyal ve ekonomik olaylar hukuk kuralının biçimlenmesinde etkisi olan faktörlerdir. Şekli kaynaklar ifadesinden ise içeriğe, o kuralın içeriğine bağlayıcılık kazandıran işlemler ve olaylar anlaşılmaktadır. Bir kurala yahut o kuralın öngördüğü şekilde davranmaya hukuki nitelik kazandıracak olan, onun hukukun şekli bir kaynağında öngörülmüş olmasıdır. İç hukuklarda bu iki kaynak arasındaki fark kesindir. Ancak uluslararası hukuk açısından bunu söylemek pek mümkün değildir. Bazen bir şekli kaynak, diğer bir şekli kaynağın maddi kaynağını oluşturabilir veya tersi olabilir.

Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) kurucu belgesi olan Statüsü'nde (md. 38(1)), Divanın uygulayacağı kurallar şu şekilde belirlenmiştir:

- "1. Görevi, kendisine havale edilen uyuşmazlıkları uluslararası hukuka uygun olarak çözmek olan Divan,*
- Uyuşmazlık hâlindeki devletlerce açıkça kabul edilmiş kurallar koyan genel gerekse özel uluslararası anlaşmaları;*
 - Hukuk kuralı olarak kabul edilmiş olan genel bir uygulamanın kanıtı olarak uluslararası örf ve adeti;*
 - Uygar milletlerce kabul edilen genel hukuk ilkelerini;*
 - 59. madde hükmü saklı kalmak üzere hukuk kurallarının belirlenmesinde yardımcı araç olarak yargı kararları ile çeşitli milletlerin en yetkin yazarlarının öğretilerini uyguluyor.*

2. İşbu hükümler taraflar mutabık iseler Divanın hakkaniyet ve nısfetle karar vermek yetkisine halel getirmez.”

Divan Statüsü'ndeki bu unsurlar, uluslararası hukukun kaynakları hakkındaki genel kabulü yansıtır. Bununla birlikte, söz konusu listelemenin sadece Divan'ı bağladığı, Divan dışındaki yargı organlarının (ve hakem heyetlerinin) farklı kaynakları benimseyebileceği ve uygulayabileceği unutulmamalıdır. Statü'nün önemi, belirttiğimiz gibi genel kabulü de büyük ölçüde yansıtmaması ve Divan'ın Birleşmiş Milletler bünyesinde uluslararası hukukun en önemli uygulayıcısı olarak sahip olduğu konumdan kaynaklanmaktadır.

Statü'de sayılan kaynakların tarihsel olarak en eskisi uluslararası örf ve adetlerdir. Teamül veya yapılageliş olarak da adlandırılan örf ve adetler, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerinde uzun süreden beri yapageldikleri ve artık o şekilde davranılması gerektiği yönünde bir inanç oluşmuş uygulamalara karşılık gelir. Bununla birlikte özellikle son elli yılda uluslararası hukukun yaşadığı gelişmeyle çok taraflı andlaşmalar devletlerin büyük bir kısmı açısından bağlayıcı ve ortak bir hukuku doğurmuştur. Çok taraflı andlaşmaların ortak bir uluslararası hukuktan bahsedilmesini mümkün kılan önemine rağmen, uluslararası uyuşmazlıklarda uygulanacak hukukun halihazırdaki en önemli kaynağı, iki taraflı veya bölgesel uluslararası andlaşmalardır. Bu andlaşmalar taraf sayısının azlığı nedeniyle ortak bir uluslararası hukuku yansıtmasa da uygulamada taraflar açısından hak ve borç doğurmakta ve uyuşmazlıklar andlaşmalar temelinde çözümlenmektedir.

Uluslararası örf ve adet ile uluslararası andlaşmalar, uyuşmazlıkların çözümü için temel kuralları içerse de çoğu durumda kararın verilebilmesi için yeterli olmaz. Bir uyuşmazlığın çözümünde hukukun genel ilkeleri daima tamamlayıcı bir rol üstlenerek etkili olur. Bazı durumlarda ise örf ve adet, andlaşmalar veya hukukun genel ilkelerinin yanında Divan Statüsü'nde de belirtildiği gibi yargı organları yardımcı kaynaklar olarak isimlendirilebilecek başka kaynaklara başvurabilir, bu çerçevede çeşitli devletlerin mahkemelerinde verilmiş kararları ve farklı milletlerden uluslararası hukukçuların görüşlerini kararına dayanak yapabilir. Nihayet, hakkaniyet ve nısfet olarak anılan bir kavram, tarafların kabulü durumunda, Divan'ın genel hukuk ve adalet düşüncesiyle karar verebileceğini söyler. Bu ünite, söz konusu hukuk kaynaklarını ele alacağız.

SIRA SİZDE

1

Kendinizi, uluslararası bir uyuşmazlığı uluslararası hukuk uyarınca çözmekle görevlendirilmiş bir hakem olarak düşünün. Bu konumdaki bir kişinin uygulayacağı hukuku bulmanın ne anlama geldiğini, yukarıdaki bilgiler ışığında açıklamaya çalışın.

ULUSLARARASI HUKUKUN ASLİ KAYNAKLARI

Uluslararası Andlaşmalar

Uluslararası andlaşma, en genel şekliyle, uluslararası hukuk kişilerinin yine uluslararası hukuk uyarınca birbirleri açısından hak ve yükümlülük yarattıkları karşılıklı irade beyanıdır. Bu kapsayıcı tanım, klasik devlet tanımına uymayan yönetimlerin ve uluslararası örgütlerin yaptığı andlaşmaları da uluslararası andlaşma olarak görür. Ancak geleneksel olarak anlaşıldığı şekliyle bir uluslararası andlaşmanın tarafları, devletlerdir.

Öyleyse uluslararası hukukun kaynaklarından biri, devletler arasında yapılan andlaşmalardır. Devletler tarih boyunca birbirleriyle andlaşmalar yapagelmişlerdir. Uzun süre bu andlaşmalar iki taraflı olmuştur. Bununla birlikte özellikle güvenlik

kaygılarıyla ve savaş dönemlerinde kurulan ittifaklar andlaşma metinlerine dökülmüştür. İki den fazla devlet arasında yapılan andlaşmalar, çok taraflı andlaşmalar olarak adlandırılır. Ancak çok taraflı andlaşmalardan bölgesel düzeyde olanların ve özellikle de uluslararası siyasette ön planda olan devletlerin en azından bir kısmının da katıldığı çok sayıda devletin taraf olduğu çok taraflı andlaşmaların önemi büyüktür. Zira bu çok taraflı andlaşmalar, taraf sayısının fazlalığı itibariyle ortak bir uluslararası hukuka yaklaşan kurallar koyarlar.

İki taraflı veya birkaç devlet arasındaki çok taraflı andlaşmalar, günlük hayatta vatandaşların yaptığı sözleşmelere benzer. Geleneksel olarak hukuk bilimi sözleşmeleri hukuk kaynağı olarak saymaz. Ancak bir sözleşmenin varlığı durumunda, hukuka uygun olmak kaydıyla sözleşme hükümleri taraflar açısından kanunlar kadar bağlayıcıdır; mahkeme uyuşmazlığı mevcut sözleşme çerçevesinde çözecektir. Uluslararası andlaşmalar da uyuşmazlık durumunda çözümün dayanacağı metin olarak karşımıza çıkar. Uluslararası hukukta kodifiye edilmiş genel kuralların azlığı, devletler arasındaki andlaşmaların önemini daha da artırır. Uyuşmazlığın çözümüne yönelik iddialar ve eğer bir yargı makamına gönderildi ise bu makamın kararı, andlaşmanın içeriğinden kaynaklanır.

Uluslararası andlaşmalarla ilgili uluslararası hukuk oldukça gelişmiştir. 'Andlaşmalar Hukuku' başlığını taşıyan bir sonraki ünite de, uluslararası andlaşmalarla ilgili daha ayrıntılı bilgi bulacaksınız.

Uluslararası Örf ve Adet

Örf ve adet kuralları (yapılageliş kuralları, teamül), devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerindeki fiili davranış ve tutumlarıyla ortaya çıkar. Gerek tarihsel açıdan gerekse özellikle çok taraflı andlaşmalara rastlamadığımız dönemlerde, devletler arasındaki ilişkiler tümüyle örf ve adet kuralları biçiminde düzenleniyordu. Bu kuralların varoluşuna ilişkin temel düşünce, devletlerin uzun süre, konusuna bağlı olarak genel veya bölgesel nitelikteki istikrarlı uygulamalarının bir kural düşüncesine dayalı olmasının, yerleşmiş bir kuralın varolduğunu gösterdiği şeklindedir. Yukarıda atıf yaptığımız UAD Statüsü'nde yer alan ifade açısından düşünenecek olursak, Divan, önüne getirilen bir uyuşmazlığı çözerken, öncelikle böyle bir örf ve adet kuralının varolduğunu tespit edecektir. Bunun yanında genel itibariyle devletlerin ve fiili olarak da UAD dışındaki uluslararası uyuşmazlıkları çözme makamlarının sıklıkla örf ve adet kavramına atıf yaptığını, belli davranış yükümlülüklerini örf ve adet kuralı olarak belirlediğini söyleyebiliriz.

Genel olarak kabul edildiği şekliyle, belli şekilde davranma yükümlülüğünün bir örf ve adet kuralından kaynaklandığını söylemek için aranan bazı koşullar bulunmaktadır. Bu koşullar, maddî ve psikolojik olmak üzere iki gruba ayrılır. Maddî koşullar, örf ve adet kuralından bahsedebilmek için devletlerin belli bir davranışta, sürekli olarak bulunmasını ve bu uygulamanın genel olmasını gerektirir. Psikolojik koşul ise, bu sürekli ve genel davranışın bir kural düşüncesine dayanılarak yapılmasını gerektirir; yani devletler, bu davranışı, bu şekilde davranmaları gerektiği düşüncesiyle yerine getiriyor olmalıdırlar.

Örf ve adet kuralına kaynaklık eden davranış, devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri açısından yaptıkları eylemlerdir. Sözgelimi bir devletin, başka devletlerin **diplomatik temsilcilerine**, mesela büyükelçi ve konsoloslarına çeşitli ayrıcalıklar tanımış olabilir. Bu ayrıcalıklar yasal düzenlemelerle sağlanmış olabileceği gibi, söz konusu devletin yargı organları, hatta kolluk kuvvetleri de yasal düzenlemede açıkça yer almasa bile diplomatik temsilciler konusunda belli şekilde davranıyor

Diplomatik temsilci:
Devletleri adına hareket eden ve özel olarak bu alanda görevlendirilmiş kişiler.

olabilirler. Mesela bu konuyla ilgili açık bir andlaşma olmasa bile, diplomatik temsilciler hakkındaki adli soruşturmalar olağan usulden farklı olabilir, hatta hiçbir yargılama yapılmaksızın sorunlar doğrudan devletler arası görüşmelerle gideriliyor olabilir. Dolayısıyla devletin sadece dış işleri bakanlığı personeli gibi üst düzey yetkilileri değil, yasama, yürütme ve yargı olarak bir bütün hâlinde devlet sınırları içinde yaptıkları uygulamalar da devletin uygulaması olarak görülür. Bunun yanında, sadece olumlu eylemler değil olumsuz eylemler de devletin uygulaması sayılır. Olumsuz eylemden kasıt, bir devletin başka bir devletin uygulamalarına itiraz etmemesidir. Yani sadece olumlu davranışlarla devletlerarası uygulama oluşmama, yapmama veya çekimser kalma şeklindeki davranışlarla da devletlerarası uygulama oluşabilmektedir.

Bir örf ve adet kuralından bahsedebilmek için, örf ve adet kuralına kaynaklık eden davranışın sürekli uygulanmış olması aranır. Süreklilikten kasıt, kuralın konusunu oluşturan olayın gerçekleştiği her durumda, söz konusu davranışın da devlet tarafından yerine getirilmesidir. Örf ve adet düşüncesinin temelinde, bu süreklilik koşulu bulunur. Süreklilik, doğal olarak kısa olmayan bir süreyi gerektirir. Zira özellikle uluslararası alanda, bir örf ve adet kuralından bahsetmeyi gerektirecek davranışların sıklıkla ortaya çıkmasını beklememek gerekir. Bununla birlikte, bir örf ve adet kuralının oluşması için çok uzun süreden beri yapılıyor olma koşulu da bulunmamaktadır. Yine süreklilik, istikrarı gerektirdiğinden, olumlu davranışın kesintisiz olmasının yanında, olumsuz davranışların da sürekli ve kesintisiz olması gerekir. Başka bir deyişle, bir devletin belli bir eylemine itiraz eden devlet, en azından kendisi açısından bir örf ve adet kuralının bağlayıcı olmasını engellemiş olur. UAD, 1951 tarihli İngiltere ve Norveç arasındaki Balıkçılık Davası kararında, bir örf ve adet kuralına sürekli ve kuşkuyla yer vermeyecek şekilde karşı çıkan devletler bakımından bu kuralların geçerli olmayacağı açıkça kabul edilmiştir. Dolayısıyla bir devlet örf ve adet kuralına baştan itibaren itiraz ederek bu kuralın kendisi açısından geçerli olmasını engelleyebilir.

Örf ve adet kuralının oluşması için aranan bir başka maddi koşul, genelliktir. Genellik, birden fazla devletin aynı yöndeki uygulaması anlamına gelir. Çıkarları özel olarak etkilenen devletler dahil olmak üzere yaygın ve temsil edici bir çoğunluk tarafından kabul edilmiş bir uygulamanın bulunması gerekir. Buradaki aynı yönde nitelemesinden, devletlerin aynı davranışı sergilemeleri anlaşılabilirliği gibi, bir devletin sürekli davranışına, bu davranışın etkilediği diğer devlet veya devletlerin itiraz etmemesi de anlaşılmalıdır. Bunun yanında genellik, doğal olarak öncelikle çok sayıda devletin aynı yöndeki davranışına karşılık gelir. Ancak bütün devletlerin istisnasız aynı yönde hareket etmeleri zaten mümkün olmadığından, geniş bir uygulamanın örf ve adet kuralının oluşması için yeterli olduğu kabul edilir. Genellik, örf ve adet kuralının ilgili olduğu olaya göre daha az katılımlı hatta iki devlet arasındaki ilişkilerde bile ortaya çıkabilir. Bölgesel veya yerel örf ve adet kuralları denilen kurallarda, belli bir uygulamanın ilgililerinin genel uygulaması dikkate alınır. Sözgelimi komşu devletlerin kıyıdaş oldukları bir denizdeki faaliyetleriyle ilgili olarak yapageldikleri eylemler süreklilik kazanmış, bu kıyıdaş devletlerin çoğu aynı yönde hareket etmiş iseler, bölgesel bir örf ve adet kuralından bahsetmek mümkün olabilir. Bölgesel örf ve adetlerde bu kuralın oluşması için devletin iradesinin açık olması gerekir. Diğer bir ifade ile olumlu irade açıkça belirtilmiş olmalıdır; sadece sessiz veya hareketsiz kalmak, bölgesel örf ve adet kuralının oluşmasına neden olmamaktadır.

Bu maddi koşulların yanında, bir örf ve adet kuralının varlığından bahsedebilmek için, devletlerin örf ve adete kaynaklık eden davranışı, bir kural düşüncesiyle yerine getirmiş olmaları gerekir. Devletlerin herhangi bir kural yahut hukuki yükümlülük düşüncesine dayanmadan yaptıkları eylemler, örf ve adet kuralı oluşturmaz.

Hukukun Genel İlkeleri

Devletler arasındaki uyuşmazlıkların çözümünde anlaşmalar ile örf ve adet kuralları yanında dikkate alınan ve uygulanan bir başka hukuk kaynağı, hukukun genel ilkeleridir. UAD Statüsünde kullanılan ifade, “uygar milletlerce kabul edilen” hukuk ilkelerine atıf yapıyorsa da, günümüzde *uygar olma* tartışmasının yapılmadığını ve bütün devletlerin uygar kabul edildiğini söyleyebiliriz.

Yukarıda ele aldığımız iki hukuk kaynağına oranla hukukun genel ilkeleri, daha soyut ve belirsiz bir nitelik taşır. Devletler arasındaki bir anlaşma metni, yazılı olmak açısından somuttur. Örf ve adetlerin varlığı ise, devletlerin uygulamaları gösterilerek kanıtlanabilir niteliktedir. Ancak hukukun genel ilkeleri, uyuşmazlık hakkında karar verecek kişilerin kabul ve saptamasına dayanır.

‘Hukukun genel ilkeleri’ ifadesinin nasıl anlaşılması gerektiği de uluslararası literatürde tartışma konusu olmuştur. Bu ifadeyle ‘uluslararası hukukun genel ilkeleri’nin kastedildiğini iddia edenlerin yanında, ‘iç hukuklarda varolan genel hukuk ilkeleri’nin uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklara uygulanacağını iddia edenler de bulunmaktadır. Ancak her iki anlamın da hukukun genel ilkeleri olarak kabul edilebileceğini söylemek mümkündür. Ancak bu kaynağa başvurabilmek için genellikle şu hususların gerçekleşmesi aranır:

- 1) Genel hukuk ilkelerine başvurabilmek için uyuşmazlığın tarafı olanlar açısından o konuyu düzenleyen bir uluslararası örf ve adet kuralının yahut anlaşmanın bulunmaması gerekir.
- 2) Genel hukuk ilkeleri uluslararası anlaşmalar ile örf ve adet kurallarıyla çatışmıyor olmalıdır. Eğer çatışıyorsa uygulanmaz veya uygulama sırasında çatışmaya izin verilmez.

UAD Statüsünün hukukun kaynaklarını listelemesinden hareketle, hukukun genel ilkelerinin anlaşma ve örf ve adet kurallarıyla aynı düzeyde mi olduğu yoksa bunlardan sonra mı geldiği de düşünülebilir. Bu konudaki genel eğilim, mevcut ve açık anlaşma hükümleri ile kanıtlanabilir uygulamalar bulunduğu takdirde, hukukun genel ilkelerinin tamamlayıcı bir rol oynadığını kabul etme yönündedir. Özellikle UAD açısından düşünülecek olursa hukukun genel ilkelerini bir hukuk kaynağı olarak saymadaki amaç, Divan’ın önüne gelen bir uyuşmazlığı, anlaşma hükümleri ile örf ve adet kurallarında uyuşmazlık konusu olaylarla ilgili açık kurallar bulunmadığı gerekçesiyle reddetmesini engellemektir. Böylece genel hukuk ilkelerine biçilen rol, anlaşmalarda ve örf ve adet kurallarında hüküm bulunmadığı, başka bir ifadeyle boşluk bulunan durumlarda, tamamlayıcılık işleviyle kararın verilmesini olanaklı kılmaktır. Ne var ki yargı organlarının hukukun genel ilkelerini boşluk doldurma aracı olarak kullanmalarını, iç hukuklardaki, sözgelimi Türk medeni hukukundaki yargıcın kendisini yasakoyucu yerine koyarak karar vermesi ile karıştırmamak gerekir. Uluslararası bir uyuşmazlıkta hukukun genel ilkelerini kararının dayanağı yapan karar organı, yeni bir kural koymamakta, devletlerin iradesini yansıtan hukuk ilkelerini saptamakta ve hayata geçirmektedir.

Hukukun genel ilkelerinin belirlenmesinde devletlerin irade ve kabulüne vurgu yapılması, bu ilkelerin örf ve adet kuralları ile karıştırılması sonucunu doğura-

bilir. Nitekim uluslararası literatürde bu iki hukuk kaynağının esasında aynı olduğunu savunan yazarlar da bulunmaktadır. Bazı durumlarda gerçekten bu iki hukuk kaynağı birbirine büyük ölçüde yaklaşırsa da örf ve adet kurallarından farklı olarak bazı genel hukuk ilkelerinin uygulandığı ve uygulanabileceği gerçektir. Buradaki fark, öncelikle, yukarıda da belirttiğimiz gibi, örf ve adet kurallarının saptanması ile hukukun genel ilkelerinin saptanması arasındadır. Örf ve adet kurallarının saptanması durumunda, uyuşmazlığı çözecek yargı organı, örf ve adet kuralının varlığına dair devletlerin uygulamalarını gösterir kanıtlar arayacak ve kararını buna dayandıracaktır. Bunun yanında hukukun genel ilkeleri söz konusu olduğunda, uygulamanın varlığı aranmaksızın, yargı organlarının hukuk bilgi ve algısı ön plana çıkacaktır. İşaret edilebilecek ikinci fark, hukukun genel ilkelerinin iç hukuku da kapsar şekilde düşünülmesi durumunda, kuralın uygulanma alanının uluslararasılık niteliği dikkate alınmaksızın, genel bir hukuk düşüncesinin genel hukuk ilkesine kaynaklık edebileceğidir.

Bir ilkenin genel hukuk ilkesi olarak saptanması ve karara dayanak yapılması için, söz konusu ilkenin bütün devletlerin tartışmasız kabul ettiği bir ilke olması aranmaz. Ancak bununla birlikte, uyuşmazlığın niteliği ve tarafların hukuk sistemlerine göre değerlendirme yapılması da kaçınılmazdır.

Kuramsal açıdan üzerinde konuşulması bazı güçlükler çıkarsa da hukukun genel ilkelerinin en azından bir kısmının saptanmasında büyük sorunlar çıkmaz. Zira farklı kültürlerle, farklı tarihsel süreçlere ve farklı coğrafyalarla ait olsalar da hukuk sistemleri en temel konularda büyük benzerlik gösterir. Sözgelimi, dava açma hakkı, savunma hakkı, tazminat hakkı, hakkın kötüye kullanılamaması gibi kurumlar, hukuk sistemlerinin özünü oluşturur. Yine irade sakatlıklarının veya olağanüstü koşulların sözleşmelere etkili olabileceği, pek çok hukuk sisteminde kabul edilmiştir. İnsan hakları ile ilgili küresel gelişmeler çerçevesinde, ayrımcılık yasağı, adil yargılanma hakkı gibi kavramların da hukuk sistemleri açısından ortak noktalar oluşturduğu söylenebilir. Hukuk sistemleri arasında bu tip temel konulardaki ayrıtlar ancak ayrıntı düzeyinde kalmaktadır.

Genel ve soyut bir ifade olan hukukun genel ilkelerinin hangi ilkeleri içerdiğini açıkça ve tümüyle listelemek olanaklı değildir. Böyle bir listeleme, esasında, bu hukuk kaynağının tamamlayıcı işlevi açısından da uygun olmaz. Bununla birlikte, uluslararası hakemlik ve yargı organlarının uygulamalarından yola çıkarak, bir kısmını yukarıda saydığımız, kabul görmüş bazı genel hukuk ilkelerinden bahsedilebilir.

Üzerinde sıkça durulan bir hukuk genel ilkesi, 'hakça ilkeler'dir. 'Hakkaniyet' (İng. *equity*) olarak da isimlendirilen hakça ilkeler, hukuki karar verme faaliyetinin doğası itibarıyla kullanılan, hukukun dayandığı düşünülen adalet kavramına gönderme yapar. Bazı durumlarda genel olarak hukuk, özel olarak da uluslararası hukuk, görülmekte olan davaya uygulanabilecek kuralları tüm açıklığıyla ve ayrıntısıyla bünyesinde barındırmaz. Böyle bir belirsizlik, hatta daha doğru bir ifadeyle kural yokluğu durumunda dahi, dava ve mevcut diğer kurallar bir karar verilmesini zorunlu kılıyor olabilir. İşte böyle bir durumda hukukta karar makamının doldurması gereken hukuki boşlukların bulunduğu kabul edilir. Hakça ilkeler veya hakkaniyet de bu hukuki boşlukların doldurulmasında gündeme gelir. Zira kural yokluğuna rağmen karar verilecek yani bir hukuk boşluğu doldurulacaksa, böyle eylem keyfi olamayacak, tarafların ve genel olarak hukuk düşüncesinin ulaşmaya çalıştığı kabul edilen adalet hayata geçirilecektir.

Bununla birlikte, özellikle farklı görüşleri temsil eden hukuk sistemlerine sahip devletler arasındaki uyuşmazlıklar söz konusu olduğunda böyle bir adalet düşüncesinin kolaylıkla hayata geçirilemeyeceği de açıktır. Hakça ilkeler, günümüzde daha çok deniz alanlarındaki sınırlamaların belirlenmesinde ve gelişmekte olan devletlerin, refahın fakir ve zengin devletler arasında daha adil bir biçimde dağıtılarak yeni bir küresel ekonomik düzen kurulması gerektiği yönündeki iddialarıyla gündeme gelmektedir. Sözgelimi, UAD, 1993 tarihli bir kararında, Norveç ve Danimarka arasındaki deniz alanının sınırlarının belirlenmesinde, uluslararası deniz hukukuna ait uluslararası hukuk metinlerini uygularken, davanın özel koşullarını da dikkate almış ve bu özel koşulların adalet ve hakkaniyet çerçevesinde çözüme kavuşturulması yönünde karar vermiştir.

YARDIMCI KAYNAKLAR

Yargı Kararları

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, UAD Statüsü md. 38(1)(d), uygulanacak hukuk kurallarının saptanmasında yardımcı kaynak olarak yargı kararlarına yer verir. Bu hükümde yer alan ‘yargı kararı’ geniş anlama sahip olup uluslararası yargı ve hakemlik kararları yanında iç hukuklardaki yargı kararlarını da kapsar.

Yargı kararlarının uygulanacak hukukun saptanmasına kaynaklık etmesi, Statü’de belirtildiği üzere, yardımcı olma işlevine sahiptir. Dolayısıyla bundan önce ele aldığımız kaynaklar, yani andlaşmalar, örf ve adet hukuk ve hukukun genel ilkeleri, Divan’ın önündeki davaya uygulanabileceği düşünülen kuralın kapsamı konusunda duraksama yaşanıyorsa, Divan, yargı kararlarından yola çıkarak uygulanacak kuralı, diğer bir ifadeyle uluslararası hukuk kuralını çeşitli yargı kararlarından yararlanarak saptayabilecek yahut bir kuralın kapsamını bu çerçevede belirleyebilecektir.

Söz konusu hüküm, Statü’nün 59. maddesine gönderme yaparak Divan’ın verdiği kararların sadece dava konusu olayın tarafları açısından ve davayla ilgili olarak bağlayıcı olduğunu hatırlatır. Bunun anlamı, Divan’ın verdiği bir kararın sonra meydana gelecek olaylar açısından bir ‘kural’ niteliği taşımadığıdır. Bu açıdan Divan’ın işlevi, özellikle Anglo-Sakson hukukundaki yargı kararlarının sonraki davalar açısından diğer mahkemeleri de bağlayıcı rolünden açıkça ayrılmıştır. Bununla birlikte, gerek Divan’ın gerekse başka yargı organlarının verdikleri kararları istikrarlı bir şekilde benzer olaylar açısından da devam ettirdikleri gözlemlenmekte ve hatta beklenmektedir. Kısaca ifade edecek olursak Divan’ın vermiş olduğu bir karar, sonraki davalarda verilecek kararın temelini oluşturmaz ancak Divan, daha önce benzer bir olayda verdiği karardan, yeni davada yararlanabilir.

Karar verilirken sadece uluslararası yargı organlarının değil, iç hukuklar çerçevesinde ulusal mahkemelerin verdiği kararlardan da yararlanılabilir. Bu yararlanma, özellikle uluslararasılık özelliği taşıyan olaylarda verilen kararlar açısından söz konusudur. Nitekim, sözgelimi diplomatik dokunulmazlıkla ilgili uluslararası hukukun gelişiminde Batılı devletlerin iç hukuklarında ulusal mahkemelerce verilen kararların etkisi büyük olmuştur.

Öğreti

Statü’nün yer verdiği bir başka yardımcı hukuk kaynağı, öğreti/doktrindir. Öğreti, araştırma alanının uzmanlarınca ortaya konan görüşlerdir. Bu çerçevede, karar ve-

rilirken, uluslararası hukukçuların çeşitli şekillerde ortaya koydukları görüşlerden de yararlanabilecektir.

Öğreti, uluslararası hukukun az gelişmiş alanlarında çok daha etkili olmaktadır. Nitekim uluslararası hukukun bir bütün olarak oldukça ilkel olduğu dönemlerde, öğreti, yani uluslararası hukukçuların görüşleri, uluslararası hukukun her alanındaki tartışma, iddia ve kararda büyük öneme sahip olmuştur. H. Grotius'la başlayan uluslararası hukukun hangi kurallardan oluştuğunu göstermeye çalışan eserler, uzunca bir süre talep, iddia ve kararlara kaynaklık etmiştir. Ancak uluslararası hukuk geliştikçe ve asli kaynaklar belirginleştikçe, öğretinin yargı kararlarında kendisine bulduğu yer de azalmıştır. Özellikle günümüzde, küresel ölçekte uluslararası hukukla ilgili yayınların çeşitliliğinde ve sayısındaki artış, pratik olarak öğretinin takip edilmesini ve kararlara gerekçe oluşturmasını da zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, uluslararası hukukun tartışmalı ve az gelişmiş yahut yeni ortaya çıkmış alanlarında, öğreti etkisini devam ettirmektedir. Bu etki Divan kararlarında açıkça gözlemlenmese bile, uluslararası hakemlik kararları, uluslararası hukukçuların eserlerine sıklıkla gönderme yapmaktadır.

HAKKANİYET VE NISFET

Uluslararası hukukun kaynaklarını listeleyen UAD Statüsü md. 38'in yukarıda da alıntılıdığımız ikinci fıkrası, buraya kadar gördüğümüz hukuk kaynakların yanında, bir davanın çözümünde bir başka olanağa daha işaret eder. Bu, Divan'ın hakkaniyet ve nisfete göre karar verebilmesi olanağıdır.

Esasında hakkaniyet ve nisfeti teknik anlamıyla bir 'hukuk kaynağı' olarak görmek zordur. Zira bu konuda farklı görüşler de bulunmakla birlikte, hakkaniyet ve nisfete göre karar verme, Divan'ın, davanın taraflarının kabul etmesi şartıyla, mevcut uluslararası hukuku zorunlu olarak uygulamak yerine, daha esnek karar vermesini olanaklı kılar. Hatta böyle bir temele dayanan kararın, mevcut uluslararası hukukun hükümlerini aşabileceği, bir anlamda 'olması gereken hukuk' düşüncesine dayanarak yargıçların adalet duygusunu yansıtabileceği söylenebilir. Divan **re'sen** davayı hakkaniyet ve nisfete göre çözmeye karar veremez. Tarafların bu konuda mutlaka talepte bulunmuş olması gerekir. Divan'a taraflarca hakkaniyet ve nisfete göre karar verme yetkisi verilmesi, yargıcın mutlaka 38/1'de öngörülen kurallara dayanmayacağı anlamına gelmez. Somut olayda adil olanı bulmaya çalışırken Divan, yukarıda bahsettiğimiz kaynaklara da başvurabilir.

Divan'ın bugüne kadar verdiği kararlarda, hakkaniyet ve nisfete göre karar verilmiş olmasının örneği yoktur. Bununla birlikte uluslararası hakemlik organları, hakkaniyet ve nisfet çerçevesinde karar verebilmektedirler.

Re'sen: Kendiliğinden, herhangi bir isteğe, talebe gerek olmadan.

SIRA SİZDE

2

Tarafların Divan'a aralarındaki uyuşmazlığı çözerken hakkaniyet ve nisfete göre karar vermesini talep ettiğini düşünün. Böyle bir kararı verirken Divan'ın diğer hukuk kaynaklarına, başka bir ifadeyle uluslararası hukuka dayanıp dayanamayacağını tartışın.

KAYNAKLAR ARASINDAKİ HİYERARŞİ

İster ulusal isterse uluslararası hukuk olsun, hukuk kuralları farklı türlerde ortaya çıkar. Farklı türlerdeki hukuk kurallarının, hukuk kaynaklarının bağlayıcılığı da farklıdır. Kuralların bir sistem oluşturduğu düşünülür ve bu farklı türdeki kurallar sistem içindeki yerlerine göre aynı zamanda belli bir hiyerarşinin, yani altlık-üstlük ilişkisinin konusu olurlar.

Bazı kuralların diğer kurallardan üstte olmasının anlamı, bu kurallar arasında kapsamları itibarıyla bir çatışma olduğu takdirde altta olanlara tercih edilecekleridir. Başka bir ifadeyle, yargı organları böyle bir çatışma durumunda üstün olan kuralları uygulayacaklardır. Ulusal hukuklarda böyle bir hiyerarşi, bazı organların alttaki hukuk kurallarını üstteki hukuk kurallarına aykırılıkları nedeniyle iptal edebilmesi mekanizmasıyla desteklenir. Sözgelimi, Türk hukuk sisteminde Anayasa Mahkemesi Anayasaya aykırılık tespit ettiği durumda kanunları, Danıştay ise kanuna aykırılık tespit ettiği durumda tüzük veya yönetmelikleri iptal edebilmekte, yürürlükten kaldırabilmektedir.

Uluslararası hukuk kurallarının da hiyerarşik bir sistem oluşturduğu kabul edilir. Ancak uluslararası hukuk düzeninde ulusal hukuklara benzer bir iptal veya yürürlükten kaldırma mekanizması bulunmaz. Bunun yerine yargı organları, verdikleri kararlarla bu hiyerarşiyi tanırlar ve sürdürürler.

Uluslararası hukuk kuralları hiyerarşisinde en üstte uluslararası andlaşmalar ve uluslararası örf ve adet kuralları bulunur. İlkesel olarak bu iki kural türü ağırlık bakımından birbirlerine denk kabul edilir. Bununla birlikte somut durumlarda ortaya çıkan çatışmanın niteliğine göre bir belirleme yapmak gerekebilir. Ancak bu belirleme hiyerarşik ilişkiden değil, genel bir hukuk anlayışından kaynaklanır.

Aynı konuda birbirinden farklı içeriğe sahip andlaşma ile örf ve adet kuralı varlığında, bazı durumlarda, andlaşmanın önceliğe sahip olduğu söylenebilir. Zira örf ve adet kurallarının varlığından bahsedebilmek için, esasında, uzun süreli ve devletler tarafından kesintisiz uygulamaya konu olmuş kurallar bulunmalıdır. Ancak bir andlaşma örf ve adet kuralına rağmen akdedilmişse bu durumda devletlerin iradelerinin andlaşma hükümleri uyarınca ortaya çıktığı kabul edilmek gerekir. Bu uygulama, hukukun iyi bilinen bir ilkesinin, 'sonraki kural eski kuralı kaldırır' ilkesinin de sonucudur.

Andlaşma ile örf ve adet kuralları aynı konuyu düzenlemekle birlikte, bu düzenlemenin kapsamı açısından farklılık bulunuyor olabilir. Bu durumda yine hukukun iyi bilinen bir ilkesi, 'özel nitelikli kurallar genel nitelikli kurallara tercih edilir' ilkesi uyarınca, bu iki kuraldan hangisi daha özel, daha dar bir düzenleme yapıyorsa o tercih edilir.

Nihayet, örf ve adet kuralı, bir andlaşmadan sonra ortaya çıkmış ve bu andlaşmanın ilgili hükümlerine aykırı bir içerikle olmuş olabilir. Ulusal hukuklarda da görülen kanunların uzun süre uygulanmamasından kaynaklanan bir tartışma, uluslararası hukuk açısından da sürdürülerek uzun süre uygulanmamış bir andlaşma hükmünün yanında aynı zamanda ona aykırı bir devlet uygulamasının kesintisiz devam etmesinin, andlaşmadan sonra ortaya çıkan örf ve adet kuralının geçerli olacağını kabul etmek mümkündür.

Andlaşmalar ile örf ve adet kuralları arasındaki ilişkide son olarak uluslararası hukukun emredici kuralları konusuna da değinmek gerekiyor. Uluslararası literatürde '*jus cogens*' kuralları olarak bilinen bu kurallar, 1969 tarihli *Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi*'nin 53. maddesinde şu şekilde yer alır:

"...milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak Devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur."

Dolayısıyla bu nitelikte kurallar söz konusu olduğunda, bu kuralların andlaşmalara tercih edileceği söylenebilir. Bununla birlikte, hangi kuralların *jus cogens* hükmünde olduğu konusunda tartışmaların sürmekte olduğu da belirtilmelidir.

UAD Statüsü'nün yukarıda alıntıladığımız 38(1) maddesinde, hukukun genel ilkeleri yardımcı kaynaklardan önce, uluslararası andlaşmalar ve uluslararası örf ve adet hükümleri ile birlikte sayılmaktaydı. Ancak hukukun genel ilkelerinin işlevinin, dava konusu olayı çözümünde andlaşmalara ve örf ve adet kurallarına dayandırılan hukukta ortaya çıkabilecek bir boşluğun doldurulması olduğunu söylemiştik. Dolayısıyla bu kurallar arasında hiyerarşik bir ilişki kurmak zordur.

UAD Statüsünde yardımcı kaynaklar olarak yer alan yargı kararları ve öğretisi, uygulama açısından da açıkça ilk gruptaki kuralların altında yer alır. Yargı kararları ve doktrin arasında ise açık bir hiyerarşik ilişki olmasa bile, yargı kararlarının biraz daha üstte görüldüğünü söylemek mümkündür.

Hakça ilkeler, belirttiğimiz gibi, hukukun genel ilkeleri altında görülerek ayrı bir kaynak olarak dahi kabul edilmeyebilir. Ayrı bir kaynak olarak kabul edildiği durumda ise hakça ilkeler, hiyerarşinin alt sıralarında yer alacaktır.

Hakkaniyet ve nısfet söz konusu olduğunda ise tarafların, davanın çözümünde mevcut uluslararası hukuk kurallarının bağlayıcılığı yerine yargı organının adalet anlayışına açıkça rıza göstermeleri söz konusudur. Hakkaniyet ve nısfet uygulaması her ne kadar mevcut uluslararası hukuktan tümüyle uzaklaşamayacaksa da, böyle bir durumda hiyerarşiden bahsetmek mümkün değildir.

DEVLETLERİN TEK TARAFLI İŞLEMLERİ

Yukarıda, bir hukuk kaynağı türü olarak uluslararası andlaşmaları ele almıştık. Andlaşmalar, iki veya çok taraflı uluslararası hukuk işlemleridir. Bunun yanında bir de devletlerin tek taraflı olarak yaptıkları bazı eylemler vardır ki bazı yazarlarca bu eylemler 'tek taraflı hukuki işlemler' olarak isimlendirilir. Tek taraflı hukuki işlemler, geleneksel olarak uluslararası hukukun kaynakları arasında sayılmaz. Nitekim UAD Statüsü'ndeki listede de böyle bir madde bulunmaz. Bununla birlikte, devletlerin tek taraflı işlemlerinin uluslararası uyuşmazlıkların çözümünde hak ve yükümlülük yaratan işlemler olarak kabul edilebilmektedir.

Bir devletin herhangi bir eyleminin tek taraflı bir hukuki işlem kabul edilebilmesi için, öncelikle, tek taraflı bir irade açıklamasının bulunması gerekir. Tek taraflı irade beyanını yapan kişi (devlet), bağlanmak niyetiyle hareket etmelidir, yani ileride beyanın gerektirdiği şekilde davranacağını düşünüyor olmalıdır. Bağlanma niyetinin olup olmadığı, beyanın yapıldığı hâl ve koşullara ve beyanın içeriğine bakılarak tespit edilir. Bu irade beyanı bağımsız olmalıdır; yani başka bir irade ile birlikte anlam ifade eden veya hukukun öngördüğü bir statükonun uygulanmasına yol açan bir kural olması nedeniyle hukuki sonuçlara yol açan bir irade beyanı olmamalıdır.

Uluslararası hukukta kabul edilen tek taraflı hukuki işlemler; vazgeçme, tanıma, tebliğ, kınama ve tek taraflı söz vermedir.

Vazgeçme, bir hukuk kişinin kendi iradesiyle bir hakkını başkasına devretmeksizin terk etmesidir.

Tanıma, bir hukuk kişinin hukuken önem taşıyan bir konuda, o durumun varlığının saptandığına ve meşruiyetinin kabul edildiğine dair tek taraflı irade beyanıdır.

Kınama veya **protesto**, belirli bir durumun, iddianın yada davranışın meşruiyetinin kabul edilmediğine dair tek taraflı bir irade beyanıdır.

Tebliğ, bir devletin hukuken önem taşıyan bir durumu bir veya birkaç devletin bilgisine sunmasıdır.

Tek taraflı söz verme ise, bir hukuk kişinin belirli bir konuda belirli bir şekilde davranacağını, hiçbir koşul koymadan, diğerlerince kabul edilmesini beklemeden, belirten tek taraflı irade beyanıdır.

Tek taraflı hukuki işlemler, beyanda bulunan için hukuki sonuç doğurur. Bununla birlikte tek taraflı işlemlerle başka hukuk kişileri için hak yaratılması mümkündür. Ancak bazı tartışmalar olmakla birlikte, tek taraflı hukuki işlemlerin başka hukuk kişileri için borç veya yükümlülük yaratacağı, genel olarak kabul edilmektedir.

Özet

'Hukuk kaynağı' kavramı ışığında uluslararası hukuktaki hukuk kaynaklarını ifade etmek.

'Hukukun kaynakları' ifadesi, hukuk tekniği açısından, belli bir hukuk sisteminde geçerli olan kuralları belirlemeye yönelmiş ölçütleri karşılamak üzere kullanılır. Uluslararası hukukun kaynakları ifadesi de devletler açısından bağlayıcı, uyulması gereken kural türlerini ve uluslararası yargı organlarının kararlarına dayanak yaptığı kural ve ilkeleri anlatmak üzere kullanılır.

Uluslararası hukukun asli kaynaklarını sıralayarak açıklamak.

Uluslararası hukukun asli kaynakları, uluslararası andlaşmalar ile uluslararası örf ve adet kurallarıdır. Tamamlayıcı bir işleve sahip olan hukukun genel ilkeleri de, asli kaynaklardan kabul edilir.

Uluslararası hukukun yardımcı kaynaklarını sıralayarak tanımlamak.

Uluslararası hukukun yardımcı kaynakları, öğretti ve yargı kararlarıdır. Uluslararası uyumsuzlukların çözümünde yargı organları, asli kaynaklardan çıkardıkları hükümleri uygularken, uluslararası hukuk alanında uzmanlaşmış yazarların eserleri ile uluslararası ve ulusal yargı organlarının daha önce vermiş oldukları kararlardan yararlanabilirler. Bunun yanında hukukun genel ilkelelerinden sayılabilecek 'hakkaniyet'in de, yargı organlarının başvurabileceği yardımcı bir hukuk kaynağıdır.

Uluslararası hukukun kaynaklarını bağlayıcılıkları açısından karşılaştırmak.

Hukuk kaynakları kendi arasında bir hiyerarşi oluşturur. Bu hiyerarşi, bazı kuralların öncelikle uygulanacağını gösterir. Uluslararası hukuk kuralları hiyerarşisinde en üst sırada uluslararası andlaşmalar ile örf ve adet kuralları bulunur. Bu kurallar bağlayıcılık açısından eşit görülmele birlikte, uygulamada aynı konuyla ilgili olmaları durumunda uluslararası andlaşmalar öne çıkar. Hukukun genel ilkeleri, hukuk boşluğu bulunduğu takdirde gündeme gelir. Yardımcı kaynaklar olan yargı kararları ve öğretti arasında açık bir hiyerarşi ilişkisi bulunmasa da, ilkinin biraz daha üstün görüldüğü söylenebilir.

Kendimizi Sıyalım

1. Aşağıdakilerden hangisi uluslararası hukukun asli kaynaklarından biridir?
 - a. Öğreti
 - b. Yargı kararları
 - c. Hukukun genel ilkeleri
 - d. Uluslararası andlaşmalar
 - e. Hakkaniyet ve nısfet
2. Uluslararası örf ve adet kurallarıyla ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Teamül kuralları da denir.
 - b. Uluslararası hukukun yardımcı kaynaklarından biridir.
 - c. Bir kuralın örf ve adet kuralı olabilmesi için maddi ve psikolojik koşulları yerine getirmesi gerekir.
 - d. Örf ve adet kuralına kaynaklık eden davranış, devletlerin birbirleriyle ilişkileri açısından yaptıkları eylemlerdir.
 - e. Bölgesel örf ve adet kuralları da vardır.
3. Uluslararası hukukun tamamlayıcı kaynağı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Hukukun genel ilkeleri
 - b. Uluslararası andlaşmalar
 - c. Uluslararası örf ve adet
 - d. Yargı kararları
 - e. Öğreti
4. Aşağıdakilerden hangisi yardımcı kaynaklardan biridir?
 - a. Uluslararası andlaşmalar
 - b. Hukukun genel ilkeleri
 - c. Yargı kararları
 - d. Hakkaniyet ve nısfet
 - e. Uluslararası andlaşmalar
5. Hakkaniyet ve nısfetle ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Statünün 38/2. maddesinde düzenlenmiştir.
 - b. Somut olayda adil olanı bulma anlamındadır.
 - c. Üç işlevi olduğu kabul edilir.
 - d. Divan'ın daha esnek karar vermesini olanaklı kılar.
 - e. Divan re'sen hakkaniyet ve nısfete göre karar verebilir.
6. Bir hukuk kişinin hukuken önem taşıyan bir konuda, o durumun varlığının saptandığına ve meşruyetinin kabul edildiğine dair tek taraflı irade beyanı aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Tanıma
 - b. Vazgeçme
 - c. Tebliğ
 - d. Tek taraflı söz verme
 - e. Kınama
7. Uluslararası andlaşmalarla ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Asli kaynaktır.
 - b. Uluslararası hukuk kişileri arasında yapılır.
 - c. Hak ve yükümlülükler yaratır.
 - d. Örf ve adet kurallarından her anlamda üstündür.
 - e. İki veya çok taraflı olabilir.
8. Bir hukuk kişinin kendi iradesiyle bir hakkını başkasına devretmeksizin terk etmesine ne ad verilir?
 - a. Vazgeçme
 - b. Tebliğ
 - c. Kınama
 - d. Tanıma
 - e. Tek taraflı söz verme
9. Aşağıdaki eşleştirmelerden hangileri **yanlıştır**?
 - I. Andlaşmalar-Asli kaynak
 - II. Örf ve adet- Yardımcı kaynak
 - III. Yargı kararı- Tamamlayıcı kaynak
 - IV. Öğreti- Yardımcı kaynak
 - V. Hukukun genel ilkeler-Yardımcı kaynak
 - a. I. IV. V.
 - b. II. III. V.
 - c. IV. V.
 - d. I. II.
 - e. I. II V
10. Hukuki karar verme faaliyetinin doğası itibarıyla kullanılan, hukukun dayanağı düşünülen adalet kavramına gönderme yapan aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Andlaşma
 - b. Öğreti
 - c. Yargı kararı
 - d. Hukukun genel ilkeleri
 - e. Hakça ilkeler

Yaşamın İçinden

“

Türkiye'den İsrail'e 'şiddetli' kınama
Türkiye, İsrail'in, uluslararası toplumun ısrarlı çağrılarını hiçe sayarak Doğu Kudüs'te 1300'den fazla yeni yerleşim birimini inşası kararını almasını şiddetle kınadı. Dışişleri Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada "İsrail'in, uluslararası toplumun müteaddit defalar yaptığı çağrılarını hiçe sayarak, bu kez Doğu Kudüs'te 1,300'ün üzerinde yeni yerleşim birimi inşası kararı almasını şiddetle kınıyoruz" denilirken "Bu tür faaliyetler, barış görüşmelerinin yeniden başlatılması yönündeki çabaları torpillemekte" uyarısı da yapıldı. Bu bağlamda, özellikle Kudüs'ün demografik yapısının, statüsünün ve kültürel kimliğinin değiştirilmesi yönündeki teşebbüslerinin kaygı yarattığını da vurgulayan Bakanlık, İsrail'in, Batı Şeria ve Doğu Kudüs'te yürüttüğü yerleşim faaliyetlerini durdurması ve nihai statü müzakerelerini olumsuz etkileyecek tek taraflı adımlardan kaçınması beklentisini de dile getirdi.

Kaynak: Radikal 12.11.2010

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetay38ArticleID=10287508categoryID=81>

Okuma Parçası

Uluslararası hukukun en eski ve geleneksel kaynağı örf ve adet kurallarıdır. Bir diğer kaynak iki veya çok taraflı uluslararası andlaşmalardır. Dünya üzerinde, tarihte ve günümüzde, taraflarını bağlayıcı güce sahip olan çok taraflı andlaşmalara tüm devletlerin dahil olduğu bir örnek bulmak zordur. Devletler başta olmak üzere uluslararası hukukun sujeleri için ortak bağlayıcı kurallar oluşturmak ve onların kendilerini bu tür kurallar ile bağlı hissetmelerini sağlamak son derece güçtür. "Uluslar ailesi", devlet benzeri bir birlik değildir. Kurallar koyacak merkezi bir otoritesi ya da yasama meclisi bulunmamaktadır.

Kaynak: Karakoç (2006), s. 87.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Hukukta Kaynaklar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Örf ve Adet" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. a Yanıtınız yanlış ise "Hukukun Genel İlkeleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise "Yardımcı Kaynaklar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e Yanıtınız yanlış ise "Hakkaniyet ve Nisfet" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise "Tek Taraflı Hukuki İşlemler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. d Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Andlaşmalar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. a Yanıtınız yanlış ise "Tek Taraflı Hukuki İşlemler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise "Uluslararası Hukukta Kaynaklar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlış ise "Hakça İlkeler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bir uyuşmazlığın tarafları, belli bir olayla ilgili olarak karşıt iddialarda bulunurlar. Uyuşmazlığı çözmeye yetkili kişi veya kurum, kararını mevcut kurallara dayandırır. Uluslararası bir uyuşmazlık söz konusu olduğunda, kararın dayanağı uluslararası hukuktur. Herhangi bir devletin yaptığı yargılama faaliyetinde, yargı organının saptayacağı olgu, üstün iktidarın koyduğu kurallara aykırı davranılıp davranılmadığıdır. Devletler arasındaki bir uyuşmazlıkta ise kurallar, doğrudan veya dolaylı olarak devletler tarafından yaratılır. Doğrudan yaratılmasının en açık örneği, uyuşmazlığa düşen devletler arasında bulunabilecek bir andlaşmadır. Dolayısıyla böyle bir andlaşmanın varlığı durumunda, yargı organı bu andlaşma uyarınca hüküm verecektir. Bunun yanında, uluslararası ilişkilerin doğası itibarıyla bazı kurallar örf ve adetle belirlenmiş olabilir. Yargı organı, devletlerin eylemlerinin böyle bir örf ve adet kuralını gösterdiğini saptadığında, kararını bu hukuk kaynağına dayandıracaktır. Böylece yargı organı, zaten varolan ve içeriği büyük ölçüde belli olan bir hukuku, vermiş olduğu kararlar hayata geçirmiş olmaktadır. Bu hukuk, tarafların da dahil olmak istediği hukuktur. Zira uluslararası hukukta, iç hukuklarda olduğu gibi zorla mahkemeye getirme ve mahkeme kararlarını zorla uygulama imkanı yoktur. Uluslararası ilişkilerin gerekleri, devletlerin işbirliği yapma ihtiyacı içerisinde olmaları gibi nedenlerle, mevcut hukuk düzenine rıza gösteren bir devlet, böyle bir yargılamanın tarafı olmayı ve verilecek karara uymayı taahhüt eder. Yargı organı, vereceği kararlar, sadece iki devlet arasındaki değil, genel bir uluslararası hukuk düzeninin varlığını da güçlendirmiş olur.

Sıra Sizde 2

Hakkaniyet ve nısfet, tarafların uluslararası hukukun bağlayıcılığını bir kenara bırakarak, Divan'dan, Divan'ın adalet düşüncesine göre karar vermesini istemeleridir. Dolayısıyla Divan, Statü md. 38(1)'de yazılı hukuk kaynaklarına uymak zorunda olmadığı gibi, genel kabul görmüş hiyerarşiyi de izlemek zorunda değildir. Ancak bunun anlamı, Divan'ın söz konusu hukuk kaynaklarını kesinlikle dikkate almaması gerektiği de değildir. Yani Divan, tarafların talebi üzerine hakkaniyet ve nısfete göre karar vereceğinde, pekala söz konusu hukuk kaynaklarını gözetebilir, mevcut hiyerarşiyi izleyebilir. Zaten Divan'ın mevcut uluslararası hukukun tamamen aksi yönde bir kararını 'hakkaniyet ve nısfet' olarak adlan-

dırması yahut böyle bir kararın 'adil' olduğunu söylemesi olanaklı değildir. Hakkaniyet ve nısfet, belki, uluslararası hukuktaki genel bir hükmün haklı bir istisnasını oluşturacak pek az olayda gündeme gelebilir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Acer, Yücel ve İbrahim Kaya (2010). **Uluslararası Hukuk – Temel Ders Kitabı**, Ankara: USAK Yayınları.
- Karakoç, İrem (2006). **Uluslararası Hukukta Emredici Kural Olgusuna Tarihsel Bir Yaklaşım**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 8, Sayı: 1, 2006, s.87-122.
- Malanczuk, Peter (2006). **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, Londra ve NewYork: Routledge.
- Pazarcı, Hüseyin (2011). **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turan Kitabevi.
- Yılmaz, Ejder (1992). **Hukuk Sözlüğü**, Ankara: Yetkin.

Başvurulabilecek Kaynaklar

- Doğan, İlyas (2008). **Devletler Hukuku**, Ankara: Seçkin.
- Ünal, Şeref (2005). **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Yetkin.

3

Amaçlarımız

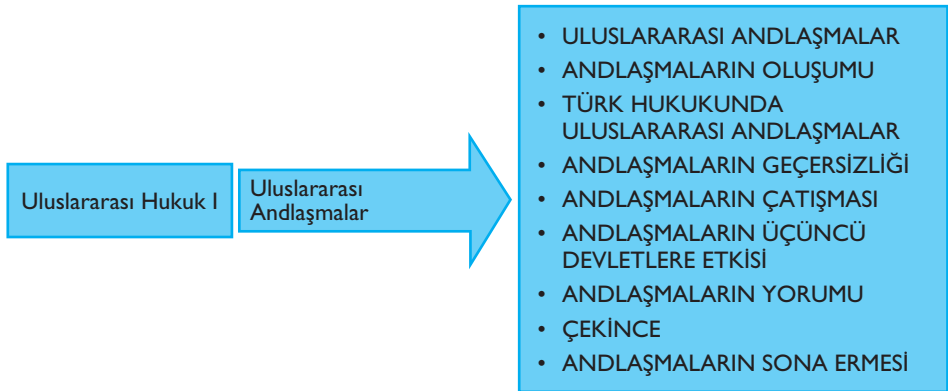
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Uluslararası andlaşmaları tanımlayabilecek,
- Uluslararası andlaşmaların yürürlük kazanmasını açıklayabilecek,
- Uluslararası andlaşmaların sona erdirilme koşullarını listeleyebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Uluslararası andlaşma
- Uluslararası andlaşma yapma yetkisi
- Bağlanma
- Onaylama
- Katılma
- Uluslararası andlaşmaların yürürlüğü
- Geçersizlik
- Çekince
- Fesih
- Çekilme

İçindekiler

Uluslararası Andlaşmalar

ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR

Andlaşmaların Uluslararası Hukuktaki Yeri

Bir uluslararası andlaşma, *“uluslararası hukukun kendilerine bu alanda yetki tanıdığı kişiler arasında, uluslararası hukuka uygun bir biçimde, hak ve yükümlülükler doğuran, bunları değiştiren ya da sona erdiren yazılı irade uyuşması”*dir (Pazarcı 2003, s. 43).

Bir önceki ünite de belirttiğimiz gibi, uluslararası andlaşmalar, uluslararası hukukun aslı kaynaklarından. Yazılı olmaları ve taraflarının iradesini ortaya koymaları açısından, uyuşmazlıklarda uygulanacak kuralların belirlenmesinde büyük öneme sahiptirler.

Tarihsel açıdan uluslararası hukukun en eski ve önemli kaynağı örf ve adet kuralları olmakla birlikte, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında yapılan andlaşmaların sayısında büyük bir artış olmuştur. İki taraflı andlaşmaların yanında uluslararası toplumun genelini ilgilendiren konularda yapılan çok taraflı andlaşmalar ile mevcut örf ve adet hukukunu yazılı hâle getiren temel andlaşmalar, uluslararası hukukun kaynağı olmak açısından andlaşmaların önemini artırmıştır.

Andlaşmanın Unsurları

Yukarıda verdiğimiz tanımda, andlaşmaların, uluslararası hukukun kendilerine bu alanda yetki tanıdığı kişiler arasında yapıldığını belirttik. Bu kişilerle kastedilen öncelikle uluslararası hukuk kişileridir. Bununla birlikte, bazı durumlarda uluslararası hukuk kişisi sayılabileceği kabul edilen bireylerin andlaşma yapma yetkisi olmadığı gibi, tam olarak uluslararası hukuk kişisi sayılmasa bile bazı sınırlı hukuk kişiliğine sahip yönetimler ile anayasal statüleri izin verdiği ölçüde federe devletler de andlaşma yapabilmektedir. Bu açıklamadan da anlaşılacağı üzere, egemen devletler ve uluslararası örgütlerin uluslararası andlaşma yapabileceğinde kuşku yoktur.

1969 tarihli Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, uluslararası hukukun devletler arasındaki andlaşmalarla ilgili hükümlerini düzenler. Sözleşmenin içerdiği hükümlerin büyük bir kısmı, aynı zamanda, örf ve adet kuralı hâline gelmiş bulunmaktadır. Türkiye bu Sözleşme'nin tarafı değildir. Bu ünite de andlaşmalar, asıl olarak söz konusu Sözleşme temelinde incelenecektir.

Ayrıca 1986 tarihli Devletler ve Uluslararası Örgütler ya da Uluslararası Örgütler Arasındaki Andlaşmalar Hukuku Viyana Sözleşmesi vardır.

Uluslararası andlaşma yapmaya yetkili olmaktan anlaşılması gereken ikinci nokta, devletler arasındaki andlaşmaları yapmaya yetkili devlet temsilcileridir. Bu konuyu aşağıda, andlaşmaların oluşumu başlığı altında ele alacağız.

Bir metnin uluslararası andlaşma kabul edilebilmesi için, en az iki tarafı bulunması gerekir. Dolayısıyla devletlerin tek taraflı irade beyanları andlaşma değildir. Bunun yanında andlaşmalar iki devlet arasında yapılabileceği gibi bir andlaşmanın ikiden fazla tarafı da olabilir. İki devlet arasında yapılan andlaşmalar iki taraflı andlaşmalar, ikiden fazla tarafı olan andlaşmalar ise çok taraflı andlaşmalar olarak adlandırılır.

Andlaşmalar, taraflar arasında hak ve yükümlülükler doğurur veya varolan yükümlülükleri değiştirir yahut sona erdirir. Uluslararası ilişkilerde zaman zaman rastlanan hak ve yükümlülük doğurmayan irade beyanları bu kapsamda değerlendirilmez. Bu tip irade beyanları ile iki veya daha fazla devlet, belli yöndeki tutumlarını dile getirmektedir. Çoğunca iyi niyet veya temenni düzeyinde kalan bu beyanlara dayanılarak herhangi bir hukuki talepte bulunulamaz.

Devletler arasında yapılan bir andlaşmanın, taraflarca uluslararası hukuka tabi kılınmaması olanaklıdır. Bu durumda andlaşmanın yürütülmesiyle ilgili hükümler, tarafların belirlediği hukuka tabi olacaktır. Uluslararası hukuk hükümleri, uluslararası hukuka tabi kılınan andlaşmalar açısından geçerlidir.

Son olarak, devletler arasındaki irade uyuşmalarından ‘yazılı’ olanların uluslararası andlaşma sayıldığını belirtmek gerekir. Nitekim Viyana Sözleşmesi de yazılılık unsuruna yer vermektedir.

Andlaşmalar İçin Kullanılan Farklı İsimler

‘Andlaşma’ (İng. *treaty*) kelimesini, uluslararası hukukun kaynağı olan, devletler arasındaki irade uyuşmasının genel bir nitelemesi olarak kullanıyoruz. Bununla birlikte, gerek yabancı dillerde gerek Türkçede, hem bu anlamdaki irade uyuşmaları hem de uluslararası hukuk kaynağı oluşturmayan nitelikteki irade uyuşmaları için kullanılan pek çok isim bulunmaktadır. Bunların bir kısmının anlamını bilmek, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan belgeleri tanımada ve bu belgeleri uluslararası hukuk açısından değerlendirmede faydalı olacaktır:

Anlaşma: En az resmi işlem gerektiren andlaşma türüdür.

Sözleşme (Konvansiyon): Genellikle önemli ve kural koyucu çok taraflı andlaşmaları bildirmektedir.

Statü: Genellikle uluslararası organların çalışma kuralları ve koşullarını kapsayan andlaşmaları belirtmektedir.

Genel senet (Umumi senet): Genel nitelikli hükümler içeren çok taraflı andlaşmalar için kullanılmaktadır.

Son senet (Nihai senet): Bir kongre ya da konferansta kabul edilen andlaşmalar ile kimi zaman toplantıya katılan tarafları da sayan andlaşma nitelikli bir belgeyi belirtmektedir.

Misak (Pakt): Uluslararası ilişkilerin temel düzenine ilişkin çok taraflı andlaşmaları bildirmede başvurulmaktadır.

Şart: Uluslararası yaşamı düzenleyen temel ve kurucu nitelikli andlaşmaları belirtmektedir.

Protokol: Andlaşmalar hukukundaki anlamıyla sınırlı nitelikli andlaşmaları ya da bir ana andlaşmayı tamamlayıcı ve ayrıntıları düzenleyici nitelikteki andlaşmaları belirtmektedir (Pazarcı, s. 47-48).

ANDLAŞMALARIN OLUŞUMU

Taraflar arasında hukuki sonuç doğuran bir uluslararası andlaşma, çeşitli aşamalardan geçerek ortaya çıkar. Bu aşamalar, andlaşmaların hazırlık aşaması, tarafların andlaşmalara bağlanma aşaması ve andlaşmaların hüküm doğurmaya başladığı, başka bir deyişle andlaşmaların içeriğine uygun davranma yükümlülüğünün ve aykırı davranma durumunda devletin sorumluluğunun doğduğu yürürlük aşamasıdır.

Hazırlık Aşaması

Hazırlık aşaması, bir andlaşma metninin yazılı hâle getirilmesi süreci ile bu metnin taraflarca imzalanarak resmileştirilmesi, genel olarak kullanılan şekliyle tevsik edilmesi anlamına gelir. Andlaşma metninin yazılı hâle getirilmesi süreci açısından, uluslararası hukukun belirlediği özel bir yöntem ve şekil yoktur. Andlaşmanın tarafları metnin hazırlanması yönteminin belirlenmesi konusunda serbesttir. İki taraflı andlaşmalarda genellikle taraf devletlerin dışişleri ve andlaşmanın konusuyla ilgili bürokratlarının imza aşamasından önce yaptıkları toplantılarla metni hazırladıkları gözlemlenmektedir. Çok taraflı andlaşmalar söz konusu olduğunda ise, birkaç devletin öncülüğünde veya bir uluslararası örgütün girişimiyle, andlaşmanın konusu ve kapsamı çerçevesinde ilgili devletlere çağrı yapılmakta ve konferans adı verilen, katılımcı devletlerin yetkilendirilmiş temsilcilerinin katıldığı toplantılar çerçevesindeki tartışmalarla andlaşma metinleri hazırlanmaktadır. Bunun yanında, uluslararası bir örgüt bünyesinde, üye devletlerle yazışmalar yürütülmek suretiyle de andlaşma metinleri hazırlanabilmektedir.

Yukarıdaki gibi çeşitli yöntemlerle metin hazırlandıktan sonra, bu metnin resmileştirilmesi (tevsik edilmesi) gerekir. Tevsik işlemi 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md. 10'da düzenlenmiştir. Maddeye göre andlaşma metninde öngörülen bir usulle veya andlaşmaya katılan devletlerin mutabık kaldıkları bir usulle tevsik edilir. Ancak böyle bir usul yoksa, devletlerin temsilcilerinin andlaşma metnini imzalamaları, **ad referendum imzalamaları** veya parafe etmeleriyle andlaşma tevsik edilmiş olur.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md. 7, böyle bir metni kimlerin imzalayabileceğini belirtir.

“Yetki belgesi

1. Bir andlaşma metninin kabulü veya tevsiki amacıyla veya Devletin bir andlaşma ile bağlanma rızasını açıklaması amacıyla bir kişinin bir Devleti temsil ettiği şu hâllerde kabul edilir:

a- uygun bir yetki belgesini gösterdiği zaman; veya

b- ilgili Devletlerin uygulamasından veya diğer şartlardan niyetlerinin o şahsın bu amaçlar için Devleti temsil ettiğini kabul etmek ve yetki belgesini bertaraf etmek olduğu ortaya çıktığı zaman;

2. Görevleri gereği ve yetki belgesine başvurmaksızın aşağıdaki kişilerin Devletlerini temsil ettikleri kabul edilir:

a- Devlet Başkanı, Hükümet Başkanı ve Dışişleri Bakanları, bir andlaşmanın akdi ile ilgili her türlü işlemin yapılması amacıyla;

b- Diplomatik misyon başkanları, kendilerini akredite eden Devletle akredite oldukları Devlet arasındaki bir andlaşmayı metin olarak kabul etmesi amacıyla;

c- Devletler tarafından bir milletlerarası konferans veya bir milletlerarası örgüt veya organlarından birine akredite olan temsilciler, o konferansta, örgütte veya organda bir andlaşma metnini kabul etmek amacıyla.”

Ad referendum imza,
hükümete danışma koşullu
imza anlamına gelmektedir.

Bu hükme göre, uygun bir yetki belgesi gösteren kişiler ile ilgili devletlerin uygulamasından veya diğer şartlardan söz konusu devletlerin kendilerini temsil ettiğini kabul ettikleri sonucu çıkan kişiler, temsil yetkisine sahiptir. Bunun yanında bazı kişilerin görevleri gereği ve yetki belgesine ihtiyaç olmaksızın devletlerini temsil ettikleri kabul edilir. Bunlar, devlet başkanı, hükümet başkanı ve dışişleri bakanıdır. Devletler tarafından andlaşma yapmak üzere yetkilendirilmiş ve görevlendirilmiş diplomatik misyon başkanları ile temsilcilerin de söz konusu andlaşmalar açısından tevsik etme yetkisi vardır.

Bir devleti temsil etmeye yetkili olmayan bir kişinin bir andlaşmanın akdedilmesiyle ilgili yaptığı bir işlem, o devletçe sonradan teyid edilmedikçe hukuki sonuç doğurmaz.

Türk hukuk sisteminde yetki belgesi gereken yetkili kişi ya da heyetlere belge, Dışişleri Bakanlığının Başbakanlığa bir yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu kararnamesi ile verilmektedir. Uluslararası alanda sunulacak yetki belgesi Dışişleri Bakanlığınca düzenlenmekte ve Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Dışişleri Bakanınca imzalanmaktadır.

Bağlanma Aşaması

Devletler arasında hazırlanmış ve yetkili kişilerce resmileştirilmiş bir andlaşma metninin varlığı, yürürlüğe girmiş, dolayısıyla hak ve yükümlülük doğuran bir andlaşmanın ortaya çıktığı anlamına gelmez. Bağlayıcı bir metin olarak andlaşmanın varolabilmesi için, 'bağlanma' adı verilen bir sürecin daha sonuçlanması gerekir. Bu süreç, devletlerin, metni tevsik edenler devlet başkanı veya hükümet başkanı gibi meşru ve en üst düzey temsilcileri bile olsa, uluslararası yükümlülükler altına girmeyi, genelde, iç hukuklarında farklı şekillerde denetlemeye tabi tutmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Böyle bir denetleme isteğinin haklılığı, özellikle dışişleri bakanları ve diplomatik temsilcilerin hazırlık sürecine katıldığı andlaşmalar dikkate alındığında, daha kolay kavranabilir.

Değnilmesi gereken önemli bir nokta, imzalanmış ancak henüz bağlayıcı hâle gelmemiş bir metnin, imzalayan devlet açısından tamamen hükümsüz olmadığıdır. Yani yetkili bir devlet temsilcisi bir uluslararası andlaşmayı imzalamış ancak henüz bağlanma süreci tamamlanmamış ise bu devlet söz konusu andlaşmanın henüz tarafı olmadığı hâlde, bu andlaşmanın konu ve amacını ortadan kaldıracak hareketlerden kaçınmak zorundadır (Viyanalı Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 18).

Basit Usulle Bağlanma

Her ne kadar bağlanma sürecini, metinleri yetkili kişilerce resmileştirilmiş andlaşmaların devletlerin iç hukuklarındaki onaylama süreci olarak belirlediyssek de bazı durumlarda devletler imza aşamasından başka bir onay işlemi gerekli görmemiş olabilirler. Böyle bir durumda yetkili temsilcilerin andlaşmayı imzalamış olması, aynı zamanda bağlanma anlamına gelir. Ancak imzanın bağlanma etkisi doğurması için, bizzat andlaşmanın imzanın bağlayıcılığını içermesi, andlaşma konusunda görüşen devletlerin imzanın bağlayıcılık etkisi üzerinde anlaşmış olmaları veya temsilcilerin yetki belgesinin böyle bir hüküm içermesi gerekir (Viyanalı Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 12).

Basit usulle bağlanmanın başka bir örneği, yapılan andlaşmanın devletler arasında değiş-tokuş edilen belgelerle oluşturulmasıdır. Bu durumda, belgelerin değiş-tokuş edilmesiyle andlaşma bağlayıcılık kazanmış olur. Böyle bir sonuç için de, andlaşmayı oluşturan belgelerin böyle bir etkiyi öngörüyor olması veya devletlerin

böyle bir etki üzerinde anlaşmış olmaları gerekir (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 13).

Devletler imza ve belge değiş-tokuşu dışında kendi belirleyecekleri başka yöntemlerle de başkaca bir onaya gerek olmaksızın bağlayıcılık kazanacak andlaşmalar yapmakta serbesttirler (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 11).

Onaylamayla Bağlanma

Yukarıda açıklanan basit usulle bağlanmanın yanında, devletlerin uluslararası andlaşmalara daha çok onaylama yoluyla bağlanmayı tercih ettiklerini söylemek mümkündür. Onaylama, yetkili devlet temsilcilerinin tevsik ettikleri andlaşma metninin, iç hukuklarda öngörülen mekanizmayla devlet adına bağlayıcı olduğunun kabulü anlamına gelir. Böylece tevsik ettikleri andlaşma metni, devletlerin iç hukuklarında tercih ettikleri yöntem çerçevesinde, devlet başkanının, yasama organının veya bu ikisinin birlikte ortaya koyacağı bir uygun bulma, kabul etme veya onaylama işlemiyle, bu devlet açısından bağlayıcılık kazanır. Devletler iç hukuklarında onaylama usulünü serbestçe belirleyebilirler. Hatta bazı devletler, yetkili temsilcilerinin imzalarının bağlanma açısından yeterli olduğunu kabul ederek ayrı bir onay aşamasını gerekli görmeyebilirler.

Bir uluslararası andlaşmanın onaylamayla bağlayıcılık kazanacağı, andlaşma metninde açıkça ifade edilebileceği gibi, tarafların andlaşma görüşmelerindeki ifade ve tutumlarından da çıkarılabilir (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 14).

İkili andlaşmalar söz konusu olduğunda, genellikle, andlaşmanın iç hukukta onaylandığını gösterir onay belgeleri belli bir yerde yahut gönderilerek değiş-tokuş edilir. Çok taraflı andlaşmalarda ise, andlaşma metninde veya andlaşma görüşmeleri sırasında, bir veya birkaç devletin depoziter (**depo mercii**) olarak devletlerin onayla ilgili durumlarını bildiren onay belgelerini toplayacağı ve ilgili yazışmaları ve bildirimleri yapacağı belirlenir. Andlaşmayla bağlanmak isteyen imzacı devletler onay belgelerini yine andlaşmayla belirlenen süre çerçevesinde bu depo mercii devletlere gönderirler. Onay belgesinin ilgili devlete teslimi ile andlaşma, devlet açısından bağlayıcılık kazanmış olur. Ancak unutmamak gerekir ki, bağlayıcılık kazanmış olma, otomatik olarak andlaşmanın yürürlüğe girmesi ve hak ve yükümlülük doğurmaya başlaması anlamına gelmez.

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md. 14 şu şekildedir;

“Onaylama, kabul veya tasvipte bir andlaşmayla bağlanma rızasının açıklanması

1. Bir Devletin bir andlaşma ile bağlanma rızası aşağıdaki hâllerde onay ile açıklanır:

a- andlaşma, bu rızanın onay suretiyle açıklanacağını öngörüyorsa;

b- görüşmeci Devletlerin onayın gerekli olduğu hususunda mutabık oldukları başka türlü tespit edilirse;

c- Devlet temsilcileri andlaşmayı onaya tabi olarak imzaladığı zaman; veya,

d- Devletin andlaşmayı onaya tabi olarak imzalama niyeti temsilcisinin yetki belgesinden anlaşıldığı zaman veya görüşmeler esnasında açıklandığı zaman.

2. Bir Devletin bir andlaşmayla bağlanma rızası onayınkine benzer şartlar altında kabul veya tasvipte de açıklanır.”

Depo mercii: Çok taraflı uluslararası andlaşmalarda usulü işlemleri yerine getiren merciidir. Andlaşma metninde belirlenir.

Katılmayla Bağlanma

Çok taraflı andlaşmalar, yukarıda da belirttiğimiz gibi, pek çok devletin katıldığı görüşmeler çerçevesindeki tartışmalar sonucu hazırlanır. Hazırlanan andlaşma metninin görüşmelere katılan devletler tarafından imzalanması beklenir. Ancak görüşmelere katılan bir devlet, istediği takdirde, pekâlâ andlaşmayı imzalamayabilir. Bunun yanında görüşmeye katılan bazı devletler andlaşmayı imzalamakla birlikte, onaylama aşamasında belirlenen süre içerisinde onay belgesini depoziter devlete iletmeyebilir. Son bir ihtimal olarak, andlaşma görüşmelerine katılmamış bir devlet, andlaşmanın tarafı olmak isteyebilir. Bu durumlarda devletlerin daha sonra andlaşmanın tarafı olabilmesine, katılmayla bağlanma ismi verilir. Böyle bir olanağın bulunabilmesi için ya andlaşma metninin andlaşmaya katılma yoluyla bağlanabileceğini açıkça belirtmesi yahut da andlaşmanın tarafı devletlerin daha sonra alacakları bir kararla bu olanağı kabul etmeleri gerekir.

Katılma yoluyla andlaşmayla bağlanma usulü Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 15'de düzenlenmiştir. Maddeye göre;

*“Bir andlaşma ile bağlanma rızasının katılmayla açıklanması
Aşağıdaki bâllerde bir Devletin bir andlaşma ile bağlanma rızası katılma ile açıklanır:
a- andlaşma, bu rızanın katılma yoluyla açıklanacağını öngördüğü zaman;
b- görüşmeci Devletlerin bu rızanın o Devletçe katılma yoluyla açıklanabileceği hususunda mutabık oldukları başka türlü tespit edidiği zaman; veya
c- bütün taraflar daha sonra bu rızanın o Devlet tarafından katılma yoluyla açıklanabileceği hususunda mutabık kaldığı zaman.”*

Viyana Sözleşmesi, onaylama ve katılmayla birlikte ‘kabul’ ve ‘uygun bulma’ yoluyla bağlanmayı da aynı hükümler çerçevesinde ele alır. Esasında ‘kabul’ ve ‘uygun bulma’, çeşitli devletlerin iç hukuklarınca belirlenen daha basit bağlanma usullerini de kapsayan bir anlama sahiptir.

Bağlanma Tarihi

Bağlanma tarihi, kural olarak, bir tarafın bağlanma iradesinin diğer taraf veya taraflarca resmi olarak bilindiği andır. Basit imza ile bağlanma usulü kabul edilmişse, imzaların atılarak imzalı andlaşma nüshasının diğer tarafa teslim edildiği an; belge değişimi kabul edilmişse, ilgili belgelerin değiş-tokuş edildiği an, bağlanma anıdır. Onaylama yoluyla bağlanma söz konusu olduğunda, devletin onay belgesini diğer taraflara veya varsa depo merciine teslim ettiği an, kendisi açısından andlaşmanın bağlayıcı olduğu andır. Katılma yolunda da katılma iradesini gösteren belgenin diğer taraflara veya varsa depo merciine teslim edilmesiyle bağlanılmış olunur.

Yürürlük Aşaması

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bir andlaşmanın imzayla resmileştirilmiş olması veya taraf devletlerin bağlanma iradelerini belirtmiş olmaları, bu andlaşmanın otomatik olarak yürürlüğe gireceği, yani devletler açısından hak ve yükümlülük doğuracağı, andlaşma hükümlerine aykırı eylemler durumunda talep ve dava hakkı doğuracağı anlamına gelmez. Bu sonucun doğması -teknik ifadesiyle ‘andlaşmaların hüküm doğurması’- için, andlaşmanın yürürlüğe de girmiş olması gerekir. Andlaşmanın yürürlüğe girmesi demek içeriğin hukuki olarak sonuç doğurmaya başlaması demektir. Uygulanmaya başlamasıdır.

Andlaşmaların yürürlüğe girmesi Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 24'de düzenlenmiştir. Maddeye göre;

“Yürürlüğe girme

1. Bir andlaşma, kendisinin öngördüğü veya görüşmeci Devletlerin mutabık kalabilecekleri tarzda ve tarihte yürürlüğe girer.
2. Böyle bir hüküm veya mutabakat yoksa, andlaşma bütün görüşmeci Devletler için andlaşma ile bağlanma rızası tespit edilir edilmez yürürlüğe girer.
3. Andlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonraki bir tarihte bir Devletin andlaşma ile bağlanma rızasını açıklamaması hâlinde, andlaşma aksini öngörmedikçe, o Devlet bakımından andlaşma o tarihte yürürlüğe girer.
4. Bir andlaşma metninin tevsiki, Devletlerin andlaşma ile bağlanma rızasının tespit edilmesi, yürürlüğe giriş tarzı veya tarifi, çekinceler, depoziter makamının işlevleri ve andlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce zorunlu olarak ortaya çıkan diğer meseleleri düzenleyen hükümleri, andlaşma metninin kabulü (adoption) zamanından itibaren uygulanır.”

Bir andlaşmanın ne zaman ve nasıl yürürlüğe gireceği, görüşmeci devletler tarafından belirlenebilir. Eğer devletler böyle bir konuda anlaşmamışlarsa bu durumda bütün görüşmeci devletler bağlanma iradelerini belirlenen usulde ortaya koymadıkça, andlaşma yürürlüğe girmez. Yani görüşmeci devletlerin bir kısmının bağlanma iradelerini ortaya koymuş olması, andlaşmanın yürürlüğe girmesi için yeterli değildir.

Andlaşmada yürürlük için bütün devletlerin iradelerini bildirmelerini zorunlu kılmayan bir tarz ve tarih belirtilmişse andlaşma, bu tarihten sonra andlaşmayla bağlandığını bildiren devlet için bağlanma iradesini bildirdiği tarihten itibaren yürürlüğe girmiş sayılır. Aksi durumun andlaşmayla belirlenmesi de mümkündür.

Özellikle çok taraflı andlaşmalarda, yürürlük tarz ve tarihi belli koşullara bağlanır. Genelde izlenen yol, belli sayıdaki devletin onay belgesini göndermesini takip eden belli bir süre içerisinde andlaşmanın yürürlüğe gireceğinin kabul edilmesidir. Bu süreç, uzun bir zaman alabilir. Sözgelimi, 1982 tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, yürürlük tarihi olarak 60 devletin onay veya katılma belgesinin tesliminden 12 ay sonrasını belirlemiştir. Sözleşmenin yürürlüğe girmesi ancak 1994 yılında mümkün olmuştur.

Bir andlaşmanın yürürlüğe girene kadar, tümünün ya da bir kısmının geçici olarak uygulanması da mümkündür. Bu durum Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 25'de şu şekilde düzenlenmiştir;

“Madde 25- Geçici uygulama

1. Bir andlaşma veya bir andlaşmanın bir bölümü
 - a- andlaşmanın kendisi öngörürse veya
 - b- görüşmeci Devletler başka bir tarzda böyle mutabık kahlarsa, andlaşma yürürlüğe girinceye kadar geçici olarak uygulanır.
2. Andlaşma başka türlü öngörmedikçe veya görüşmeci Devletler başka türlü mutabık kalmadıkça, bir andlaşmanın veya bir andlaşmanın bir bölümünün bir Devlet bakımından uygulanmasına, o Devlet, aralarında geçici olarak andlaşmanın uygulandığı diğer Devletleri andlaşmaya taraf olmamak hususundaki niyetinden haberdar ederse, son verilecektir.”

Bunun için, geçici uygulamanın andlaşmada öngörülmesi ya da görüşmeye katılan tarafların başka yollarla bunu kabul etmeleri gerekir. Aksine bir hüküm yoksa veya görüşmeciler taraflar aksine bir karar almamışlarsa geçici uygulama ilgili bir devletin andlaşmaya taraf olmama kararını bildirmesiyle sona erer.

Andlaşmaların Tescil ve İlanı

Klasik andlaşmalar hukukunda andlaşmaların tescil ve ilan edilmesiyle ilgili bir zorunluluk yoktur. Ancak ilk defa Milletler Cemiyeti Misakı'nın 8. maddesinde daha sonra Birleşmiş Milletler Andlaşmasının 102. maddesinde buna ilişkin düzenleme yapılmıştır. Bu düzenlemeler gizli andlaşmaların yapılmasını engellemek içindir.

BM Şartı md. 102'ye göre üye devletlerin Şartın yürürlüğe girmesinden sonra akdedecekleri her andlaşma veya uluslararası taahhüt BM Genel Sekreterliği'ne tescil edilecektir. Sekreterlik bu tescil edilen andlaşmaları ilan ile yükümlüdür. Bu madde uyarınca tescil edilmeden yapılan andlaşmalar hiçbir şekilde BM'nin herhangi bir organı önünde ileri sürülemez. Bu durum BM'ye özgüdür. Gizli andlaşmaların yapılmasının önüne geçmek için getirilmiş bir usuldür. 1969 Viyana Konvansiyonunda BM üyesi olup olmadığına bakılmaksızın tüm devletlerin andlaşmaları tescil yükümlülüğü olduğu ve bu yükümlülüğün ise depo merciinin işlevlerinden olduğunu belirtmiştir. Ancak tescil ettirmeme bir geçersizlik nedeni olarak sayılmamıştır.

TÜRK HUKUKUNDA ULUSLARARASI ANDLAŞMALAR

Uluslararası Andlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri

Bir devletin uluslararası bir andlaşmayla bağlanmış, böyle bir andlaşmanın tarafı olmuş olması, uluslararası bir sorumluluk doğurur. Bu sorumluluk çerçevesinde devlet andlaşmanın hükümlerini ihlal ettiği takdirde uluslararası alanda sorumlu olacak, uluslararası hukukun andlaşmaların ihlaline bağladığı sonuçlar ortaya çıkacaktır. Bir andlaşmanın tarafı olunmasıyla, andlaşmanın iç hukukta hüküm doğurması birbirinden farklıdır. Uluslararası andlaşmaların iç hukuktaki yeri, devletin iç hukukunun, özellikle de anayasasının andlaşmalara verdiği önemle belirlenir.

1982 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesi, bir sonraki başlık altında ele alacağımız usul uyarınca yürürlüğe giren uluslararası andlaşmaların kanun hükmünde olduğunu belirtir. Dolayısıyla iç hukukta hüküm doğurabilecek hükümler içeren uluslararası andlaşmalar usulüne uygun bir şekilde yürürlüğe girmiş ise idare (yürütmenin ilgili görevlileri) ve yargı, böyle bir andlaşmanın hükümlerini, TBMM tarafından çıkarılmış kanunlar gibi görececek; eylem ve kararlarını bu çerçevede oluşturacaktır. Sözgelimi, bir devlet ile bu devletin vatandaşı iş adamlarının Türkiye sınırları içerisinde yapacakları ticari faaliyetlerden elde ettikleri gelirin Türk makamlarınca vergilendirilmemesi hükmünü içeren bir andlaşma yapılmış ise vergi memurları bu faaliyetlere vergi tahakkuk ettirmeyecek, vergi tahakkuk ettirildi ise yapılan itirazda vergi mahkemelerini bu işlemi iptal edecek, eğer böyle bir vergi tahsil edildi ise talep üzerine iade edilmesine karar vereceklerdir ve eylem ve kararlarını, kanun sayılan uluslararası andlaşma hükümlerine dayandıracaklardır.

Türk hukuk sisteminde uluslararası andlaşmalar her ne kadar kanunlarla eş sayılmışsa da Anayasanın 90. maddesiyle belli bir ayrıcalığa sahiptirler. Bu ayrıcalık, usulüne göre yürürlüğe girmiş uluslararası andlaşmaların Anayasaya aykırı oldukları iddiasıyla Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamamasından kaynaklanır. Zira

böyle bir hüküm olmasa idi, andlaşmaların da kanunlar gibi Anayasa Mahkemesince anayasaya aykırılık açısından denetlenebilmesi mümkün olacaktı.

Uluslararası andlaşmaların kanun sayılması, hukuk tekniği açısından bazı sorunlar çıkarabilmektedir. Anayasa her ne kadar uluslararası andlaşmaların Anayasa Mahkemesine götürülebilme olanağını ortadan kaldırmışsa da andlaşmalara kanunlara eş bir konum atfetmiştir. Sorun, aynı konuyu farklı şekillerde düzenleyen andlaşmalar ile kanunların aynı anda varolması durumunda ortaya çıkar. Uluslararası andlaşmaların kanun hükmünde olmasının, aynı konumda bulunmak anlamına gelmediği, çatışma durumunda uluslararası andlaşmalara üstünlük tanınması gerektiği iddiaları bulunmakla beraber, genel kabul, bu iki normu aynı düzeyde kabul etme yönündedir. Dolayısıyla andlaşma hükümleri ile kanunların çatışması durumunda, sadece iç hukuktan değil hukukun genel ilkelerinden kaynaklanan çatışma normları uygulanmaktadır. **Çatışma normları**, aynı düzeyde normların çatışması durumunda, yakın tarihli normun eski tarihli norma tercih edileceğini söyler. Bu durumda ise, devlet bir uluslararası andlaşmayla iç hukukta etki doğuracak bazı yükümlülüklerin altına girer, ancak daha sonra çıkardığı bir kanunla bu yükümlülükler farklı bir içerik kazandırır, yürütme ve yargı organları, yakın tarihli olan kanunu uygulamak durumunda kalırlar. Böylece devletin uluslararası düzeyde üstlendiği bir sorumluluk, andlaşma hükmünde herhangi bir işlem yapılmadan değiştirilmiş olur.

Anayasa, böyle bir sorunu en azından temel hak ve özgürlüklerle ilgili uluslararası andlaşmalar bakımından ortadan kaldırmıştır. 2004 yılında yapılan bir değişiklikle, temel hak ve özgürlüklerle ilgili taraf olunan uluslararası andlaşmalar ile kanunların aynı konularda farklı hükümler içermesi durumunda, uluslararası andlaşmaların geçerli olacağı kabul edilmiştir. Böylece temel hak ve özgürlükler alanındaki uluslararası andlaşmalara kanunların üzerinde bir konum verilmiş, meclisin sadece kanun çıkararak bu andlaşma hükümlerini uygulanamaz hâle getirmesinin ve uluslararası hukukun ihlal edilmesinin önüne geçilmek istenmiştir.

Bu genel düzenlemelerin yanında Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, değişik hükümlerde uluslararası andlaşmalara ve uluslararası hukuka gönderme yaparak, devletin bazı eylemlerinin uluslararası andlaşmalara ve hukuka uygun olması gerektiğini de hükme bağlamıştır. Sözelimi, eğitim ve öğrenim hakkını düzenleyen 42. maddenin son fıkrası, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına Türkçeden başka hiçbir dilin anadili olarak okutulamayacağını; bu kurumlarda okutulacak yabancı dillerin ve yabancı dille eğitim ve öğretim yapan kurumların tabi olacağı esasların kanunla düzenleneceğini belirttikten sonra, uluslararası andlaşma hükümlerinin saklı tutulduğunu belirtir. Anayasanın 92. maddesi ise, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına izin verme yetkisini TBMM’ye vermekle birlikte, taraf olunan uluslararası andlaşmaların gerektirdiği durumları, bu yetkinin istisnası olarak kabul etmiştir (Ayrıca bkz. TC Anayasası md. 15, 16, 38/son).

Çatışma normları: Aynı konuyu düzenleyen farklı kuralların aynı anda yürürlükte bulunması durumunda, bunlardan hangisine öncelik verileceğini söyleyen ilkelerdir.

Türk Hukukunda Andlaşmalara Taraf Olma Süreci

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasına göre andlaşmaları Cumhurbaşkanı onaylar (md. 104). Ancak Cumhurbaşkanı’nın onaylamasından önce tamamlanması gereken bazı aşamalar vardır. Üstelik uluslararası andlaşmaların onaylanması usulü, andlaşmanın türüne göre farklılık gösterir.

1982 Anayasası madde 90 şu şekildedir;

Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma

MADDE 90. - *Türkiye Cumburiyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir kanunla uygun bulmasına bağlıdır.*

Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet Maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hâllerine ve Türklerin yabancı memleketlerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayımlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayımlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur; ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayımlanmadan yürürlüğe konulamaz.

Türk kanunlarına değişiklik getiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.

Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek: 7.5.2004-5170/7 md.) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyumsuzluklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır."

Maddeye incelediğimizde Anayasanın onaylanma usulü açısından andlaşmaları iki gruba ayırdığını görmekteyiz. Birinci grup andlaşma için önce TBMM'nin uygun bulma kanunu çıkartması gerekmektedir. Anayasa md, 90(1)'e göre olağan yol budur. İkinci grupta belirlenen istisnai durumlar dışında uluslararası andlaşmalar, TBMM'ye sunulur ve TBMM uygun görürse bu durumu bir 'Uygun Bulma Kanunu' ile karara bağlar. Bu kanuna dayanılarak 244 sayılı "Uluslararası Andlaşmaların Yapılması, Yürürlüğe Girmesi ve Yayınlanması ile Bazı Andlaşmaların Yapılması İçin Bakanlar Kuruluna Yetki Verilmesi Hakkında Kanun" uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılan bir kararname ile andlaşma onaylanır. Kararname, Cumhurbaşkanı tarafından da imzalanır.

Uygun Bulma Kanunu, kısa bir metindir ve onaylanması uygun bulunan andlaşmanın sadece ismini içerir. Uygun bulma kanunu ile onaylanması uygun bulunan andlaşmanın iç hukukta yürürlüğe girebilmesi ve andlaşmanın diğer taraflarına iç hukuktaki onaylama sürecinin tamamlandığını ve devletin bağlanması iradesini gösteren belgenin hazırlanabilmesi için, uygun bulma kanununa dayanılarak hazırlanan Bakanlar Kurulu Kararnamesi, andlaşma metnini de içerir ve bu Kararname Resmi Gazete'de yayımlanır. Andlaşma Bakanlar Kurulu Kararnamesi'nin yürürlüğe girdiği tarihte iç hukukta yürürlüğe girer.

Bunun yanında onaylama için uygun bulma kanununa gerek olmadan Bakanlar Kurulu Kararnamesi'nin yeterli sayıldığı ikinci grup andlaşmalar vardır. Bu gruba giren andlaşmalara 'istisna grubu andlaşmalar' denir. İstisna grubu andlaşmalar yukarıda verdiğimiz Anayasa md. 90'nın ikinci ve üçüncü fıkralarında düzenlenmiştir. Ayrıca 244 sayılı kanunda da bu konuda düzenlemeler vardır. İstisna grubu andlaşmalar sadece 244 sayılı kanun uyarınca Bakanlar Kurulu tarafından onayla-

nır ve yürürlüğe konur. İstisna grubu andlaşmalar da iki gruba ayrılır. Birinci alt-grubu oluşturan andlaşmaların ekonomik, ticari ya da teknik ilişkileri düzenlemesi, süre olarak 1 yılı aşmaması, devlet maliyesine bir yüküm getirmemesi, kişisel statüye ve Türklerin yabancı devletlerdeki mülkiyet haklarına dokunmaması gerekir. Bu andlaşmalar meclise sunulmamaktadır ancak Resmi Gazetede yayımlanmasından itibaren 2 ay içinde meclise bilgi verilmesi yükümlülüğü vardır (Anayasa madde 90/2). İkinci alt-grup ise daha önceden yapılmış bir andlaşmaya dayanılarak yapılan uygulama andlaşmaları ve yasaların önceden tanıdığı yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticari, teknik ya da idari andlaşmalardır (Anayasa madde 90/3). Bu andlaşmalar için Meclis'e bilgi verilmesine gerek yoktur.

Anayasa md. 90/4 uyarınca herhangi bir andlaşmanın Türk kanunlarında değişiklik getirmesi durumunda ana kural uygulanır. Yani böyle bir durumda TBMM'den uygun bulma kanunu çıkartılmalıdır.

ANDLAŞMALARIN GEÇERSİZLİĞİ

Bazı durumlarda şekli olarak bir andlaşma bulunmasına rağmen uluslararası hukuk, bazı andlaşmaları geçersiz kabul eder. Böyle bir andlaşmanın varlığı durumunda, andlaşmanın geçersizliği iddia edilebilir ve andlaşmayla ortaya çıkan yükümlülükler dayanılarak yapılan talepler geri çevrilebilir. Viyana Sözleşmesi, geçersizlik iddialarının ancak Sözleşmede yer alan hükümler çerçevesinde ileri sürülebileceğini hükme bağlar (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md. 42/1).

Andlaşmanın Yetkili Kişilerce Yapılmaması

Bir andlaşmanın geçerli olabilmesi için, andlaşma yapmaya yetkili kişilerce oluşturulması gerekir. Bu konuda kimlerin yetkili olduğunu yukarıda görmüştük. Andlaşmaların yapılmasında ortaya çıkması olası bir durum, bir andlaşmanın uluslararası hukukun yetkili saydığı kişilerce yapılmasına rağmen, bu kişilerin temsil ettikleri devletin iç hukukunca yetkilendirilmemiş olmalarıdır. Sözgelimi bir devletin iç hukuku her türlü andlaşmanın ancak yasama organının onayı ile bağlayıcılık kazanacağını öngörmesine rağmen, bir devlet temsilcisi, mesela devlet başkanı, imzayla bağlayıcılık kazanacağı öngörülmuş bir andlaşmayı imzalamış olabilir.

Andlaşmaların yetkili kişilerce yapılmaması durumu Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md. 46'de düzenlenmektedir. Maddeye şu şekildedir;

“Madde 46- İç hukukunun andlaşma akdetme yetkisiyle ilgili hükümleri

1. Bir Devlet, bir andlaşmayla bağlanma rızasının iç hukukunun andlaşma akdetme yetkisiyle ilgili hükümlerini ihlal etmek suretiyle açıklandığı vakıtasına rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvuramaz, meğer ki ihlal aşikar ve iç hukukunun temel önemi haiz bir kuralı ile ilgili olsun.

2. Bir ihlal, söz konusu meselede normal uygulamaya göre ve iyi niyetle hareket eden herhangi bir Devlet için objektif olarak açık görünüyorsa, aşikârdır.”

Madde uluslararası düzeydeki bağlayıcılık ile iç hukuk hükümlerini birbirinden ayırır. Bu hükme göre, bir devlet, andlaşmanın yetkisiz kişilerce yapıldığını iddia ederken iç hukukuna dayanamaz. Devletin böyle bir durumda iç hukukuna dayanabilmesi, yani kendi hukuki düzenlemelerinin ihlal edilmiş olmasını andlaşmanın geçersizliği için gerekçe olarak gösterebilmesi için, ihlalin açıkça belli olması ve ihlal edilen iç hukuk kuralının temel öneme sahip olması gerekir.

Geçersizlik iddiasının devlet temsilcinin yetkisini aşmasına dayanması durumunda, böyle bir iddianın kabul edilebilmesi için, temsilcinin yetkilerinin sınırının andlaşmanın diğer taraf veya taraflarına bildirilmiş olması gerekir (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md. 47).

Taraf İradesindeki Sakatlık

Andlaşmanın oluşturulması sürecinde tarafların iradesindeki sakatlık, andlaşmanın geçersiz kılınabilmesi olanağını doğurur. İrade sakatlıklarının başında tehdit ve zorlama gelir. Bu çerçevede kuvvet kullanılarak veya kuvvet kullanma tehdidiyle bir devletin andlaşma yapması sağlanabileceği gibi devlet temsilcisi tehdit edilerek andlaşma yapmaya zorlanmış olabilir. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 51 ve 52 bu durum şu şekilde düzenlenmiştir;

“Madde 51- Bir devlet temsilcisinin zorlanması

Bir Devletin temsilcisine karşı yöneltilen bareket veya tehditler ile tehdit edilerek sağlanan devletin bir andlaşma ile bağlanma rızasının açıklanmasının herhangi bir hukuki etkisi olmayacaktır.

Madde 52- Tehdit veya kuvvet kullanılması yoluyla bir devletin zorlanması

Birleşmiş Milletler Şartı'na geçirilmiş olan milletlerarası hukuk ilkelerini ihlal edecek şekilde kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak veya kuvvet kullanmak suretiyle yapılması sağlanan bir andlaşma batıldır.”

Andlaşmayı akdiyle ilgili devletin temsilcisinin ayartılması da geçersizlik nedeni olabilir. Temsilcinin iradesini değiştirecek nitelikte bir ayartma olmalıdır. Bu durum Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 50'de düzenlenmiştir. Madde şu şekildedir;

“Madde 50- Bir Devletin temsilcisinin ayartılması

Bir Devletin bir andlaşma ile bağlanma rızasının açıklanması temsilcisinin başka bir görüşmeci devlet tarafından doğrudan veya dolaylı şekilde ayartılması suretiyle sağlandıysa bu devlet böyle bir ayartılmaya andlaşma ile bağlama rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvurabilir.”

Andlaşma hükümlerine temel oluşturan bazı olguların taraflardan birinin kasten çarpıtmasıyla gerçeğe aykırı bir şekilde andlaşmada yer almış olması da olanaklıdır. Böyle bir hile veya aldatılma da, andlaşmaların geçersizlik nedenleri arasındadır. Hile, Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madd. 49 şu şekilde düzenlenmiştir;

“Madde 49- Hile

Bir Devlet bir andlaşmayı diğer bir görüşmeci Devletin hileli davranışı ile yapmaya itildiyse, bu Devlet hileye andlaşmayla bağlanma rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvurabilir.”

Andlaşmanın yapılması sırasında devletin varlığına inandığı bazı olgular, gerçeğe aykırı biçimde andlaşmanın önemli bir unsuru olarak andlaşmada yer almışsa, hataya dayanılarak geçersizlik iddiasında bulunulabilir. Ancak böyle bir iddiada bulunabilmek için, hatanın oluşumuna katkıda bulunmamış olmak gerekir. Hatayı düzenleyen Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md. 48 şu şekildedir;

“Madde 48- Hata

1. Bir Devletin bir andlaşmadaki bir hataya andlaşma ile bağlanma rızasını geçersiz kılan bir gerekçe olarak başvurabilmesi için hatanın andlaşma yapıldığı zaman

o Devletçe varlığı farkedilen ve andlaşma ile bağlanma rızasının esaslı bir temelini teşkil eden bir olay ve durumla ilgili olması gerekir.

2. Söz konusu Devlet kendi davranışı ile bataya katkıda bulunduysa veya şartlar o Devleti muhtemel bir batadan haberdar edecek şekilde ise, 1. paragraf hükümleri uygulanmaz.

3. Bir andlaşmanın sadece kaleme alınışı ile ilgili olan bir bata onun geçerliliğini etkilemez; o zaman 79. madde uygulanır.”

Jus Cogens Kurallara (Emredici Kurallara) Aykırılık Nedeniyle Geçersizlik

Nihayet, sonuçlandırıldığı anda uluslararası hukukun emredici kurallarından birine aykırılık taşıyan bir andlaşmanın da, geçersiz olduğu kabul edilmektedir. Konuyu düzenleyen Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md. 53 şu şekildedir;

“Madde 53- Bir milletleraras emredici hukuk normu ile çatışan andlaşmalar Bir andlaşma yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşme bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak Devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur.”

İki devlet arasında yapılan bir andlaşmayla, devletlerden birisi, topraklarından kaynaklanan ve diğer devletin topraklarına ulaşan bir nehirde her ay belli miktarda suyun bu devlete ulaşmasını taahhüt eden bir andlaşma yapmaya karar versinler. Andlaşma akdedildikten nehrin kurumasıyla andlaşma konusunun imkânsızlaşmış olması, andlaşmayı geçersiz kılar mı? Tartışınız.

Geçersizlik İddiasında Bulunma Usulü

Yukarıda saydığımız geçersizlik nedenlerinden birinin varlığı durumunda, andlaşma kendiliğinden geçersiz hâle gelmez. Geçersizlik iddiasında bulunma usulüyle ilgili Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nde düzenlemeler vardır. Konuyla ilgili madde 65, 66 şu şekildedir;

“Madde 65- Bir andlaşmanın geçersizliği, sona ermesi, andlaşmadan çekilme veya hükümlerini askıya alma konusunda izlenecek usul

1. Bu sözleşmeye göre gerek bir andlaşma ile bağlanma rızasındaki bir sakatlığa, gerekse bir andlaşmanın geçersizliği, sona erdirilmesi, andlaşmadan çekilme veya yürürlüğünün askıya alınmasıyla ilgili bir sebebe dayanan bir taraf, diğer tarafları, iddiasından haberdar etmek zorundadır. Bildirim, andlaşmayla ilgili olarak alınması önerilen tedbirleri ve sebeplerini belirtir.

2. Acil durumlar dışında, bildirim alınmasından en az üç aylık bir sürenin geçmesinden sonra hiçbir taraf herhangi bir itiraz ileri sürmediyse, bildirim yapan taraf önerdiği tedbiri 67. maddede öngörüldüğü tarzda yerine getirebilir.

3. Ancak, diğer herhangi bir taraf itiraz etmişse, taraflar Birleşmiş Milletler Şartı'nın 33. maddesinde belirtilen araçlarla bir çözüm bulmaya çalışacaktır.

4. Aşağıdaki paragraflarda yer alan hiçbir hüküm tarafların ibtilafların çözümünü hususunda kendilerini bağlayan yürürlükteki herhangi bir hükme göre sahip oldukları hak ve yükümlülükleri etkilemeyecektir.

5. Kırkbeşinci maddeye baleb gelmemek üzere, bir Devletin 1. paragrafta açıklanan bildirimini daba önce yapmamış olması andlaşmanın icrasını talep eden veya iblal edildiğini ileri süren diğer tarafa cevaben böyle bir bildirimde bulunmasına engel teşkil etmez.

Madde 66- Yargısal çözüm, tabkim ve uzlaşırma usulleri

65. maddenin 3 cü parafına göre itirazın ileri sürüldüğü tarihten itibaren 12 aylık bir süre içinde hiçbir çözüme varılmadıysa, aşağıdaki usul izlenecektir:

a- 53 cü ve 64 cü maddenin uygulanması veya yorumu ile ilgili bir ibtilafın taraflarından herhangi birisi, yazılı bir dilekçe ile, ibtilafi Milletlerarası Adalet Divanı'nın kararına sunabilir, meğer ki taraflar müşterek rızalarıyla ibtilafi hakeme havele etmekte mutabık kalsınlar.

b- bu Sözleşmenin Kısım V'inde yer alan diğer maddelerin herhangi birisinin veya yorumu ile ilgili bir ibtilafın taraflarından herhangi birisi Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne bir talepte bulunmak suretiyle bu Sözleşmenin Ek'inde belirtilen usulü harekete geçirebilir."

Madde 65'e göre, geçersizlik iddiasında bulunan taraf, diğer taraf veya tarafları iddiasından haberdar etmeli ve andlaşmayla ilgili alınması gereken önlemleri bildirmelidir. Üç ay içerisinde herhangi bir itiraz gelmezse geçersizlik iddiasında bulunan taraf, bildirdiği önlemleri alabilir. Diğer taraf veya taraflar bu süre içerisinde geçersizlik iddiasına itiraz ederlerse, barışçıl çözüm yoluyla anlaşmazlığın çözülmesine çalışılır. Madde 66'ya göre, on iki ay içerisinde anlaşma sağlanamazsa, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığıyla özel bir uzlaşırma komisyonu kurulur. Bununla birlikte, geçersizlik iddiası *jus cogens* kurala aykırılığa dayanmış ve on iki ay içinde devletler arasında bir anlaşma sağlanamamış ise uzlaşırma komisyonu yerine doğrudan Uluslararası Adalet Divanı'na gidilebilecektir.

SIRA SİZDE

2

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanının, bir yurt dışı ziyareti sırasında imzayla bağlanılacağı hükmü içeren bir uluslararası andlaşmayı imzaladığını düşünelim. Böyle bir durumda devletin uluslararası alandaki sorumluluğunu, Türk iç hukukunun bağlanmayla ilgili kuralları açısından tartışınız.

ANDLAŞMALARIN ÇATIŞMASI

Devletler, aynı anda tarafları farklı devletlerden oluşan pek çok andlaşmanın tarafı olurlar. Zaman içerisinde taraf olunan bazı andlaşmalar, eski andlaşmalarla aynı konu ve kapsamda olabilir. Aynı konuda, taraflarından en az birini aynı devletin oluşturduğu birden fazla andlaşma bulunması, andlaşmaların çatışması olarak adlandırılır. Zira böyle bir durumda devlet aynı anda, aynı konuda farklı yükümlülükler altına girmiş demektir.

Andlaşmalar bazen, başka andlaşmalara açıkça gönderme yaparak, çatışma durumunda hangi andlaşmanın üstün tutulacağını belirtebilir. Bu durumda, sözgelimi, yeni yapılan bir andlaşmanın, eski tarihli bir andlaşmaya tabi olduğu, dolayısıyla çatışan hükümler söz konusu olduğunda eski andlaşmanın üstün tutulacağı belirtilmiş olabilir.

Asıl sorun, andlaşmaların başka andlaşmalarla böyle açık bir ilişki kurmaması durumunda ortaya çıkar. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md. 30 konuyu şu şekilde düzenlemiştir;

“Madde 30- Ayn konu hakkında birbirini takip eden andlaşmaların uygulanması

1. Birleşmiş Milletler Şartı'nın 103 üncü maddesi saklı kalmak üzere, aynı konuyla ilgili olarak ardarda yapılan andlaşmaların tarafları olan Devletlerin bakları ve yükümlülükleri, aşağıdaki paragrafta uygun şekilde tespit edilecektir:

2. Bir andlaşma, bir önceki veya sonraki andlaşmanın hükümlerine tabi olduğunu veya onlarla bağdaşmaz addedilemeyeceğini belirttiği zaman, o diğer andlaşmanın hükümleri üstündür.

3. Daba önceki bir andlaşmanın bütün tarafları aynı zamanda sonraki andlaşmaya da taraf olduğu fakat önceki andlaşma 59 uncu maddeye göre sona erdirilmediği veya yürürlüğü askıya alınmadığı zaman, daba önceki andlaşma sadece hükümlerinin sonraki andlaşmayla bağdaşması ölçüsünde uygulanır.

4. Sonraki andlaşmanın tarafları önceki andlaşmanın taraflarının tamamını kapsamadığı zaman:

a- her ikisine taraf olanlar arasında üçüncü paragrafta yer alan aynı kural uygulanır.

b- her iki andlaşmaya taraf olan bir Devletle sadece andlaşmaların birisine taraf olan bir Devlet arasında, her iki Devletin tarafı oldukları andlaşma bunların karşılıklı hak ve yükümlülüklerini yönetir.

5. Dördüncü paragraf hükümleri, 41. maddeye veya 60. maddeye göre bir andlaşmanın sona erdirilmesi ile veya yürürlüğünün askıya alınmasıyla ilgili herhangi bir meseleye veya bir Devletin başka bir Devlete karşı, başka bir andlaşma gereğince üstlendiği yükümlülüklerle bağdaşmayan bir andlaşmanın yapılması veya uygulanması sebebiyle bir Devlet için doğabilecek herhangi bir sorumluluk meselesine, halel getirmez.”

Sözleşmede andlaşmanın taraflarının hepsinin aynı olması olasılığı ile tarafların farklı olması olasılığını ayrı ayrı hükme bağlar. Buna göre, eski tarihli bir andlaşma ile yeni tarihli bir andlaşmanın taraflarının hepsi aynı ise yeni tarihli andlaşma üstün tutulur ve eski tarihli andlaşmanın sadece yeni tarihli andlaşmayla çatışmayan hükümleri uygulanmaya devam eder. İki andlaşmanın taraflarının farklı olması durumunda ise eğer iki andlaşmaya da taraf olan devletler var ise bu devletler arasındaki ilişkide yine yeni tarihli andlaşma hükümleri üstün tutulacak, eski tarihli andlaşmanın yeni tarihli andlaşmayla çatışmayan hükümleri uygulanmaya devam edecektir. Bunun yanında her iki andlaşmaya da taraf olan devlet ile bu iki andlaşmadan sadece birine taraf olan devlet arasındaki ilişkide, her iki devletin taraf olduğu andlaşma hükümleri geçerli olacaktır.

ANDLAŞMALARIN ÜÇÜNCÜ DEVLETLERE ETKİSİ

Andlaşmalar, kural olarak, sadece tarafları için hak ve yükümlülük yaratır (*pacta tertiis* ilkesi); **üçüncü kişiler**, andlaşma hükümlerinden etkilenmez. Bununla birlikte bazı andlaşmalar, andlaşmanın tarafı olmayan devletlerle ilgili hak ve yükümlülüklerden bahsediyor olabilir. Böyle bir andlaşmanın söz konusu hükümlerinin hukuki etkisinin bulunabilmesi için, yükümlülük yaratıldığı durumlarda ilgili devletin bunu açıkça kabul etmiş olması, hak yaratıldığı durumlarda ise duruma rıza göstermiş olması gerekir (Viyan Söleşmesi, md. 34-6).

İstisnai bazı durumlarda, andlaşmaların, kabul veya rıza aranmaksızın da üçüncü kişiler açısından da hukuki etki yaratabileceği kabul edilmektedir. Bu tür etki yaratan andlaşmalara ‘objektif durum yaratan andlaşmalar’ denir. Yani bu andlaşmalar sadece tarafları ilgilendirmek açısından subjektif olmalarının yanında, herkesi ilgilendiren, dolayısıyla başka devletlere de yükümlülük getiren objektif nitelik-

Üçüncü kişi: Hukuki bir işlemin doğrudan tarafı veya konusu olmayan hukuk kişileri. Burada, andlaşmaya taraf olmayan devletler anlamında kullanılıyor.

te andlaşmalardır. 'Herkes karşı' anlamına gelen 'erga omnes' ifadesiyle de anılan bu etkiye sahip andlaşmalar, devletlerin siyasal statüleriyle, devletlerin silahsızlandırılması ve askersizleştirilmeleriyle, uluslararası önem ve niteliğe sahip akarsularla veya bazı uluslararası örgütlerin hukuk kişiliğiyle ilgili olmaları açısından uluslararası kamu düzeniyle ilişkilendirilir.

ANDLAŞMALARIN YORUMU

Andlaşmalar tarafların iradesini yansıtan metinler olmakla birlikte, bu irade metnin yazılışından açıkça anlaşılabilir. Andlaşma hükümlerinin uygulanması sırasında tarafların metne verdiği anlam konusunda anlaşmazlık ortaya çıkabilir. Yargı organları andlaşmayı yorumlamak suretiyle, metnin getirdiği hak ve yükümlülüklerin kapsamını belirlemek durumundadırlar. Konuyu Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 31, 32 ve 33 şu şekilde düzenlemektedir;

"Madde 31- Genel yorum kuralı

1. Bir andlaşma, hükümlerine andlaşmanın bütünü içinde ve konu ve amacının ışığında verilecek alelade manaya uygun şekilde iyi niyetle yorumlanır.

2. Bir andlaşmanın yorumu bakımından, (andlaşmanın) bütünü, girişini ve eklerini içine alan metne ilaveten, aşağıdakileri kapsar:

a- andlaşmanın akdedilmesi ile bağlantılı olarak bütün taraflar arasında yapılmış olan andlaşmayla ilgili herhangi bir anlaşma;

b- andlaşmanın akdedilmesi ile bağlantılı olarak bir veya daha fazla tarafça yapılan ve diğer taraflarca andlaşmayla ilgili bir belge olarak kabul edilen herhangi bir belge.

3. Andlaşmanın bütünü ile birlikte aşağıdakiler (de) dikkate alınır:

a- Taraflar arasında andlaşmanın yorumu veya hükümlerinin uygulanması ile ilgili olarak yapılan daha sonraki (taribli) herhangi bir anlaşma,

b- Tarafların andlaşmanın yorumu konusundaki mutabakatını tespit eden andlaşmanın uygulanması ile ilgili daha sonraki herhangi bir uygulaması.

c- Taraflar arasındaki ilişkilerde milletlerarası hukukun tatbiki kabil herhangi bir kuralı.

4. Tarafların bir terime özel bir mana vermek istedikleri tespit edilirse, o terime o mana verilir.

Maddde 32- Tamamlayıcı yorum araçları

31. maddenin uygulanmasından basıl olan manayı teyid etmek veya 31. maddeye göre yapılan yorum,

a- manayı muğlak veya anlaşılmaz bırakıyorsa,

b- çok açık bir şekilde saçma olan veya makûl olmayan bir sonuca götürüyorsa, manayı tespit etmek için andlaşmanın hazırlık çalışmalarına ve yapılmış şartları dabil, tamamlayıcı yorum araçlarına başvurulabilir.

Madde 33- ki veya daha fazla dilde tevsik edilmiş olan andlaşmaların yorumu

1. Bir andlaşma iki veya daha fazla dilde tevsik edildiği zaman, görüş ayrılığı hâlinde, belirli bir metnin üstün tutulacağına metnin kendisi öngörmedikçe veya taraflar öyle kararlaştırmadıkça, herbir dildeki metin aynı şekilde geçerlidir.

2. Metnin tevsik edildiği dillerden gayri bir dildeki bir andlaşma sureti, ancak andlaşmanın öngörmesi veya tarafların kabul etmesi hâlinde geçerli bir metin telakki edilir.

3. Andlaşma hükümlerinin herbir geçerli metinde aynı manayı taşıdığı farz edilir.

4. Birinci paragrafa göre, belirli bir metnin üstün tutulduğu durumlar saklı kalmak üzere, geçerli metinler arasında yapılan bir karşılaştırma, 31. ve 32. maddelerin uygulanmasının ortadan kaldırmadığı bir mana farkı ortaya koyarsa, andlaşmanın konu ve amacı gözönünde tutulduğunda metni en iyi uzlaştıran mana benimsenecektir.”

Madde 31 uyarınca andlaşma, andlaşmada kullanılan terimlere kendi bağlamları içerisinde ve andlaşmanın konu ve amacı ışığı altında verilecek normal anlamlarına uygun bir şekilde, iyi niyetle yorumlanmalıdır. Terimlerin bağlamı, andlaşmanın ekleriyle birlikte bu andlaşmayla ilgili yapılmış başkaca andlaşmaları ve ilgili diğer metinleri de kapsar.

Andlaşmaya 31. madde uyarınca verilen anlamı desteklemek için veya yapılan yorum metni muğlak ve anlaşılmaz bıraktığı yahut açıkça saçma ve kabul edilemez olduğu durumlarda anlamı belirlemek için tamamlayıcı yorum araçlarına başvurmak mümkündür. Sözleşmenin 32. maddesi sınırlayıcı bir liste vermemekle birlikte bu araçlardan özellikle ikisine yer verir. Buna göre, andlaşma metninin yorumunda, andlaşmanın hazırlanması aşamasında yapılan çalışmalarda tarafların dile getirdikleri görüşler ile andlaşmanın yapılmasıyla ilgili koşullar, metnin yorumlanmasında dikkate alınabilecektir.

Andlaşma metni yorumlanırken taraflarca resmileştirilmiş, tevsik edilmiş metin esas alınır. Bu nokta, andlaşmaların kaleme alındığı dil ile devletlerin resmi dilleri arasında ortaya çıkması olası farklılıklar açısından önem taşır. Eğer andlaşma birden fazla dilde kaleme alınmış, yani taraflar birden fazla dildeki andlaşma metnini tevsik etmiş ise yorum yapılırken farklı dillerdeki anlamlar birbirleriyle bağdaştırılır.

ÇEKİNCE

Uluslararası bir andlaşmaya taraf olmak isteyen bir devlet, andlaşmanın bazı hükümlerinin kendisi için uygulanmamasını veya farklı uygulamasını isteyebilir. Devletin bu yöndeki isteği, çekince olarak adlandırılır.

Çekince, çok taraflı andlaşmalar söz konusu olduğunda gündeme gelir. Bazı andlaşmalar, andlaşmaya çekince konulmasına izin vermezken, bazıları andlaşmanın bir kısım hükmünü çekinceye kapatır. Mümkün olduğunca çok devletin taraf olmasını hedefleyen andlaşmalar ise çekince koyulmasına açıktır. Bir andlaşmada çekince beyanına ilişkin yasak veya sınırlama yoksa bile, andlaşmanın diğer tarafları açıkça kabul etmedikçe, andlaşmanın konusu ve amacıyla uyumsuz çekinceler geçersizdir.

Çekince, andlaşmanın imza, onay veya katılma aşamasında bildirilir ve yazılı bildirim zorunludur. Andlaşmayla bağlandıktan sonra çekince beyan edilemez.

Çekincenin diğer devletler tarafından kabul edilmesi veya çekinceye itiraz edilmesi mümkündür. Bu durumlar Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesinde ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Madde 20, 21 ve 22'e göre;

“Madde 20- Çekincelerin kabulü ve çekincelere itiraz

1. Bir andlaşmanın açık bir şekilde izin verdiği bir çekincenin diğer akit Devletler tarafından daha sonra herhangi bir şekilde kabulü gerekmez, meğer ki andlaşma akisini öngörmüş olsun.

2. Görüşmecî Devletlerin sınırlı sayısından ve bir andlaşmanın konu ve amacından andlaşmanın bütün taraflar arasında bir bütün olarak uygulanmasının her birinin andlaşmayla bağlanma rızasının esaslı bir şartı olduğu anlaşıldığı zaman, bu çekince bütün tarafların kabulünü gerektirir.

3. Bir andlaşma bir milletlerarası örgütün bir kurucu belgesi olduğu zaman ve başka türlü öngörmedikçe, bu çekince o örgütün yetkili organının kabulünü gerektirir.

4. Bir önceki paragrafın kapsamına girmiyen durumlarda ve andlaşma aksini öngör-medikçe:

a- diğer bir akit Devletin bir çekinceyi kabul etmesi, çekince ileri süren Devleti diğer Devlet bakımından, andlaşma bu Devletler arasında yürürlüğe girerse veya girdiği zaman, andlaşmanın bir tarafı yapar;

b- diğer bir akit Devletin bir çekinceye yaptığı bir itiraz, andlaşmanın itiraz eden Devletle çekince ileri süren Devlet arasında yürürlüğe girmesini engellemez, meğer ki aksi bir niyet kati şekilde itiraz eden Devlet tarafından açıklanmış olsun:

c- bir Devletin bir andlaşma ile bağlanma rızasını açıklayan ve bir çekince içeren bir işlemi en azından başka bir akit Devlet çekinceyi kabul eder etmez hüküm doğurur.

5. İkinci ve dördüncü paragraflar bakımından ve andlaşma başka türlü öngörmezse, bir çekince, bir Devletin bundan haberdar edilmesinden sonraki oniki aylık bir dönemin sonuna kadar veya, Devletin andlaşma ile bağlanma rızasını daha sonraki bir tarihte açıklaması hâlinde, bu rızasını açıkladığı tarihe kadar, çekinceye hiçbir itirazda bulunmamış olması hâlinde, o Devlet tarafından kabul edilmiş addedilir.

Madde 21- Çekincelerin ve çekincelere yapılan itirazların hukuki etkisi

1. 19, 20 ve 23 üncü maddelere uygun şekilde diğer bir taraf bakımından tesis edilen bir çekince:

a- çekince ileri süren Devletin diğer tarafla ilişkilerinde, çekincenin ilgili olduğu andlaşma hükümlerini çekince ölçüsünde değiştirir, ve

b- diğer tarafın çekince ileri süren Devletle ilişkilerinde, bu hükümleri aynı ölçüde değiştirir.

2. Çekince, andlaşmanın diğer taraflarının kendi aralarındaki ilişkilerde andlaşma hükümlerini değiştirmez.

3. Bir Çekinceye itiraz eden bir Devlet andlaşmanın kendisiyle çekince ileri süren Devlet arasında yürürlüğe girmesine itiraz etmemiş olduğu zaman, çekincenin ilgili olduğu hükümler iki Devlet arasında çekince ölçüsünde uygulanmaz.

Madde 22- Çekincelerin ve çekincelere yapılan itirazların geri alınması

1. Andlaşma başka türlü öngörmedikçe, bir çekince her zaman geri alınabilir, ve çekinceyi kabul etmiş olan bir Devletin rızası geri alma için gerekli değildir.

2. Andlaşma başka türlü öngörmedikçe, bir çekinceye yapılan bir itiraz her zaman geri alınabilir.

3. Andlaşma başka türlü öngörmedikçe veya başka türlü mutabık kalınmadıysa;

a- bir çekincenin geri alınmasını diğer bir akit Devlet bakımından ancak o Devlet bu konudaki bildirimini aldıktan sonra hüküm doğurur.

b- bir çekinceye yapılan bir itirazın geri alınması ancak çekinceyi ileri süren Devletin bu konudaki bildirimini almasından sonra hüküm doğurur."

ANDLAŞMALARIN SONA ERMESİ

Her devlet, çeşitli konularda pek çok iki veya çok taraflı andlaşmanın tarafıdır. Bu andlaşmalar devletlere bazı yükümlülükler yükler. Uluslararası andlaşmalar, bazı yazarlarca uluslararası hukukun temeli sayılan 'ahde vefa' (söze bağlılık) ilkesinin somutlaşmış hâlidir. Devletler bu andlaşmaların sonsuza dek bağlayıcı olmasını istemeyebilirler. Bu durumda andlaşmaların sona ermesi konusunda anlaşmaları pekâlâ mümkündür. Ancak tarafların istedikleri her an andlaşmaların getirdiği bağla-

yıcılıktan kurtulabilmeleri de 'ahde vefa' ilkesinin, dolayısıyla da uluslararası hukukun getirdiği güvencenin sarsılması anlamına gelir. Uluslararası hukuk, andlaşmaların sona ermesini mümkün kılan hükümlerin yanında, değindiğimiz keyfiligi ortadan kaldıran, güvence sağlayan hükümler de içermektedir.

Andlaşma Hükümüyle Sona Erme

Andlaşmalar, kendi içlerinde sona ermeyle ilgili hükümler içerebilir. Sözgelimi andlaşmanın belli bir zamana kadar geçerli olduğu veya belli bir olayın gerçekleşmesiyle sona ereceği zaten daha baştan taraflarca belirlenmiş olabilir. Bunun yanında andlaşmalar tarafların -genellikle belli bir ihbar süresini takiben- çekilme haklarının olduğu hükümünü de içeriyor olabilir. Böylece, andlaşmada belirlenen sürenin dolması, olayın gerçekleşmesi veya taraflara tanınan çekilme hakkının kullanılmasyla, andlaşma sona erer yahut çekilme hakkını kullanan devlet açısından bağlayıcılığını kaybeder.

Tarafların İradesiyle Sona Erme

Bir andlaşmanın, taraflarının hepsi aynı yönde karar verdiği takdirde, tamamen veya kısmen sona erdirilmesi yahut yeni bir andlaşmayla eski andlaşmanın bazı hükümlerinin geçersiz kılınması mümkündür. Tarafların iradesiyle sona erme nedenleri sübjektif sona erme nedenleri denilmektedir.

Fesih veya Çekilmeyle Sona Erme

Konuyla ilgili olarak Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi 56. madde düzenleme yapmıştır. Maddeye göre;

"Madde 56- Sona erme, fesih veya çekilme hususunda hiçbir hüküm ihtiva etmeyen bir andlaşmanın fesih veya andlaşmadan çekilme

1. Sona ermesiyle ilgili hiçbir hüküm taşımayan ve fesih veya çekilmeyi öngörmeyen bir andlaşma, aşağıdaki hâller gerçekleşmedikçe feshe veya çekilmeye tabi değildir:

a- tarafların fesih veya çekilme ihtimalini kabul etme niyetleri tespit edilmedikçe; veya

b- fesih veya çekilme hakkı andlaşmanın niteliğinden zımmen çıkarılmadıkça.

2. Bir taraf 1. paragrafa göre andlaşmayı feshetme veya ondan çekilme niyetini en az 12 ay önceden bildirecektir."

Bir andlaşma taraflara andlaşmayı sona erdirme veya andlaşmadan çekilme hakkı tanımış olabilir. Ancak böyle bir hüküm bulunmasa dahi, tarafların fesih veya çekilme olasılığını benimsedikleri belli ise yahut andlaşmanın doğası itibariyle fesih ve çekilme hakkı bulunuyorsa, tek taraflı fesih veya çekilme ile andlaşmanın sona erdirilmesi mümkündür. Özellikle ittifak andlaşmaları ile bazı ticari andlaşmaların doğası itibariyle taraflara fesih ve çekilme hakkı verdiği kabul edilmektedir. Yine uluslararası bir mahkemenin kuruluşuna taraf olunması durumunda da devletlerin andlaşmadan çekilerek söz konusu uluslararası mahkemenin yargı yetkisi dışında kalabilecekleri söylenebilir. Andlaşmada aksine hüküm bulunmadığı takdirde, böyle bir fesih veya çekilme hakkının kullanılabilmesi için en az on iki aylık bir ihbar süresi öngörmektedir.

Andlaşmanın İhlali Sonucu Sona Erme

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi md. 60, bir andlaşmanın önemli bir şekilde ihlal edilmesini, andlaşmanın kısmen veya tamamen sona erdirilmesi yahut yürürlüğünün durdurulması (askıya alınması) için bir sebep olarak kabul eder. Söz-

leşmeye göre önemli ihlal, Sözleşmenin kabul ettiği sona erme nedenleri olmaksızın bir andlaşmanın tanınmaması yahut andlaşmanın konusu veya amacının gerçekleşmesi için temel olan bir hükme aykırı davranılmasıdır (md. 60/3). Böyle bir durumda andlaşma kendiliğinden sona ermemekte; önemli ihlal, iki taraflı andlaşmalarda diğer tarafa, çok taraflı andlaşmalarda ise hatalı devletin dışındaki devletlere yahut sadece özel olarak ihlalden etkilenen devlete, bu ihlale dayanarak andlaşmayı sona erdirme veya askıya alma yetkisi vermektedir (md. 60/2).

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi madde 60 şu şekildedir:

“Madde 60 - Bir andlaşmanın ihlal edilmesi sonucu sona erdirilmesi veya yürürlüğünün askıya alınması

1. İki taraflı bir andlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali (material breach), diğer tarafa andlaşmayı sona erdirme veya tamamen veya kısmen yürürlüğünü askıya alma gerekçesi olarak bu ihlale başvurma hakkını verir.

2. Çok taraflı bir andlaşmanın akit taraflardan birisi tarafından esaslı bir şekilde ihlali a- diğer tarafların oybirliği ile andlaşmanın yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya almalarını veya andlaşmayı,

i- kendileriyle kusurlu Devlet arasındaki ilişkiler bakımından, ya da,

ii- bütün taraflar arasında, sona erdirme hakkını verir.

b- andlaşma ile bilhassa etkilenen bir tarafa, kendisi ile kusurlu Devlet arasındaki ilişkiler bakımından andlaşmanın yürürlüğünü tamamen veya kısmen askıya almasının gerekçesi olarak bu ihlale başvurma hakkını verir.

c- kusurlu Devletten başka herhangi bir tarafa, andlaşmanın yürürlüğünü kısmen veya tamamen kendisi bakımından askıya alma gerekçesi olarak ihlale başvurma hakkı verir; ancak bunun için andlaşma öyle bir nitelikte olmalı ki, bir tarafın andlaşma hükümlerini esaslı bir şekilde ihlal etmesi herbir tarafın andlaşmadan doğan yükümlülüklerini ifa etme durumunu köklü bir biçimde değiştirsin.

3. Bu madde bakımından bir andlaşmanın esaslı bir şekilde ihlali aşağıdakilerden ibarettir:

a- andlaşmanın, bu Sözleşmenin tasvip etmediği bir şekilde inkar edilmesi; veya

b- andlaşmanın konu veya amacının gerçekleştirilmesi için elzem olan bir hükmün ihlal edilmesi.

4. Yukarıdaki paragraflar bir ihlal hâlinde uygulanabilecek herhangi bir andlaşma hükmüne hâlel getirmez.

5. 1-3 ncü paragraflar insani nitelikteki andlaşmalarda yer alıp kişilerin korunmasıyla ilgili hükümlere, bilhassa bu gibi andlaşmalarla himaye edilen kişilere karşı herhangi bir misilleme şeklini yasaklayan hükümlere uygulanmaz.”

Andlaşmanın Uygulanmasının İmkânsızlaşması Sonucu Sona Erme

Bir andlaşmanın yürütülmesinin temelini oluşturan konunun kaybolması veya tahrip olması, andlaşmanın sona erdirilmesi veya kaybolma yahut tahrip olma geçici ise, askıya alınması için haklı bir sebep oluşturur. Ayrıca böyle bir imkânsızlığa neden olan taraf, imkânsızlık sebebiyle sona erdirme veya askıya alma hakkına sahip değildir.

Konuyla ilgili düzenleme yapan Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 61 şu şekildedir;

“Madde 61- Sonraki imkansızlık

1. Bir tarafın bir andlaşmayı ifa etme imkansızlığını andlaşmayı sona erdirme veya ondan çekilme gerekçesi yapabilmesi için, imkansızlığın andlaşmanın ifası için ka-

çınılmaz olan bir nesnenin daimi olarak ortadan kalkması veya tabrip olmasından ileri gelmesi gerekir. İmkansızlık geçici ise, ancak andlaşmanın yürürlüğünü askıya alma sebebi yapılabilir.

2. İfa imkansızlığı, bir tarafın gerek anlaşmadan doğan bir yükümlülüğünü, gerekse andlaşmanın diğer herhangi bir tarafına karşı borçlu olunan diğer herhangi bir yükümlülüğünü iblal etmesi neticesi meydana gelmişse, o taraf, andlaşmayı sona erdirmeye, andlaşmadan çekilme veya yürürlüğünü askıya alma gerekçesi olarak bu imkansızlığa dayanamaz.”

Koşulların Değişmesi Sonucu Sona Erme

Bir andlaşmanın yapıldığı zaman tarafların iradesine yön veren koşulların zaman içerisinde önemli ölçüde değişmesi, tarafların andlaşmayla bağlı kalmaya devam etmek istememelerine neden olabilir. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, koşullardaki değişimin andlaşmanın sona erdirilmesi, andlaşmadan çekilme veya andlaşma hükümlerini askıya alma için geçerli bir sebep olduğunu kabul eder (*rebus sic stantibus* ilkesi). Bununla birlikte, değiştiği iddia edilen koşulların, andlaşmanın yapılma zamanında tarafların iradesinin oluşumu açısından temel nitelikte olması ve taraflarca andlaşmanın yapımı sırasında öngörülemediği olan değişimin andlaşmanın getirdiği yükümlülükleri kapsamını köklü şekilde değiştirmesi gerekmektedir. Sözleşmenin getirdiği bir başka sınırlama, koşulların değişmesine başvurma olanağının devletler arasındaki sınırları belirleyen andlaşmalarda ve koşulların değişimine uluslararası hukuktan kaynaklanan bir yükümlülüğü yerine getirmemek suretiyle neden olan taraf açısından kabul edilmemesidir.

Konuyla ilgili olan Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 62'ye göre;

“Madde 62- Şartların Esaslı Şekilde Değişmesi

1. Bir andlaşmanın akdedilmesi sırasında mevcut olan şartlarda meydana gelen taraflarca öngörülmemiş esaslı bir değişikliğe, aşağıdaki şartlar yerine gelmedikçe, andlaşmayı sona erdirmeye veya andlaşmadan çekilme için bir gerekçe olarak başvurulamaz:

a- bu şartların mevcudiyeti, tarafların andlaşma ile bağlanma rızalarının esaslı temelini teşkil etmedikçe; ve

b- değişiklik andlaşmaya göre hala icra edilecek yükümlülüklerin kapsamını köklü bir şekilde değiştirme etkisini haiz olmadıkça.

2. Şartlarda meydana gelen esaslı bir değişikliğe bir andlaşmayı sona erdirmek veya ondan çekilmek için bir gerekçe olarak şu hâllerde başvurulamaz.

a- andlaşma bir sınırı tesis ediyorsa; veya

b- esaslı değişiklik ona başvuran tarafın ya andlaşmadan doğan bir yükümlülüğünü iblal etmesinin ya da andlaşmanın diğer herhangi bir tarafına karşı herhangi bir milletlerarası yükümlülüğünü iblal etmesinin neticesi ise.

3. Yukarıdaki paragraflara göre bir taraf esaslı bir şart değişikliğine bir andlaşmayı sona erdirmeye veya ondan çekilme gerekçesi olarak başvurulabiliyorsa, değişikliğe, andlaşmayı askıya almanın bir gerekçesi olarak da başvurulabilir.”

Sonradan Ortaya Çıkan Jus Cogens Kurallara Aykırılık Nedeniyle Sona Erme

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesine göre, uluslararası hukukun yeni bir jus cogens kuralının (emredici kuralın) ortaya çıkması durumunda, bu normla çatışan mevcut andlaşmaların geçersiz hâle geleceğini ve sona ereceğini belirtir.

Konuyla ilgili Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesine madde 64 şu şekildedir;

“Madde 64- Milletlerarası genel hukukunun yeni bir emredici normunun ortaya çıkması

Eğer milletlerarası genel hukukun yeni bir emredici normu ortaya çıkarsa, bu normla çatışan mevcut herhangi bir andlaşma batıl hâle gelir ve sona erer.”

Andlaşmaların Sona Ermesinde Usul

Andlaşmaların tarafların rızasıyla sona ermesi durumunda herhangi sorun yaşanmaz. Ancak taraflardan birisi, yukarıda sayılan tek taraflı fesih, çekilme veya andlaşmanın yürürlüğünü durdurma yollarından birine başvurduğunda, andlaşmaların geçersizliğiyle ilgili usule benzer bir şekilde, diğer tarafları durumdan haberdar etmeli; diğer taraflardan itiraz gelmezse gerekli önlemleri üç ay sonra uygulayabilir. İtiraz hâlinde belli bir süre içinde barışçıl yollarla çözüm getirmeliler. Bununla birlikte andlaşmanın sona erdirilmesi sonradan ortaya çıkan bir *jus cogens* kurala aykırılığa dayandırılmış ve taraflar on iki ay içinde anlaşmamışlarsa, Uluslararası Adalet Divanı'na gidilebilecektir (Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, md. 65-66).

Özet

Uluslararası andlaşmaları tanımlamak.

Uluslararası andlaşmalar, devletler arasında, uluslararası hukuka tabi olmak üzere, yetkili temsilciler tarafından yapılmış, uluslararası hukuka uygun hak ve yükümlülükler doğuran irade uyuşmalarıdır.

Uluslararası andlaşmaların yürürlük kazanmasını açıklamak.

Uluslararası bir andlaşmanın yürürlük kazanması için, öncelikle, uluslararası hukukun yetkili kıldığı kişiler tarafından hazırlanarak resmileştirilmiştir. Devletler resmileştirilen bu andlaşma metnine bağlanma iradelerini ortaya koyarlar. Bu iradenin nasıl ortaya koyulacağı genellikle andlaşmaların içerisinde yer alır. Böylece devletler imza veya belge değişimi gibi basit bir usulle bağlanabilecekleri gibi, iç hukuklarında gerekli görülen aşamaların tamamlanmasının ardından bağlanma iradelerini de bildirebilirler. Seçilen usule göre bağlanma iradesinin bildirilmesiyle bağlanma gerçekleşmiş olur. Bir andlaşmanın yürürlüğe girmesi ise, ya andlaşmayla belirtilen tarih veya koşulların gerçekleşmesi sonucu yahut da bağlanma iradesinin diğer taraflara bildirilmesiyle gerçekleşir. Devletler bazı sınırlar dahilinde andlaşmaların kendilerine uygulanmasını istemedikleri hükümlerine çekince koyabilirler. Yetkili kişilerce yapılmamış, tarafların iradesinin sakatlanmış olduğu veya jus cogens kurallara aykırı andlaşmalar, geçersiz kabul edilir.

Uluslararası andlaşmaların sona erdirilme koşullarını listelemek.

Bir andlaşmanın sona ermesi için taraflar andlaşmaya belli bir tarihi veya belli koşulların gerçekleşmesini işaret eden bir hüküm koyabilirler. Bunun dışında andlaşmalar taraflardan birinin tek taraflı bir eylemle andlaşmayı feshetmesine veya andlaşmadan çekilmesine olanak tanıyabilmektedir. Bazı durumlarda da, diğer tarafların rızası olmasa bile taraflardan birinin tek taraflı bir eylemle andlaşmayı sona erdirebileceği kabul edilmiştir. Andlaşmanın yapıldığı zamanki şartların önemli ölçüde değişmiş olması, andlaşmanın önemli hükümlerinin karşı tarafça ihlal edilmiş olması, andlaşmanın konusunun imkânsızlaşması ve andlaşmanın sonradan çıkan jus cogens kurallara aykırı olması, andlaşmayı sona erdirme nedenleri arasında yer alır.

Kendimizi Sınavalım

1. Uluslararası andlaşmalarla ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Andlaşma akdetme yetkisi olanlar arasında olur.
- Yazılıdır.
- İrade uyuşmasıdır.
- İki taraflı veya çok taraflı olabilir.
- Yardımcı kaynaktır.

2. Aksini öngören bir durum yoksa yetki belgesi olmadan aşağıdakilerden hangisi bir andlaşma metnini tevsik **edemez**?

- Adalet Bakanı
- Hükümet Başkanı
- Devlet Başkanı
- Dışişleri Bakanı
- Diplomatik misyon başkanı

3. Aşağıdakilerden hangisi andlaşma ile bağlanma işlemlerinde basit usule örnektir?

- Onay
- Katılma
- İmza
- Kabul
- Uygun bulma

4. Yetkili devlet temsilcilerinin resmileştirdikleri andlaşma metninin, iç hukuklarda öngörülen mekanizmayla devlet adına bağlayıcı olduğunun kabulü anlamına gelen bağlanma usulü aşağıdakilerden hangisidir?

- İmza
- Mektup teatisi
- Katılma
- Onay
- Kabul

5. Andlaşmalar uluslararası alanda hüküm doğurması ne zaman hüküm doğurmaya başlar?

- Onaylandığı zaman
- Yürürlüğe girdiği zaman
- Bağlanıldığı zaman
- İmzalandığı zaman
- Görüşüldüğü zaman

6. Anayasamıza göre usulüne uygun olarak yürürlüğe giren uluslararası andlaşmalar ne hükmündedir?

- Kanun
- Yönetmelik
- Tüzük
- Anayasa
- Kanun hükmünde kararname

7. Türkiye iç hukukunda uluslararası andlaşmaların akdedilmesiyle ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Temel hak ve özgürlüklerle ilgili andlaşmalar kanundan üstündür.
- Andlaşmaları Cumhurbaşkanı onaylar.
- İstisna grubu andlaşmalar vardır.
- Andlaşmalar iç hukukta Bakanlar Kurulu Kararnameinde belirtilen tarihte yürürlüğe girer.
- Andlaşmalar aleyhine Anayasa Mahkemesi'ne gidilebilir.

8. Aşağıdakilerden hangisi andlaşmanın geçersizlik nedenlerinden biri **değildir**?

- Hata sonucu andlaşmaya taraf olma
- Devlet temsilcisini tehdit
- Jus cogense aykırılık
- Önemli ihlal
- Andlaşmanın yetkili kişilerce yapılmaması

9. Aşağıdakilerden hangisi andlaşmanın sona erme nedenlerinden biri **değildir**?

- Andlaşmanın konusunun imkânsızlaşması
- Andlaşmanın yetkili kişilerce yapılmaması
- Önemli ihlal
- Fesih
- Çekilme

10. Objektif hukuki durum yaratan andlaşmalar aşağıdakilerden hangisiyle ilgilidir?

- Andlaşmaların yorumu
- Andlaşmaların çatışması
- Andlaşmaların üçüncü devletlere etkisi
- Andlaşmaların geçersizliği
- Andlaşmaların sona ermesi

Yaşamın İçinden

“

“Kadına şiddet sözleşmesini ilk Türkiye imzaladı”

Türkiye, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi’ni, imza atan ülkeler arasında, parlamentosunda ilk onaylayan ülke oldu.

TBMM Genel Kurulu, “25 Kasım Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü” öncesinde, Kadınlara Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısını kabul ederek, yasalaştırdı.

Sözleşme ne getiriyor?

11 Mayıs 2011 tarihinde İstanbul’da imzalan sözleşme, “Kadına yönelik şiddet”, “aile içi şiddet”, “Kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet”, “kadın” kavramlarını tanımlıyor.

Sözleşmeyi imzalayan ülkeler, düzenli aralıklarla her türlü şiddet eylemi hakkında istatistikî veri toplayacak, şiddet biçiminin yaygınlığını ve eğilimlerini değerlendirmek üzere anketler yapacak, şiddeti önlemek için gerekli yasal önlemleri alacak. Sözleşme, taraflara, kadın erkek eşitliği, kalıplaştırılmamış toplumsal cinsiyet rolleri, kadına yönelik toplumsal cinsiyete dayalı şiddet ve kişisel bütünlük hakkı gibi konulara ilişkin öğretim malzemelerinin, resmi müfredat içerisine ve eğitimin her seviyesine eklenmesi için gerekli adımları atma yükümlülüğü getiriyor. Sözleşmeye imza koyan ülkeler, cinsel suç faillerinin tekrar suç işlemesini engelleyen tedavi programlarını oluşturulması için önlem alacak. Şiddet mağdurlarına, yasal ve psikolojik danışmanlık, mali yardım, konut, eğitim, öğretim ve iş bulma desteği sağlanacak. Sözleşme, taraflara, zorla gerçekleştirilen evlilikler, psikolojik şiddet, taciz, fiziksel şiddet, tecavüz dâhil olmak üzere cinsel şiddet, zorla kürtaj ve kısırlaştırma, kadın sünneti, sözde namus adına işlenen suçların cezalandırılmasına yönelik gerekli hukuki ve diğer önlemleri alması konusunda yükümlülük getiriyor. Sözleşme, uluslararası alanda kadına yönelik ve aile içi şid-

detle ilgili ilk bağlayıcı belge olma özelliğini taşıyor. Sözleşmede, devlet kurumlarının ve görevlilerinin kadına karşı şiddet uygulanmamasını sağlaması, kadına karşı ve aile içi şiddetin önlenmesi, cezalandırılması, ulusal düzeyde veri toplanması ve eşgüdümünden sorumlu bir resmi kurumun tespit edilmesine yönelik düzenlemeler de bulunuyor. Sözleşmenin uygulanmasını izlemek üzere bir uluslararası izleme mekanizması (Kadına Karşı Şiddet ve Aile İçi Şiddetle Mücadele Uzmanlar Grubu-GREVIO) oluşturulacak, ulusal düzeyde toplanan veriler bu mekanizma ile paylaşılacak.

.....”

Kaynak: Hürriyet, 25 Kasım 2011

<http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/showNew.aspx?id=19322067>

Okuma Parçası

“...Türkiye’nin taraf olduğu bir andlaşmanın özünde değişiklik getiren bir sonraki andlaşma, yürütmenin tek başına yapabileceği andlaşmalar arasında değildir. Bunun mümkün kılmak için, Divan’ın *Doğu Grönland’ın Hukuki Statüsü* Davasında vermiş olduğu 1933 tarihli yargısından esinleneceğine dair haberler doğruysa, şunu hatırlatmakta fayda vardır: O yargı “*sözlü anlaşmalar*” bakımından örnek oluşturur; akdi usulü ayrıca düzenlemiş bulunan “*andlaşmalar*” için değil! Öte yandan, Anayasamıza göre “*kanun hükümünde*” olan bir andlaşmanın değiştirilmesini sonuçlayacak bir andlaşma yapmak, Divan’ın o yargıda vurguladığı üzere, “*Dışişleri Bakanının kendi yetkileri içinde bulunan bir sorun*” değildir. Değildir; çünkü, Anayasamız “*kanunlara değişiklik getiren her türlü andlaşmanın*” yapılmasını, bir kanunla uygun bulma koşuluna bağlamıştır.”

Kaynak: Toluner, s. 263.

”

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise “Andlaşmanın Unsurları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlış ise “Hazırlık Aşaması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise “Bağlanma Aşaması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız yanlış ise “Bağlanma Aşaması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. b Yanıtınız yanlış ise “Yürürlük Aşaması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise “Uluslararası Andlaşmaların Türk Hukukundaki Yeri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise “Türk Hukukunda Uluslararası Andlaşmalar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. d Yanıtınız yanlış ise “Andlaşmaların Geçersizliği” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise “Andlaşmaların Sona Ermesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. c Yanıtınız yanlış ise “Andlaşmaların Üçüncü Devletlere Etkisi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, geçersizlik nedenlerini sınırlı sayıda belirlemiştir. Yani Sözleşmede sayılan nedenler dışında geçersizlik iddiasında bulunmak mümkün değildir. Ancak andlaşmanın akdedilmeden önce andlaşma konusunun imkânsızlaşmış olması, andlaşmanın uygulanmasını da imkânsız hâle getirmektedir. Eğer Sözleşmenin lafzına sıkı sıkıya bağlı kalınacaksa, imkânsızlığın bir geçersizlik nedeni sayılması mümkün olmaz. Bununla birlikte ortaya çıkan durum, taraf iradelerinde sakatlık bulunduğunu da göstermektedir. Eğer taraflardan birisi bu imkânsızlık durumunu biliyor ise, bu durumda hile yapmış demektir ki, bu bir geçersizlik nedenidir. Eğer her iki taraf da bu durumdan haberdar değilse, esasında ortada bir hata vardır ve bu da bir geçersizlik nedenidir.

Sıra Sizde 2

Türk hukuku, devlet yetkililerine ve temsilcilerine andlaşmaların tevsiği, resmileştirilmesi yetkisi verir. Devletin bağlanma iradesinin ortaya çıkabilmesi için, andlaşmanın niteliğine göre TBMM ile Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı birlikte veya Bakanlar Kurulu ve Cumhurbaşkanı tek başına temsilciler tarafından imzalanan, tevsiği edilen andlaşmayı onaylamış olmalıdır. Dolayısıyla Türk iç hukuku, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin, Başbakan tarafından imzalanan andlaşmanın tarafı olmadığını kabul eder. Ne var ki bu, bir iç hukuk sorundur. Eğer iç hukuk aşamaları tamamlanmaz ve andlaşma iç hukukta yürürlüğe girmez ise, sözcülemi, Türk mahkemeleri andlaşma hükümlerinin iç hukuku etkileyen yönlerini uygulamayacaklardır. Ancak bu durum, devletin uluslararası sorumluluğunu doğrudan ilgilendirmez. Andlaşma hükümlerinin uygulanmaması durumunda, devletin sorumluluğu ortaya çıkabilir. Düşünülecek son bir ihtimal, muhtemelen daha sonra iş başına gelecek yeni bir hükümetin, ilgili andlaşmanın iç hukuka aykırı şekilde yapıldığı iddiasını diğer devlete bildirmesidir. Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi, ilkesel olarak iç hukuka dayanan geçersizlik iddialarını kabul etmez, ancak açık ve önemli anayasal kuralların ihlalinin kabul edilebileceğini belirtir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Acer, Yücel ve İbrahim Kaya (2010). **Uluslararası Hukuk – Temel Ders Kitabı**, Ankara: USAK Yayınları.
- Gündüz, A. (1998). **Uluslararası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, Geliştirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Beta.
- Malanczuk, Peter (2006). **Akehurst's Modern Introduction to International Law**, Londra ve New-York: Routledge.
- Pazarıcı, Hüseyin (2011). **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Toluner, S. (2004). **Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları Genişletilmiş 2. Baskı**, İstanbul: Beta.
- Sur, Melda (2008). **Uluslararası Hukukun Esasları**, İstanbul: Beta.
- Yılmaz, Ejder (1992). **Hukuk Sözlüğü**, Ankara: Yetkin.

Başvurulabilecek Kaynaklar

- Çolaker, Mustafa (2010). **Temel Hak ve Özgürlüklere İlişkin Uluslararası Antlaşmaların İç Hukukta Doğrudan Uygulanması**, Ankara: Adalet.

4

Amaçlarımız

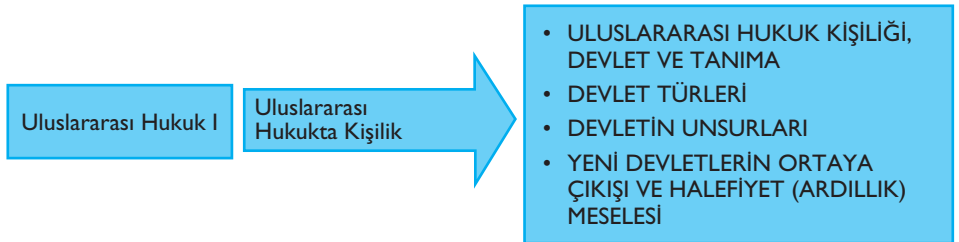
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Bir devletin uluslararası hukuk kişiliğinin diğer devletlerce tanınması işleminin niteliğini ve özelliklerini açıklayabilecek,
- Uluslararası hukukta karşılaşılan devlet türlerini tanımlayabilecek,
- Bir devletin devlet olarak ortaya çıkabilmesi için taşıması gereken özelliklerini sıralayabilecek,
- Bir devletin sona ermesinden sonra aynı topraklarda yenilerinin ortaya çıkış biçimleri ve bunlara bağlı uluslararası hukuki sonuçları değerlendirebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Uluslararası hukuk kişiliği
- Tanıma
- Ülke
- Halefiyet

İçindekiler

Uluslararası Hukukta Kişilik

ULUSLARARASI HUKUK KİŞİLİĞİ VE TANIMA

Kişilik

Uluslararası hukukta sadece devletlerin, uluslararası teşkilatların ve kısmen de özel kişilerin uluslararası hukuk kişiliği vardır. Uluslararası hukukta kabul gören tanıma göre devlet, belirli bir ülke parçası üzerinde teşkilatlanmış olan bir siyasi otorite altında yaşayan insan topluluğunun oluşturduğu sürekli egemen varlıktır. Bu unsurlara sahip olan devletin uluslararası hukuk kişiliğine haiz olduğu kabul edilir. Bu kişiliğin uluslararası alanda sağladığı hak ve yetkiler ise şunlardır: a) Uluslararası alanda hak sahibi olma ve bu hakkı ileri sürebilme ehliyeti; b) Borçlanma ve eylem ve işlemlerinden sorumlu tutulabilme ehliyeti; c) Diğer uluslararası hukuk kişileri ile hukuki ilişki kurma ehliyeti (Bunun içine uluslararası andlaşmalar yapma, diplomatik ilişki kurma ve devletlere sağlanan hukuki muafiyetlerden yararlanma gibi yetkiler girer). Uluslararası hukuk kişiliğine haiz olduğu kabul edilen bir başka yapı uluslararası teşkilatlardır. BM Adalet Divanı tarafından verilen tanıma göre uluslararası teşkilatlar devletlerin hukuka uygun amaçlarını gerçekleştirmek üzere daimi olarak bir araya gelerek oluşturdukları, bu amaçları yerine getirmek üzere bir takım organlarla donattıkları, hukuki yetkiler ve sorumluluklar bakımından teşkilat ve üyeleri arasında bir ayırım bulunan ve bir uluslararası andlaşma ile kurulmuş olan hukuk kişileridir (BM Adalet Divanı'nın 1949 tarihli Tazminatlar Danışma Görüşü). Divan aynı kararında uluslararası hukuk kişiliğinin kapsamı bakımından teşkilatlar ile devletler arasında bir paralellik kurulamayacağını ve her bir teşkilatın hak ve yetkilerini saptamada ilgili teşkilatların kurucu andlaşmasına bakılması gerektiğini ifade etmiştir. Bununla beraber uygulamada teşkilatların genellikle şu yetki ve imtiyazlara haiz olduğu görülmektedir: a) Andlaşma yapma yetkisi; b) Uluslararası talepte bulunma yetkisi; c) Üye devlet ülkelerinde temsilci bulundurma ve bir takım muafiyetlere haiz olma; d) Uluslararası alanda sorumluluk. Son olarak özel kişilerin uluslararası hukuk kişiliği meselesine değinelim. Bu konuda her ne kadar hukukçular arasında hâlâ tartışmalar yaşansa da uluslararası uygulamaya baktığımızda devletlerin aralarında yaptıkları bazı andlaşmalarda özel kişilere birtakım haklar bahsettiği ve özellikle insan hakları ve yatırımların korunması ile ilgili andlaşmalarda özel kişilere devletlere karşı doğrudan başvurabilecekleri uluslararası mahkemeler kurdukları görülmektedir. Bunun yanında son yıllarda uluslararası ceza mahkemeleri yoluyla bireylerin uluslararası suçlardan yargılandığını da müşahede etmekteyiz.

Tanıma yeni oluşmuş bir siyasi varlığın bir devlet olduğunun diğer devletlerce tüm hukuki sonuçlarıyla kabul edildiğini bildiren işlemdir.

Tanım

Yukarıda anlatılan ülke, nüfus ve etkin siyasi otorite unsurlarına haiz olan bir devletin otomatik olarak söz konusu uluslararası hukuk kişiliğine sahip olup olamayacağı sorusu uluslararası hukukta **tanım**a konusu altında ele alınmaktadır.

Devletlerin iç hukuklarında hukuk kişiliğinin doğumu ve sona ermesi kanun yapan organ tarafından çıkartılan iç hukuk işlemleri ile saptanır. Ancak uluslararası alanda böyle bir merkezi kanun yapıcı organ bulunmadığından uluslararası alanda yukarıdaki unsurlara sahip olan bir varlığın devlet olma potansiyeli taşısa da bir devlet olarak uluslararası topluma kabul edilmesi her zaman mümkün olmamaktadır. Zira uluslararası hukukta bir devletin uluslararası topluma kabul edilebilmesi onun uluslararası hukuk kişiliğinin diğer devletlerce tanınması şartına bağlıdır. Bu tanım uluslararası toplumu oluşturan her devlet tarafından kendi adına yapılması gereken bir işlemdir.

Tanım taniyan açısından tanınanın devlet olarak varlığını hukuken kabul etme ve tanınan ile resmi uluslararası ilişkilere girme (elçi gönderme vb.) sonucunu doğurur. Ancak bu tanım nispidir yani diğer devletlere de tanım yükümü yüklemmez. Bir devleti tanım işleminin geri alınamayacağı kabul edilmekte olup diplomatik ilişkilerin kesilmesi tanınanın geri alınması anlamını taşımaz.

Uluslararası hukukçular arasında tanım işleminin niteliği konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Kimilerine göre bu işlem kurucu nitelikte bir işlem olup kişilik ancak bu tanım işleminden sonra geçerlilik kazanır. Buna karşı diğer bazı hukukçular tanınanın hem bir vakıayı beyan edici hem de kişiliği kurucu bir işlem olduğu görüşünü benimsemiştir ki bugün uluslararası uygulamada ağırlık taşıyan bu görüştür. Bu açıdan bir devletin tanınmamış olması onun diğer devletlerle ilişkilerinde uluslararası hukuka tabi olmaması sonucunu doğurmaz. Bir başka ifade ile tanınmamış bir devlet sahipsiz bir toprak parçası muamelesi göremez. Yani tanım kurucu olsa bile tanınmamış olma tanımayan devletlere tanınmamış devletin topraklarına serbestçe girme veya ona karşı uluslararası hukukun kuvvet kullanma yasağı gibi temel bazı kurallarını uygulamaktan kaçınma gibi haklar vermez. Ancak tanınmamış olmanın o devlet açısından anlaşmalara taraf olamama veya eski devletin yaptığı anlaşmalara ve yabancı devletlerdeki mallarına halef olamama, uluslararası teşkilatlara üye olamama, büyükelçi gönderememe veya kabul edememe, ulusal veya uluslararası yargı organlarına başvuramama ve devletlere yabancı ulusal hukuklarda tanınan yargı bağışıklığından yararlanamama gibi olumsuz sonuçları olmaktadır.

Bugün uluslararası hukukta tanım konusunda kabul edilen ortak görüş bunun bir niyet meselesi olduğu yönündedir yani devletlerin siyasi takdirine bırakılmıştır ve hukuki bir zorunluluk yoktur. Siyasi bir karar olması itibarıyla devletlerin henüz tam olarak oluşmamış varlıkları siyasi gerekçelerle tanımaları suretiyle erken tanım veya bunun aksine yerleşik siyasi yapıları tanımamak suretiyle geç tanım yapıları da uygulamada rastlanan durumlardır.

Tanım konusunda belli bir şekil şartı yoktur. Dolayısı ile devletler bu konudaki niyetlerini açıkça ortaya koyan bir tanım beyanında bulunabilecekleri gibi söz konusu devletle girişilen birtakım ilişkiler tanım niyeti ile yapılmışsa bu takdirde de tanım gerçekleşir. Ancak "örtülü tanım" olarak da adlandırılan bu ikinci tip tanımda niyetin saptanması her zaman kolay olmayabilir. Dolayısı ile bu niyetin varlığı açısından ilişik türler arasında bir ayırım yapma yoluna gidilmiştir. Bu bakımdan mesela çok taraflı bir konferansa katılma katılanların birbirini tanınması so-

nucunu doğurmaz, keza bir uluslararası teşkilata üye olmanın da diğer üyeler bakımından tanıma sonucunu doğurmayabileceği de kabul edilmektedir. Yine esir değişimi ve ateşkes gibi sınırlı ikili anlaşmalar yapmanın veya çok taraflı ticaret anlaşması yapılmasının da tanıma sayılmayacağı değerlendirilmesi uluslararası hukukta yapılmıştır. Ancak kapsamlı iki taraflı anlaşmalar yapmanın veya diplomatik ilişkilere girmenin örtülü tanıma anlamına geleceği yönünde bir genel kabul mevcuttur.

Kural olarak bir devletin ülkesinin başka bir devletçe işgali, işgal edilen devletin kişiliğini kendiliğinden sona erdirmez. Bu bakımdan tanıma hukukunda 1931 yılında Japonya'nın Çin'i işgali nedeniyle ABD tarafından "Stimson Doktrini" olarak bilinen açıklamanın yapılması ile başlayan uygulama sonucunda "uluslararası hukuka aykırı biçimde kuvvet kullanımı sonucu oluşan devletlerin ve ülke kazanımlarının tanınmaması" yönünde bir kural oluşmuştur. Bu kural daha sonra 1970 BM Devletlerarasında Dostça İlişkiler ve İşbirliği İlkeleri Bildirisi ve diğer birtakım uluslararası belgelerde uluslararası hukukta yazılı hale getirilmiştir. Örneğin BM Adalet Divanı'nın 1971 tarihli Namibya Danışma Görüşü ile İsrail'in Filistin topraklarında duvar inşasının uluslararası hukuka aykırılığına ilişkin 2004 tarihli Filistin Duvarı Danışma Görüşü kararı; Güvenlik Konseyi'nin 1990 tarihli 662 sayılı Irak'ın Kuveyt'i işgal kararı. Bu kurala dayanılarak İsrail'in 1967 yılında Filistin topraklarını ve Suriye'ye ait Golan tepelerini işgalinin, 1979 yılında Fas'ın Batı Sahra'yı işgalinin, Irak'ın 1990 yılında Kuveyt'i işgali sonucu oluşan durumun ve 1994 yılında Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ'ı işgalinin de tanınması yasaklanmıştır.

Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ve Filistin'i yukarıdaki bilgiler ışığında değerlendiriniz.

Her ne kadar kuvvet kullanma sonucu işgal edilen ülkeyle ilgili konularda diğer devletler işgalci devletle iktisadi ve diplomatik ilişkilere girmekten kaçınmak zorunda olsalar da bu yasak insani konularla ilgili anlaşmalar bakımından söz konusu değildir. Aynı şekilde işgalci devletin işgal edilen ülke halkının yararına yapmış olduğu resmi işlemler de geçerli kabul edilir. Bunun yanında buralarda egemenlik yetkisi etkin kontrolü elinde bulunduran işgalci güce ait sayıldığından uluslararası hukukun ilgili kurallarının (insan haklarına ilişkin anlaşmalar, savaş hukukuna ve insancıl hukuka dair konvansiyonlar vb.) uygulanmasından ve bunların ihlalden de o güç sorumlu olur. Zira BM Adalet Divanı'nın 1971 tarihli Namibya Danışma Görüşü'nde de ifade ettiği üzere bir devletin uluslararası sorumluluğunun hukuki esası bir ülkenin fiilen kontrol edilmekte oluşudur.

Tanıma konusunda üzerinde durulması gereken diğer bir konu tanınmış bir devlet ülkesinde isyan çıkması hâlidir. Bu durumda uluslararası hukuka göre isyancılara yardım hukuka aykırı, tanınmış hükümete yardım ise hukuka uygundur. Fakat isyancılar o ülkede veya belli bir parçasında "etkin kontrolü" ele geçirir ve bu durum bir devamlılık arz etmeye başlarsa bu takdirde diğer devletler bu yeni devleti tanıyabilir. Örneğin, Yugoslavya'nın dağılması sonucu ortaya çıkan Hırvatistan, Slovenya, Bosna Hersek, Makedonya ve son olarak Kosova'nın tanınmasında batılı devletler çabuk davranırken Abhazya ve Güney Osetya'nın Gürcistan'dan kopması sonucu bunları tanıyan ilk devlet Rusya olmuştur. Ancak bir ülkedeki isyancıların etkin kontrolü ele geçirirken uluslararası hukukun bu alandaki emredici kurallarına (jus cogens) -etkin kontrolü kazanmak için başka bir devletin silahlı gücünden yardım almama, insancıl hukukla ilgili kurallara uyma vb.- uygun davranmış olmaları gerekir. Aksi takdirde diğer devletler bakımından isyancıların kur-

duğu devleti tanımama yükümlülüğü ortaya çıkar. BM Adalet Divanı Kosova'nın bağımsızlık ilanının uluslararası hukuka uygunluğuna ilişkin 2010 tarihli Kosova'nın Bağımsızlık İlanı Danışma Görüşünde kuvvet kullanma yasağı gibi 'jus cogens' nitelikteki yasaklara aykırı olmadıkça ilan edilen bir devletten ayrılmaya ilişkin bağımsızlık kararlarını yasaklayan bir kuralın uluslararası hukukta mevcut olmadığına hükmetmiştir.

Tanımaya ile ilgili bir başka durum "muhariplik" veya "ayaklanan sıfatının tanınması (belligerency veya insurgency)" durumudur. Bu sıfatın tanınması tanınan ile tanıyan arasındaki ilişkilerde savaş hukukunun uygulanması sonucunu doğurur. Bu sıfatın tanınması için şu şartların bulunması gerekir: a) Yaygın bir çatışmanın varlığı; b) Çatışmaların belli bir bölgeyi ele geçirmeleri ve burada etkin olmaları; c) Silahlı kişilerin merkezi bir otoriteye tabi düzenli bir birlik oluşturmaları ve savaş hukukuna uygun davranmaları (asker sivil hedef ayrımı, sivillerin hakları vb.). Bunların varlığı hâlinde özellikle self-determinasyon hakkını kullandığını ileri sürerek çatışan gruba diğer devletler muhariplik sıfatı tanıyarak uluslararası andlaşmalar yapma yoluna gidebilir.

Tanımaya konusunda yapılması gereken diğer bir ayırım devlet ve hükümet tanınması arasındaki ayırımdır. Kural olarak devlet tanınması hükümetin de tanınması anlamına gelir ve bu süreklilik arz eder yani devletin hükümetindeki değişiklik ne kadar köklü olursa olsun devletin uluslararası kişiliğini ve uluslararası alandaki hak ve borçlarını etkilemez.

Ancak bir devletin ülkesinin tamamında veya bir kısmında kontrolü ele geçirmeye çalışan rakip bir hükümetin ortaya çıkması durumunda devlet ve hükümet tanınması birbirinden ayrılabilir. Bu bakımdan anayasaya aykırı yollarla, örneğin bir ayaklanma veya darbe yoluyla hükümetin değişmesi hâllerinde çıkarları etkilenen devletlerin yeni hükümeti tanıyıp tanımayacağı sorunu uluslararası hukukta ele alınmış ve bu konuda farklı kriterler ileri sürülmüştür. Bu kriterlerden biri meşruluk ölçütüdür. Bu ölçüte göre bir hükümetin tanınması için meşruluğunun bir seçimle doğrulanması gerekir. Kimi yazarlar bu ölçütü iç işlerine karışma saymış ve uluslararası hukuka aykırı bulmuştur. İkinci kriter uluslararası yükümlülükleri ifa ölçütüdür. Buna göre anayasaya aykırı yollarla gelen bir hükümetin tanınması için yeni hükümetin eskisinin yüklenmiş olduğu uluslararası yükümlere bağlı kalacağını açıklamaması gerekir. Son bir ölçüt 'etkin kontrol ölçütü'dür. Uygulamada çoğunlukla benimsenen bu ölçüte göre ülkenin büyük bir kısmı üzerinde etkin kontrol kuran bir hükümete karşı direnen başka bir gücün bulunmaması hâlinde tanıma yapılması uygun olur. Ancak bu konuda siyasi öncelikler de büyük rol oynamaktadır. Buna en iyi örnek Tayvan'dır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Çin'de çıkan iç savaşta 1949'da komünistler kazanınca milliyetçi parti lideri Çan Kayşek Tayvan'a sığınmış ve 1970'lere kadar Çin'in resmi hükümeti sayılmıştır. Ancak ABD'nin ping-pong diplomasisi sonucu 1971 yılında Birleşmiş Milletler'e üye kabul edilen Çin Halk Cumhuriyeti resmi hükümet olarak tanınmaya başlanmıştır. Tayvan'ın hukuki statüsü ise tartışmalıdır.

Hükümetlerin tanınması konusunda yapılan bir ayırım "de facto" ve "de jure" tanıma ayırımıdır. Bu ayırımın temelinde yine etkinlik ölçütü bulunur. Bu bakımdan şayet rakip hükümet etkin kontrolü ele geçirmiş fakat devamlılığı konusunda kuşku varsa veya diğer devletlere karşı uluslararası yükümlülükleri üstleneceği yönünde şüpheler varsa diğer devletler önce de facto tanıma yapabilirler. De facto tanımanın özelliği geri alınabilmesidir.

Ancak söz konusu hükümet devamlılık arz etmeye başlar ve üstlendiği yükümleri de gereği gibi yerine getirirse de facto tanıma de jure tanıma hâline getirilir. Bazen bir ülkede hem de jure tanınmış hem de de facto tanınmış iki rakip hükümet bulunabilir. Bu durumda uluslararası alanda hak ve borçları kimin üstleneceği konusunda bir sorun çıkar. Uluslararası hukuka göre resmi diplomatik ilişkiler ancak de jure hükümetle yürütülebilir ve yine o devletin yabancı ülkelerdeki malları üstündeki hak talebi yetkisi de jure hükümete aittir. Ancak fiilen de facto hükümetin elinde bulunan mallar bakımından tasarruf yetkisi bu hükümetin olur.

Tanıma açısından tanınmanın gerçekleştiği tarihten itibaren mi yoksa önceye etkili olarak mı hüküm doğuracağı da birtakım karışıklıklara yol açmaktadır. Uygulamada tanınmanın önceye etkili olarak yapıldığını gösteren örnekler bulunmaktadır ancak de facto hükümetin etkinliği ele geçiremediği alanlarla ilgili işlemlerinin tanınması de jure tanınmaya kadar ertelenebiliyor.

Tanınmamış hükümetlerin yapmış olduğu işlemler bakımından da uluslararası hukuk özel bir düzenlemeye gitmiştir. Buna göre böyle bir hükümetin yaptığı işlem ülke aşıcı nitelikte değilse (söz konusu devletin yabancı ülkelerdeki hak ve borçlara ilişkin değilse) ve bu işlem o devlet ülkesindeki hak dağılımını gerçekleştirecek etkinlikte ise ve yine adalet gereği bu işlemin geçerliliğinin kabul edilmesi gerekiyorsa bu takdirde bu işleme yabancı mahkemelerde etki tanıma yoluna gidilebilir. Bu açıdan uygulamada özellikle tanınmamış bir hükümetin işlemine etki tanınmaması özel kişilerin menfaatlerini olumsuz yönde etkiliyor ve bu işlem yabancı devletin kamu düzenine aykırılık da teşkil etmiyorsa yabancı mahkemeler adalet gereği bu işlemleri geçerli kabul etmektedir. Bu açıdan tanınmamış hükümetin çıkardığı doğum, evlilik ve boşanma kayıtları ile konsolosluk işlemlerine geçerlilik tanındığı görülmektedir.

Hükümetlerin tanınması ile bağlantılı bir başka mesele sürgündeki hükümet tanımıdır. Bu tanım genellikle self-determinasyon hakkını kullanan halkların ülke dışında kurduğu hükümetlere ve bir yabancı devletin işgali sonucu ülkesinden çıkarılan meşru hükümetlere uygulanmaktadır.

Türkiye 1974 Kıbrıs Barış Harekati'nin uluslararası hukuka uygunluğunu Türkiye, Yunanistan, İngiltere ve Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplumlarınca imzalanan ve adada yaşayan Türk ve Rumların kendi kaderlerini belirleme hakkı (self-determinasyon) ekseninde benimsedikleri ortak bir Kıbrıs devletini kuran 1959 Zürih ve Londra Andlaşmaları'na ek Garanti Andlaşması'nın IV. Maddesi'ne dayandırmaktadır. Bu madde andlaşmalara taraf devletlere adada kurulan ortaklık yapısını değiştirmeye yönelik hareketlere müdahale yetkisi tanımaktadır. Türkiye'ye göre Kıbrıs'lı Rumlarca başlatılan ve aday Yunanistan ile birleştirmeyi amaçlayan ENOSİS darbesi adada kurulan düzene aykırı olduğundan Türkiye andlaşmalarda kurulan düzeni korumak için ilgili maddeye dayanarak müdahale etmiştir.

Bu iddiayı yukarıda bahsedilen 541 sayılı Güvenlik Konseyi kararı ışığında değerlendiriniz.

DEVLET TÜRLERİ

Uluslararası hukuk uygulamasına baktığımızda devletlerin kendi aralarında farklı ölçütlere göre kategorilere ayrıldığını görmekteyiz zira devletlerin her biri aynı haklara ve uluslararası alanda işlem yapma yetkisine haiz değillerdir.

Devletler arasındaki ayrımın bir nedeni devletlerin iç örgütlenmesindeki farklılıklara dayanmaktadır. Bu açıdan ilk kategoride yer alan basit devlette uluslararası kişilikle ilgili yetkiler tek bir siyasi otoritenin elinde (genellikle hükümet, bazen

meclis) toplanmıştır. Buna karşı bileşik devletler adı verilen ikinci türde bu yetkiler merkez ve alt otoriteler arasında paylaşılmıştır. Bu tür kendi içinde şahsi birlikler, gerçek birlikler, konfederasyonlar ve federasyonlar şeklinde tezahür ederler. Şahsi birliklerde birliğin içinde yer alan devletler uluslararası hukuk kişiliğini korur. Şahsi birliğe örnek olan İngiliz hükümdarı tarafından temsil olunan İngiliz Commonwealth'i verilebilir. İlk olarak 1926 Balfour Deklerasyonu ile ortaya çıkan bu yapı, 1949 Londra Andlaşması ve 1965 yılında bir sekreteryanın kurulmasından sonra üye devletlerin bir araya geldiği bir uluslararası örgüt hâlini almışsa da bu teşkilata üyelik İngiltere'de yaşayan kimi üye ülke vatandaşlarına buradaki seçimlerde oy kullanma ve yabancı ülkedeyken İngiliz elçiliklerinden yararlanma hakkı da tanınmaktadır. Şahsi birliklerin amacı genellikle uluslararası barış ve güvenlik, demokrasi, uluslararası ticaret, fakirlikle mücadele ve çevre gibi belli konularda uluslararası alanda iş birliği yapma ve bu konularda üyeler arasında ortak kurallar oluşturmaktır. Genellikle monarşik devlet biçiminin benimsendiği hâllerde ortaya çıkan diğer bir yapı gerçek birliktir. Burada aynı hükümdarın emri altında farklı devletler mutlak olarak birleşirler, örneğin 1801 Birlik Andlaşması uyarınca Birleşik Krallık, İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda adı verilen dört ülkeyi temsil etmektedir. Bu devletler iç işlerinde bağımsız olup kendi parlamentoları ve kendi hukuk sistemlerine sahip olsalar da dış ilişkilerinde tamamı ile hükümdara bağıdırlar ve kendilerine ait uluslararası kişilikleri yoktur.

1781-88 arası ABD, 1847'ye kadar İsviçre, 1958-63 Birleşik Arap Cumhuriyeti, 2003-6 Sırbistan ve Karadağ'ı konfederasyondur.

Konfederasyonda bağımsız devletler uluslararası varlıklarını sürdürürler ve sadece ortak güvenlik ve dış ilişkiler gibi bazı amaçları gerçekleştirmek üzere bir uluslararası andlaşma yapmak suretiyle biraraya gelirler. Konfederasyonlarda üye devletler uluslararası hukuk kişiliklerini yitirmezler ve dolayısı ile konfederasyonun da kendine ait bir hukuki kişiliği yoktur. Burada üye devletler "diet" adı verilen ortak bir organda temsil olunur ve bu organda kararlar oy birliği ile alınır. Gevşek bir ittifak niteliği taşıyan konfederasyonların uluslararası kişiliği olmadığından andlaşma akdetme yetkisi gibi uluslararası hukuki ehliyetleri yoktur.

ABD, Almanya, Rusya, Avustralya federasyondur.

Federasyon adı verilen yapılarda yasama, yürütme ve yargı yetkileri federe devletlerle federal devlet arasında paylaşılmıştır. Bu paylaşma ülkesel ve fonksiyonel olarak iki şekilde yapılır. Federal devlet anayasası federe devlet yasalarının üstündedir ve uygunluk denetimini federal üst mahkeme yapar. Keza federal devlet kanunları federe devletler ülkesindeki kişi ve şeyler üzerinde doğrudan uygulanır ve uygulanmazsa federal devlet bunları zorla uygulatabilir. Uygulamada bazen federe devletlere sınırlı bir uluslararası andlaşma yetkisi tanınsa da bu yetkinin kaynağı uluslararası hukuktan ziyade federal anayasanın buna izin veren hükümleri ile andlaşmayı yapan üçüncü devletin buna ilişkin rızasıdır. Yani üçüncü devletlerin federe devlet ile andlaşma yapma zorunluluğu yoktur. Dolayısı ile federal devletlerde federe devletlerin yetkisi içine bırakılan alanlarda da andlaşma yetkisi nihai olarak federal devlete aittir (ABD Yüksek Mahkemesi'nin Missouri V. Holland Davası kararı). ABD anayasasına göre uluslararası alandaki yetkiler başkan ve kongre yani yürütme ve yasama arasında paylaştırılmıştır. Buna göre başkan bir andlaşmayı imzalamadan önce kongreden izin almalıdır. Ancak yalnız başkanın yetki alanına giren ve "executive ve agreements" denen andlaşmalar bakımından böyle bir izne gerek yoktur. Yine Almanya Federal Devleti'nde federal hükümetin bir uluslararası andlaşmayı imzalamadan önce federal meclis olan Bundestag'ın iznini alması gerekir.

Devlet türleri içinde başka bir sınıflandırma ölçütü bağımsızlık kategorisidir. Bu açıdan devletler tam bağımsız ve bağımlı devletler şeklinde ikiye ayrılmaktadır: Tam bağımsız devletler uluslararası hukuk uyarınca üstlendikleri hak ve borçlar dı-

şında başka bir otoriteye tabi olmayan devletlerdir. Bağımlı devletlerde bir hami devlet (protectorate) ve bir de bu devletin vesayeti altındaki tabi devlet veya toprak parçası (suzerain) bulunmaktadır. Günümüzde bağımlılık ilişkisi batılı devletler ile bazı eski kolonileri arasında devam etmektedir, örneğin Fransa ile Fransız Guyanası, İngiltere ile Bermuda, ABD ile Porto Rico arasındaki ilişkiler; Kıbrıs adasındaki İngiliz askeri üs bölgesi ile Akdeniz çıkışındaki Cebelitarık bölgesi hâlen İngiltere egemenliğindedir. Rusya ile Baltık denizi kıyısındaki Transdinyester ve İspanya ile Fas kıyısındaki Ceuta ve Melilla arasındaki ilişkiler de buna benzetilebilir. Bu ilişki türünde genellikle hami devlet savunma ve dış ilişkilerde tek yetkilidir ve bunun karşılığında tabi devleti korumakla yükümlüdür. Ancak uygulamada tabi devletler de hami devletten izin almadan sınırlı birtakım uluslararası ilişkilere (ticari ve teknik anlaşmalar) girmişlerdir. Örneğin Çin-Tibet, Danimarka-Grönland, Fransa-Monako, Fransa-Andorra, İtalya-SanMarino, İtalya-Vatikan, İsviçre-Lichtenstein, İngiltere-Channel Islands arasında. Bu durum uluslararası kişilik bakımından sınırlı kişiliğe haiz tabi devletler statüsünün yaratılması sonucunu doğurmuştur. Bu statüye göre hami devletin yapmış olduğu kanunlar ve anlaşmalar doğrudan tabi devlet ülkesinde uygulanmamakta veya tabi devlet hami devletin girdiği bir savaşa doğrudan taraf olmuş sayılmamaktadır. Bu konuda ilginç bir başka örnek de Vatikan'dır. 1929 Concordat Anlaşması ile Vatikan Şehri üzerindeki egemenliği İtalya tarafından tanınan Vatikan uluslararası alanda kendi adına diplomatik ilişkilere girmekte ve uluslararası anlaşmalar yapmaktadır.

Devlet türleri arasında bir başka model tarafsız devlet (neutrality) statüsüdür. Tarafsızlık esas olarak uluslararası hukuk tarafından düzenlenmiş bir statü olup bir savaş durumunda buna katılmak istemeyen devlete uygulanır. Tarafsız kalan devlet savaşanlar arasında ayırım yapmamayı (ülkesini ve kaynaklarını kullandırmamayı) taahhüt eder fakat ülkesinde bulunan yabancı özel kişilerin davranışlarını engellemez. Bunun yanında tarafsız devlet savaşanların serbest ticareti ile ilgili getirilen kısıtlamalara (abluka, harp kaçaklarının önlenmesi vb.) uymak zorundadır. Aksi takdirde savaşanların bu kısıtlamalara uyulup uyulmadığını tarafsız devlet gemi ve araçları üzerinde denetleme hakkı vardır. Bu modelin bir başka çeşidi sürekli tarafsızlaştırılmış devlet statüsüdür. Örneğin İsviçre 1815'te yapılan bir anlaşma ile bu tür bir statüye kavuşmuştur. Bu statü bir uluslararası anlaşma ile kurulur. Böylece bir savaş durumunda tarafsızlığa uymak anlaşmanın tarafları açısından bir anlaşma yükümü hâline getirilir. Bu anlaşmada taraflar ayrıca söz konusu ülkenin tarafsızlığına saygı gösterilmesini sağlama garantisi ve ülke bütünlüğüne saygı gösterilmesi yükümünü yüklenirler. Bu suretle sürekli tarafsızlık kolektif garanti altına alınmış olur. Bu statü Kıbrıs için 1960 Anlaşmaları ile sağlanmaya çalışılmış ancak bunun uygulanması mümkün olmamıştır.

1957 Roma Anlaşması ile kurulan ve 1992 Maastricht Anlaşması ile Avrupa Birliği adı verilen 27 üyeli siyasi yapı üye devletler arasında mal, hizmet ve iş gücünün serbest dolaşımı amacıyla kurulmuştur. Bu teşkilatta kararlar üye devletlerin katıldığı Konsey tarafından alınmakta, Komisyon tarafından icra edilmekte ve üye devletlerin bu kararlara uyması teşkilatın Mahkemesi tarafından denetlenmektedir. Sizce bu siyasi yapı yukarıda bahsedilen devlet türleri içinden birine uymakta mıdır?

DEVLETİN UNSURLARI

Daha önce de belirttiğimiz üzere devlet belirli bir ülke parçası üzerinde teşkilatlanmış olan bir siyasi otorite altında yaşayan insan topluluğunun oluşturduğu sürekli

egemen varlıktır. Bu tanıma göre devletin şu unsurlara sahip olması gerekiyor: 1. Belli bir ülke parçası üzerinde yerleşik olma; 2. Belli sayıda ve kendi kendini idare edebilecek yetenekte bir insan topluluğu; 3. Ülke üzerinde bağımsız bir şekilde egemenlik, yani yasama, yürütme ve yargı alanlarında sürekli olarak etkin kontrol icra eden bir siyasi otoritenin varlığı. 1933 tarihli Montevideo Devletlerin Hak ve Yükümlülüklerine İlişkin Konvansiyon'da da yer alan bu unsurların birer uluslararası örf ve adet kuralı hâline geldiği iddia edilmektedir.

Ülke

Devlet ülkesi bir devletin egemenlik yetkilerine sahip olduğu yeryüzü parçasıdır. Devletin ülkesi devlet yetkisinin yer ve kişiler bakımından temel hukuki dayanağını ve sınırlarını, yeryüzünde değişik devletlerin yetki alanlarını ortaya koyar (1928 Palmas Adası Hakemlik kararı). Devlet ülkesi üç farklı mekândan oluşabilmektedir: kara ülkesi (toprak ve üstündeki doğal kaynaklar, toprak altı ve madenler, nehir ve göller), deniz ülkesi (denize kıyısı olan devletlerin iç suları ve karasularını kapsar -bunların ötesinde yer alan kıta sahanlığı ve münhasır ekonomik bölgede devletin bir takım ekonomik hakları varsa da egemenliği yoktur-), hava ülkesi (uzay hariç toprak ve deniz ülkesi üzerindeki hava sahası).

Bir devletin sınırlarının coğrafi bir bütünlük göstermemesi veya tartışmalı oluşu onun devlet olması vasfını etkilemez. Ülkenin tamamının kaybı devletin ortadan kalkması anlamına gelse de bu kayıp sonradan telafi edilebilirse devletin kişiliğinin devam ettiği kabul edilmektedir. ABD'nin Alaska eyaleti veya Danimarka ile Grönland aynı devleti oluştursalar da birbirinden coğrafi olarak ayrı duran toprak parçalarıdır. Hindistan ve Pakistan sınırı 1947 yılından beri Keşmir yüzünden tartışmalı oluşu veya 1948'de kurulmuş olan İsrail'in 1967 savaşı sonucunda elde ettiği toprakların bu ülkenin sınırı olarak kabul edilmemesi söz konusu devletlerin uluslararası hukuk kişiliğini etkilememektedir. Kuveyt'in 1990 yılında Irak tarafından işgal ve ilhakı ile 1991 yılındaki kurtuluşu arasında geçen sürede hukuki kişiliğinin devam ettiği kabul edilmiştir.

Bir devlet ülkesinin kara sınırları ilke olarak andlaşmalar yoluyla saptanır. Genellikle ikili bazen de çok taraflı andlaşmalar yoluyla ülke sınırları belirlenmektedir. Bazen de sınır taraflar arasındaki çekişmesiz uygulama veya bir mahkeme kararı ile saptanır. Ancak sınır sonradan mahkeme kararı ile saptanıyorsa tarafların geçmişe yönelik iddiaları o dönemin hukuku ışığında değerlendirilmeli ve yıllar içinde değişen koşullar çerçevesinde hangi devletin söz konusu toprak parçasına ilişkin egemenlik iddiasının belge ve olaylara bakılarak daha üstün geldiği saptanmalıdır. Sınır andlaşmalarında sınırlar dağlar, akarsular veya göller gibi coğrafi öğelere göre ya da enlem ve boylam gibi doğal olamayan öğelere göre belirlenir (dağların en yüksek noktalarını birleştiren hat, göller veya kapalı denizlerde kıyı devletlerinin kıyılarına eşit uzaklıktaki orta hat, akarsularda ana kanalın ortasından çizilen orta hat -ulaşımda kullanılıyorsa ulaşım elverişli kanalın orta hattı-). Sonraki aşamada bir karma sınır komisyonu tarafından işaretleme yapılır ve haritalar düzenlenir.

Mevcut sınırların korunması günümüzde artık BM Andlaşması Madde 2/4 gereğince koruma altına alınmıştır. Buna göre devletlerin ülke bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlığına karşı kuvvet kullanılamaz ve dolayısıyla belirlenmiş sınırlar kuvvet kullanma yoluyla değiştirilemez. Keza aynı zamanda bir uluslararası teamül kuralı hâline gelmiş olan bu kural gereği sınır andlaşmalarının koşullarda köklü değişiklik veya andlaşmalara halefiyet gibi değişikliklerden etkilenmeyeceği kabul edil-

mektedir. Yine bu tür andlaşmalar objektif durum yaratan andlaşmalar kategorisi içinde değerlendirilmekte ve andlaşma tarafı olmayan diğer devletlere karşı da ileri sürülebilmektedir. Türkiye Devletinin kara sınırları Bulgaristan, Yunanistan ve Suriye açısından 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Andlaşması, 5 Haziran 1926 Irak sınırı Andlaşması, 23 Ocak 1932 İran sınırı Andlaşması ve Ermenistan ile Gürcistan açısından 1921 Moskova ve Kars Andlaşmaları ile saptanmıştır.

Uluslararası Hukukta Ülke Kazanma Biçimleri

Uluslararası hukukun yeryüzü konusunda getirmiş olduğu hukuki düzen üç ayrı statüye ayrılmaktadır: 1. Bir devletin ülkesel egemenliğine tabi olan ülke statüsü (res in possessione); 2. Herhangi bir devletin ülkesel egemenliğine tabi olmamakla beraber devlet egemenliğine tabi kılınabilecek sahipsiz ülkeler statüsü (res nullius); 3. Herhangi bir devletin egemenliğine tabi olmamakla birlikte devletlerin egemenlik iddia edemeyecekleri herkesin ortak kullanımına açık coğrafi alanlar statüsü (res communis).

Uluslararası hukuka göre bir devletin ülkesel egemenliğine tabi olan ülkeler ile sahipsiz ülkeler değişik usullerle kazanılabilir, devredilebilir veya terk edilebilir. Bu açıdan incelenmesi gereken ülke kazanma yöntemleri devir, işgal, kazandırıcı zamanaşımı, katılma ve fetihtir.

Devir bir devletin belirli bir ülke parçası üzerinde haiz olduğu egemenlik hakkından diğer bir devlet lehine olmak üzere bir andlaşma ile vazgeçmesidir. Yine bir andlaşma ile bir devletin sona erdirilip bu devletin ülkesinin başka devletlere devredilmesine de uygulamada rastlamak mümkündür. 1919 Versay Andlaşması ile Almanya Alsas-Loren'i Fransa'ya devretmiştir. 1990 yılında Doğu Almanya Demokratik Cumhuriyeti imzaladığı Birleşme Andlaşması ile Federal Almanya Cumhuriyeti lehine ülkesi üzerindeki haklarını devretmiştir. Bağımsız Devletler Topluluğunu kuran 1991 Minsk ve Alma Ata Andlaşmaları ile SSCB'nin ilgili bölgelerdeki hakları ayrılan cumhuriyetlere devredilmiş ve son olarak 1992 Bratislava Andlaşması ile Çekoslovakya'nın hakları Çek ve Slovak devletlerine devredilmiştir. Yugoslavya örneği ise bir devir değil dağılma olarak ele alınmaktadır. Devir konusunda dikkat edilmesi gereken bir husus ilgili tarafların iradeleri sonucu oluşan bu işlemin tek taraflı bir işlem olan terkten ayrılması gerektiğidir. Türkiye 1923 tarihli Lozan Andlaşması md. 16 gereği bu andlaşmayla saptanmış sınırlar dışında kalan ülkeler üzerindeki haklarını terk etmiş ve bunların bazıları manda rejimine tabi kılınmıştır.

Devir devredilen topraklarda üçüncü devletlere ait hakları etkilemez.

DİKKAT

Devir devredilen ülke parçasında yaşayan kişiler bakımından bir düzen değişikliğine yol açar. Devirle birlikte o ülkede yaşayan kişiler devralan devletin vatandaşlığını kazanırlar.

Uygulamada yapılması planlanan devri plebisit yolu ile o ülkede yaşayan kişilerin egemenlik değişikliğine rıza göstermeleri şartına bağlayan veya bu kişilere vatandaşlığı seçme ya da göç etme hakkı tanıyan örnekler mevcuttur. Ancak bunlar devrin gerçekleşmesi için başvurulması zorunlu usuller değildir. 16-29 Eylül 1913 Osmanlı- Bulgar Barış Andlaşması, 1-14 Kasım 1913 Osmanlı-Yunan Barış Andlaşması, 24 Temmuz 1923 Lozan Barış Andlaşması, 30 Ocak 1923 Türk ve Rum Ahalinin Mübadelesine dair Andlaşma ve son olarak 1939 Hatay devrine ilişkin Ankara Andlaşması'nda vatandaşlık seçimi veya zorunlu göç gibi hususlar yer almıştır.

Devir işlemi bir ivaz karşılığı yapılabileceği gibi ivazsız da olabilir. Fransa 1803'de Louisiana'yı, Rusya 1867'de Alaska'yı ABD'ye bedel mukabilinde devretmiş, İspanya Cebelitarık'ı İngiltere'ye 1713 yılında ivazsız devretmiştir. Ancak devrin kuvvet ve zor kullanılarak yapılmamış olması gerekir. Genellikle devrin iki unsurdan oluştuğu kabul edilir: a) devir konusunda yapılmış bir anlaşma; b) ülkenin fiilen devri. Bu açıdan uluslararası hukukun "hiç kimse hukuken haiz olduğu haklardan fazlasını başkasına devredemez ilkesi" gereği bir devrin hukuken geçerli olabilmesi için devreden devletin söz konusu ülke üzerinde hak sahibi olmuş olması gerekir. Yine devir işleminin tamamlanmış sayılması ve devralanın o ülkede meydana gelen olaylardan sorumlu tutulabilmesi için zilyetliğin geçmiş olması gerekir.

Bu çerçevede ele alınması gereken bir başka kurum kiralama değildir. Buna göre bir devlet ülkesinin bir parçasını başka bir devlete kiralayabilir ve kiralama süresince söz konusu toprak kiralayanın egemenliğine girer. Hong-Kong 1898 yılında Çin tarafından İngiltere'ye 99 yıllığına kiralanmış ve 1997 yılında Çin'e iade edilmiştir. Ancak burası hâlen özerk bir idare ile yönetilen toprak parçası olup Dünya Ticaret Örgütü gibi bazı teşkilatlara kendi başına üye olabilmektedir. Küba'da bulunan Guantanamo bölgesi de 1903 yılında ABD'ye kiralanmış olup halen bu ülkenin kontrolindedir. Kiralama egemenliğin geçmediği bir devletin bir başka devlete topraklarından geçme hakkı vermesi (BMAD'nın 1969 tarihli Hindistan Topraklarından Geçiş Hakkı Davası kararı) veya üs kurma hakkı vermesi (Türkiye'deki NATO üsleri hakkında ayrıntılı bilgi için muafiyetler bölümüne bakınız) gibi durumlardan ayrılmalıdır.

İşgal bir devletin bir ülkeyi egemenliğine tabi kılmak niyet ve iradesiyle o ülkede egemenliğini kullanarak kazanmasıdır. Osmanlı İngiltere ile yaptığı 1878 anlaşması ile Kıbrıs'ın sadece idare hakkını İngiltere'ye devretmişse de İngiltere 1914 yılında burayı kendi egemenliğine katmış ve Türkiye 1923 Lozan Andlaşması ile bu durumu kabul etmiştir. Ancak günümüz uluslararası hukukunda devletlerin egemen eşitliği ve iç işlerine karışma yasağı gereği başka bir devlete ait ülke parçasının işgal suretiyle kazanılması ve bu tür durumların diğer devletlerce hukuken olarak tanınması mümkün olmadığından, bu gün yalnızca sahipsiz toprak parçaları işgal yoluyla kazanılabilir. Buna göre işgal üç unsurdan oluşmaktadır: a) sahipsiz bir toprak parçası; b) egemenliğe tabi kılma niyet ve iradesi; c) egemenliğin kullanılması. Günümüzde işgal genellikle kime ait olduğu tartışmalı sınır bölgelelerine ilişkin uyuşmazlıklarda kullanılan bir yöntemdir.

Ülkenin sahipsiz olması başka bir devletin egemenliğine tabi olmaması demek olup o ülkede yerli bir halkın bulunması veya diğer devletlere mensup kişilerin burada mensubu oldukları devletle ilgisi olmayan özel faaliyetlerde bulunmaları önem taşımaz. Ancak ülkede yaşayan yerli halk ilkel de olsa sosyal ve siyasal bakımdan teşkilatlanmış ise o ülke sahipsiz ülke sayılmamaktadır. BM Adalet Divanı 1975 tarihli Batı Sahra kararında söz konusu bölgenin İspanya kolonisi olduğu yıllarda üzerinde teşkilatlanmış bir halk olduğundan sahipsiz ülke olmadığına dolayısı ile Fas'ın orayı işgal edemeyeceğine karar vermiştir; yine aynı mahkeme 2004 tarihli Duvar kararında İsrail'in Filistin topraklarının sahipsiz ülke olduğu iddiasını reddetmiştir. Bir ülke parçası başka bir devlet tarafından terk edilmişse bu takdirde de burası sahipsiz ülke statüsü taşır. Sahipsiz ülkelerde egemenliğin kullanılmasına kadar geçen süre içinde kişiler arası ilişkiler bunların mensubu bulunduğu devletin hukukuna tabi olur.

İşgal açısından gerekli olan egemenliğe tabi kılma niyet ve iradesi bu iradeyi ortaya koyacak eylem ve işlemlerin niteliği açısından ortaya çıkmaktadır. Bu bakımdan

bir ülkede özel kişilerin yapmış oldukları eylem ve işlemler mensubu buldukları devlet bakımından bir hak ve borç yaratmamaktadır. Ancak bu kişilerin devlet tarafından yetkili kılınmış olmaları veya bunların sonradan onaylanması halinde devlet açısından hak doğurucu bir irade oluşturabilir. Yine devletin yetkili organları tarafından o ülkeye yönelik olarak yapılmış yasama, yürütme ve yargılama faaliyetlerinin bulunması bu iradeyi açıkça ortaya koyabilir (BM Adalet Divanı 2002 tarihli Pulau Ligitan Davası kararı ile 2007 tarihli Nikaragua-Honduras Davası kararı).

İşgal için bulunması gereken son unsur söz konusu ülkede çekişmesiz ve sürekli olarak gerçek egemenlik işlemlerinin yapılması gerekliliğidir. Çekişmesizlikten kasıt başlangıçta diğer devletlerin haklarına bir tecavüzün bulunmaması ve daha sonra da diğer devletlerin itirazlarına yol açmamış olması demektir (BM Adalet Divanınının 1962 tarihli Preah Vihear Tapınağı Davası kararı). Ancak diğer devletler o ülkede kullanılan egemenliği sadece protesto etmekle yetinmiş bunu engellemek veya kendi haklarını teyit etmek için herhangi bir egemenlik işleminde bulunmamışlarsa bu durumda işgal sonucu oluşan egemenlik meşru hâle gelebilir. Egemenliğin sürekliliğinden anlaşılması gereken ise ülkenin coğrafyası, iklimi ve meskun olup olmamasına göre değerlendirilir. Bu açıdan ülkenin her yerinde ve her zaman fiilen bir kontrol icra edilmese de hakkın korunması için gereken ölçüde yapılmış faaliyetler yeterli sayılabilir. Gerçeklik ise ülkede fiilen tek başına devlet fonksiyonları ifa etmek demektir. Devlet şayet gerek milli gerek uluslararası işlemlerinde o ülkeye kendi ülkesiymiş gibi bir düzen getiriyor ve uluslararası hukukun o ülke nedeniyle kendisine yüklemiş olduğu yükümleri de yerine getiriyorsa o ülkede egemenlik gerçek anlamda kullanılıyor demektir.

Kazandırıcı zamanaşımı işgalden farklı olarak gerek bir devletin egemenliğine tabi ülkelerde gerek uluslararası topluma ait olan ve bütün devletlerin yararlanmasına açık olan alanlarda uygulama alanı bulabilir. Açık denizin kıyıya yakın kesimlerinde ülke devletinin bu esasa dayanarak hak sahibi olabileceği uluslararası yargısal içtihat tarafından kabul edilmiştir. Kazandırıcı zamanaşımını ileri sürebilmek için egemenliğin kullanılmasının uzun süreye yayılması ve çekişmesiz olması yani asıl hak sahiplerinin bu vakıayı açıkça ya da zımnen kabul etmiş olmaları gerekir.

Katılma bir devletin egemenliğine tabi olan bir ülkenin doğal olaylar nedeniyle genişlemesidir. Örneğin; bir nehrin kıyılarında meydana gelen değişiklikler, devletin karasularında bir adanın oluşması vb. Bu yerlerin kazanılabilmesi için ayrıca bir işlem yapmaya gerek yoktur. Ancak sınır teşkil eden nehirlerde nehrin ortasından geçtiği ve sınırı oluşturduğu kabul edilen orta hat nehir yatağının değişmesinden etkilenmez ve eski hat geçerliliğini sürdürür.

Fetih kuvvet kullanma ve kuvvet kullanılarak sınırların değiştirilmesi yasağının geçerli olmadığı dönemde yapılmış ve kimi zaman keşif kimi zaman fetih adını taşıyan bir ülke kazanma biçimidir. Ancak günümüzde BM Şartı Madde 2(4) uyarınca kuvvet kullanma veya tehdidinde bulunma yasaklandığından buna aykırı biçimde ortaya çıkan hukuka aykırı durumların diğer devletlerce meşru olarak tanınması yasaklanmış ve bu sayede fetih esasına dayalı hak iddialarının diğer devletlerin rızası ile geçerlilik kazanması engellenmiştir. 1945 yılında BM Şartının yürürlüğe girmesinden önce Japonya'ya ait Kuril Adalarını fetheden Sovyetler Birliği bunları halen iade etmemekte ve bu yüzden Japonya ile Rusya arasında bir barış anlaşması yapılamamaktadır.

Hindistan 1961 yılında Hindistan'ın batı kıyısında bir Portekiz kolonisi olan Goa'yı işgal etmiş ve Portekiz bu durumu kabul etmiştir.

Ülke İle İlgili Uyuşmazlıklarda İleri Sürülen Bazı Esaslar

Devletlerin bir ülke parçasının kime ait olduğuna ilişkin uyuşmazlıklarda iddialarını güçlendirmek için başvurdukları esaslardan en önemlileri coğrafi yakınlık ilkesi, tarihi süreklilik ilkesi ve kendi kaderini belirleme hakkıdır.

Coğrafi yakınlık ilkesi uygulamada iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisinde bir ülke üzerindeki egemenlik iddiası oranın devlet ülkesinin coğrafi olarak devamı olduğu vakiasına dayandırılır. İkincisinde ise egemenlik iddiası söz konusu coğrafi alanın devletin ülkesine daha yakın olduğu esasına dayandırılır. Bu ilkeye dayalı hak iddiaları ancak söz konusu bölgeyle ilgili diğer devletlerin herhangi bir egemenlik kullanımı olmamışsa geçerlidir. Bu ilke günümüzde özellikle kuzey ve güney kutup bölgelerine ilişkin hak iddialarında gündeme gelmiştir. Sektör prensibi denilen bu yaklaşım uyarınca kutup dairesi içinde ülkesi bulunan her devlet kendi ülkelerinin en doğu ve en batı uçlarından geçen ve kutup noktasında birleşen boylamlar arasında kalan bütün alanlar üzerinde hak iddia etmişlerdir. Ancak bu iddialar diğer devletler tarafından kabul görmemiş olup hâlihazırda güney kutbuna ilişkin haklar burada faaliyette bulunan devletler tarafından 1959 Washington anlaşması ile özel bir rejime tabi kılınmıştır. Buna göre bu bölge sadece barışçıl ve bilimsel amaçlarla kullanılmaya açık tutulmuştur.

Tarihi süreklilik ilkesi daha çok sınır uyuşmazlıklarında başvurulan bir esastır. Buna göre sınırların saptanmasında egemenlik değişikliğinden önceki ülke sınırları ve burada yaşayan halkların durumu esas alınmalıdır. **Uti possidetis** adıyla da anılan bu ilke İspanyol idaresinden kurtulan Latin Amerika devletleri arasında uygulanmıştır. Bu çerçevede bağımsızlıklarını kazanan devletler eski İspanyol eyalet sınırlarını yeni devlet sınırı olarak kabul etmişlerdir. Bu ilke daha sonra bağımsızlıklarını kazanan Afrika ve Asya devletleri arasında da uygulanmıştır. 1960 tarihli Sömürge Ülke ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesine dair Bildiri'de kolonilerin bağımsızlığa kavuşmaları sırasında ortaya çıkacak sınırlarda mevcut sınırların değiştirilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca BM Adalet Divanı'nın 1986 tarihli Burkina Faso-Mali Davası'nda tarihi süreklilik prensibinin self-determinasyon prensibi ile birlikte sömürgeciliğin tasfiyesi sürecindeki Afrika devletlerinin ülkesel sınırlarına ilişkin mevcut durumun korunmasındaki çıkarları açısından önemli bir hukuk ilkesi olduğuna hükmetmiştir. Ancak Bangladeş ve Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılması, Eritre'nin Etyopya'dan ayrılması ve Singapur'un Malezya'dan ayrılması gibi bazı durumlarda bu kuraldan sapmalar da yaşanmıştır. Mevcut sınırların korunması ilkesi günümüzde artık sınır çatışmalarının ve etnik temizleme hareketlerinin önlenmesi açısından başvurulan bir hukuk kuralı haline gelmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması sırasında yapılan 1991 Minsk Anlaşması ile yine aynı yıl açıklanan Alma Ata Bildirisinde birliğe üye cumhuriyetlerin sınırları korunmuş ve bağımsızlık ilanları bu çerçevede tanınmıştır. Yugoslavya devletinden ayrılan cumhuriyetlerin hukuki durumunu ele alan 1992 Badinter Komisyonu raporu da cumhuriyetler arasındaki mevcut sınırların korunması gerektiğine karar vermiştir.

Kendi kaderini belirleme (self-determinasyon) hakkı yakın zamanlara kadar dil, inanç ve kültür esasına göre saptanan toplulukların bir ülke üzerindeki egemenlik değişikliğinde söz sahibi olmalarını öngören siyasi bir ilke olarak düşünülmüştür. 1918 yılında ABD Başkanı Wilson bu ilkeyi sömürge topraklarını sömürgeci devlet yararına değil orada yaşayan halklar yararına yönetme amacıyla Milletler Cemiyeti idaresinde kurulan manda rejimine sokmak için savunmuştur. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu anlayış değişmiş ve BM Şartı Madde 1(2)'ye göre "milletler

Uti possidetis, neye sahipsen ona sahip kal anlamındadır.

arasında halkların eşit hakları ve kendi kaderini belirleme ilkesine saygı esasına dayalı dostane ilişkileri geliştirmek” teşkilatın amaçları arasında sayılmış ve BM Şartı Madde 73’de koloni halklarının kendi kendilerini yönetme imkânlarının geliştirilmesi gereği ifade edilmiştir. Buna göre halklar kendi siyasi rejimi ve anayasal düzenini serbestçe belirleyecekler ve ülke topraklarının geleceği ile ilgili kararlarda söz sahibi olabileceklerdir. Bu çerçevede vesayet rejimi adı verilen yeni bir idare biçimi ortaya konmuş ve buna göre sömürgeci devletlere yönettikleri yerlerdeki halkların kendi devletlerini kurmalarına yardım etme görevi ve BM Teşkilatına da bu görevlerin ifasını denetleme yetkisi verilmiştir. BM Adalet Divanı bu denetleme yetkisi meselesini 1950 ve 1971 tarihli Namibya Danışma Görüşü kararlarında ele almıştır.

BM Genel Kurulu bu ilkeyi 1960 tarihli Sömürge Ülke ve Halklarına Bağımsızlık Verilmesine dair Bildiri ile teyit etmiş ve 1966 tarihli BM Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve aynı tarihli BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’ne ortak madde 1 “Bütün halklar self-determinasyon hakkına haizdir. Bu hak uyarınca siyasi statülerini serbestçe tayin ederler ve iktisadi, sosyal ve kültürel gelişmelerini serbestçe gerçekleştirirler. Bu konvansiyona taraf olan devletler BM Şartı hükümlerine uygun olarak self-determinasyon hakkının gerçekleştirilmesini teşvik edecekler ve bu hakka saygı göstereceklerdir” diyerek söz konusu prensibi hukuki bir hak olarak tanımıştır. BM Genel Kurulu 1970 tarihli Devletlerarasında Dostça İlişkiler Bildirisi’nde sömürge halklarına bu hakkın kapsamı çerçevesinde bağımsız bir devlet kurma veya başka bir devletle birleşme imkânı da verilmiştir. Bunun yanında Bildiri’de söz konusu halkları bu haktan mahrum etmeyi amaçlayan müdahaleler yasaklanmış ve buna yeltenenlere karşı halklara başka devletlerden yardım alma hakkı tanınmıştır. Bu sayede bu halklara yardım eden devletler sömürgeci devletin iç işlerine karışma yasağını ihlal etmiş sayılmayacaklardır. Birleşmiş Milletler Adalet Divanı 1975 tarihli Batı Sahra Danışma Görüşü kararında sömürge idaresi altında yaşayan göçmen kabilelerin ilkel de olsa sosyal ve siyasi bir örgütlenmeye sahip olmaları hâlinde sömürge rejimi sonrası bu halkın kendi kaderini belirleme hakkına haiz olduğuna hükmetmiştir. BM Adalet Divanı 2004 tarihli Filistin Toprağı üzerinde İsrail tarafından inşa edilen duvara ilişkin danışma görüşünde kendi kaderini tayin hakkının erga omnes, yani herkese karşı ileri sürülebilir bir hak olduğundan hareketle bütün devletlerin Filistin halkının bu hakkını yaralayan söz konusu duvarın inşasını hukuka aykırı saymaları gerektiği kararına varmıştır.

Bu hakkın çerçevesini çizen uluslararası belgelerde söz konusu hakkın sömürge halkları açısından ele alındığı dikkat çekmektedir. BM uygulamasında da bu hakkın sömürge ülkeleri dışında mevcut bir devletin ülkesinde yaşayan halklar bakımından uygulanmadığı ve bu halklara tanınmış bir devletten ayrılma hakkı vermediği kabul edilmektedir. Keza 1970 tarihli Bildiri ile 1992 tarihli Azınlıklara İlişkin Bildiri’de bu hakkın “ülkede yaşayan bütün halkı ırk, inanç ve renk ayrımı yapmaksızın temsil eden bir hükümete haiz olan egemen ve bağımsız devletlerin ülke bütünlüğü veya siyasi birliğinin tamamen veya kısmen parçalanmasına veya ihlal edilmesine yol açabilecek herhangi bir harekete müsaade etme veya teşvik etme biçiminde yorumlanamayacağı” hükmü getirilerek bu durum teyit edilmiştir.

Bu çerçevede uluslararası hukukta tanınmış bir devletin sınırları içinde yaşayan azınlık durumundaki halklara kendilerini de temsil eden demokratik bir hükümete sahip oldukları sürece kendi kaderini belirleme hakkını ileri sürerek “ayrılma hakkı”nın tanınması kabul edilmemiştir. Bu tür ayrılma taleplerine başka devletlerden gelen siyasi ve ekonomik yardımlar ise iç işlerine karışma yasağının ihlali olarak değerlendirilmektedir.

Devamlı nüfus bulunmadığı için Antarktika; evlenmek ve çocuk sahibi olmak yasak olması nedeniyle Vatikan bir devlet olamamaktadır.

İnsan Topluluğu

Bir devletin ortaya çıkması için aranan ikinci unsur insan topluluğudur. Bunun için nüfusun kalabalık olup olmaması çok önem taşımamakta ancak bu nüfusun devamlılığı şartı aranmaktadır. Bu çerçevede devletlerin eşitliği prensibi gereği bir milyarı aşan nüfusu bulunan Çin ile 28 bin nüfuslu Liechtenstein devleti BM Genel Kurulunda aynı kategoride değerlendirilmektedir.

Devletin unsuru olan insan topluluğunun aynı ırk ve dinden olması gerekmesi de bir topluluğun devlet oluşturabilmesi için bunların o devletin uyrukluğunda bulunması gereklidir. Uyrukluk bireyleri belli bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlayan sürekli hukuki ilişki olarak tanımlanmaktadır. Uyrukluk ilişkisi ilgili devlete vatandaşları kendi ülkesinde bulunsun bulunmasın bu kişiler hakkında hukuki kurallar koyma ve bunları kendi ülkesinde uygulama yetkisi verir. Devletlerin iç hukuklarında vatandaşlık hukuku kapsamında incelenen uyrukluk ilişkisi kan bağı, doğum yeri, oturulan yer, evlenme gibi değişik kısıtlara göre düzenlenmektedir. 1966 tarihli Uluslararası Sivil ve Politik Haklar Konvansiyonu'na göre her vatandaşın kanunlara uygun bir şekilde mensubu bulunduğu ülkeden ayrılma ve istediği zamanda dönme hakkı vardır.

Egemen Siyasal Otorite

Devlet olmanın üçüncü unsuru söz konusu ülke parçasında yaşayan insan topluluğu üzerinde egemenlik icra eden siyasal bir otoritenin kurulmuş olmasıdır. Uluslararası hukuka göre bu siyasi yapının belli bir türde olması gerekmemektedir. BM Genel Kurulu'nun 1970 tarihli Devletlerarasında Dostça İlişkiler Bildirisi'ne göre "Her devlet bir başka devletin müdahalesi olmaksızın dilediği siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel sistemini seçme hususunda vazgeçilmez bir hakka sahiptir".

Bir devletin egemenliği onun siyasal otoritesini kullanma alanının sınırlarını oluşturur. Yani bir devlet ancak siyasal otoritesini kullandığı yerler ve kişiler bakımından kanun koyup bunları uygulayabilir ve uluslararası hukukun kişisi olarak kendi adına hareket edip, hak ve borç altına girebilir. Bu çerçevede devletin egemen olması için öncelikle 'bağımsız' olması gerekir. Bağımsızlık söz konusu devletin hukuken ve fiilen başka bir devletin yönetim ve himayesi altında olmaması demektir. Yine bir devletin oluşabilmesi için kullandığı siyasal otoritenin 'etkin' olması şarttır. Etkinlik ülkede düzen ve asayişin sağlanması, uluslararası taahhütlerin yerine getirilebilmesi gibi temel devlet fonksiyonlarını yerine getirebilme yeteneğini ifade eder.

YENİ DEVLETLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE HALEFİYET (ARDILLIK) MESELESİ

Uluslararası hukukta yeni devletlerin ortaya çıkması değişik şekillerde olmaktadır. Bunlardan en yaygın görüleni eski kolonilerin bağımsızlıklarını kazanarak uluslararası hukuk kişiliğine kavuşmalarıdır. 1945-80 yılları arasında bu suretle 100 kadar yeni devlet ortaya çıkmıştır. Bu duruma bir başka örnek haksız olarak işgal edilen devletlerin bağımsızlıklarını tekrar kazanarak yeniden devlet olarak ortaya çıkmalarıdır. 1940 yılında Sovyetler tarafından işgal edilen Estonya, Latviya ve Litvanya, 1991 yılında tekrar bağımsız olmuş ve uluslararası hukuk kişiliğine kavuşmuşlardır. Bundan sonra ikinci en yaygın usul bir devletten ayrılan bir siyasi birimin yeni bir devlet olarak tanınmasıdır. Bu suretle 1947'de Pakistan, Hindistan'dan; 1965'de Singapur, Malezya'dan; 1971'de Bangladeş, Pakistan'dan; 1993'de Eritre,

Etyopya'dan; 2002'de Doğu Timor, Endonezya'dan; 2006'da Karadağ ve 2008'de de Kosova Sırbistan'dan ayrılmıştır. Diğer bir usul mevcut bir devletin devri veya dağılması sonucu yeni devletlerin ortaya çıkmasıdır. Bu çerçevede 1990 yılında Doğu Almanya bir andlaşma ile ülkesindeki bütün haklarını Federal Almanya Cumhuriyeti'ne devretmiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliği bir andlaşma ile 15 farklı cumhuriyete bölünmüştür. 1992 yılında Çekoslavakya devleti bir andlaşma ile iki yeni devlete bölünmüştür. Yine 1992-93 yılları arasında Yugoslavya'nın parçalanması sonrası ortaya beş ayrı devlet çıkmış bunların arasında yer alan Sırbistan ve Karadağ oluşturdukları yeni Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin eski Yugoslavya'nın devamı olduğunu ileri sürmüştü de bu iddiası uluslararası hukukta kabul edilmemiş ve 2006 yılında Karadağ'ın ayrılmasıyla yeni devlet, Sırbistan adını almıştır. Ancak SSCB'nin parçalanması sonucu kurulan Rusya Federasyonu eski Sovyetler Birliği'nin devamı sayılmış ve BM üyeliği dahil Sovyetler'in sahip olduğu bütün uluslararası hak ve yükümlere eskisi gibi sahip olduğu kabul edilmiştir. Bir başka usul devletlerin birleşmesi ile yeni bir devletin ortaya çıkmasıdır. Bu konudaki örnekler arasında 1964 yılında Tanganyika ile Zanzibar'ın birleşmesi ile Tanzanya Cumhuriyeti'nin kurulması, 1976 yılında Kuzey ve Güney Vietnam'ın birleşmesi ile Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması, 1990 yılında kuzey Yemen ile güney Yemen'in birleşmesi ile Yemen Cumhuriyeti'nin kurulması sayılabilir.

Devletlerin halefiyeti hususundaki uluslararası kuralları düzenleyen iki andlaşmadan ilki 1978 tarihli Devletlerin Andlaşmalara Halefiyeti Sözleşmesi ve ikincisi de 1983 tarihli Devlet Malları, Arşivleri ve Borçlarına Halefiyet Sözleşmesi'dir. Bu andlaşmalarda halefiyet daimi bir ülkesel değişim sonucu bir ülkede uluslararası ilişkilerden sorumluluğun bir devletten diğerine geçmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu tür ülkesel değişiklikler yukarıda ele aldığımız gibi ülkenin bir devletten diğerine devri ya da devletlerin birleşmesi veya parçalanması gibi hukuki veya fiili nedenlerle ortaya çıkar. Bu nedenle halefiyet hükümet ve rejim değişikliği ile ilgilenmez. Bunun sonucunda o ülkede önceki devletin varlığı kesintiye uğrayacağından halef olan devletin önceki devletin uluslararası yükümleri ile bağlı kalıp kalmayacağı sorunu halefiyet hukukunun konusunu oluşturur. Uygulamada halefiyetle ilgili sorunları önlemek amacıyla meseleyi düzenleyen bir halefiyet andlaşması yapılması yoluna gidilmektedir.

Halefiyetle ilgili ele alınması gereken ilk sorun andlaşmalara halefiyet meselesidir. Bu konu ülke devri, devletlerin parçalanması ve birleşmesi olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. 1978 Sözleşmesi'ne göre bağımsızlığına kavuşan sömürge devletlerde, yeni devlet sömürgeci devletin yapmış olduğu andlaşmalarla bağlı değildir. Bu kategoride işgalden kurtulanları da sayabiliriz. Bunun istisnası sınır ve ulaşım hakkı tanıyan andlaşmalardır (1985 tarihli Guinee Deniz Sınırı Hakemlik kararı). Bir devletten ayrılma ya da bir devletin parçalanması hâllerinde ise yine andlaşmaların sürekliliği ilkesi uygulanır yani sonraki devlet öncekinin yaptığı andlaşmalar ile bağlı kalır. Rusya Sovyetler Birliği'nin yaptığı andlaşmalara uyacağını açıklamıştır. Yugoslav Federasyonu'ndan ayrılan Bosna-Hersek, Makedonya, Hırvatistan ve Slovenya kendilerini Federasyon'un yaptığı çok taraflı andlaşmalar ile bağlı saymışlardır. Aynı ilkeyi Çekoslavakya'nın bölünmesinden sonra Çek ve Slovak devletleri de izlemiştir. Ancak askeri üs verilmesi, ittifak, savunma veya tarafsızlık gibi siyasi andlaşmalar sonraki devleti bağlamaz. Ülke devri hâllerinde ülke sınırları ile ülke toprakları, nehirler ve denizlerinden ulaşımı düzenleyen andlaşmalar aynen devam ederse de diğer tüm andlaşmalar için nisbik ilkesi uygulanır yani andlaşma sadece taraf devleti bağlar ve halef devlete geçmez. Bununla beraber çok taraflı

1923 Lozan Barış Andlaşmasında Türkiye'nin Osmanlı'dan kalan mal varlıklarına, özel hukuk sözleşmelerine, borçlara, arşivlere ve bazı uluslararası andlaşmalara halefiyetine ilişkin hükümler mevcuttur: Madde 46-141.

andlaşmalarda halef devletin bir bildirim ile söz konusu andlaşmaya halef olma imkânı getirilmiştir. Federal Almanya bu hakkı kullanarak doğunun taraf olduğu bazı çok taraflı andlaşmalara halef olmuştur. Devletlerin birleşmesi halinde ise siyasi niteliktekiler hariç yine andlaşmaların sürekliliği ilkesi esas alınır ve sonraki devlet öncekilerin yaptığı andlaşmalar ile bağlı kalır.

Halefiyetle ilgili ikinci mesele malvarlığı, arşiv ve devlet borçlarına halefiyet konusudur. 1983 Sözleşmesi'ne göre bir ülke parçasının devri hâlinde el değiştiren ülkede bulunan tüm taşınmazlar yeni devletin olur. Taşınırın ise yerel yönetime ait olanları halef devlete geçer. Birleşme halinde de öncekinin tüm malları sonrakine geçer. Ayrılma ve parçalanma hâllerinde ise önceki devletin sonraki devlet ülkesinde kalan taşınmazları ile bu ülke parçasına ilişkin faaliyetlere bağlı taşınır sonrakine devlete geçer. Bu konu genellikle bir uluslararası andlaşma ile düzenlenmektedir. 1992 tarihli Moskova Andlaşması ile SSCB 'nin malları cumhuriyetler arasında paylaştırılmıştır. Eski Yugoslav Federasyonu'ndan ayrılan devletler arasında paylaşım aralarında yaptıkları 2001 tarihli Halefiyet Andlaşması ile düzenlenmiştir. Arşivler de sonraki devletin ülkeyi olağan biçime yönetebilmesi için gerekli olduğu ölçüde sonraki devlete geçer. Bir devletin borçları bakımından ise sömürgeler hariç ilke olarak önceki devletin borçlarının sonrakine geçeceği kabul edilse de ayrılma veya parçalanma hâllerinde borçların hakkaniyet ölçüsünde geçeceği bunun da sonraki devlete geçen mallar ve haklara bakılarak saptanacağı kabul edilmiştir.

Uluslararası teşkilatlara üyeliğe halefiyet konusunda eski devletin üyeliği devam ettikçe yenisinin otomatikman üye olamayacağı kabul edilmektedir. 1947 yılında Pakistan Hindistan'dan ayrılınca BM'ye üyelik için başvurmak durumunda kalmıştır. Aynı kural dağılma durumunda da uygulanır. 1991 yılında Ukrayna, Belarus ve Rusya hariç Sovyetlerden kopan diğer cumhuriyetler, 1991 yılında Yugoslavya'dan kopan devletler ve 1993 yılında Çekoslovakya'yı dağıtan Çek ve Slovak devletleri üyelik için başvurmuşlardır. Ancak birleşme hâlinde eski devletlerin üyeliği otomatik olarak yeni devlete geçer.

Özet

Bir devletin uluslararası hukuk kişiliğinin diğer devletlerce tanınması işleminin niteliğini ve özelliklerini açıklamak.

Uluslararası hukukta kabul gören tanıma göre devlet belirli bir ülke parçası üzerinde teşkilatlanmış olan bir siyasi otorite altında yaşayan insan topluluğunun oluşturduğu sürekli egemen varlıktır. Ancak bu unsurlara haiz olan her siyasi yapının uluslararası hukuka göre otomatik olarak uluslararası hukuk kişiliğine sahip olamayacağı ve yeni oluşmuş bir siyasi varlığın bir devlet olduğunun diğer devletlerce tanındığını gösteren bir işleme gerek olduğu kabul edilmektedir. Bu işlemin niteliği, biçimi, etkileri ve hangi hallerde uluslararası hukuka aykırı olduğunun incelenmesi gerekir.

Uluslararası hukukta karşılaşılan devlet türlerini tanımlamak.

Uluslararası hukukta devletlerin kendi aralarında farklı ölçütlere göre kategorilere ayrıldığını görmekteyiz. Devletler arasındaki ayrımın bir nedeni devletlerin iç örgütlenmesindeki farklılıklara dayanmaktadır. Bu açıdan ilk kategoride yer alan basit devletler yer almakta ikinci kategoride ise şahsi birlikler, gerçek birlikler, konfederasyonlar ve federasyonlardan oluşan bileşik devletler bulunmaktadır. Diğer bir sınıflandırma devletlerin diğer devletlerle ilişkilerini dikkate almakta ve bu kategoride bağımsız devletler, bağımlı devletler ve tarafsız devletler yer almaktadır. Devletler arasındaki bu ayrımlar söz konusu devletin uluslararası hukuk kişiliğini ve dolayısıyla uluslararası hukuk uyarınca kullanacağı hak ve yetkilerin kapsamını etkilemektedir.

Bir devletin devlet olarak ortaya çıkabilmesi için taşıması gereken özelliklerini sıralamak.

Uluslararası hukuka göre bir devletin mevcut olabilmesi için onun kendine ait bir ülke ve burada yaşayan bir insan topluluğuna sahip olması ve yine kendi başına teşkilatlanarak kurduğu bir egemen siyasi otoriteyi kullanması gerekmektedir. Bu bölümün amacı bir devletin haiz olması gereken bu unsurları ayrıntılı olarak incelemek ve bunlara uygulanan uluslararası hukuk kuralları hakkında bilgi vermektir.

Bir devletin sona ermesinden sonra aynı topraklarda yenilerinin ortaya çıkış biçimleri ve bunlara bağlı uluslararası hukuki sonuçları değerlendirmek.

Uluslararası hukuk kişiliğine haiz bir devlet kimi sosyal ve siyasi nedenlerle bu kişiliğini kaybedebilir ve onun yerine ülkesinde yeni bir veya birkaç devlet kurulabilir. Bu hallerde eski devletin yapmış olduğu uluslararası andlaşmalar ile üstündeki malvarlığı ve borçların hukuki akıbeti uluslararası hukukta halefiyet bahsinde ele alınmaktadır. Bu bölümde yeni devletlerin ortaya çıkış nedenleri ve bunların hak ve borçlara halefiyeti hakkında bilgi verilmektedir.

Kendimizi Sınavalım

1. Uluslararası hukuk kişiliği devletlere aşağıdakilerden hangisini **sağlamaz**?
 - a. Uluslararası hak sahibi olma ehliyeti
 - b. Borçlanma ehliyeti
 - c. Diğer devletlerin iç işlerine gerektiğinde müdahale etme ehliyeti
 - d. Diğer uluslararası hukuk kişileri ile ilişki kurma ehliyeti
 - e. Diğer devletleri uluslararası alanda dava etme
2. Bir devletin uluslararası hukuk kişiliğinin kabul edilmesi anlamına gelen tanıma işlemi hangi sonuca yol **açmaz**?
 - a. Tanınan devletle uluslararası hukuka göre ilişkiye girme
 - b. Tanımayı geri alabilme
 - c. Tanınan devlete elçi gönderme
 - d. Ulusal hukuklarda tanınan yargı bağımsızlığından yararlanma
 - e. Tanınan devletle uluslararası antlaşmalar yapma
3. Kuzey Kıbrıs Devleti'nin uluslararası hukukta tanınmamasını isteyen Güvenlik Konseyi kararının dayandığı hukuki esas nedir?
 - a. Uluslararası hukuka aykırı biçimde kuvvet kullanımı sonucu oluşan devletlerin ve ülke kazanımlarının tanınması yasağı
 - b. Güney Kıbrıs Rum halkının kendi kaderini belirleme hakkı
 - c. Annan Planı
 - d. Güvenlik Konseyi kararlarının uluslararası hukuktaki etkisi
 - e. Enosis darbesi
4. Bir devletin ülkesinde isyan çıkması ve isyancıların ülkenin belli bir kısmında etkin kontrolü sağlayıp bağımsız bir devlet kurmaları halinde diğer devletleri bunu tanımaktan alıkoyan kural nedir?
 - a. Etkin kontrolün bir başka devletin silahlı güçlerinden alınan yardımla kurulmuş olması
 - b. Bağımsız bir devletin ülke bütünlüğünün korunması ilkesi
 - c. Halkların kendi kaderini belirleme hakkı
 - d. Doğal kaynaklar üzerinde egemenlik hakkı
 - e. Kurulan devletin diğer devletlerden aldığı borçları ödemek istememesi
5. Tanınmamış bir hükümetin yaptığı hangi işlemler uluslararası hukukta geçerli kabul edilmektedir?
 - a. Uluslararası alanda yürütülen resmi işlemler
 - b. Doğum, evlilik ve boşanma kayıtları ile konsolosluk işlemleri
 - c. Yabancı devletlerde bulunan milli mal varlığı ve haklarına ilişkin işlemler
 - d. Uluslararası yargıya başvurma işlemleri
 - e. Ülkesindeki yabancıların mal varlıklarına el koyması
6. Federal devletler için aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Federal devlet anayasası federe devlet yasalarının üstündedir.
 - b. Federal devlet kanunları federe devletler ülkesindeki kişi ve şeyler üzerinde doğrudan uygulanır.
 - c. Federal devletlerde federe devletlerin uluslararası anlaşma yapma yetkisi yoktur.
 - d. Federal devletlerde uluslararası alanda anlaşma yapma yetkisi başkan tarafından kullanılır.
 - e. Federal devletle federe devletler arasındaki yetkiler anayasada paylaştırılmıştır.
7. Aşağıdakilerden hangisi bir devletin unsurları içine yer **almaz**?
 - a. Belli bir ülke parçası
 - b. Belli sayıda ve kendi kendini idare edebilecek yetenekte bir insan topluluğu
 - c. Ülke üzerinde etkin kontrol
 - d. Diğer devletlerce tanınmış olma
 - e. Diğer devletlerden bağımsız olma
8. Uluslararası hukukta tanınmış bir devletin sınırları içinde yaşayan azınlık durumundaki bir halkın kendi kaderini belirleme hakkını ileri sürerek ayrılması hangi koşullarda mümkündür?
 - a. Kendilerini temsil eden demokratik bir hükümetin olmaması halinde
 - b. Devletin azınlıkların bağımsız devlet kurmasına izin vermemesi halinde
 - c. Devletin azınlıkların kendi ordularını kurmasına izin vermemesi halinde
 - d. Devletin azınlıkların kendi adlarına diplomatik ilişkilere girmelerine izin vermemesi halinde
 - e. Azınlıkların ayrılma mücadelesini diğer devletlerin askeri desteği ile sürdürmesi

Yaşamın İçinden

9. Bir devletin unsurlarından biri olan egemen siyasal otoritenin taşınması gereken özellikler nelerdir?

- Bağımsızlık ve etkinlik
- Zenginlik ve güç
- Cesaret ve sadakat
- Yandaş medya
- Demokratik yasalar

10. Bir devletten ayrılma ya da bir devletin parçalanması hallerinde uygulanan andlaşmaların sürekliliği ilkesi ne demektir?

- Andlaşmalar uluslararası hukukun kaynaklarından biridir
- Andlaşmalar sadece tarafları arasında hak ve borç doğurur
- Andlaşmalar sadece ona rıza gösterenleri bağlar
- Sonraki devlet öncekinin yaptığı andlaşmalar ile bağlı kalır
- Andlaşmaların iç hukuka etkisi

Dünyanın en küçük devleti “Sealand” satılık.

İngiltere açıklarında, bundan 40 yıl kadar önce, İngiliz Roy Bates tarafından kurulan dünyanın en küçük devleti “Sealand” satışa çıkarıldı. The Times gazetesinin haberine göre, eski bir askeri platform olan ve 550 metre karelik oturulabilir alana sahip “Sealand Prensiği”, kimse tarafından tanınmayan bir devlet. Sadece helikopter ya da gemiyle ulaşılabilen devlet için sahipleri 10 milyon sterlin istiyor. Bu kadar çok para istenmesinin nedeni ise bu küçük devletin niteliklerinden kaynaklanıyor: sınırsız deniz manzarası, tam bir sükunet garantisi ve vergilerin olmaması

Hukuki statüsü tartışmalı olan platform-ada, 1967’de İngiliz ordusunun eski binbaşısı Roy Bates ve ailesi tarafından işgal edildi. Uluslararası karasularda bulunduğu için adanın devlet statüsüne çıkarılabileceğini ilan eden Bates kendine “prens” unvanı da verdi.

Ertesi yıl Kraliyet Donanması Roy’u adadan atmaya çalıştı, ancak platformdan açılan uyarı ateşine maruz kalan askerlerin girişimi başarılı olmadı. Daha sonra da bir İngiliz savcı platformun İngiliz karasularının 3 mil açığında olması dolayısıyla Roy Bates’i haklı bile buldu. 1974’te ise Roy Bates işi bir anayasa çıkarmaya kadar vardırırdı ve ardından “egemenlik simgesi olarak”, bir bayrak, milli marş ve Amerikan Doları ile eşdeğer bir para birimi olan Sealand Dolarını kabul etti.

Kaynak: Milliyet Gazetesi, 8 Ocak 2007

<http://www.milliyet.com.tr/2007/01/08/son/sondun09.asp>

Okuma Parçası

Afrika kıtasının kuzey batısında yer alan Batı Sahra bölgesinde İspanyol sömürgesinin sona ermesinden sonra bu bölgeyle ilgili komşu devletler Fas, Moritanya ve Cezayir burada hak iddia etmişlerdir. Fas iddiasını İspanyol idaresinden önce bu bölgede asırlar boyu sürekli ve çekişmesiz olarak egemenlik kullanmış olması ve ayrıca bölgenin kendi ülkesine coğrafi olarak daha yakın olması vakıasına dayandırmıştır. Moritanya ise iddiasını halk unsurunu esas alan tarihi süreklilik ilkesine dayandırmıştır. Buna göre Batı Sahra Moritanya ülkesinde yaşayan halk ile aynı dil, din ve yaşam biçimini (sosyal teşkilat ve hukuk) paylaşan toplulukların yaşadığı bir yerdir. Cezayir ise sömürgecilik tasfiyesinde öne çıkan bir hak olarak kendi kaderini belirleme hakkını savunmuş ve Batı Sahra'da yaşayan toplulukların görüşüne başvurulmasını istemiştir. Birleşmiş Milletler Adalet Divanı olayla ilgili kararında bölgede sömürge idaresinin kurulduğu 1884 yılında burada yaşayan göçmen kabilelerin ilkel de olsa sosyal ve siyasi bir örgütlenmeye sahip olduklarından hareketle buranın sahipsiz bir ülke sayılamayacağı tespitini yapmıştır. Yine Divan'a göre buranın Fas ve Moritanya ile bazı bağlarının bulunmasına rağmen bu bağların Batı Sahra üzerinde ülkesel egemenlik sağlayacak nitelikte olmadığına ve bu nedenle Batı Sahra halkına serbest iradeleri uyarınca geleceklerini kararlaştırma hakkının tanınması gerektiğine hükmetmiştir. Divan Fas'ın iddiasını coğrafi yakınlığa rağmen bölgede egemenliğin Fas tarafından etkin bir şekilde kullanıldığını gösteren delillerin bulunmadığı gerekçesiyle reddetmiştir. Moritanya'nın iddiası ise iki ülke halkları arasında pek çok bakımdan bağlar olsa da bu halklar arasında aynı hukuki birim içinde bütünleşme konusunda bir irade ve bağlılık bulunmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.

Kaynak: BM Adalet Divanı'nın Batı Sahra Danışma Görüşü, (1975) ICJ Reports

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız yanlış ise "Kişilik" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b Yanıtınız yanlış ise "Tanıma" konusunu yeniden gözden geçiriniz..
3. a Yanıtınız yanlış ise "Tanıma" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. a Yanıtınız yanlış ise "Tanıma" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. b Yanıtınız yanlış ise "Tanıma" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise "Devlet Türleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. d Yanıtınız yanlış ise "Devletin Unsurları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. a Yanıtınız yanlış ise "Devletin Unsurları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a Yanıtınız yanlış ise "Devletin Unsurları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d Yanıtınız yanlış ise "Halefiyet" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Türkiye'nin askeri müdahalesi ile kurulduğu kabul edildiğinden ve bu müdahale uluslararası hukukun kuvvet kullanma yasağına aykırı sayıldığından, BM Güvenlik Konseyi'nce diğer devletlere bu yeni devleti tanıma yasağı getirilmiştir (18.11.1983 tarihli 541 sayılı GK Kararı).

Birinci Dünya Savaşı sonrası manda rejimi altında İngiltere'nin yönetimi altına giren Filistin ülkesi ve halkı 1988 yılında Cezayir Deklarasyonu ile bağımsızlığını ilan etmiş ve bazı devletlerce tanınmıştır. Ancak pek çok devlet Filistin Kurtuluş Örgütü'nün İcra Komitesi'nin resmi hükümet olmayışı ve icra yetkisini etkin bir şekilde kullanamayışı gerekçesiyle tanımaktan kaçınmaktadır.

Sıra Sizde 2

Hernekadar uluslararası hukukta kuvvet kullanımı sonucu oluşan devletlerin ve ülke kazanımlarının tanınmaması yönünde bir kural oluşmuşsa da bu yasağın uluslararası bir andlaşmadan kaynaklanan meşru bir hakka dayanılarak yapılmış Kıbrıs müdahalesi sonucu meydana gelen siyasi oluşuma uygulanıp uygulanmayacağı tartışmalıdır. Keza müdahalenin ve bunun akıbetinde meydana gelen siyasi parçalanmanın asıl mü-

sebbibinin ENOSİS darbesi ile Kıbrıs'da andlaşmalarla kurulmuş olan siyasi dengeyi bozan ve Kıbrıs Türkleri'nin kendi kaderlerini belirleme haklarını gasbetmeye çalışan Rum tarafı olduğu da iddia edilebilir. Dolayısıyla 1974 Harekatı sonrasında Kuzey Kıbrıs'da oluşan hukuki durumun 541 sayılı kararı ile tanınmamasını isteyen ve 550 sayılı kararıyla bunu "işgal" olarak niteleyen Güvenlik Konseyi'nin bu değerlendirmelerinin uluslararası hukuktaki geçerliliği tartışmalıdır. Keza BM tarafından hazırlanmış 2004 Annan Planı'na Türkiye ile beraber olumlu oy vererek bir arada yaşama iradelerini bir kez daha gösteren Kıbrıs'lı Türkler'in teklifinin Rumlarca reddedilmesinin ardından Türklerin adada kurmuş oldukları siyasi yapının halen tanınmamasının hukuki gerekçesi iyice zayıflamıştır.

Sıra Sizde 3

Hernekadar bugün Avrupa Birliği adını almış olan siyasi yapının üye devletler arasında kurduğu çok gelişmiş bir hukuki düzenden yola çıkan bazı hukukçular bu yapının bir federasyon niteliği taşıdığını iddia etmekteyseler de bu görüş uluslararası hukukta kabul görmüş değildir. Zira esas olarak bir uluslararası andlaşma olan 1957 Roma Andlaşması ile kurulmuş olan ve yine birtakım uluslararası andlaşmalarla geliştirilmiş olan bu yapı üye devletlerin uluslararası hukuk kişiliğine son veremeyip onların dışında bir kişiliği olan bir uluslararası teşkilat mahiyetindedir ve uluslararası alanda da bu şekilde muamele görmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Acer, Yücel & Kaya, İbrahim (2010). **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, Ankara: USAK yayınları
- Aust, Anthony (2010). **Handbook of International Law, 2nd Edit.**, Cambridge University Press
- Brownlie, Ian (1998). **Principles of Public International Law**, 5th Edit., Clarendon Press
- Sur, Melda (2006). **Uluslararası Hukukun Esasları**, 2nci Baskı, İstanbul: Beta
- Toluner, Sevin (1989). **Uluslararası Hukuk Dersleri Devletin Yetkisi**, 4ncü Baskı, İstanbul: Beta
- The Foreign Relations Law of the United States**, Volumes 1 and 2, 1990, American Law Institute

Başvurulabilecek Kaynaklar

- Pazarcı, Hüseyin (2011). **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turan Kitabevi

5

Amaçlarımız

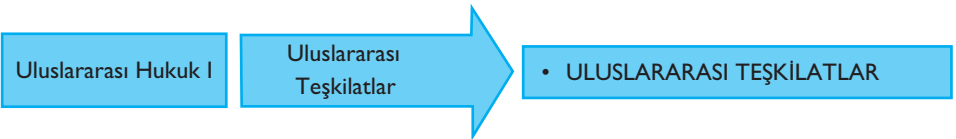
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Uluslararası teşkilatların tarihsel gelişimini açıklayabilecek,
- Uluslararası teşkilatların hukuki kişiliğini tanımlayıp türlerini sınıflandırabilecek,
- Uluslararası teşkilatların kurucu andlaşmalarının yorumunu ve teşkilatların tabi oldukları hukuku açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Milletler Cemiyeti
- Birleşmiş Milletler
- NATO
- Dünya Ticaret Örgütü
- Avrupa Birliği
- Açık ve Örtülü Yetkiler
- Uluslararası Teşkilatların İmtiyaz ve Muafiyetleri
- Fonksiyonel Himaye

İçindekiler

Uluslararası Teşkilatlar

ULUSLARARASI TEŞKİLATLAR

Tarihsel Gelişim ve Uluslararası Teşkilat Türleri

Ondokuzuncu yüzyıla kadar devletlerin aralarındaki ilişkileri genellikle yürütme organı ve bu organa bağlı diplomasi ve güvenlik bürokrasisi aracılığıyla sürdürmeye yönelik anlayış, bu yüzyıldan itibaren devletler arasındaki ilişkilerin ticari ve teknolojik gelişmelerin artışına paralel bir şekilde artması ve karmaşıklaşmasıyla değişmeye başlamıştır. Devletler başlangıçta bu yeni gelişmeleri yönlendirmek ve yönetebilmek amacıyla egemenliklerine fazla müdahale hakkı vermeyen daha çok teknik ve idari konularda iş birliğini gerçekleştirmeyi amaçlayan uluslararası bir nehir olan Ren nehriindeki trafiği düzenlemeye yönelik Ren Komisyonu, bazı teknik konularda uluslararası standartlar getirmeyi amaçlayan Uluslararası Telekomünikasyon Birliği ve Evrensel Posta Birliği gibi teşkilatlar kurma yoluna gitmişlerdir. Yine aynı dönemde uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla devletlerin 1815 Viyana ve 1899-1907 La Haye Konferansları gibi bu konuyla ilgili sorunları ele aldıkları ve çözüme yönelik anlaşmalar yaptıkları hükümetlerarası konferans yöntemine başvurdukları da görülmektedir.

Yirminci yüzyıla girildiğinde devletlerin aralarındaki ilişkileri mutlak egemenlik anlayışına dayalı bir biçimde sürdürme politikaları iki dünya savaşı yaşanması sonucunu doğurmuş ve bu durumun sürdürülemez olması nedeniyle uluslararası ilişkilerin yönetilmesine ilişkin yeni yöntemlerin arayışı başlamıştır. Bu arayışın ilk meyvesi Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra 1919 Versay Andlaşması ile kurulmuş olan Milletler Cemiyeti'dir. Bu teşkilatla amaçlanan uluslararası barış ve güvenliği ilgilendiren sorunları Cemiyet'in örgüt yapısı içinde ele almak suretiyle devletlerin tek başlarına karar vermelerinin önüne geçmek olmuştur. Ancak Cemiyet kararlarının yalnızca tavsiye niteliğinde olduğu kabul edildiğinden bu yapı devletler arasındaki ilişkilerde alınan kararlarda etkin olamamış ve ikinci büyük savaşın yaşanmasına engel olamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkilerin başka savaşlara kurban edilmesini önleyecek bir sisteme oturtulması konusunda devletler arasında bir ortak görüş oluşmuş ve bu amaçla 1945 San Fransisko Konferansı ile başlayan müzakereler aynı yıl imzalanan Birleşmiş Milletler (BM) Şartı ile hedefine varmıştır.

Bu teşkilatın yapısı Cemiyet'inkinden farklı bir biçimde oluşturulmuş (1946 nisan ayında toplanan Milletler Cemiyeti Genel Kurulu teşkilatın 19 Nisan 1946 itiba-

Türkiye bu örgüte 1932 yılında üye olmuştur ancak ABD üye olmaktan kaçınmıştır.

San Fransisko Konferansına katılan Türkiye bundan ötürü örgütün asli üyesi sıfatına haizdir.

riyle sona erdiğine ve bütün arşiv ve mallarının BM'e aktarılmasına karar vermiştir.) ve uluslararası barış ve güvenliği ve insan haklarını ilgilendiren meselelerin devletlerin yürütme organlarının dışında faaliyet gösteren bir uluslararası bürokratik yapı tarafından da izlenmesine ve yönlendirilmesine imkân tanınmıştır. Ancak bu amaçla kurulan teşkilatın ana karar alma organı olan ve bütün üye ülkelerin katıldığı Genel Kurul'a sadece tavsiye niteliğinde karar alabilmesi yetkisi tanınmıştır. Teşkilatın uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin durumlarda bağlayıcı karar alma yetkisine sahip organı olarak içinde İkinci Dünya Savaşı'nı kazanan beş devletin daimi üye olarak bulunduğu on beş üyeli Güvenlik Konseyi kurulmuştur. Bu organa BM Şartı'nın VII. Bölümü'ne göre uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edildiği veya bozulduğu durumlarda bu durumu ortadan kaldırmak amacıyla silahlı güç kullanma dahil gereken her türlü tedbiri alma yetkisi verilmiştir. Ancak içinde yer alan daimi üye devletlerin soğuk savaş ortamının ideolojik kampaşmasından etkilenerek teşkilatın amaç ve hedefleri uyarınca davranmamaları örgütün etkinliğini önemli ölçüde azaltmıştır. Bununla beraber teşkilat ana organlarının istemesi hâlinde harekete geçebilen ve tavsiye niteliğinde kararlar alabilen bir Genel Sekreterlik ve bir Ekonomik ve Sosyal Konsey ile devletlerin talebi hâlinde devreye girebilen bir Uluslararası Mahkeme şeklinde düzenlenmiş olan bu uluslararası bürokratik örgütlenme yeni bir dünya savaşının ortaya çıkmasını önlemiş ve uluslararası ilişkilerle ilgili hemen her konuda uluslararası işbirliğini artıracak kararlara öncülük etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin soğuk savaş ortamının etkisiyle siyasi ve askeri alanlarda kampaşan devletlerin savunma alanında BM çatısı altında kurulması planlanmış olan ortak askeri güç yerine NATO ve Varşova Paktı adı verilen iki farklı bölgesel güvenlik teşkilatı kurma yoluna gitmeleri uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin meselelerin ortak bir çatı altında ele alınması imkânını zayıflatıcı bir faktör olmuştur. Bu kampaşmayı aşmak üzere 1975 yılında başlayan düzenli aralıklarla toplanan uluslararası konferanslar şeklinde ortaya çıkan ve 1994 yılında bir uluslararası teşkilat hâline gelen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı faklı iki kampa mensup devletlerin güvenlik sorunlarını barışçıl yöntemlerle çözmelerine yönelik bir ortam yaratmaya çalışılmış ve özellikle silahlanma yarışının durdurulmasında oldukça başarılı sonuçlar vermiştir. Bu teşkilat Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra Doğu Avrupa, Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya'da Sovyet sisteminde çıkan ülkelerin karşılaştıkları siyasi, sosyal ve ekonomik sorunları çözmeleri için bunlara hukuki ve teknik destek vermektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan bir başka teşkilatlanma alanı uluslararası ekonomik ilişkilerdir. Devletlerin teknolojik imkânlarla artan ekonomik ilişkilerini devletin egemenliği prensibine oturtan korumacı anlayış yalnızca ekonomik bir mesele olmayıp kimi hâllerde savaş da yol açabilen bir güvenlik meselesi de olduğundan bu konuyu da bir uluslararası bürokratik yapı içinde ele alma lüzumu ortaya çıkmıştır. Bu amaçla ilk olarak 1944 yılında yapılan anlaşmalarla Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası adı verilen iki teşkilat kurulmuş ve bu teşkilatlar vasıtasıyla devletlerin mali yapıları kontrol altına alınarak devletlerin finansal konularda tek başlarına karar almaları nedeniyle ortaya çıkabilecek uluslararası parasal dengesizlikler (özellikle dış borç aldığı kurumlara yapacağı ödemeleri aksatması) önlenmeye ve geliştirmekte olan devletlerin alt yapı sorunlarını çözmeye yönelik projelere dış finansal destek bulmada karşılaşılabilecekleri problemler giderilmeye çalışılmıştır. Uluslararası ekonomik ilişkileri serbest hâle getirecek düzenlemeler getiren diğer bir yapı 1948 yılında GATT adıyla kurulan ve 1995 yı-

ında Dünya Ticaret Örgütü adını alan uluslararası teşkilattır. Bu teşkilat vasıtasıyla uluslararası ticarete devletlerin tek başlarına kendi pazarlarını (özellikle gümrük tarifeleri ve kotalar yoluyla) korumaya yönelik kararlar almasının önlenmesi ve aralarındaki ekonomik meseleleri kendi mahkemeleri yerine bir uluslararası hakem mahkemesi önüne getirmek suretiyle çözmeleri amaçlanmıştır.

1945 sonrası dönemde devletlerin kendi başlarına çözmekte zorlandıkları diğer bazı sorunları uluslararası teşkilatlar yoluyla düzenledikleri göze çarpmaktadır. Bu teşkilatlar uzman oldukları alanla ilgili sorunları organları vasıtasıyla ya da kurdukları komisyon ve komiteler aracılığıyla ele alarak hukuki ve teknik çözümler üretmektedirler. Uzmanlaşan konular arasında yer alan gıda, eğitim, sağlık, çevre, kültür, taşımacılık ve kalkınma gibi geniş uluslararası işbirliğini gerektiren konular özellikle Birleşmiş Milletler Teşkilatı çatısı altında faaliyet gösteren bir takım teşkilatlar tarafından düzenlenmektedir (ör., FAO, UNICEF, WHO, UNEP, UNESCO, IMO, ICAO, UNDP vd.) Bunların yanında savaşta önce kurulmuş olan ve 1945'den sonra BM bünyesine katılan Evrensel Posta Birliği, Uluslararası Komünikasyon Birliği ve çalışanların hakları ve güvenliğine ilişkin konularda faaliyet gösteren ILO gibi teşkilatlar da mevcuttur.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası ilişkiler alanını devletlerin tekelden almaya yönelik anlayış sadece dünya çapında değil bölgesel düzeyde de etkili olmuştur. Bölgesel açıdan en etkin yapılar arasında Avrupa kıtasında oluşturulan iki teşkilat öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi 1949 yılında kurulmuş olan Avrupa Konseyi adını taşıyan ve Avrupa'da demokrasi ve insan haklarını devletlerin üstünde bir denetime tabi kılmayı amaçlayan teşkilattır. Bu teşkilat özellikle kendi bünyesi içinde 1950 yılında imzalanmış Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve bu sözleşmeye devletlerin uymasını denetleyen 1959 yılında kurulmuş Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi aracılığıyla Avrupa kıtasında yaşayanların insan haklarını koruma görevini yerine getirmektedir. Bu mahkemeye başvuru hakkı her akit devlete ve Sözleşmenin ihlali dolayısıyla mağdur olduğunu düşünen her kişiye açık tutulmuştur. Avrupa'da bölgesel ekonomik ilişkilerin bir uluslararası yapının kontrolünde sürdürülmesine yönelik ortak kanaatin oluşumuna imkân tanıdığı bir başka teşkilat 1957 Roma Andlaşması ile kurulan Avrupa Ekonomik Topluluğu'dur. Bu yapı ile üye devletler aralarındaki ekonomik ilişkileri Avrupa çapında organize edecek bir uluslararası bürokratik teşkilatın kontrolüne bırakmayı ve bu suretle ekonomileri birbirine entegre ederek tek bir Avrupa ekonomik pazarının kurulmasını amaçlamışlardır. Bu teşkilatın başarısı üye devletleri aralarında 1992 yılında Avrupa Birliği (AB) adını verdikleri yeni bir yapılanmayla dış işleri politikaları ile göç, uyuşturucu ve terör gibi uluslararası adli konularda iş birliği yapmaya ve 1999 yılında ortak para kullanmaya yöneltmiştir. Avrupa çapındaki bu yapılanmaların başarısı dünyanın geri kalanı içinde bir örnek teşkil etmiş ve Amerika, Afrika ve Asya kıtalarında da demokrasi, insan hakları ve ekonomik entegrasyonu ilerletmeye yönelik bölgesel teşkilatlar kurulmuştur. Örnek olarak Organization of American States, African Union, NAFTA, MERCOSUR, COMESA, CISFTA, ASEAN vd. verebiliriz.

Bu bölümde son olarak uluslararası hukukta teşkilatlar arasında bunların bir takım özellikleri ele alınarak yapılmış sınıflandırmalardan bahsetmek gerekmektedir. Ancak bu sınıflandırmalar teşkilatları birbirinden kesin çizgilerle ayırmayıp bazen bir teşkilat bir kaç farklı özelliği içinde barındırabilmektedir. Teşkilatlar açısından yapılan ilk ayırım *açık ve kapalı teşkilatlar* ayırımıdır. Teşkilatlarda üyelik ve üyeliğin getirdiği hak ve yükümlülükler konuları genellikle teşkilatın kurucu andlaşmasında ayrıntılı olarak düzenlenir. Şayet buna ilişkin düzenleme yapılmamışsa üye-

Türkiye Avrupa konseyi'ne kuruluşundan beri üyedir.

lik kurucu andlaşmanın değiştirilmesi usulüne tabi olur. Açık teşkilatlarda üyeliğe kabul sadece müracaat ve üyelerin çoğunluğunun kabulü üzerine mümkündür. Bu tür teşkilatlara örnek olarak BM çatısı altında faaliyet gösteren uzmanlık teşkilatları gösterilebilir. Buna karşı kapalı teşkilatlarda üyelik sıkı şartlara bağlanmıştır. Mesela BM'e üye olabilmek için üyelik talebinin Güvenlik Konseyi daimi üyelerin hiç birisinin veto etmediği toplam dokuz olumlu oyla Genel Kurul'a tavsiye edilmesi ve Genel Kurul'un da bunu 2/3 çoğunlukla kabulü gerekmektedir. Yine NATO teşkilatına ve AB'ne üyelik için üyelik talebinin mevcut üyelerin oybirliği ile kabulü şartı aranmıştır. Kimi teşkilatlarda ise üyelik belli bir coğrafyada bulunan ya da belli bir dine mensup olan devletlere açık tutulmuştur (ör., Afrika Birliği Teşkilatı, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Arap Birliği Teşkilatı, İslam Konferansı Teşkilatı vb.).

Teşkilatların niteliklerine göre yapılan ayrımlardan bir diğeri teşkilatın faaliyet gösterdiği alanların çeşitliliğine göre yapılan ayrımdır. Bu açıdan bazı teşkilatlar uluslararası toplumu ilgilendiren pek çok konuda faaliyet göstermekte olduklarından *genel amaçlı teşkilat* olarak adlandırılırlar. Bu tür teşkilatlara örnek olarak barış ve güvenlik, demokrasi, insan hakları, ekonomik kalkınma gibi konularda faaliyet gösteren BM, Avrupa Konseyi ve AGIT gösterilebilir.

Buna karşı yine uluslararası toplumu ilgilendiren belli bir konuda faaliyet gösteren *özel amaçlı teşkilatlar* bulunur. Bu teşkilatlar uluslararası ilişkilerin bir düzen gerektirdiği ekonomik, sosyal ve teknik alanlarda faaliyet gösterirler (ör., Dünya Ticaret Örgütü, OECD, ILO, UNESCO, Uluslararası Denizcilik Örgütü, Uluslararası Telekomünikasyon Birliği vb.).

Teşkilatlar arasında yapılan bir başka ayırım ise teşkilata tanınan karar alma yetkisinin niteliğine göre yapılmaktadır. Bu açıdan teşkilatlar üye devletler açısından sadece *tavsiye niteliğinde kararlar alabilenler* ve üye devletleri *bağlayıcı kararlar alabilenler* olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunun yanında bağlayıcı kararlar alabilen teşkilatların bazıları söz konusu kararı teşkilatın karar alma organındaki temsilcilerin oy çokluğu ile alabiliyorsa bu tür teşkilatlara *supramasyonel teşkilatlar* adı verilmektedir. BM teşkilatının karar alma organları bu ayrıma göre incelendiğinde görülmektedir ki Genel Kurul, bütçe, geçici üye seçimi ve yeni üye alımı dışındaki konularda sadece tavsiye niteliğinde kararlar alabiliyorken Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliğe ilişkin kararlar alma yetkisini hem tavsiye hem de bağlayıcı kararlar alma şeklinde kullanabilmektedir. Yine AB adı verilen teşkilatın karar alma organı olan Bakanlar Konseyi'nin ağırlaştırılmış (üye devletlerin nüfus oranlarına göre) ya da basit oy çokluğu ile bütün üyeler için hem bağlayıcı hem de tavsiye niteliğinde kararlar alma yetkisi bulunmaktadır.

Mal ve hizmetlerle ilgili uluslararası ticaretin üye devletler arasında serbestçe yapılmasını sağlamak amacıyla kurulmuş olan Dünya Ticaret Örgütü üye devletlere örgüt andlaşmalarına aykırı bir şekilde ticareti kısıtlayıcı kararlar alan diğer bir üye devlete karşı örgütün hakem mahkemesinde dava açma hakkı getirmiştir. Bu mahkemenin kararları sadece tavsiye niteliğinde olsa da bu kararlara uyulmaması halinde kazanan taraf meseleyi örgütün Genel Konseyi'ne getirebilir. Genel Konseye haksız çıkan tarafın andlaşmalardaki yükümlerine uymasını isteyen bir karar alabilir. Sizce Dünya Ticaret Örgütü teşkilata tanınan karar alma yetkisinin niteliğine göre ne tür bir teşkilattır?

Uluslararası Teşkilat Tanımı ve Teşkilatların Hukuki Kişiliği

Uluslararası teşkilatların tanımı konusunda teşkilatların hukukunu düzenlemek üzere hazırlanmış milletler arası andlaşmalarda (ör.,1975 tarihli Evrensel Nitelikteki Uluslararası Teşkilatlarla İlişkilerde Devletlerin Temsiline dair Viyana Konvansiyonu, 1986 Devletler ve Uluslararası Teşkilatlar veya Uluslararası Teşkilatların Kendi Aralarındaki Andlaşmalar Hukukuna dair Viyana Konvansiyonu vd.) açık bir tanım vermektan kaçınıldığı göze çarpmaktadır. Bu andlaşmalar uluslararası teşkilatları tanımlarken sadece “hükümetlerarası teşkilat” demekle yetinmiştir. Buna karşın Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından hazırlanmakta olan fakat henüz devletler tarafından kabul edilmediğinden sadece bir andlaşma taslağı niteliği taşıyan Uluslararası Teşkilatların Sorumluluğuna dair Konvansiyon’un ikinci maddesi daha ayrıntılı bir tanım içermektedir. Bu maddeye göre uluslararası teşkilat “bir andlaşma ya da uluslararası hukuka tabi bir başka enstrümanla kurulmuş olan ve kendine ait uluslararası hukuki kişiliği olan bir organizasyondur”.

Yukarıda bahsettiğimiz kaynaklarda yer alan tanımlardan hareketle uluslararası hukukun kişilerinden biri olan uluslararası teşkilatların bir uluslararası andlaşma veya bir başka uluslararası hukuk enstrümanı (ör., BM Endüstriyel Gelişme Teşkilatı ile BM Ticaret ve Gelişme Teşkilatı birer BM Genel Kurul kararı ile kurulmuştur) ile kurulabileceğini söylemek mümkündür. Yine uluslararası teşkilatların üyeleri bakımından günümüzde karşılaştığımız bir başka önemli husus artık teşkilatlara devletlerin yanında başka teşkilatların da üye olarak katılabilmesidir. Ayrıca kimi uluslararası teşkilatların üye olmayan devletler, hükümet dışı sivil toplum kuruluşları veya ulusal kurtuluş hareketlerinin (ör., BM Genel Kurulu’nda Filistin Yönetimi’ne tanınan gözlemci statüsü gibi) organlarının çalışmalarına farklı statülerde katılabilmelerine izin verdikleri görülmektedir. Bu statüler katılımcıya oy hakkı vermese de gündemi takip etme ve görüş sunma gibi haklar tanımaktadır.

Uluslararası teşkilatların tanımına ilişkin kaynaklarda bu tanımda yer alan bir başka unsur söz konusu teşkilatın hukuki kişiliğinin varlığıdır. Uluslararası hukukun kişileri olarak kabul edilen devletlerin yanısıra uluslararası teşkilatların da hukuki kişiliğe haiz olduğunun kabulü onların da uluslararası alanda bir takım hak ve borçlara ehil olmaları sonucunu doğurur. Ancak uluslararası teşkilatların devletlerden farklı bir siyasi yapıya haiz olmaları (Teşkilatların ülke, halk ve ülkesel egemenlik gibi unsurları bulunmamaktadır.) ve devletler tarafından genellikle bir andlaşma ile kurulmaları bunlara tanınan uluslararası kişiliğın farklı olması gerektiğini bize göstermektedir. Bu farkların neler olduğu konusunda bize yol gösteren yine BM Adalet Divanı’nın 1949 tarihli “Tazminatlar” kararıdır. Divan, Birleşmiş Milletler’in uluslararası alanda kendi adına hak arama yetkisi olup olmadığı sorusuna cevap aradığı bu kararında işe bir uluslararası teşkilat tanımı vererek başlamıştır. Bu tanıma göre uluslararası teşkilatlar “devletlerin hukuka uygun amaçlarını yerine getirmek üzere daimi olarak bir araya gelerek oluşturdukları, bu amaçları gerçekleştirmek için bir takım organlarla donattıkları, hukuki yetki ve sorumluluklar bakımından teşkilat ve üyeleri arasında bir ayırım bulunan ve bir uluslararası andlaşma ile kurulmuş olan uluslararası hukuk kişileridir.” Divan bu tanımdan yola çıkarak bir örgütün hukuki kişiliğinin mevcudiyeti için söz konusu örgütün kurucu andlaşmasında bazı unsurların bulunması gerektiğine yönelik bir ölçüt ortaya koymuştur. Buna göre bir teşkilatın kendine ait bir hukuki kişiliğinin kabul edilebilmesi için kurucu andlaşmada ona ait bir takım organların (genellikle bir genel ku-

rul, bir idare organı ve bir sekreteryaya) oluşturulmuş olması ve teşkilatın bu organlar vasıtasıyla kullandığı kendisine ait birtakım yetkilerinin bulunması önem taşır. Diğer bir deyişle bir teşkilatın hukuki kişiliği onun kendisini kuran devletlerden bağımsız bir şekilde hareket edebilecek teşkilat ve yetki yapısına sahip olduğu ölçüde mevcut olabilir. Bu konuda dikkate alınması gereken bir başka husus da söz konusu teşkilatın kendisine ait bir bütçesinin olup olmadığıdır. Uluslararası teşkilatların bütçeleri genellikle üye devletlerin katkı payları ve bazı durumlarda da teşkilatların muhtelif faaliyetlerinden elde edilen kazançlardan oluşmaktadır. Ancak bir bütçenin teşkilatın amaçları doğrultusunda gerçekleştirilen faaliyetlerden doğan giderleri karşılamak üzere teşkilatın yetkili organı tarafından alınan kararlar uyarınca kullanılması teşkilatın bağımsız kişiliğinin tespitinde önemli bir unsurdur.

Divan'ın söz konusu kararda teşkilatların uluslararası kişiliğine dair yaptığı bir başka tespit bu kişiliğin teşkilata üye olmayan devletler açısından tanınması gerekip gerekmediğine ilişkindir. Bu konuda Divan'ın getirdiği ölçüt uluslararası toplumun çoğunluğunu temsil eden çok sayıda devletin biraraya gelerek oluşturduğu bu yapının üye olmayan devletler açısından bir "objektif uluslararası kişiliğe" haiz olabileceği yönündedir. Yani BM örgütü uluslararası alanda eylem ve işlemlerde bulunurken üye olmayan devletler bu örgütün hukuki kişiliğini tanımadıklarını iddia edemezler. Her ne kadar bu ölçüt BM gibi bir örgüt açısından kolaylıkla kabul edilse de onun kadar çok sayıda üyeye ve geniş yetkilere sahip olmayan örgütler açısından aynı ölçütün uygulanabilirliği bir sorun teşkil etmektedir. Bu nedenle diğer teşkilatlar açısından uluslararası hukuk kişiliğinin üye olmayan devletlere karşı iddia edilebilmesi ilgili devletin söz konusu teşkilatla spesifik olayda bir hukuki ilişkiye girme iradesi göstermiş olup olmadığına göre karar verilmesi gereken bir husustur.

Uluslararası Teşkilatların Kurucu Andlaşmalarının Yorumu ve Teşkilatların Yetkileri ve Sorumluluğu Meseleleri

Uluslararası teşkilatların genellikle devletler arasında yapılan bir uluslararası andlaşma ile kurulduğunu ve bazı nitelikleri taşımaları hâlinde kendilerine ait bir uluslararası hukuk kişiliği kazandıklarını görmüştük. Bu açıdan bakıldığında teşkilatların uluslararası hukukun asli kişileri olan devletlerin iradelerinden türemiş hukuk kişileri olduğunu söylemek mümkündür. Keza BM Adalet Divanı 1966 yılında verdiği Nükleer Silahların Kullanılmasının Meşruiyeti kararında bu durumu tespit ederek uluslararası teşkilatların uluslararası hukukun kişisi olmakla birlikte devletler gibi genel yetkiye haiz olmadıklarını ve özellik prensibi gereği sınırları kurucu devletlerin ilerletilmesini istedikleri ortak menfaatlerin bir fonksiyonu olarak beliren ve üye devletlerce teşkilata verilmiş olan yetkilerle donatıldıklarını ifade etmiştir.

Bir teşkilatın yetkilerinin neler olduğu ve bu yetkileri hangi organlar vasıtasıyla kullanacağı teşkilatın kurucu andlaşmasında tanımlanır. Ancak teşkilat organları bu yetkilerini kullanırlarken zaman zaman alınan kararların kurucu andlaşmada belirlenen yetki sınırları içinde kalıp kalmadığı (Kalmadığı tespit edilirse ya karar geçersiz olur ya da kurucu andlaşmanın değiştirilmesi yoluna gidilerek kararın alınması meşrulaştırılır.) bir hukuki sorun olarak ortaya çıkar. Bu tür hukuki sorunları çözme yeri genellikle teşkilatın kendi organları olmaktadır. Ancak pek çok teşkilatta sorunu çözen organ yine tartışmalı kararı veren ya da bunu icra eden organ olduğundan hukuki bir mesele olan yetki meselesinin yargısal usullerle ele alınması mümkün olmamaktadır. Bu durumda hukuka aykırılığı iddia eden devlet açısından karara uymak ya da teşkilattan ayrılmaktan başka çare bulunmamaktadır.

Kimi gelişmiş teşkilatlarda yetki ile ilgili uyuşmazlıklar teşkilatın yargı organına bırakılmıştır. Bu takdirde ilgili mahkeme kurucu andlaşmaya uluslararası andlaşmaların yorumuna ilişkin hukuk kurallarını uygulamak suretiyle sorunu hukuki yoldan gidermeye çalışır. Bu açıdan BM Adalet Divanı teşkilat organlarının talebi doğrultusunda kullandığı istişari mütala yetkisini bu tür sorunları incelemek üzere kullanmıştır. Örnek olarak Divan'ın 1954 tarihli İdari Hakem Mahkemesi kararı, 1962 tarihli BM'in Bazı Giderleri kararı ve 1970 tarihli Namibya kararına bakılabilir. Yine AB Adalet Divanı'nın bu teşkilatın yetkilerinin neler olduğuna karar verme konusunda münhasır yargı yetkisi mevcuttur. Bu konuda BM Adalet Divanı'nın 1949 Tazminatlar kararında ortaya koyduğu uluslararası teşkilatların "örtülü yetkileri" prensibi önemlidir. Divan bu prensibe dayanarak üye devletlerin teşkilata karşı yükledikleri yükümlerin niteliği ve teşkilatın uluslararası alanda yüklediği yükümlerin niteliğine bakılarak kurucu andlaşmada açıkça yer almasalar da bir teşkilatın kuruluş amacını gerçekleştirmek için gereken örtülü yetkilere haiz sayılabileceği yorumuna gitmiştir. Ancak bu tür bir yoruma dayalı yetki ihdasının yargı yoluyla örtülü bir yasama faaliyeti hâline dönüşmesi riski vardır. Zira böyle bir yorumla teşkilatın yetkilerinin giderek artması ve üye devletlerin egemenliğinin kendi rızaları dışında sınırlandırılması mümkündür.

Yukarıda da belirtildiği üzere uluslararası teşkilatların kullandığı yetkiler ve uluslararası sorumluluğu bakımından devletlerle aralarında bir paralellik kurmak yanlış olup bu konuda kurucu andlaşmaya bakarak karar vermek gerekmektedir. Bununla beraber bugün uluslararası alanda faaliyet gösteren teşkilatların çoğunluğu açısından şu aşağıda yer alan yetkilerin ve sorumlulukların mevcudiyetinden söz edilebilir:

a) Andlaşma yapma yetkisi

Her ne kadar bir teşkilatın kurucu andlaşmasında açıkça teşkilata tanınmış bir andlaşma yapma yetkisi bulunmasa da bu yetkinin kurucu andlaşmayı yorumlamaya yetkili organ tarafından kurucu andlaşmanın bir bütün olarak yorumundan hareketle "örtülü yetkiler" prensibi doğrultusunda kabul edilmesi mümkündür. Mesele BM Şartı bu konuda bir hüküm taşımasa da bu teşkilatın üye devletlerle genel merkez andlaşmaları, bir takım askeri andlaşmalar (barışı sağlama ve koruma gücü andlaşmaları vb.) ve diğer teşkilatlarla iş birliği andlaşmaları yaptığı görülmektedir. Uluslararası teşkilatların yapmış oldukları andlaşmalara uygulanacak hukuku tespit etmek üzere 1986 tarihli Devletler ve Uluslararası Teşkilatlar ve Uluslararası Teşkilatların Kendi Aralarındaki Andlaşmalara dair Viyana Konvansiyonu yapılmıştır. Uluslararası teşkilatların andlaşma yapma yetkisi açısından ortaya çıkabilecek bir başka sorun söz konusu yetkiyi hangi organın kullanacağı ve söz konusu andlaşmayı teşkilatın tek başına yapıp yapamayacağıdır. Bu mesele yine teşkilatın kurucu andlaşmasının yorumlanması suretiyle çözülmekte ve AB'in yaptığı kimi andlaşmalarda olduğu gibi andlaşmanın gereği gibi yerine getirilmesi için gerekiyorsa yapılacak andlaşmaya teşkilatın yanında üye devletler de taraf olmaktadır.

b) Uluslararası talepte bulunma yetkisi

BM Adalet Divanı 1949 tarihli "Tazminatlar" kararında BM'in talepte bulunma yetkisini bunun teşkilatın amaç ve fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getirmesi için zorunlu olduğu gerekçesine dayandırmıştır. Buradan hareketle diğer teşkilatlar bakımından da uluslararası talepte bulunma yetkisinin kurucu andlaşmanın yorumlanması suretiyle ortaya koyulabileceği söylenebilir.

Bu yetki ile bağlantılı bir başka durum teşkilatların uluslararası mahkemeler önünde hak arama yetkisidir. Bu açıdan teşkilatların uluslararası kişiliğine ve talep-

te bulunma yetkisine dayanarak uluslararası mahkemeler önünde bulunma yetkisi olduğu kabul edilmekteyse de bu tür mahkemelerde başvuru hakkı genellikle devletlere tanındığından teşkilatlar bu yolu pek fazla kullanamamaktadır. Bu açıdan önemli bir örnek BM Adalet Divanı Statüsü'nde bazı teşkilatlara tanınmış olan danışma görüşü alma hakkıdır. Bu hakka dayanarak BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi doğrudan her konuda ve BM'in diğer organları ile BM çatısı altında faaliyet gösteren uzmanlık teşkilatları ise faaliyet gösterdikleri alanla ilgili bir hukuki sorun hakkında Genel Kurul'un izni ile bu mahkemeden danışma görüşü isteyebilir.

c) Misyon gönderme ve imtiyaz ve muafiyetler kullanma

Uluslararası teşkilatların kurucu andlaşmaları açıkça veya örtülü şekilde söz konusu teşkilata üye olan veya olmayan devletlere ya da diğer teşkilatlara resmi diplomatik temsilci veya teşkilat adına faaliyet görecek kişileri gönderme yetkisi tanıyabilir. Uygulamada teşkilatların faaliyet konularına göre sivil ya da askeri kişileri ilgili ülke ile andlaşma yapmak (ör., NATO'nun yaptığı kuvvetlerin statüsü andlaşmaları) suretiyle belli bir ülkede faaliyette bulunmak üzere vazifelendirdiği görülmektedir. Uluslararası teşkilatların etkin bir şekilde işleyebilmesi için teşkilat bünyesinde faaliyet gösteren personelin ve bunların kullandığı bina ve araç gereçlerin asgari birtakım imtiyaz ve muafiyetlerden faydalanması gerekmektedir. Ancak devlet temsilcisi diplomatlara tanınan diplomatik imtiyaz ve muafiyetlerden daha dar bir koruma öngören ve fonksiyonel muafiyet (Bunun içine genellikle yargı muafiyeti ve vergi muafiyeti gibi konular girmektedir.) adı verilen bu kurallar teşkilat görevlilerine sadece görevleri icabı yaptıkları işler bakımından hukuki bir takım muafiyetler getirmektedir (Divan'ın bu muafiyetlerle ilgili 1989 tarihli BM'in İmtiyaz ve Muafiyetleri Konvansiyonu kararı ve 1999 tarihli İnsan Hakları Komisyonu Raportörü'nün Muafiyeti kararı mevcuttur.). Yine teşkilatların kendi çalışanlarının görevleri sırasında uğradıkları hukuka aykırılıklardan korunabilmesi amacıyla uluslararası alanda "fonksiyonel himaye" hakkı denen bir hakkı kullanmaları mümkündür. BM Adalet Divanı bu konuyu 1949 tarihli Tazminatlar kararında ele almış ve bu hakkın BM Şartı içinde bulunan bir örtülü yetki olduğuna karar vermiştir.

BM Şartı'nın 105. maddesi teşkilatın üye devletlerin her birinin ülkesinde amaçlarını yerine getirebilmesi için gereken imtiyaz ve muafiyetlere haiz olacağını ve yine teşkilatta görevlendirilmiş üye devlet temsilcilerinin ve teşkilat memurlarının görevlerini bağımsız bir biçimde yerine getirebilmeleri için gereken imtiyaz ve muafiyetlere sahip olacakları hükmünü getirir. Bu maddede yer alan imtiyaz ve muafiyetleri ayrıntılı bir şekilde düzenlemek amacıyla ayrıca 1946 tarihli BM'in İmtiyaz ve Muafiyetlerine dair Konvansiyon ile 1947 tarihli Uzmanlık Teşkilatlarının İmtiyaz ve Muafiyetlerine dair Konvansiyon yapılmıştır. Diğer teşkilatlar bakımından ilgili uluslararası kurallar 1975 tarihli Devletlerin Evrensel Nitelikteki Uluslararası Teşkilatlarla İlişkilerinde Temsiline dair Viyana Konvansiyonu'nda düzenlenmiştir.

Yine uygulamada teşkilatların kendisine tanınması gereken muafiyetler konusunda ilgili teşkilatın meseleyi faaliyette olduğu devlet ile bir andlaşma yaparak düzenleme yoluna gittiği görülmektedir. Mesela BM ve ona bağlı uzmanlık teşkilatlarının ABD'de bulunan binalarının statüsünü belirlemek üzere bu ülke ile 1947 yılında bir genel merkez andlaşması yapılmıştır. BM Adalet Divanı bu andlaşma ile ilgili 1989 tarihli BM'in İmtiyaz ve Muafiyetleri Konvansiyonu kararında söz konusu andlaşmanın ABD'ni andlaşma ile ilgili bir uyumsuzluk hâlinde BM ile birlikte bir uluslararası hakem mahkemesine başvurmak zorunda bıraktığını ifade etmiştir. Türkiye ile BM teşkilatı arasındaki ilişkiler 1965 yılında yapılmış olan BM Teşkilatı ve İhtisas Teşekkülleri ile Hükümetimiz Arasında Yapılan Değiştirilmiş Teknik Yardım Standart Andlaşması'nda düzenlenmiştir.

d) Teşkilatın uluslararası alanda sorumluluğu

Bir uluslararası teşkilatın üye devletlerden ayrı bir hukuki kişiliğinin olması hâlinde o teşkilatın işlevlerini yerine getirirken ortaya çıkabilecek hukuka aykırı durumlardan sorumlu tutulması mümkün ve gereklidir. Bu sorumluluğun teşkilatın her tür organı ve teşkilat görevlilerinin teşkilat adına gerçekleştirdikleri faaliyetleri kapsadığı söylenebilir. Ancak bu gün için AB gibi istisnalar dışında kurucu andlaşmalarında bu sorumluluğun ve buna ilişkin yargısal yolların düzenlendiği hükümler taşıyan uluslararası teşkilatların sayısı çok azdır. Bu açıdan mesela BM Adalet Divanı'nda sadece devletlere karşı dava açılabilir. Bu nedenle Divan 1971 tarihli Namibya kararında teşkilatın diğer organlarının almış olduğu kararlar hakkında yargılama yapma yetkisine haiz olmadığına hükmetmiştir. Dolayısıyla her bir teşkilatın yetkili organı uluslararası hukuka aykırılığı iddia olunan eylem ve işlemleri kendi başına denetlemek zorundadır. Ancak IMF gibi bazı teşkilatlarda teşkilatın karar alma organı bu tür hukuka aykırılık iddialarını denetleme amacıyla bağımsız bir panel oluşturma yoluna giderken ICAO ve FAO gibi diğer bazıları ise hukuki sorunların çözülmesi için bir uluslararası mahkemeye veya tahkime başvurma hakkı tanımıştır. Uluslararası teşkilatların sorumluluğuna uygulanacak hukuk kuralları Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından ele alınmış ve bu konuda bir taslak andlaşma hazırlanmıştır. Bu taslakta tartışmalı bir mesele olan üye devletlerin teşkilatın hukuka aykırı eylem ve işlemlerinden sorumlu tutulup tutulamayacağı hükme bağlanmaya çalışılmış ve üye devletlerin kolektif sorumluluğunun teşkilatın kendi sorumluluğu konusunda üstüne düşeni yerine getirmemesi hâlinde devam edeceği öngörülmüştür.

BM kendi görevlilerinin neden olduğu haksız fiil ve sözleşmeden kaynaklanan zararlarda genellikle kendi sorumluluğunu kabul ederek bunu tazmin yoluna gitmektedir. Ancak uygulamada BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliği bozan bir devlete karşı aldığı kararlar uyarınca yürütülen barış gücü operasyonları sırasında verilebilecek zararların nasıl tazmin edileceği konusunda sorunlar yaşanabilmektedir. Bu tür operasyonlarda bu gücün komutası prensip olarak BM Genel Sekreteri ve onun emri altındaki komutanlarda olsa da sahada bu gücün içinde bulunan üye ülke askerleri gönderen devlet ile BM arasında yapılmış bir andlaşma ile düzene koyulmuş bir ilişki çerçevesinde kendi komutanlarına bağlı olarak çalışmaktadırlar. Bu andlaşmalarda söz konusu askerlerin tabi olacakları hukuk da hükme bağlanmakta ve bu genellikle gönderen devletin kendi hukuku olmaktadır. Gönderen devlet bu andlaşmada askerlerin disiplinini sağlama ve gerektiğinde bunları cezalandırma yükümü altına girmektedir. Bununla beraber bu tür operasyonlara katılmış devletlere karşı açılmış davalarda verilmiş olan bazı mahkeme kararlarında nihai komuta kontrolünün NATO veya BM'de olması nedeniyle sorumluluğun da ilgili teşkilata ait olması gerektiğine karar verilmiştir. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 2001 tarihli Bankovic kararı, 2007 tarihli Behrami kararı; ancak aynı mahkeme 2011 tarihli Al-Jedda kararında olayda BM'in etkin kontrolü olmadığından ihlalden operasyona katılan üye devletin sorumlu olduğuna karar vermiştir.

Yine bu operasyonlar sırasında askerlerin meydana getirdiği maddi zararlardan kaynaklanan mali sorumluluk konusu teşkilat ile güce katılan devlet arasında yapılan bir andlaşmaya tabi olmaktadır. Bu operasyon sırasında gücün kullanıldığı devlet ülkesinde ortaya çıkabilecek hukuka aykırı maddi zararların tazmini konusu ise uygulamada bu devlet ile teşkilat arasında yapılan bir başka andlaşma ile çözülmektedir. Bunun yanında BM Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güven-

liği bozan bir devlete karşı aldığı ambargo ve operasyon kararından olumsuz şekilde etkilenen üçüncü kişi ve devletlerin bu zararlarını telafi etmek üzere BM bünyesinde faaliyet gösterecek bir tazminat komisyonu kurulması da mümkündür. Ancak bu durumda sorumluluk barışı bozan devlete ait sayıldığından ödenen tazminatlar bu devletten tahsil edilmektedir.

SIRA SİZDE

1991 yılında Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti içinde başlayan silahlı çatışmalar bu devletin parçalanmasına yol açmıştır. Bu çatışmaların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğine karar veren Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1999 tarihli 1244 sayılı kararında Kosova özerk bölgesini BM adına yönetmek üzere bir Geçici İdare Otoritesi (UNMIK) kurulmasına karar vermiştir. Sizce bu karar teşkilatın hangi yetkisi içinde yer alır?

Uluslararası Teşkilatların Üye Olan ve Olmayan Devletler ve Özel Hukuk Kişileri İle İlişkilerine Uygulanacak Hukuk

Uluslararası teşkilatların üye devletlerle ilişkilerinin hangi hukuka tabi olacağı sorunu zaman zaman tartışılan bir meseledir. Bu konuda kabul gören görüş bu ilişkinin kurucu andlaşmada belirlenen esaslar çerçevesinde yürüyeceği yönündedir. Ancak uluslararası teşkilatların faaliyete geçtikten sonra organları vasıtasıyla hukuk yapma imkanına sahip oldukları da bir gerçektir. Bu açıdan teşkilatın yetkili organının aldığı kurucu andlaşmanın uygulanmasına ve yorumlamasına ilişkin kararlar ile yine teşkilatın andlaşma yapma yetkisine dayanarak yaptığı uluslararası andlaşmalarda yer alan hususlar teşkilatın üye devletlerle ilişkisine etki edecektir. Bunun yanında teşkilatın kendi iç işleyişi ve çalışanları hakkında aldığı kararlar da üye devletlere karşı ileri sürülebilir. Teşkilat organlarının eylem ve işlemlerinin kurucu andlaşmaya uygunluğunun denetimi meselesi ise ya bu tür uyuşmazlıklara bakmak üzere teşkilat bünyesinde kurulmuş bir mahkemede ya da teşkilat ile üye devletler arasında yapılacak diplomatik müzakereler yoluyla ele alınmaktadır.

Teşkilat ile üye devletler arasındaki ilişkiye yukarıda bahsolunan kuralların dışında uluslararası hukukun genel kural ve prensiplerinin de uygulanıp uygulanmayacağı konusunda görüş ayrılığı vardır. Bazı hukukçular kurucu andlaşmayı kapalı bir sistem olarak düşünmekte ve uluslararası hukuka bu ilişkide hiç yer vermemekteyken diğer bazıları kurucu andlaşmanın da bir uluslararası andlaşma olarak uluslararası hukukun bir parçası olduğunu kabul etmektedirler. Bu ikinci görüşe göre kurucu andlaşmanın yorumu ve uygulanmasında ilgili uluslararası hukuk kurallarına andlaşmanın açık hükümleri ile ters düşmedikleri ölçüde başvurulabilir. Uluslararası uygulamaya bakıldığında bu konuda BM Adalet Divanı 1980 tarihli Dünya Sağlık Örgütü ile Mısır arasındaki Andlaşmanın yorumuna ilişkin kararında uluslararası teşkilatların kendi kurucu andlaşmaları, taraf oldukları uluslararası andlaşmalar ve uluslararası hukukun genel kuralları ile bağlı olduklarını ifade etmiştir. Yine AB Adalet Divanı gibi kendi içinde oldukça kapalı bir sistem inşa etmiş olan bir kurucu andlaşmanın yorumlanması ve uygulanmasını denetlemekle görevli bir mahkemenin bile içtihatlarında yeri geldiğinde uluslararası hukuka başvurduğu görülmektedir.

Genellikle bir uluslararası teşkilatı kuran andlaşma üye devletlerin iç hukuklarını düzenlemeye yönelik hükümler taşımaz. Bu nedenle kurucu andlaşmada yer alan ortak amaçların gerçekleştirilmesi için teşkilat organlarının aldıkları kararların üye devletlerin iç hukuklarını ilgilendiren kısımlarının yerine getirilmesi o devletlerin iradesine bırakılmıştır. Bu çerçevede BM Şartı'nın 2(7) maddesi açıkça teşki-

latın yetkilerinin üye devletlerin iç hukuklarına karışamayacağı hükmünü taşır. Ancak AB'de olduğu gibi kurucu andlaşmada bu konuda farklı bir düzenlemeye gitmek ve teşkilat organlarının alacağı kararların üye devletlerin iç hukuklarında doğrudan etki doğurmasını sağlamak da mümkündür.

Teşkilatların üye olmayan devletlerle aralarındaki ilişkilere uygulanacak hukuk konusunda ilk hatırlanması gereken teşkilat kurucu andlaşmasının buna taraf olmayan devletler açısından bir hak ve borç doğurmayacağı hususudur. Her ne kadar bu konuda bir istisna taşıyan BM Şartı madde 2(6) uyarınca bu teşkilata üye olmayan devletler de Şart'ın prensiplerince hareket etmek zorunda bırakılmışlarsa da bu durumun diğer teşkilatlar açısından geçerli olması mümkün değildir. Buna göre bir teşkilat ile uluslararası andlaşma yaparak ya da başka bir biçimde hukuki bir ilişkiye girmiş üye olmayan devlet ile teşkilat arasındaki ilişkiye sadece söz konusu uluslararası andlaşmanın hükümleri ve/ya bu ilişki ile ilgili uluslararası hukukun genel kural ve prensipleri uygulanabilir. Ancak üye olmayan devletin de teşkilatın tüzel kişiliğine ve onun iç işleyişine ilişkin kurallara saygı göstermesi gerekir.

Son olarak üzerinde durulması gereken bir mesele teşkilatların günlük işlerinde özel hukuk kişileri ile ilişkiye geçmelerinden kaynaklanan sorunlardır. Bu konuda uluslararası teşkilatların kendi bünyelerinde çalışanların çalışma hayatına ilişkin özel düzenlemeler yaptıkları ve bu konuda çıkabilecek uyuşmazlıklarla ilgilenen idari mahkemeler kurdukları görülmektedir. Bu konuda BM Genel Kurulu tarafından teşkilat ile teşkilat görevlileri arasında çıkabilecek uyuşmazlıklarla ilgilenen bir BM İdari Mahkemesi kurulmuştur. Yine BM uzmanlık kuruluşlarında çalışanların davalarına ILO İdari Mahkemesi bakmaktadır. Bunun dışında bir teşkilatın bir devletin hukuk düzeni çerçevesinde o düzene tabi özel hukuk kişileriyle bir özel hukuk ilişkisine girmesi de mümkündür. Bu hâllerde bu ilişkinin tabi olacağı hukuk ilişkisinin konusuna göre saptanır. Şayet ilişki bir akit ilişkisi ise bu genellikle taraflar arasında yapılan akitte tanımlanan hukuka tabi olur. Bu ya bir millî hukuktur ya da farklı millî hukuklardan derlenmiş kurallardan oluşan hukuk genel prensipleri adı verilen bir özerk hukuki düzendir. Böyle bir saptama yapılmamış veya ilişki bir akit ilişkisi değilse uygulanacak hukuk meselenin ortaya çıktığı devletin hukuk düzenindeki kanunlar ihtilafı kurallarına göre belirlenir. Ancak bu davalarda teşkilatın ve görevlilerinin imtiyaz ve muafiyetleri meselesi de gündeme geleceğinden özel kişilerin hak aramalarında sorunlar yaşanabilir.

Sizce BM Güvenlik Konseyi tarafından kurulan ve idare edilen bir barış gücü misyonunda yer alan askerler uluslararası hukukun savaş zamanında uygulanmasını öngördüğü kurallara uymak zorunda mıdır?

Özet

Uluslararası teşkilatların tarihsel gelişimini açıklamak.

Ondokuzuncu yüzyıldan itibaren devletler aralarındaki siyasi, ekonomik, sosyal ve teknik konularla ilgili artan ilişkilerinde işbirliğini ve koordinasyonu sağlamak üzere uluslararası alanda faaliyet gösteren teşkilatlar kurmaya başlamışlardır. Yirminci yüzyılda bu tür yapılar sayıca ve nitelik olarak artış göstermiştir. Günümüzde uluslararası teşkilatlar uluslararası ilişkilerin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Uluslararası hukukta teşkilatlar teşkilata üye olma, teşkilatın amaçları ve teşkilatın karar alma yetkisi bakımından sınıflandırılmaktadır.

Uluslararası teşkilatların hukuki kişiliğini tanımlayıp türlerini sınıflandırmak.

Günümüzde artık uluslararası teşkilatların bir çoğu kendi başına hareket etme ve uluslararası alanda kendi adına hak ve borç sahibi olma imkanına kavuşmuştur. Buna göre uluslararası teşkilatlar bir uluslararası hukuk kişisi olarak hem üye olan hem de üye olmayan devletlerle uluslararası hukuki ilişkiye girebilmektedir.

Uluslararası teşkilatların kurucu andlaşmalarının yorumu ve teşkilatların tabi oldukları hukuku açıklamak.

Bir uluslararası teşkilatın uluslararası alanda hangi yetkileri kullanabileceğine o teşkilatın kurucu andlaşmasına bakılarak cevap verilebilir. Ancak bazı durumlarda kurucu andlaşmada açıkça yer almayan yetkiler de teşkilatın amaçlarına bakılarak kabul edilmektedir. Günümüzde bir çok teşkilatın uluslararası andlaşma yapma, talepte bulunma, misyon gönderme gibi yetkilere sahip olduğu ve uluslararası alanda hukuken sorumlu tutulduğu görülmektedir. Uluslararası teşkilatların üye olan devletlerle girdikleri ilişkiye kurucu andlaşma ve uluslararası hukukun diğer ilgili kural ve prensipleri uygulanırken, üye olmayan devletlerle ilişkilerinde aralarında mevcut andlaşma ve uluslararası hukukun diğer kuralları uygulanmaktadır.

Kendimizi Sıyalım

1. Türkiye'nin 2009-2010 döneminde geçici üyelik yaptığı BM organı hangisidir?
 - a. Genel Kurul
 - b. Güvenlik Konseyi
 - c. Ekonomik ve Sosyal Konsey
 - d. Vesayet Konseyi
 - e. Adalet Divanı
2. Avrupa Konseyi bünyesi içinde 1950 yılında imzalanmış Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne devletlerce uyulmasını denetlemek üzere kurulmuş olan Mahkeme'ye kimler başvurabilir?
 - a. Sözleşmeye üye devletler
 - b. Mağdur üye devlet vatandaşları
 - c. Mağdur üye devlet tüzel kişileri
 - d. Üye devletin kontrolünde bulunan yerlerde yaşayan mağdur herkes
 - e. Hepsi
3. BM Genel Kurulu'nda gözlemci statüsü olan Filistin Yönetimi 2011 yılında BM'e tam üyelik başvurusu yapmıştır. ABD bu başvuru hakkında veto yetkisini kullanabilir mi?
 - a. Üyelik başvurusu vetoya tabi değildir
 - b. ABD veto etse bile Genel Kurul üye yapabilir
 - c. Güvenlik Konseyi'nin olumlu kararı üyelik için gereklidir
 - d. BM açık bir teşkilattır
 - e. Filistin Yönetimi bir devlet değildir üye olamaz
4. Bir uluslararası teşkilatın kurucu andlaşmasında teşkilatın üye devletlerin ülkesinde hukuki kişiliğe sahip olacağına dair bir hüküm (ör., BM Şartı madde 104) olması onun uluslararası hukuk kişisi olduğu anlamına gelir mi?
 - a. Milli hukuklardaki hukuk kişiliği ile uluslararası hukuk kişiliği birbirinden ayrıdır
 - b. Teşkilat bu hükme dayanarak uluslararası alanda hak iddia edebilir
 - c. Böyle bir hükümden yola çıkılarak üye devletlerin teşkilatın uluslararası kişiliğini kabul ettikleri sonucuna varılabilir
 - d. Bu örtülü yetkiler kapsamında ele alınmalıdır
 - e. Uluslararası mahkemelerde dava açılabilir
5. BM Adalet Divanı'nın uluslararası teşkilatların devletler gibi her türlü yetkiye haiz olmadığını açıklamak üzere kullandığı prensip hangisidir?
 - a. Özellik prensibi
 - b. Bağımsızlık prensibi
 - c. Örtülü yetkiler prensibi
 - d. Amaçsallık prensibi
 - e. İhtiyatlılık prensibi
6. BM Adalet Divanı'nın 1949 tarihli Tazminatlar kararında örtülü yetkiler prensibine dayanarak tanıdığı uluslararası yetki hangisidir?
 - a. Uluslararası andlaşma yapma yetkisi
 - b. Uluslararası talepte bulunma yetkisi
 - c. Uluslararası alanda fonksiyonel himayede bulunma yetkisi
 - d. Uluslararası mahkemelere başvurma yetkisi
 - e. Misyona gönderme yetkisi
7. Kosova'nın BM kontrolünde bulunduğu dönemde NATO bombardımanı sırasında bırakılmış ancak patlamamış bir bombanın sonradan patlaması sonucu bir çocuk ölmüştür. Çocuğun babası NATO aleyhine BM Adalet Divanı'na dava açmak istemesiyle ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
 - a. Divan sadece devletlerin diğer devletlere karşı açtığı davalara bakma yetkisine haizdir
 - b. NATO eylem ve işlemlerinde uluslararası hukuka uymak zorunda değildir
 - c. NATO yetkisini aştığı için uluslararası alanda sorumlu tutulamaz
 - d. Sorumluluk NATO'yu görevlendiren BM Güvenlik Konseyi'ndedir
 - e. Olaydan çocuğun babası sorumludur
8. Yukardaki soruda geçen olayda çocuğun babası ölümden patlamanın olduğu yerde BM adına görev yapan Fransız askerlerinin sorumlu olduğunu iddia ederek Fransa aleyhine Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne dava açabilir mi?
 - a. Fransız askerleri BM komutasında görev yaptıklarından olaydan BM sorumlu tutulabilir
 - b. Şayet askerler Fransa'nın komutasında ise Fransa sorumlu tutulabilir
 - c. Olayda askerlerin etkin kontrolü kimde ise o sorumlu tutulabilir
 - d. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi silahlı çatışma sırasında olan olaylara bakamaz
 - e. Olaydan çocuğun annesi sorumludur

9. BM Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm yetkileri çerçevesinde aldığı bağlayıcı bir kararın insan haklarına aykırı olduğu iddia edilebilir mi?

- BM Şartı ve uluslararası insan hakları hukuku iki ayrı hukuk düzeni olduğundan birbirlerini etkilemezler
- BM Şartı'nın 1. maddesine göre teşkilatın amaçlarından biri insan haklarına saygıyı sağlamak olduğundan Güvenlik Konseyi kurucu anlaşmaya aykırı böyle bir karar alamaz
- Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için her türlü kararı alabilir
- BM teşkilatı insan hakları anlaşmalarına taraf olmadığından bunlara uymak zorunda değildir
- BM teşkilatına dava açılmaz

10. Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakereleri yürüten Türkiye'den, Birliğin Güney Kıbrıs ile yapmış olduğu üyelik anlaşmasına uyması istenebilir mi?

- Türkiye üyelik müzakereleri sürecinde Birliğin yapmış olduğu anlaşmalarla bağlıdır
- Türkiye'nin tam üye olmadığı Birliğin yapmış olduğu anlaşmalara Türkiye taraf olmadığından bu anlaşmaya uymak zorunda değildir
- Güney Kıbrıs'ı tanımayan Türkiye'ye bu anlaşma ileri sürülemez
- Güney Kıbrıs adanın tamamını temsil etmemektedir
- Kıbrıs Devletini kuran 1960 anlaşmaları Türkiye'nin adada bir çözüm olmadan Güney Kıbrıs'la bir anlaşma yapmasını yasaklar

Yaşamın İçinden

BM'nin Irak'la ilgili eski Gıda Karşılığı Petrol Programı başkanı Benon Sevan hakkında yolsuzluk davasına başlandı. New York'da görülen davanın bugün açıklanan iddianamesinde, Sevan, 1996-2003 yılları arasında yürürlükte olan Gıda Karşılığı Petrol Programının başkanıyken, Irak hükümetinden 160 bin dolar rüşvet almakla suçlandı. İddianamede Sevan'ın söz konusu parayı eski BM Genel Sekreteri Butros Gali'nin kayınbiraderi iş adamı Epraim Nadler'den aldığı iddia edildi. Davanın savcısı Michael Garcia, iddianamede, 63 yaşındaki Ermeni asıllı Rum vatandaşı Sevan ve Mısırlı Nadler'in tutuklanmasını ve New York'a getirilmesini talep etti.

BM sözcülerinden Ferhan Hak, günlük basın brifinginde sorular üzerine, BM'nin devam eden soruşturmayla ilgili başından beri Amerikan makamlarıyla işbirliği yaptığını ve yapmaya devam edeceğini söyledi. Sözcü Hak bu bağlamda, BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon'un BM'nin ahlaki değerlere olan bağlılığına son derece önem verdiğini belirtti. Sevan Benon, 7 Ağustos 2005'te BM'deki görevinden istifa etmiş ve New York'dan ayrılarak vatani Güney Kıbrıs'a dönmüştü.

Kaynak: Hürriyet Gazetesi 17.01.2007

http://www.hurriyet.com.tr/dunya/5789452_p.asp,

Okuma Parçası

İsrail’de BM arabulucusu olarak görev yapan görevlinin öldürülmesi üzerine BM Genel Kurulu Adalet Divanı’ndan bir teşkilat görevlisinin görevini yerine getirirken bir zarara uğraması halinde BM’in bu zarardan sorumlu tutulması gereken devlete karşı uluslararası alanda bir tazminat talebinde bulunma hakkı olup olmadığı konusunda görüş açıklamasını istemiştir. Divan kararında ilk olarak BM’in kendisine ait bir objektif hukuki kişiliği olduğuna ve teşkilatın kendisine karşı yüklenilmiş bir uluslararası hukuki yükümün ihlali halinde bir zarar doğmuşsa bunun tazminini talep etme hakkına sahip olduğuna hükmetmiştir. Divan ikinci aşamada teşkilat ile görevlileri arasındaki bağı incelemiş ve bu bağın teşkilata amaçlarını yerine getirebilmesi için görevlilerine gereken korumayı sağlama zorunluluğu getirdiğine karar verdikten sonra teşkilatın görevlilerini uluslararası alanda fonksiyonel himaye yetkisinin BM Şartı’nda örtülü olarak bulunduğu sonucuna varmıştır.

Kaynak: BM Adalet Divanı’nın 1949 tarihli BM Hizmetinde Uğranılan Zararların Tazminine İlişkin İstisari Mütalaa, (1949) ICJ Reports

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlış ise “Tarihsel Gelişim ve Uluslararası Teşkilat Türleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. e Yanıtınız yanlış ise “Tarihsel Gelişim ve Uluslararası Teşkilat Türleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise “Tarihsel Gelişim ve Uluslararası Teşkilat Türleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. a Yanıtınız yanlış ise “Uluslararası Teşkilat Tanımı ve Teşkilatların Hukuki Kişiliği” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “Uluslararası Teşkilatların Kurucu Andlaşmalarının Yorumu ve Teşkilatların Yetkileri ve Sorumluluğu Meseleleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “Uluslararası Teşkilatların Kurucu Andlaşmalarının Yorumu ve Teşkilatların Yetkileri ve Sorumluluğu Meseleleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. a Yanıtınız yanlış ise “Uluslararası Teşkilatların Kurucu Andlaşmalarının Yorumu ve Teşkilatların Yetkileri ve Sorumluluğu Meseleleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlış ise “Uluslararası Teşkilatların Kurucu Andlaşmalarının Yorumu ve Teşkilatların Yetkileri ve Sorumluluğu Meseleleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise “Uluslararası Teşkilatların Üye Olan ve Olmayan Devletler ve Özel Hukuk Kişileri ile İlişkilerine Uygulanacak Hukuk” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. b Yanıtınız yanlış ise “Uluslararası Teşkilatların Üye Olan ve Olmayan Devletler ve Özel Hukuk Kişileri ile İlişkilerine Uygulanacak Hukuk” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Her ne kadar Dünya Ticaret Örgütü devletlerin uluslararası ticareti belli bir takım prensipler doğrultusunda serbestleştirmek üzere uluslararası andlaşmalar yaptıkları bir platform niteliğinde olsa da bu andlaşmalara uyulmasını denetleyen uyuşmazlık çözüm mekanizması üye devletleri teşkilatın kural ve amaçları doğrultusunda hareket etmeye zorlayabildiğinden bağlayıcı kararlar alabilen bir teşkilat sayılmalıdır.

Sıra Sizde 2

BM Şartı teşkilatın organı olan Güvenlik Konseyi'ne uluslararası barış ve güvenliği sağlama yükümü yüklemiş ve bu vazifesini yerine getirebilmesi için Şart'ın VI-I. Bölümünde bu organı silahlı güç kullanmayı da içeren istisani yetkilerle donatmıştır. Her ne kadar VII. Bölümde bir uluslararası idare kurma yetkisi açıkça yer almasa da bu yetkinin örtülü olarak bu organa verildiği iddia edilebilir. Keza yine bir BM Güvenlik Konseyi kararıyla Yugoslavya'da işlenen uluslararası suçları yargılamak üzere kurulan uluslararası mahkeme yargı yetkisini Güvenlik Konseyi'nin VII. Bölüm yetkilerine dayandırmıştır (Prosecutor v. Dusko Tadic kararı).

Sıra Sizde 3

Her ne kadar BM teşkilatı bu kuralları düzenleyen andlaşmalarla taraf olmayıp ve barış gücü operasyonları teknik olarak bir savaş olarak değil fakat ortak meşru müdafaa olarak kabul edilmekteyse de uluslararası hukukun andlaşmalarla düzenlenmiş savaşlarda uyulması gereken kuralları artık bir uluslararası örf ve adet genel kuralı olarak silahlı çatışmalarda da geçerli sayıldığından barış gücü operasyonları bu kurallara saygı göstermek zorundadır. Bu kuralları tanımlayan bir belge 1999 yılında BM Genel Sekreteri tarafından yayınlanmıştır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Aust, Anthony (2010). **Handbook of International Law, 2nd Edit.**, Cambridge University Press
- Başak, Cengiz (2010). **Uluslararası Örgütler**, Ankara: Seçkin
- Brownlie, Ian (1998). **Principles of Public International Law**, 5th Edit., Clarendon Press
- Sur, Melda (2006). **Uluslararası Hukukun Esasları**, 2nci Baskı İstanbul: Beta
- Şimşek, Galip Engin (2004). **The Responsibility of Member States for the Violation of International Obligations by International Organisations**, Basılmamış Doktora Tezi, University of Exeter UK

Başvurulabilecek Kaynaklar

- Pazarcı, Hüseyin (2011). **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turan Kitabevi

6

Amaçlarımız

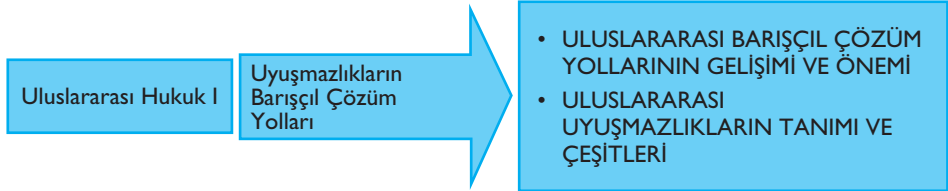
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Uluslararası hukukta barışçıl çözüm yollarını gruplandırabilecek,
- Barışçıl çözüm yollarından anlaşma usullerini sıralayabilecek,
- Barışçıl çözüm yollarından siyasî teşkiller nezdinde çözüm usullerini açıklayabilecek,
- Barışçıl çözüm yollarından yargı usullerini özetleyebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Uluslararası Uyuşmazlık
- Hukukî Uyuşmazlık
- Siyasî Uyuşmazlık
- Anlaşma Usulleri
- Yargı Usulleri

İçindekiler

Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözüm Yolları

ULUSLARARASI BARIŞÇIL ÇÖZÜM YOLLARININ GELİŞİMİ VE ÖNEMİ

Devletlerin uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanmaları, Birinci Dünya Savaşı'na kadar yasaklanmış değildir. 1899- 1907 **Lahey Konferansları**'nda savaş yetkisinin sınırlandırılması sorunu doğrudan doğruya ele alınmamıştır. 1899-1907 Lahey Konferansları, o tarihte zaman zaman bütün devletlerin katılması, sorunların soyut olarak ele alınması, savaş hukuku bakımından temel olan örf ve adet kurallarının kodlaştırılması, devletlerin üzerinde sürekli organların bulunması fikrinin ilk defa ortaya atılması gibi devletler hukuku bakımından önemli birtakım özelliklerin görüldüğü toplantılardır. Uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl çözüm yolları, kabul edilen birtakım sözleşmelerle düzenlenmiştir fakat bu yollara başvuru, tamamen devletlerin isteklerine bırakılmıştır. Devletler, gerek haklarını gerekse menfaatlerini korumak üzere savaşa başvuru yetkilerini saklı tutmuştur.

Durum Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra değişmiştir. Amacı dünya barış ve güvenliğini korumak olan bir teşkilât, Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Bu teşkilâtın ortak güvenlik sisteminin temelini, devletlerin savaş yetkilerinin sınırlandırılması teşkil eder. Sınırlamalara rağmen, savaşa gidildiği hâllerde saldırgana karşı uygulanacak zorlayıcı tedbirler sistemi tamamlamaktadır.

Savaş, uyuşmazlıkların çözümünde kanuni bir yol olmaktan çıktığı oranda yerini barışçıl yollar almaktadır. Milletler Cemiyeti Misakı ile sınırlanan devletlerin savaş yetkileri, 1928 Briand Kellog Paktı ile terk edilmiştir. Bu gelişme, Birleşmiş Milletler Şartı ile tamamlanmıştır. Birleşmiş Milletler Şartı uluslararası ilişkilerde yalnız savaş değil, kuvvet kullanmayı ve kuvvet kullanma tehdidini de yasaklamıştır. Bu suretle uluslararası ilişkilerde temel bir değişme olmuştur. Uluslararası hukuk düzeninde, bu düzen dâhilinde çıkacak uyuşmazlıkların barışçıl yoldan çözümünü öngören kurallar mevcuttur. 19.yüzyıldan itibaren uluslararası hukuk kuralları, en büyük gelişimi bu alanda göstermiştir.

1899'da uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl usullerle çözümü hakkında bir sözleşme kabul edilmiştir ve 1907 tarihli II. Lahey Konferansı'nda bu sözleşme geliştirilmiş ve 18 Ekim 1907'de aynı ad altında yeni bir sözleşme yapılmıştır. Bu sözleşmeler, özellikle arabuluculuk ve soruşturma komisyonları kurulmasını ihtiva etmektedir. Bunun yanı sıra hukukî bir yol olarak da hakemlik müessesesi ele alınır ve hakemlik yoluna başvurulmasına dair kuralları içerir.

Lahey Konferansları'nda savaş hukuku düzenlenmiş, bugün dahi yürürlükte olan kara, deniz, tarafsızlık, savaşın başlaması, esir ve yaralılara yapılacak muameleyle dair andlaşmalar yapılmıştır.

Barışçıl çözüm yolları günümüzde önem taşımaktadır. Zira, kuvvet kullanma, uluslararası hukuk itibarıyla yasaklandığı için günümüzde uyuşmazlıkların çözümlenmesi konusunda başvurulacak tek yol barışçıl çözüm yolları olmaktadır. *Zaten Birleşmiş Milletler Şartı*'nin 2/3. maddesinde de üye devletlere barışın bozulmasını doğuracak uluslararası mahiyetteki uyuşmazlıkların çözülmesini adalet ve uluslararası hukukun prensiplerine uygun olarak barış yollarıyla gerçekleştirme yükümü yüklemiştir.

Sisteme baktığımızda uluslararası uyuşmazlıkların kuvvet yoluyla çözümlenmesine yasak getirilmiştir. Bunu destekleyen pek çok belge de vardır, en önemlilerinden biri tarihli BM Şartı Uyarınca Dostane İlişkiler ve İşbirliği ile İlgili Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusunda Bildiri'sidir. Devletler, bu Bildiri'de uyuşmazlıklarını barışçıl yollardan çözümlenmesi konusunda ilke kabul etmişlerdir.

Bu Bölüm'de Birleşmiş Milletler Şartı'nın 33'üncü maddesinde sıralanan uyuşmazlık çözüm yöntemlerini gözden geçireceğiz.

ULUSLARARASI UYUŞMAZLIKLARIN TANIMI VE ÇEŞİTLERİ

Uluslararası Uyuşmazlık

Uluslararası Daimi Adalet Divanı Mavrommatis Davası'nda uluslararası uyuşmazlığı, *bir hukukî bir noktada veya olay üzerinde anlaşmazlık, iki şahıs arasında hukukî tez veya çıkar çatışması* olarak nitelendirilir. Yakın zamanlara kadar uluslararası uyuşmazlıklar, sadece devletler arasında meydana gelen uyuşmazlıklar iken, yeni gelişmeler, bireylere tanınan yetki, uluslararası kurumlardaki önemli gelişmeler neticesinde doğrudan doğruya bireyi ve kurumları ilgilendiren uluslararası uyuşmazlıkların çözümlenmesi sorununu da gündeme getirmiştir. Barışçıl çözüm yolları, özellikle devletlerin dünya barışını tehdit veya ihlâl etmesi durumunda bu uyuşmazlıkların giderilmesi ihtiyacına cevap vermek üzere düzenlenmiştir.

Hukukî Uyuşmazlık ve Siyasî Uyuşmazlık

Uluslararası uyuşmazlıklar, niteliklerine veya önemlerine göre ayırımı tâbi tutulabilirler. Niteliklerine göre, bunlar hukukî uyuşmazlık ve siyasî uyuşmazlık olarak ayrılabilir. Bir meselenin bazı noktaları siyasî, bazı noktaları hukukî olabilmektedir. Uyuşmazlık niteliği itibarıyla hem hukukî, hem de siyasî olabilir. Bu durum çoğu kez tarafların takındıkları tavra bağlıdır.

Genel olarak bakıldığı zaman hukukî uyuşmazlıktan anlaşılması gereken, tarafların karşılıklı hakları konusunda anlaşmazlığa düştükleri uyuşmazlıklardır. Hak, hukukun koruduğu çıkardır. Her çıkar, hukuk karşısında değer ifade etmez. Taraflar arasındaki uyuşmazlık noktası, eğer hukukun taraflar arasındaki çıkar uyuşmazlığını nasıl çözümlendiği üzerine ise burada hukukî uyuşmazlık söz konusudur. Hukukî uyuşmazlık, daha çok bu kuralların yani pozitif hukuk kurallarının uygulanmasına ve yorumlanmasına ilişkin olan bir uyuşmazlıktır. Bu çeşit uyuşmazlıkların halli, yürürlükteki hukukun tarafların çıkarlarını nasıl hâlettiğinin tespit ve tayininin açıklanmasına bağlı olduğu için hukukî uyuşmazlıkların hâlinde en uygun usuller tahkim ve adli yargı yollarıdır.

Hukuk, bazı alanlarda kural koymamaktadır. Hukukun suskun olduğu konularda çıkan uyuşmazlıklar ile bir hukuk normunun değiştirilmesi talebiyle ortaya çıkan uyuşmazlıklar ise siyasî uyuşmazlıklar olarak nitelendirilmektedir. Hukukun düzenlemediği alanlarda devletler, birbirlerinin çıkarlarını uzlaştıracak şekilde de-

ğil, çıkarlarına aykırı olarak hareket ederlerse taraflar arasında hukukun bu uyuşmazlığı nasıl çözümleyeceği konusunda bir anlaşmazlık yoktur. Zira, uygulanacak bir hukuk kuralı mevcut değildir. Burada söz konusu olan, çıkar uyuşmazlığını, bu durumun uluslararası hukuka uygunluğunun kontrolü için değil, tarafları uzlaştıracak belli bir şekilde halletmektir.

Siyasi uyuşmazlıklar, hukukun düzenlediği alanlarda da çıkabilir. Taraflardan biri, çıkarının hukukun düzenlediğinden başka bir şekilde düzenlenmesini istiyorsa bu da siyasi uyuşmazlık olur. Burada taraflardan biri, hukukun değiştirilmesini talep etmektedir. En önemli ve en tehlikeli siyasi uyuşmazlıklar, bunlardır.

Siyasi uyuşmazlıklar, daha çok anlaşma usulleri ile halledilebilir. Hukuki uyuşmazlıklarda tahkim ve adli yargı usulleri uygun olsa da siyasi uyuşmazlıklar da hakeme götürülebilir. Hukuki uyuşmazlıklarda diğer çözüm usullerine tâbi tutulabilir. Aynı türden uyuşmazlıkların birçok usullerle halli olanak içindedir.

Uyuşmazlıkların önem derecesine göre halledilmesi daha çok anlaşma usullerinde, siyasî organlar önünde söz konusu olmaktadır. BM organlarının, BM Şartı m.33 uyarınca uzaması uluslararası barış ve güvenliği tehdit edebilecek mahiyette anlaşmazlık ve durumlara müdahale etmek görev ve yetkisi mevcuttur.

Siyasi uyuşmazlık olarak Almanya Polonya arasındaki Dantzig meselesi ile İsrail'in **Golan Tepelerini** işgali belirtilebilir. Kıbrıs meselesi ise hem hukuki hem de siyasi veçheleri olan bir meseledir.

Golan Tepeleri, Suriye'nin güneybatı ucunda yer alan ve zengin su kaynakları bulunan bir bölgedir. 1967'de, Altı Gün Savaşlarında İsrail tarafından işgal edilerek 1981'de tek yanlı olarak ilhak edilmiştir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki karasularının sınırlandırılması sorunu, uzun yıllardır iki ülke arasında Ege Denizine ilişkin uyuşmazlıklardan bir tanesini oluşturmaktadır. Yukarıda verilen bilgiler ışığında karasularının sınırlandırılması sorununun hangi uyuşmazlık çeşidine girdiğini tartışınız.

BARIŞÇIL UYUŞMAZLIK ÇÖZÜM YOLLARI

Uyuşmazlık çözüm yollarını, anlaşma usulleri ve yargı usulleri olarak ayırmamız mümkündür.

Anlaşma usullerinin ortak özellikleri, sonuçlarının ihtiyari olması, yani tarafların isteğine bağlı olmasıdır. Bu usuller çerçevesinde uyuşmazlığın çözülmesi yoluna gidilirse kısaca uyuşmazlığı taraflar çözecektir. Öngörülen bu usuller taraflar arasındaki anlaşmayı kolaylaştırmak için konulmuştur. Ama taraflar bir anlaşma yaparak bu usullerden birine başvurulmasını zorunlu hâle getirebilirler.

Yargı usulleri denilen usuller ise bağlayıcıdır. Ama yargı yoluna başvurmak ihtiyaridir. Taraflar istediği takdirde ise anlaşma usullerinden farklı olarak bağlayıcıdır. Taraflar buna uymak zorundadır ama iç hukuktaki gibi cibrî icra meselesi yoktur. Ancak, bu kararın hukukî nitelik itibarıyla bağlayıcı olması özelliğini değiştirmez.

Barışçıl çözüm yollarına, kısaca özellikle Birleşmiş Milletler Şartı'nın VI. Bölüm, m.33'te yer verilir. Madde, uyuşmazlıkların anlaşma usulleri, yargı yolu veya hakemlik ve siyasî teşkiller nezdinde çözülmesini söyler. Madde 33 şu şekildedir;

"1. Süreğitmesi uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını teblikeye düşürebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanlar, her şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile, bölgesel kurulu ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramalıdır.

2. Güvenlik Konseyi, gerekli gördüğünde, tarafları aralarındaki uyuşmazlığı bu gibi yollarla çözmeye çağırır."

Anlaşma Usulleri

Anlaşma usulleri, en eski, en klâsik uyuşmazlık çözüm türlerindedir. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- diplomasi görüşmeleri,
- dostane teşebbüs (iyi mesai),
- arabuluculuk,
- tahkikat komisyonları (araştırma veya soruşturma komisyonları),
- uzlaştırma komisyonları.

Diplomasi Görüşmeleri

Diplomasi görüşmeleri konusu problemsiz bir şekilde açıklanabilir. Devletlerin en kolay yapabilecekleri şey aralarında uyuşmazlık olan bir mesele hakkında karşılıklı görüşmede bulunmaktır. En basit uyuşmazlık çözüm yolu budur.

İyi Mesai ve Dostane Teşebbüs

İyi mesai ve dostane teşebbüs denilen usul, uyuşmazlığa düşen ve bu uyuşmazlığı çözmek için karşılıklı görüşmeye başlamış ama birtakım sebepler dolayısıyla bu görüşmeleri kesilmiş olan devletlerin aralarındaki sorunu çözmek üzere tekrar görüşmeleri başlatmak ve devam ettirmeleri için teşvik etmek manasına gelmektedir. Bu bir devlet ya da devletler topluluğu veya bir teşkilât tarafından yapılabilir. Böyle bir girişimde bulunan uyuşmazlık taraflarıyla aynı masaya oturmaz, taraflar arasında müsait bir ortam yaratmak suretiyle bunların görüşmeleri imkânını hazırlar ve ilgili tarafları karşı karşıya getirir, kendisi çekilir. Üçüncü devlet bu yolu teklif edebilir veya uyuşmazlığın tarafları böyle bir teşebbüste bulunmasını isteyebilirler.

Arabuluculuk

Arabuluculuk, iyi mesainin bir adım daha ilerisidir. Burada arabulucu devlet ya da devletler topluluğu veya teşkilât, papalık olabilir. Bunu iyi mesaiden ayıran üçüncü kişi uyuşmazlık içinde olan taraflarla aynı masaya oturur; diğerinde onları bir araya getirip ayrılmaktaydı. Burada kendisi de masaya oturmaktadır. Diğerlerini dinler, kendi görüşünü belirtir ve iki tarafın da kabul edebileceği görüşler belirtir.

Araştırma Komisyonları

Araştırma komisyonları, uluslararası uyuşmazlıkta fiilî olan noktaların, vakıaların gerekliliğini araştırmakla görevli bir ihtisas komisyonudur. Çünkü bu noktalar önem taşıyabilmektedir. Bazen sorunun çözümlenmesi bakımından bazı konularda bunların yetkileri ve görevleri genişletilebilir. Sadece vakıaların gerekliliği veya fiilî noktaların gerekliliğini araştırmakla kalmaz, daha da genişletebilir, ara buluculuk yapma yetkisi de olabilir.

Araştırma komisyonunun rolü, olayın maddî unsurlarıyla ilgili tarafsız ve objektif bir araştırma yapmaktan, sonuçları ve niteliğiyle ilgili bir çözüm şekli belirlemekten, elde ettiği bulguları bir raporda tespit ederek bu şekilde en azından tarafların vakıayı veya sorun olan hususları görmek suretiyle bir çözüm tarzı üretmelerine yardımcı olmaktan ibarettir.

Uzlaştırma Komisyonları

Uzlaştırma komisyonları, şu özelliği ihtiva eder. Araştırma komisyonları uyuşmazlığın sadece maddî yönleriyle ilgilenirken uzlaştırma komisyonları uyuşmazlığın

çözümü için teklifte bulunur. Bunların kabulü mecburi değildir. Komisyonlar siyasi olmayan kişilerden oluşur. Bunlar ya önceden vardır ya da andlaşmayla oluşturulur ve taraflar arasında görüş ayrılığı olan noktaları aydınlatarak bunların üzerinde anlaşabilecekleri öneriler sunarlar. Arabuluculuğu siyasi etkilerden kurtarmak maksadı hedeflenir. Uzlaştırma komisyonları masaya oturur, tarafları dinler, önerileri tarafların anlaşabileceği şekilde biçimlendirir ve bir süre içerisinde bir rapor hazırlayarak sunar. Taraflar eğer söz konusu rapordaki çözümü kabul ederlerse bu rapor yayımlanır. Ancak, uyuşmazlığı çözen komisyonun hazırlamış olduğu rapor değildir; raporda önerilen çözüm üzerine tarafların anlaşmaya varmasıdır. Eğer taraflar rapor üzerinde anlaşamazlarsa uzlaşma komisyonunun bu noktada başarısız olduğu belirtilir.

Anlaşma usulleri arasında hiyerarşik bir sıralama olup olmadığını yukarıdaki bilgiler ışığında tartışınız.

Siyasi Teşkiller Nezdinde Çözüm Usulü

Siyasi usuller, özellikle uyuşmazlığın siyasi teşkiller önündeki çözümüdür. Milletler Cemiyeti, Bölgesel Anlaşmalar ve Birleşmiş Milletler'de öngörülen çözüm usulü, bu usullerdendir. Bu teşkilatlar, uyuşmazlıkların yalnız tarafları değil, uluslararası toplumu da ilgilendirdiği esastan hareket etmektedir. Günümüzde özellikle Genel Kurul, Güvenlik Konseyi ve bölge teşkilatları uyuşmazlığın barışçıl yollarla çözümlenmesinden esinlenerek birtakım çözümler gerçekleştirmektedir. Burada ağırlıklı olarak Birleşmiş Milletler önündeki çözüm yollarına değinilecektir. Birleşmiş Milletler de uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümlenmesinde yeni bir dönem teşkil etmiştir.

Taraflar klâsik barışçıl çözümlere başvurduklarında, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler uyuşmazlığa müdahale etmemiş ve etmemektedir. Yani, uzaması uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden uyuşmazlık olduğunda, bu uyuşmazlıkta taraflar kendilerine bırakılan barışçıl çözüm yollarına müracaat etmezlerse teşkilatlar söz konusu uyuşmazlığa el koymaktadırlar. Birleşmiş Milletler'de çözüm mekanizmasına etkisi olabilecek organlar, Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi'dir.

Genel Kurul

Genel Kurul, genel yetkili bir organdır ve uluslararası uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünde yetkileri oldukça fazladır, Şart'ta belirtilen bütün konularda yetkisi vardır ve anlaşma çerçevesine giren her türlü mesele ve işleri görüşmek, 12. madde dışında, Genel Kurul'ca gerçekleştirilebilir. Güvenlik Konseyi bir uyuşmazlık veya durum karşısında andlaşmanın kendisine yüklediği görevleri yerine getirdiği nispette Genel Kurul, bu uyuşmazlık ya da durum hakkında tavsiyede bulunmamalıdır, meğerki Güvenlik Konseyi bunu ondan istesin.

Genel Kurul, uyuşmazlıkların barışçıl yollardan hâll edilmesi için gerekli görürse uzlaştırma komisyonları, araştırma komisyonları veya arabulucu tayin edebilir ve uluslararası dostane ilişkileri tehlikeye sokacak herhangi bir durumun barış yoluyla düzelmesini sağlamak için birtakım önlemler tavsiye edebilir. Tarafların VI. Bölüm çerçevesinde anlaşmasını sağlamaya çalışır; ama tarafların yerine karar veremez.

Güvenlik Konseyi

Güvenlik Konseyi'nin olaya müdahale edebilmesi için ise uyuşmazlığın ciddi nitelikte olması gerekir. Herhangi bir uyuşmazlığın veya uluslararası bir anlaşmazlıkla

sonuçlanabilecek ya da uyuşmazlık doğurabilecek bir durumun uzamasının uluslararası barış ve güvenliği tehdit etmesi durumu söz konusu olabilir. Bu durumda Güvenlik Konseyi devreye girebilecektir. Her BM Teşkilatı üyesi, taraf olduğu ya da olmadığı bu nitelikteki uyuşmazlık veya durum üzerine Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebilir. Teşkilat üyesi olmayan bir devlet andlaşmada belirtilen barış yoluyla çözüme mükellefiyetini bu uyuşmazlık için önceden kabul etmek şartıyla Güvenlik Konseyi'nin dikkatini çekebilir. Genel Sekreter, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokacak her türlü hususu Güvenlik Konseyi'ne sunabilir. Genel Kurul da meseleyi Güvenlik Konseyi'nin dikkatine sunabilir.

Bu tür uyuşmazlıkları Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na üye olan devletler her şeyden önce kendi seçecekleri barışçıl yollarla çözebilirler. Çözemedikleri takdirde Güvenlik Konseyi'ne getirebilirler.

Uyuşmazlık ve durum, barış ve güvenliği tehdit ediyorsa ve taraflar kendi seçecekleri barışçıl yollarla söz konusu uyuşmazlığı bir çözüme kavuşturamamışlarsa üye devletlerin Güvenlik Konseyi'ne götürme yetkisi artık bir yüküme dönüşmüştür. Güvenlik Konseyi, önce söz konusu uyuşmazlığın barış ve güvenliği bozacak nitelikte olup olmadığına bakacaktır. Uyuşmazlık ve durum, hakikaten barış ve güvenliği tehlikeye düşürüyorsa üç tür tavsiye kararı alabilir:

- Taraflara 33. maddede yüklendiği yükümü hatırlatır. Maddeye göre uzaması uluslararası barış ve güvenliğin muhafazasını tehdit edebilecek nitelikteki bir uyuşmazlıkta taraflar, bu uyuşmazlığın çözülmesini her şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, tahkim ve yargı yoluyla veya bölge teşkil veya andlaşmalarına başvurarak yahut kendi seçecekleri barış yollarıyla aramalıdır.
- Tarafların bu uyuşmazlığın çözümü için daha önce kabul etmiş oldukları bütün usulleri de göz önünde tutarak, onlara uyuşmazlığın çözümü için somut bir usul önerebilir.
- Tarafları dinler ve uluslararası hukuku ve adaleti göz önünde bulundurarak arabulucu gibi bir çözüm yolu önerisinde bulunur. Yalnız bunun taraflarca Güvenlik Konseyi'ne getirilmiş olması gerekir.

Çözüm yolu önerisine dair karar, bağlayıcı değil, tavsiye niteliğinde bir karardır. Çözüm imkânlarının büyük bir çoğunluğu 33'üncü maddeye göre tasarlanmıştır. Bazen burada öngörülen önlemlerin izlenebilmesi için, Güvenlik Konseyi'nce yardım önerilebilir. Bazen Konsey'in bu fonksiyonlara ilişkin yardımı, görevinin bir parçası olarak sunulur.

Genel Sekreter

Bazen Genel Sekreter, barışçıl çözümleri etkin kılmak için kendi çözüm önerilerini sunabilir. Bu karşılıklı etkileşim, Genel Sekreterin iyi mesai yapması istenen kararlarla da kanıtlanmaktadır. Meselâ 1947'deki Hollanda-Endonezya uyuşmazlığı; 1956'daki Arap-İsrail silâh bırakma anlaşmalarının zorlayıcı icrası; 1965'deki Keşmir'de ateşkesin gözetimi (Pakistan ve Hindistan'ın bir türlü paylaşmadığı Orta Asya'daki sorunlu bölgeyi en son 1977'de Pakistan kazandığı askeri zaferle topraklarına katmıştır fakat masa başında batılı ülkelerin yoğun diplomasi ve propagandalarıyla geçmişten bu yana Pakistan'a ait Keşmir toprakları hâlâ iki ülke arasında paylaşılmamaktadır.); Doğu Timor'e temsilci gönderme; 1982'deki Falkland uyuşmazlığında (İspanya'nın halefi olduğunu ileri süren Arjantin'in kendisinin bir parçası olduğu iddiası ile 1982'de Falkland ve Güney Georgia Adalarını işgal etmesi ile başlayan savaştır. Savaşın sonucunda, adalar İngiltere kontrolünde kalmaya de-

vam etmiş fakat Arjantin de adalar üzerindeki hak iddiasından vazgeçmemiştir.) veya çok sayıdaki bu gibi uyuşmazlıkta içerilen durum bu şekilde gerçekleşmiştir.

Genel Sekreter, olağan olarak bazen özel, bazen kamuya açık müzakerelerin sürdürülmesine yardımcı olmaktadır. Genel Sekreter, Güvenlik Konseyi'nin incelemesi altındaki durumlarda doğrudan müzakerelerde aktif rol oynamış ve müzakereleri kolaylaştırmıştır. Kıbrıs uyuşmazlığında durum bu olmuştur. Tarafları masaya oturmamak istemeyen doğrudan olmayan müzakerelerde de aynı şekilde yardımcı olur. İsrail Arap uyuşmazlığında ateşkes müzakereleri bu yöndedir.

Güvenlik Konseyi, bazen arabulucu veya hakem sağlanmasını isteyebilir. 1947-54 Hollanda-Endonezya uyuşmazlığında, Kıbrıs uyuşmazlığının ilk yıllarında ağırlıklı olarak bu şekilde çözüm üretilmiştir.

Gerekli üçüncü taraf yöntemlerini 33'üncü madde, belirler. Sadece Güvenlik Konseyi'nin personel sağlaması hususunda ısrarcı olmaz. Genelde Güvenlik Konseyi'nce bir meselenin ele alınması ve çeşitli üye ülkelerden devlet adamlarınca kendi hükümetinin direktifleriyle hareket eden, ama bir bütün olarak BM toplumu aranan barışçıl çözümün desteklenmesinde uzlaştırıcı rol oynayan karşılıklı etkileşim vardır.

Şart'ın 52. maddesi uyarınca bölge devletleri arasında çıkan uyuşmazlıklarda bölge andlaşması akdeden ve kuruluş vücuda getiren Birleşmiş Milletler üyeleri, Güvenlik Konseyi'ne meseleyi sunmadan önce iş bu andlaşma ve teşkilatlar vasıtasıyla barış yoluyla çözmek için bütün çabalarını sarf eder. Örneğin Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilâtı (NATO) ve 1970'li yılların başında soğuk savaş koşullarındaki Avrupa'nın bölünmüşlüğüne son verilmesi, güvenlik ve istikrarın sağlanması ve katılan devletler arasında bu amaca yönelik işbirliğinin geliştirilmesi düşüncesiyle kurulmuş olan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGİT)'de bu çeşit meselelerde rol oynar.

Güvenlik Konseyi, gerekli olursa kendi yetkisi altında alınan zorlayıcı tedbirlerin uygulanması için bizzat kendisi yetki kullanabileceği gibi bölge andlaşmaları ve teşkilleri de kullanabilir. Bölgesel teşkilâtların da zorlayıcı önlem alabilmesi için yetkilendirilmesi icap eder.

NATO 9 Nisan 1949'da Washington Antlaşması ile kurulan bir kolektif savunma örgütüdür.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, uluslararası barışçıl ilişkileri tehlikeye sokacak bir durumun düzelmesini sağlamak için önlem alınmasını önerdiğinde taraflar bu öneriye uymak mecburiyetinde midir tartışınız.

Yargı Usulleri

Uyuşmazlıkların barışçıl çözüm yollarından biri de yargı usulüdür. Yargı usulü, sorunun uyuşmazlığa taraf olanlar dışında bir organ tarafından zorunlu olarak kesin ve bağlayıcı bir şekilde çözülmesi demektir.

Uluslararası yargı açısından, iki temel sorun vardır:

- Zorunlu yargının gerçekleşmesi meselesi
- Daimilik (süreklilik)

Daimilik, uyuşmazlık doğduğu anda uyuşmazlığın sunulabileceği önceden kurulmuş bulunan bir yargı organının bulunması demektir. Uluslararası sistem bunu ancak 20. yy.'da gerçekleştirebilmiştir.

Hakemlik Usulü

Uluslararası yargıdan önce hakemlik usulü bulunmaktaydı. Hakemlik usulünün çeşitli şekilleri vardır. Bunlar imparator ya da Papa olabilir. Karma komisyonlar

oluşturulabilir. Hakemlerin kararları da bağlayıcıdır ve iki tarafın da seçeceği ajanlar anlaşamazlarsa, üçüncü bir komisyon kurulmaktadır.

Hakem mahkemesi, üç veya beş kişilik heyetlerden oluşur ve tarafsız üyeler için başından itibaren vardır. Hakem mahkemesi usulünde her şey tarafların iradesine göre belirlenir. Yani seçilecek kişiler, hangi hukukun uygulanacağı, seçimin nasıl yapılacağı gibi hususlar taraflarca belirlenmektedir. Hukuk dışına çıkma yetkisi yani hakkaniyet ve nisfete göre çözüme yetkisi de verilebilir.

Daimi Adalet Divanı'nın kurulması ile daimilik kısmen gerçekleştirilmiştir; ama mecburiyet meselesi bütün gelişmelere rağmen gerçekleştirilmiş değildir.

Uyuşmazlığı yargı önüne götürme zorunluluğu ve mahkemenin uyuşmazlığa bakmak zorunda olması; yargı mecburiyeti denildiği zaman bu iki husus düşünülebilir. Her iki açıdan da uluslararası toplumda zorunlu yargı gerçekleşmiş değildir.

Sürekli Mahkemeler-Uluslararası Adalet Divanı

Divan'da dava açmak ehliyetini haiz olmak, uyuşmazlığı Divan'a götürmek mecburiyeti anlamına gelmemektedir. Divan Statüsü'nün 36. maddesine göre Divan, tarafların kendisine sunacağı uyuşmazlıklara bakar. Yani, taraflar anlaşarak bir uyuşmazlığı Divan'a götürebilirler. Bu anlaşma uyuşmazlık doğmadan önce olabileceği gibi, uyuşmazlık doğduktan sonra da olabilir. Taraflar önceden bir uyuşmazlığı Divan'a götürmeyi taahhüt etmişlerse uyuşmazlık çıktığı takdirde o anlaşma uyarınca uyuşmazlığı Divana götürme mecburiyetleri vardır. Andlaşma, sadece uyuşmazlığın barışçıl yollarla çözümü konusunda olabilir. Bu durumda mesele, 26 Eylül 1928 tarihli Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Yollarla Çözümüne Dair Umumi Tahkim Senedi'ne olduğu gibi diploması yoluyla çözülemeyen bütün uyuşmazlıkların çözümü için mecburi olarak uzlaştırma komisyonlarına başvurma zorunluluğu getirilmiştir. Andlaşma hükmünde, uzlaştırma komisyonlarında çözülemeyen hususların tarafların mutabakatı veya bu olmazsa bir tarafın talebi üzerine hakemliğe havale edilebileceği belirtilmektedir. Ya da herhangi bir andlaşmanın içinde bir kayıt olabilir. Bu kayda *tabkim kaydı* denir. Mesele bir ticaret andlaşması, ilgili anlaşmanın uygulanmasından ve yorumlanmasından çıkacak uyuşmazlıkların Divan'da çözümlenmesini öngörebilir.

Bir de Divan Statüsü'nün m.36/2 uyarınca ihtiyarî kayıt denilen bir kayıt vardır. Yani ihtiyarî kayıt, Statü'nün içindeki bir hükümdür. Madde 36 şu şekildedir;

"1. Divan'ın yetki alanı tarafların kendisine sunacağı bütün işlerle Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda ya da yürürlükteki antlaşma ve sözleşmelerde özel olarak öngörülmüş bütün durumları kapsar.

2. İş bu Statü'ye taraf olan devletler, herhangi bir anda, aynı yükümlülüğü kabul eden herhangi bir başka devlete karşı, konusu hepsine ilişkin olarak Divan'ın yargı yetkisini fiilen ve özel anlaşma olmaksızın zorunlu olarak tanıdıklarını bildirirler :

a. bir antlaşmanın yorumlanması;

b. uluslararası hukuka ilişkin her konu;

c. saptandığı takdirde, uluslararası bir yükümlülüğe aykırılık oluşturabilecek her olayın gerçekliği;

d. uluslararası bir yükümlülüğe aykırı bir davranışın gerektirdiği zarar giderimin niteliği ya da kapsamı.

3. Yukarıda sözü edilen bildirimler hiçbir koşula bağlı olmadan yapılabileceği gibi, birkaç devlet ya da belirli devletler bakımından karşılıklı olma koşuluna bağlı olarak, ya da belirli bir süre için yapılabilir.

4. Bu bildirimler Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne tevdi edilir, o da bunların birer örneğini işbu Statü'nün taraflarına ve Divan Yazmanı'na iletir.

5. Uluslararası Sürekli Adalet Divan Statüsü'nün 36. Madde'si uyarınca yapılmış ve süresi henüz bitmemiş bildirimler, işbu Statü'nün tarafları arasındaki ilişkilerde, söz konusu bildirimlere göre geri kalan süre için ve bu bildirimlerin koşulları uyarınca Uluslararası Adalet Divanı'nın zorunlu yargısının kabulünü içerir sayılacaklardır.

6. Divan'ın yetkili olup olmadığı konusunda bir uyuşmazlık çıkması durumunda, Divan karar verir. "

Bu yetkiyi tanımış bir devletle bir uyuşmazlık çıkarsa herhangi bir andlaşma yapmaya gerek kalmaksızın o uyuşmazlık Divan'a götürülebilir bu durumda uluslararası sistemde kabul edilen ihtiyari adaletin dışında mecburi bir yargı yolu kabul edilmiş olur. Bu yetkiyi kabul eden devletin, artık tek taraflı bir irade beyanıyla aynı vecibeyi kabul eden bir başka devlete karşı Divan'ın hukuki uyuşmazlığı çözme yetkisini tanıması gerekir.

Bu kabul belirli bir süre içinde yapılabilir. Mesela, Divan Statüsü'nün 36/2. maddesi uyarınca uyuşmazlıkları çözme yetkisini 5 yıl süreyle kabul ediyorum gibi, süre sonunda yetki kabulünün yenilenmesi gerekir.

Süre şartı dışında karşılıklılık şartı konabilir. Aslında gerek yoktur. Çünkü zaten m. 36/2 kendisi gibi kaydı kabul eden devlete karşı uygulanır. Belirli bir devlet grubunun katılımı şart koşulabilir. Örneğin, ben bu uyuşmazlığı Divan'a götürürüm ama nükleer silâhların yasaklanması konusunda silâh üreten devletlerce bunun kabul edilmiş olması koşuluyla bunu kabul ediyorum gibi.

Bir devlet Divan'ın yetkisini tam olarak hiçbir sınırlama getirmeksizin kabul etmiş, bir başka devlet sınırlı olarak kabul etmişse bu durumda en dar olarak kabul eden devletin kabul ettiği uyarınca çözüm sağlanacaktır.

Herhangi bir yetkisizlik kaydı ileri sürülmeden Divan'ın uyuşmazlığın esasına girmesi kabul edilirse Divan'ın yetkisi zımnen kabul edilmiş olur. Güvenlik Konseyi'nin tavsiyesine uyularak yargı yoluna başvurulması söz konusu olabilir.

Divan'ın kararı, kesin ve bağlayıcıdır. Aynı uyuşmazlık dolayısıyla iki defa yargılama yapılamaz. Bir defa karar verilmişse aynı olaya dayanılarak bir başka dava açılmaz.

Ancak iki durumda uyuşmazlığın Divan'a tekrar götürülmesi mümkündür:

- Kararın yorumu için taraflar anlaşarak Divan'a gidebilirler. Kararın anlamında ve kapsamında bir uyuşmazlık çıkarsa herhangi bir tarafın istemi üzerine bunun yorumu Divan'a aittir. Yorum kesin hüküm hâline gelmiş olan karara yeni bir mahiyet vermez. Sadece karar çerçevesi içindeki anlamı açıklar. Statü'nün 60/2. maddesi bunu düzenlemektedir.
- İade-i muhakeme denilen bir husus vardır. Bu da davanın görülmesi esnasında taraflarca ve Divan'ca bilinmeyen bir olay sonradan ortaya çıkarsa muhakemenin iadesinin istenmesidir. Olayın bu mahiyette olup olmadığına Divan karar vermektedir. Olayın bilinmemesi, anılan tarafın veya iadeyi isteyen tarafın kusurundan kaynaklanmamalıdır. İade talebi, hükmün verilmesinden itibaren on yıl, yeni olayın keşfinden itibaren en geç 6 ay içinde yapılmalıdır. Divan, önce bu talebin kabul edilip edilmeyeceğine karar verir. Ondan sonra kabul edilir bulursa esas hakkında karar verecektir.

Yargılamanın yenilenmesi, muhakemenin iadesi anlamındadır.

Divan kararlarının icrasının nasıl olacağı sorununda yetki, Birleşmiş Milletler Şart'ının m.94/2. fıkrası uyarınca Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir. Madde şu şekildedir;

“1. Birleşmiş Milletler'in her üyesi, taraf olduğu tüm uyuşmazlıklarda, Uluslararası Adalet Divanı'nın kararına uymayı yükümlenir.

2. Bir uyuşmazlığın taraflarından biri, Divan'ın verdiği bir hükme göre kendisine düşen yükümlülükleri yerine getirmezse, öbür taraf Güvenlik Konseyi'ne başvurabilir, Konsey de, gerekli görürse, hükmün yerine getirilmesi için tavsiyelerde bulunabilir ya da alınacak önlemleri kararlaştırabilir.”

Bir uyuşmazlığa taraf olan devletlerden biri Divan'ın verdiği hükme göre kendisine düşen görevleri yerine getirmezse, diğer taraf Güvenlik Konseyi'ne başvurabilir. Konsey, lüzum gördüğü takdirde hükmün yerine getirilmesi için birtakım tavsiyelerde bulunabilir ve birtakım tedbirler alınmasına karar verebilir. Ancak, Güvenlik Konseyi'nin bunu yapması için bir yükümlülüğü yoktur. Bu açıdan Şart'ta, Divan kararlarının icra edilmesi meselesi eksik düzenlenmiştir.

SIRA SİZDE

Uluslararası Adalet Divanı'nın kararını yerine getirmeyen bir devletin icraya zorlanması sizce mümkün müdür?

Özet

Uluslararası hukukta barışçıl çözüm yollarını gruplandırmak.

Uluslararası uyuşmazlık, bir hukukî bir noktada veya olay üzerinde anlaşmazlık, iki şahıs arasında hukukî tez veya çıkar çatışmasıdır. Niteliklerine göre, bunlar hukukî uyuşmazlık ve siyasî uyuşmazlık olarak ayrılabilir. Hukukî uyuşmazlık, pozitif hukuk kurallarının uygulanmasına ve yorumlanmasına ilişkin olan bir uyuşmazlıktır. Hukukun suskun olduğu konularda veya bir hukuk normunun değiştirilmesi talebiyle ortaya çıkan uyuşmazlıklar ise siyasî uyuşmazlıklar olarak nitelendirilmektedir.

Barışçıl çözüm yollarından anlaşma usullerini sıralamak.

Uluslararası barışçıl çözüm yollarından anlaşma usulleri diplomasi görüşmeleri, dostane teşebbüs (iyi mesai), arabuluculuk, tahkikat komisyonları (araştırma veya soruşturma komisyonları), uzlaştırma komisyonlarıdır. Anlaşma usullerinin ortak özellikleri, sonuçlarının ihtiyarî olması, yani tarafların isteğine bağlıdır. Uyuşmazlığın bu yollarla başvurarak çözülmesi yoluna gidilirse, uyuşmazlığı taraflar çözecektir.

Barışçıl çözüm yollarından siyasî teşkiller nezdinde çözüm usullerini açıklamak.

Siyasî usuller, özellikle uyuşmazlığın siyasî teşkiller önündeki çözümüdür. Burada ağırlıklı olarak Birleşmiş Milletler önündeki çözüm yollarına değinilmiştir. Birleşmiş Milletler'de çözüm mekanizmasına etkisi olabilecek organlar, Genel Kurul, Güvenlik Konseyi ve Genel Sekreter'dir.

Barışçıl çözüm yollarından yargı usullerini özetlemek.

Yargı usulüyle uyuşmazlık, taraf olanlar dışındaki bir organca zorunlu olarak kesin ve bağlayıcı bir şekilde çözüme kavuşturulur. Bu konuda önce hakemlik usulü daha sonra sürekli mahkemeler ortaya çıkmıştır. Hakemlik usulünde her şey tarafların iradesine göre belirlenir. Sürekli mahkemelerde, özellikle ünitelerde değinilen Uluslararası Adalet Divanı'nda ise, uyuşmazlık önceden belirlenen kurallar uyarınca çözülür. Uluslararası yargıda mecburi yargı usulü yoktur. Taraflar uyuşmazlık doğmadan önce veya sonra anlaşarak meseleyi yargı yoluna götürürler.

Kendimizi Sınavalım

1. 1899-1907 Lahey Konferansları'yla ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Devletlere uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanmaları yasaklanmıştır.
- Savaş yetkisinin sınırlandırılması sorunu dolaylı olarak ele alınmıştır.
- O tarihte zaman zaman bütün devletler katılmıştır.
- Savaş hukuku kuralları kodlaştırılmıştır.
- Devletlerin üzerinde sürekli organların bulunması fikri ilk defa ortaya atılmıştır.

2. Aşağıdaki ifadelerden hangisi uluslararası uyuşmazlıklar açısından **yanlıştır**?

- Bir hukukî noktada veya olay üzerindeki anlaşmazlıktır.
- Sadece devletler arasında meydana gelen uyuşmazlıklardır.
- Niteliklerine ve önemlerine göre ayırma tâbi tutulabilir.
- Günümüzde doğrudan doğruya bireyi ve uluslararası kurumları ilgilendiren uyuşmazlıklar da, bu uyuşmazlık kapsamında değerlendirilir.
- Uluslararası Daimi Adalet Divanı'nın Mavromatis Davası'nda tanımlanmıştır.

3. Hukukî uyuşmazlık hususunda şu ifadelerden hangisi doğrudur?

- Çözümünde en uygun usuller anlaşma usulleridir.
- Pozitif hukuk kurallarının uygulanmasına ve yorumlanmasına ilişkin uyuşmazlıktır.
- Hukukun suskun olduğu konularda çıkan uyuşmazlıklardır.
- Bir hukuk normunun değiştirilmesi talebiyle ortaya çıkan uyuşmazlıklardır.
- İsrail'in Golan Tepelerini işgali bu çeşit bir uyuşmazlıktır.

4. Aşağıdakilerden hangisi anlaşma usullerinden arbuluculuğu tanımlar?

- Görüşmeleri kesilmiş olan devletlerin aralarında ki sorunu çözmek üzere tekrar görüşmeleri başlatması ve devam ettirmeleri için teşvik etmektir.
- Uluslararası uyuşmazlıkta fiilî olan noktaların, vakıaların gerekliliğini araştırmakla görevli organdır.
- Uyuşmazlık içinde olan taraflarla aynı masaya oturup, onları dinleyerek, iki tarafın da kabul edilebileceği görüşleri belirten bir anlaşma usulüdür.
- Uyuşmazlık olan bir mesele hakkında karşılıklı görüşmede bulunmaktadır.
- Uyuşmazlığın siyasî teşkiller önündeki çözümüdür.

5. Uyuşmazlık ve durumun uzaması uluslararası barış ve güvenliği tehdit ederse aşağıdakilerden hangisi **uygulanmaz**?

- BM Güvenlik Konseyi, tarafların bu uyuşmazlığın çözümü için daha önce kabul etmiş oldukları bütün usulleri de göz önünde tutarak, onlara uyuşmazlığın çözümü için somut bir usul önerebilir.
- BM Genel Kurulu, gerekli görürse uzlaştırma komisyonları, araştırma komisyonları veya arabulucu tayin edebilir.
- BM Genel Sekreteri, bazen özel, bazen kamuya açık müzakerelerin sürdürülmesine yardımcı olmaktadır.
- BM Vesayet Konseyi, tarafların VI. Bölüm çerçevesinde anlaşmasını sağlamaya çalışır;
- Taraflar kendi seçecekleri barışçıl yollarla söz konusu uyuşmazlığı bir çözüme kavuşturabilir.

6. Uluslararası Adalet Divanı ile ilgili aşağıdakilerden hangisi **yanlıştır**?

- Divan'da dava açmak ehliyetini haiz olmak, uyuşmazlığı Divan'a götürme mecburiyeti anlamına gelir.
- Divan'ın kararı, kesin ve bağlayıcıdır.
- Aynı uyuşmazlık dolayısıyla iki defa yargılama yapamaz.
- Statü'ye taraf olan devletler ihtiyarî kayıtla başvurabilirler.
- Herhangi bir yetkisizlik kaydı ileri sürülmeden uyuşmazlığın esasına girmesi kabul edilirse, yetkisi zimnen kabul edilmiş olur.

7. Aşağıdaki usullerden hangisi anlaşma usullerine dâhil **değildir**?

- İyi mesai
- Arbuluculuk
- Diplomasi görüşmeleri
- Uzlaştırma komisyonları
- Uluslararası tahkim

8. Siyasî teşkiller önündeki çözümün esası nedir?

- Uyuşmazlıkların yalnız tarafları değil, uluslararası toplumu da ilgilendirdiği esastan hareket etmektedir.
- Taraflar adına karar vermektir.
- Tarafları, uyuşmazlığı çözmeye zorlamaktır.
- Bölge teşkil veya andlaşmalarına başvuru yolunu açmaktır.
- Bölgesel teşkilâtların da zorlayıcı önlem alabilmesini sağlamaktır.

Yaşamın İçinden

9. Uzlaştırma komisyonlarıyla ilgili olarak aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?

- Uyuşmazlığın çözümü için teklifte bulunur.
- Siyasî olmayan kişilerden oluşur.
- Arbuluculuğu siyasî etkilerden kurtarmak maksadı hedeflenir.
- Uyuşmazlığı çözen komisyonun hazırlamış olduğu raporda önerilen çözüm değil, tarafların anlaşmasıdır.
- Olayın sadece maddî unsurlarıyla ilgilenir.

10. Tahkim kaydı aşağıdakilerden hangisidir?

- Tek taraflı bir irade beyanıyla aynı vecibeyi kabul eden bir başka devlete karşı Divan'ın hukukî uyuşmazlığı çözme yetkisini tanıyan kayıttır.
- Herhangi bir andlaşmanın içinde uyuşmazlığı yargıya havale eden bir kayıttır.
- Diplomasi yoluyla çözülemeyen bütün uyuşmazlıkların çözümü için mecburi olarak uzlaştırma komisyonlarına başvurma zorunluluğu getiren kayıttır.
- Uyuşmazlığın çözümünde hukuk dışına çıkma yetkisi yani hakkaniyet ve nisfete göre çözme yetkisi veren kayıttır.
- Divan'ın uyuşmazlığın esasına girmesinin ve yetkisinin zımnen kabul edildiği kayıttır.

Ege adalarına 'dantel' çözüm

Türkiye ile Yunanistan arasında, Ege'deki ihtilafın çözümü konusunda süregelen müzakerelerde Yunanistan'ın Ege'deki karasuları uzunluğunun ön plana çıktığı belirtilirken, "değişik karasuları sınırı" formülü Yunan medyasında "dantel çözüm" olarak adlandırıldı. Ancak Yunan medyası ikiye bölündü. Medya içerisindeki "çözumsuzlük lobisi", Atina'nın Ege'de karasularını 12 mile uzatma hakkına sahip olduğunu ve bundan hiçbir şekilde vazgeçmemesi gerektiğini savunuyor.

Elefterotipiya gazetesi, "Karasularımızı sadece 8 mile çıkarmak Türkiye'ye bir hediyedir" manşetli haberinde doğu Ege'deki Yunan adaları etrafındaki bazı bölgelerde karasularının 7, bazı bölgelerde 8 mil olarak saptanmasının "egemenlik haklarını terk" anlamı taşıdığını öne sürdü. Paron gazetesi konuyla ilgili olarak, "Bunu bize Yunan zaferi olarak yutturmaya hazırlanıyorlar" yorumunda bulundu. Katimerini gazetesinde yer alan bir yorumda ise, "Hükümet kamuoyuna tezlerini açıkça söylemeli ve bu görüşlerin doğruluğu konusunda vatandaşları ikna etmeye çalışmalı. Türk-Yunan ilişkileri konusunda basit bir vatandaştan öte, çok sayıda politikacı ve gazetecide de bilgi eksikliği, donanımsızlık ve şaşkınlık mevcut" denildi ve kamuoyunun konu hakkında bilgilendirilmesi gerektiğini söyledi.

Kaynak: Milliyet, 09 Aralık 2010

<http://www.milliyet.com.tr/ege-adalarina-dantel-cozum/dunya/haberdetay/09.12.2010/1324091/default.htm>

Okuma Parçası

"33. maddede "ilk önce" ifadesi kullanılarak çeşitli barışçı çözüm yöntemlerinin sayılmış olması, bu yöntemlerden tümünün sırasıyla denenmesini gerekli kılp kılmadığı sorusuna yol açabilmektedir. Oysa bu sorunun yanıtı açıktır. Uluslararası Adalet Divanı'nın **Kuzey Deniz Kıta Sahaneliği Davası**'na ilişkin kararına karşı görüş belirten yazısında Yargıç Morelli, BM Antlaşması'nın 33. maddesinin uyuşmazlık tarafları için barışçıl çözümün sağlanması doğrultusunda hiçbir şekilde öncelikle görüşme yöntemine başvurulması gibi bir yükümlülük getirmediğini vurgulamıştır."

Kaynak: Mengiler, s. 45

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise “Uluslararası Barışçıl Çözüm Yollarının Gelişimi ve Önemi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b Yanıtınız yanlış ise “Uluslararası Uyuşmazlıkların Tanımı ve Çeşitleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b Yanıtınız yanlış ise “Hukukî Uyuşmazlık ve Siyasî Uyuşmazlık” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise “Anlaşma Usulleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise “Siyasî Teşkiller Nezdinde Çözüm” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise “Sürekli Mahkemeler-Uluslararası Adalet Divanı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise “Anlaşma Usulleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. a Yanıtınız yanlış ise “Siyasî Teşkiller Nezdinde Çözüm” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. e Yanıtınız yanlış ise “Anlaşma Usulleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. b Yanıtınız yanlış ise “Sürekli Mahkemeler-Uluslararası Adalet Divanı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Türkiye-Yunanistan arasındaki karasularının genişliği meselesinde uyuşmazlık, hukukîdir. Karasularının sınırlandırılması meselesi uluslararası deniz hukukunun kuralları ile düzenlenmiştir. İki ülke arasında Ege Denizi’ndeki karasularının sınırlandırılması açısından mevcut hukukun uygulanması ve yorumlanması farklı şekilde algılandığı için söz konusu uyuşmazlık hukuki bir uyuşmazlıktır.

Sıra Sizde 2

Anlaşma usulleri Birleşmiş Milletler Şartı madde 33’de herhangi hiyerarşik sıra öngörülmezsiz belirtilmiştir. Somut bir uyuşmazlıkta taraflar, uyuşmazlığı çözmek üzere bu yollardan istedikleri herhangi birine başvurabilirler. Öncelikle diplomasi görüşmelerine başvurulması gibi bir yükümlülük yoktur. Taraflara tanınan bu serbesti, devletlerin eşit egemenlik ilkesinin bir doğal sonucudur.

Sıra Sizde 3

Uyuşmazlıkların teşkilatlar önünde çözümlenmesinde uyuşmazlıkların yalnız tarafları değil uluslararası topluluğu da ilgilendirdiği esastan hareket edilmektedir. Genel Kurul gerekli görürse uluslararası barışçıl ilişkileri tehlikeye sokacak bir durumun çözülmesi için uzlaştırma komisyonu, araştırma komisyonu veya arabulucu tayin edebilir. Tarafların Birleşmiş Milletler Şartı VI. Bölüm çerçevesinde anlaşmasını sağlamaya çalışır; ama onların yerine karar veremez.

Sıra Sizde 4

Birleşmiş Milletler Şartı’nın m.94/2. fıkrası uyarınca, bir uyuşmazlığa taraf olan devletlerden biri Divan’ın verdiği hükmü yerine getirmese, diğer taraf Güvenlik Konseyi’ne başvurarak Konsey’in gerekli önlemleri almasını isteyebilir ancak burada Güvenlik Konseyi’nin bunu yapması için bir yükümlülüğü yoktur. Bu konuda devleti kararın icrasına zorlayacak bir mekanizma mevcut değildir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Acer, Yücel ve Kaya, İbrahim (2010). **Uluslararası Hukuk**, Temel Ders Kitabı, Ankara: Usak Yayınları.
- Collier, J. G.; Lowe, V. (1999). **The Settlement of Disputes in International Law: Institutions and Procedures**, Oxford University Press.
- Gündüz, Aslan (1998). **Uluslararası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, Geliştirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Beta.
- Higgins, R. (1995). **Peaceful Settlement of Disputes**, 89 American Society of International Law Proceedings 294.
- Mengiler, Özgür (2005). **Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümü**, Ankara: Platin Yayınları.
- Merrills, J. G. (2005). **International Dispute Settlement, Fourth Edition**, Cambridge University Press.
- Pazarıcı, Hüseyin (2011). **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turan Kitabevi.
- Sur, Melda (2008). **Uluslararası Hukukun Esasları**, İstanbul: Beta.
- Mavrommatis Davası**, Permanent International Court of Justice, Serie A, No.2, s.11
- Yılmaz, Ejder (1992). **Hukuk Sözlüğü**, Ankara: Yetkin.

Başvurulabilecek Kaynaklar

- Doğan, İlyas (2008). **Devletler Hukuku**, Ankara: Seçkin.
- Odman, Tevfik (2002). **Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözümlemesi ve Barışı Destekleme Operasyonları**, Adana: Çağ Üniversitesi Yayınları.
- Ünal, Şeref (2005). **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Yetkin.

7

Amaçlarımız

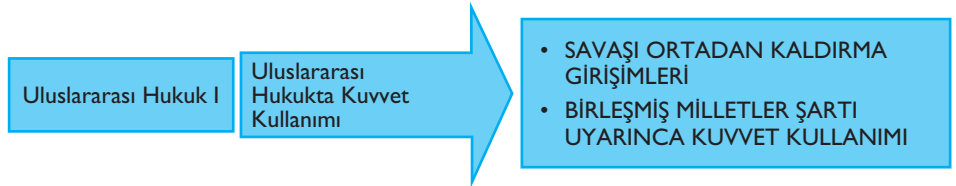
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- 👁️ Savaşı ortadan kaldırma girişimlerini özetleyebilecek,
- 👁️ BM Şartı uyarınca kuvvet kullanma yasağını ve meşru müdafaa hakkını açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Kuvvet Kullanma
- Meşru Müdafaa
- Önleyici Meşru Müdafaa
- Silahlı Saldırı
- Ortak Güvenlik Sistemi

İçindekiler

Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı

SAVAŞI ORTADAN KALDIRMA GİRİŞİMLERİ

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan Versay Barış Andlaşması'na kadar savaş, devletler için bir haktır ve kuvvet kullanmayı yasaklayan herhangi bir uluslararası hukuk kuralı yoktur. 1899-1907 Lahey Konferansları'nda kabul edilen kurallarla, savaşı düzenlemeyi ve savaşın acılarını azaltacak birtakım tedbirler almayı amaçlayan kurallar yapılmış ama savaş yasaklanamamıştır.

Birinci Dünya Savaşı, barış hukukunun, özellikle teşkilatlar hukukunun barışın sağlanması çabalarının biçimlenmesi açısından önemli rol oynamıştır. En önemli etkisi ise, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti'nin kurulması olmuştur. Milletler Cemiyeti Misakı, uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü konusunda belirli yükümlülükler öngörür. Savaş yetkisi bu yollara başvurmadan kullanılamayacaktır. Bu yüküm, yalnızca üye devletleri bağlamaktadır. Düzenleme, savaş ya da kuvvet kullanılmasını yasaklama şeklinde değil, kuvvet kullanmanın geciktirilmesi şeklindedir.

Cemiyet üyeleri, böylesi bir uyuşmazlık çıkarsa bu uyuşmazlığı ya hakeme mahkemeye veya Cemiyet Konseyi'nin incelemesine sunacaklar (Milletler Cemiyeti Misakı m.12), hemen savaşa başvuramayacaklardır. Uyuşmazlık yargı yoluna götürülmeyecekse mutlaka Cemiyet Konseyi'ne götürülmelidir. (Milletler Cemiyeti Misakı m.15) Hakem veya mahkeme kararı kesin hüküm doğurur. (Milletler Cemiyeti Misakı m.13) Kararı kabul eden tarafa karşı savaş yapılamaz. Her iki taraf yargı kararını tanımazsa 3 aylık **moratoryum**dan sonra savaş hakkı doğar. Konsey, bir rapor hazırlar. Rapor oybirliği ile kabul edilirse ve taraflardan biri bunu kabul etmişse ona karşı savaşa gitmek hukuken yasaktır. Ancak, çoğunlukla karar aldıysa 3 aylık moratoryumdan sonra her iki taraf da savaşa gidebilir.

Milletler Cemiyeti sistemi içinde müeyyide savaşları denilen savaşlar da kabul edilmiştir. Misak içerisinde 16. madde buna bir düzenleme getirmektedir. Hakem veya Cemiyet Konseyi'nin tespit ya da mahkemeye havale etme prosedürü getiren 13. ve 15. madde ihlâl edilerek bir savaş yapılmışsa Misak'a göre bu savaş geri kalan bütün üyelere karşı yapılmış bir savaş sayılır ve aralarında bir savaş hâlinin doğduğu kabul edilir.

Cemiyet'teki açıkları tamamlamak için 1924'te Cenevre Protokolü ve 1925'te Lo-karno Andlaşması yapılmıştır. Bunlarda kuvvet kullanmayı tamamen yasaklamaktadır.

Moratoryum, Milletler Cemiyeti Misakı uyarınca uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümünde belirli yükümlülüklere başvurmadan savaş yetkisinin kullanılmasını geciktiren süreyi ifade eder.

Bunun dışında kuvvet kullanmanın yasaklanması yönünde başka çabalar da olmuştur. En önemlisi Stimson Doktrini ve Briand-Kellog Misakı'dır.

Stimson Doktrini, Amerikan Dışişleri Bakanı Stimson'un kanunsuz işgal ve işgalin doğurduğu fiili sonuçlarını tanımayacaklarını duyurması esasına dayanır. 27 Ağustos 1928'de imzalanan Briand-Kellog veya Paris Paktı ise savaş yetkisi açısından genel bir düzenleme getirir. Pakt, bütün saldırı savaşlarını yasaklamıştır. Bu genel yasaklama, Misak'la karşılaştırıldığında, onun başlıca ilerici özelliğidir. Ancak devletlerin, meşrû müdafaa durumunda, uluslararası bir zorlama önlemi olarak Pakt'a aykırı davranan devlete karşı savaşa gitme hakkı gibi, Pakt'a taraf olmayan devletler arasında veya bu devletlere karşı savaşa gitme hakkı da muhafaza edilmiştir.

Başlangıçta taraf olan ve olmayanlar arasındaki ilişkilerde uygulanmaması yönündeki sınırlama, zaman içinde kaybolmuş ve dünyadaki bütün devletlerin bağlanmış olduğu bir andlaşma olmamasına rağmen, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce, bazı Lâtin Amerika Devletleri ve savaş sonrası kurulan bütün yeni devletler açısından örf ve âdet hukukunu oluşturmuştur. Pakt, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası ve iç hukuk mahkeme kararlarında baskın bir uygulama alanı bulmuştur. Genel olarak Misak'tan bir adım daha ileri bir düzenleme olmakla beraber, uygulanmasına dair hiçbir mekanizma (olumlu, barışçıl yollar; olumsuz, savaştan vazgeçme gibi) oluşturulmuş değildir. Savaşa varmayan kuvvet kullanma açısından ise, önceki dönemden farklı bir düzenleme getirilmemiştir. Dolayısıyla, bu durum açık bir sorun olarak varlığını sürdürür. Pakt, bugün de yürürlüktedir ancak, BM düzeni dolayısı ile etkisi azalmıştır.

SIRA SİZDE

1

BM Şartı'nın kabulüne kadar geçen sürede savaşı ortadan kaldırma girişimlerinin gelişimini ve düzenledikleri ana hususları tartışınız.

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ŞARTI UYARINCA KUVVET KULLANIMI

BM Şartı'nın 2. maddesinin 3. fıkrası, teşkilat üyelerine uyumsuzluklarını barışçıl yollarla çözümlene yükümü getirmektedir. Şart'ın 33. maddesi ise, bu yolları, görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, yargı yolu ve bölgesel örgütler aracılığı olarak düzenler (Bkz. Ünite 6).

BM Şartı'nın 2. maddesinin 4. fıkrası, her türlü kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı yasaklar. Ancak, hukuki denetim mekanizmaları, 1945'den beri çökmüş veya çeşitli örnek olaylarda ihlâl edilmiştir. BM'in kendisi de Kongo'da, bireyler kadar hükümetlerce de Şart'ta altı çizilen teşkilat amaçlarına oturtmakta zorluk çekilen kuvvet kullanımına başvurmuştur. Bu, bizi Şart hükümleri altında savaş statüsü konusuna getirir.

Şart'ta savaş ve savaşa başvurma kavramları yerine, kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde atf yapılması onun en çarpıcı özelliğidir. Böylelikle, "savaş" teriminin anlamına ilişkin olarak önceki belgelerde sorun olan teknik zorluklar aşılmıştır. Şart, aynı zamanda açık bir şekilde savaşa varmayan zor kullanma eylemlerini de ihtiva eder. Bu eylemler de kuvvet kullanmayı gerektirdiği ölçüde, üye devletlere yasaklanmıştır. Şart'ta sadece bireylerin kuvvet kullanma veya tehdidine yasak getirilmiş değildir; aynı zamanda, uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanma yetkisini merkezileştirme çabası da vardır. Bu merkezileştirme çabası, ortak güvenlik sorunlarını içermektedir.

BM Şartı m. 2/4'ün, sadece Teşkilat'a üye olanlar üzerinde değil, evrensel olarak bağlayıcı bir hukuk yarattığı, buradaki ilkenin, örf ve âdet hukuku olduğu söylenebilir. Divan, 1986 tarihli Nikaragua'ya Karşı Askerî ve Benzeri Faaliyetler Davası'ndaki yargı kararında, kuvvet kullanma ve iç işlere karışma yasağı ile meşrû müdafaa hakkına ilişkin örf ve âdet kurallarının Şart'ın bu konudaki hükümlerinin yanında ayrı bir varlığının olduğu sonucuna varmış olmakla beraber, bu farklılığı doğrulayabilmiş değildir (Tütüncü, s. 18).

BM amaçlarına ulaşmak için gereken ilkelerin düzenlendiği, yukarıda bahsettiğimiz kısımları düzenleyen BM Şartı'nın 2. Maddesi şu şekildedir;

"Birleşmiş Milletler örgütü ve üyeleri, 1. Maddede belirtilen amaçlara ulaşmak üzere aşağıdaki ilkelere uygun biçimde hareket edeceklerdir:

1. Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur.
2. Tüm üyeler, üyelik sıfatından doğan hak ve çıkarlardan tümünün yararlanmasını sağlamak için, işbu Antlaşma'ya uygun olarak üstlendikleri yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirirler.
3. Tüm üyeler, uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde, barışçı yollarla çözerler.
4. Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.
5. Tüm üyeler, örgütün işbu Antlaşma gereği giriştiği tüm eylemlerde örgüte her türlü yardımı yaparlar ve Birleşmiş Milletler tarafından aleyhinde önleme ya da zorlama eylemine girilen herhangi bir devlete yardım etmekten kaçınırlar.
6. Örgüt, Birleşmiş Milletler üyesi olmayan devletlerin de, uluslararası barış ve güvenliğinin korunmasının gerektirdiği ölçüde bu ilkelere uygun biçimde hareket etmesini sağlar.
7. İşbu Antlaşma'nın hiçbir bükümü, Birleşmiş Milletler'e herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdabale yetkisi vermediği gibi, üyeleri de bu türden konuları işbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke, VII. Bölüm'de öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.

Kuvvet Kullanma Yasağının Kapsamı

Kuvvet kullanmada sözü geçen kuvvetten kastedilen nedir?

1. Bu kuvvetin silâhlı kuvvet olduğu genel olarak kabul edilmektedir. Bir başka devlete karşı doğrudan silâhlı kuvvet kullanırsa m.2/4 ihlâl edilmiş olmaktadır.
2. Bir devlet bir başka devlete karşı doğrudan kuvvet kullanmaz; ama o devlete karşı kuvvet kullananlara askeri malzeme, eğitim tesisi ya da üs sağlarsa buna dolaylı kuvvet kullanma denilmektedir. Bu çeşit kuvvet kullanma da kuvvet kullanma yasağına, yani m.2/4'e aykırı bir durum olarak nitelendirilmiştir.

Devlet uygulamasında sıklıkla karşılaşılan temel sorun, m. 2/4'ün kuvvet kullanmayı başlatmak için genel bir yasak getirip getirmediği yönündedir. Şart'ta ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığa karşı veya teşkilât amaçlarıyla bağdaşmayan herhangi bir surette kuvvet kullanma söz konusu edilmiştir. O zaman şu soru sorulabilir? Bir devlet, diğer bir devletin ülkesel bütünlüğü veya siyasî bağımsızlığını hedef almayan, bir hakkın elde edilmesi amacıyla yönelik olan kuvvete başvurabilir

İhkak-ı hak, hakkını kendi kuvvetiyle elde etmektir.

mi? Bu noktada, bireysel olarak kuvvet kullanılmasında hükümetlerin inisiyatifine izin veren bir yorum benimseyen görüşler vardır. Ancak, m. 2/4'ün herkesi kucaklayan ve genel bir anlamda yorumlanması gerekir. Ayrıca, m. 2/4'te yasak olan sadece ülke bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığa karşı değil, aynı zamanda teşkilat amaçlarıyla bağdaşmayan herhangi bir surette kuvvet kullanılmasıdır. BM'in amaçlarından biri de barışın korunması, bozulmasına yol açabilecek uyuşmazlıkların adalet ilkeleri ve uluslararası hukuk kuralları uyarınca barışçıl yollardan çözülmesidir. Ülke bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığa karşı olmasa da kuvvet kullanma, bu temel amaca aykırı olur. Bir hakkın elde edilmesi için kuvvet kullanılmasının yasak olmadığını ileri sürmek, BM Şartı'na rağmen bizzat **ihkak-ı hak**ın devletlere saklı tutulması anlamını taşıyacaktır. Bu da Şart'ın temel felsefesine aykırı olur. Uluslararası hukukta 1919 sonrasındaki değişim, savaşın ve diğer kuvvet kullanılması yollarının kaldırılması amacını taşımaktadır.

İktisadi, siyasi ve ideolojik baskılar da kuvvet kullanma eylemleri yanında yasaklanmış olup olmadığı tartışılmıştır. Bir görüş, Önsöz ve 44. maddenin "silâhlı kuvvet"ten, 51. maddenin ise, "silâhlı saldırı"dan bahsettiğini belirtir. Bu bakımdan söz konusu eylemlerle ilgilenmez. Öte yandan bir diğer görüşe uyarınca, kuvvet teriminin anlamı, hükmün amacı göz önüne alınarak saptanmalıdır. Dolayısıyla, bu tür zorlayıcı eylemlerin de yasaklanmış olduğunu kabul etmek gerekir. BM Teşkilâtı çerçevesinde hazırlanan 1970 tarihli BM Şartı Uyarınca Dostane İlişkiler ve İşbirliği ile İlgili Uluslararası Hukuk İlkeleri Konusunda Bildiri'nin her iki görüşü de destekleyecek bir biçimde hazırlanmasına çalışılmıştır. Şart'ın kendisi de, m. 2/4'te zikredilen genel ilkedен muaf tutulmamıştır. Bu bağlamda belge, üyelerin m. 2/3'teki uyuşmazlıkların barışçıl yollarla çözümü ve Önsöz'deki ortak çıkarların gereği dışında silâhlı kuvvet kullanmaması yükümleri ile bağlantı kurularak ele alınmalıdır.

Kuvvet kullanma yasağının kapsamı dışında kalan başlıca iki eylem vardır:

- BM Şartı m. 51'e göre girilen eylemler (meşrû müdafaa).
- Güvenlik Konseyi **yetkesi** altında girilen eylemler.

Yetke, otorite, egemenliği kullanma, buyurma kudreti anlamındadır.

Meşrû Müdafaa Hakkının Kapsamı ve Şartları

Şart'ta kuvvet kullanma yasağına açıkça öngörülen tek istisna, meşrû müdafaa hakkıdır. Uluslararası Adalet Divanı, Nikaragua Davası'nda, BM Şartı kadar teamül hukuku altında da doğal olan meşrû müdafaa hakkını vurgular. Klasik uluslararası hukukta bile meşrû müdafaa kavramı, savaşa varmayan zorlama eylemleri arasında ayrı bir yere sahip eylem olarak kabul edilmiştir.

Meşrû müdafaa hakkının kapsamı ve şartları, kuvvet kullanmanın bireylere yasak olduğu hukuk düzeninde önem taşır; zira meşrû müdafaa ancak bu takdirde istisnai bir hak olabilir. Bu aşama, en iyi şekliyle BM döneminde gerçekleştirilmiştir. Klasik uluslararası hukukta meşrû müdafaa'nın olabilmesi için birtakım şartlar aranmaktadır. Bu şartlara, genellikle Caroline Olayı dayanak olmuştur. Caroline Olayı kısaca, 1837 yılında, Kanada'da, Birleşik Krallık'a karşı isyanda isyancılara yardımcı bulunan Caroline gemisinin Niagara nehrinin Amerikan kıyısında bağlı bulunduğu bir sırada İngilizlerce ateşe verilerek, şelâleden aşağı atılması üzerine Birleşik Krallık ve Amerika arasında ortaya çıkan uyuşmazlıktır. Birleşik Krallık, meşrû müdafaa hakkı olduğunu ve henüz saldırı gerçekleşmeden de bu hakkını kullanacağı iddiasında bulunmuştur. A.B.D. ise buna itiraz etmiş ve meşrû müdafaa hakkından söz edebilmek için kuvvet kullanma zaruretinin var olması ve kullanılan kuvvetin orantılı olması gerektiğini ileri sürmüştür. A.B.D.'ye göre meşrû müdafaa zaruretinin, ağır, ezici ve başka hiçbir imkân vermeyen, düşünmeye za-

man bırakmayan nitelikte olması gerekir. Meşrû müdafaa durumunda olunması için hakkın ihlâl edilmesi lâzımdır. Müdafaa zorunlu olması gerekir. Müdafaa zorunluluğundan kastedilen şudur: Ani, ezici, alınacak tedbirlerde bir seçim olanağı ve bir düşünme zamanı bırakmayan, kendini müdafaa zorunluluğunun bulunması gerektir. Ani olması demek, misilleme yapılamayacak ve gelecekte vuku-u muhtemel ihlâllere karşı da önleyici bir tedbir olarak meşrû müdafaa esasına dayanılarak harekete geçilemeyecek olması demektir. Ama Caroline Olayı'nda olduğu gibi ihlâl edileceği muhakkak ise, bu takdirde klâsik uluslararası hukukta meşrû müdafaa durumunda bulunulduğunun gerçekleştiği kabul edilmektedir. Buna duruma, **önleyici meşrû müdafaa** denmektedir. Örneğin bir silâhın sadece satın alınıp bulundurulması dışında ülkeye konuşlandırılmış, ateş etmeye hazır durumda bulundurulması durumunda zarar görecektir devletin durumu önleyici meşrû müdafaa nedeni olarak ileri sürülmesi mümkündür. Bugün de bunu ileri süren devletler vardır. Müdafaa zorunluluğunun ezici olması lâzımdır, yani, normal uluslararası hukukta geçerli mekanizmalara başvurarak hakkınızı elde etme olanağı mümkün olmayacaktır. Bu şarta dayanarak doktrinde bazı görüşler diyor ki, bütün haklar değil, bazı hayati önem taşıyan nitelikteki haklar meşrû müdafaa esasına dayanılarak korunabilir. Bir de meşrû müdafaa'nın ihlâlinin durdurulması ve önlenmesi maksadıyla sınırlı olarak yapılması icap eder. Yani orantılı olması veya makul olması şeklinde ifade edilir. Klasik uluslararası hukuk bu şartları öngörmektedir. Günümüzde de bu geçerlidir.

Bu şartların oluşturduğu süre savaş yapma hakkının sınırlandırılmadığı dönem içerisinde, dolayısıyla bu konuda değerlendirme yapılırken bunun üzerinde durmak icap eder. Güvenlik Konseyi'ne zorlayıcı tedbir alma yetkisi uluslararası toplumda bir zabita fonksiyonu uygulaması için verilmiştir. Yoksa barış ve güvenliği ihlâl etmeyen birtakım ihlâller olursa bu durumda Güvenlik Konseyi zor kullanmak zorunda kalmamaktadır. Dolayısıyla devletler bu düzen altında aralarındaki uyumsuzlukları barışçıl yollardan çözümlenmeleri icap eder. Ancak yargı usulleri dışındaki diğer barışçıl yollar bağlayıcı ve zorlayıcı hüküm ifade etmezler. Yargı yoluna gitmek için tarafların rızasının olması gerekir. Dolayısıyla devletlere yasaklanan hukuku uygulama fonksiyonunun tam anlamıyla teşkilat organlarına devredilmiş olması yüzünden, kuvvet kullanma yasağının tek istisnası olan meşrû müdafaa kavramının kapsamı sorunu gündeme gelmiştir.

Meşru müdafaa'yı düzenleyen BM Şartı madde 51 şu şekildedir:

"Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez."

Meşrû müdafaa'nın ne kapsamda uygulanacağı konusunda değişik yorumlar ortaya çıkmıştır. Acaba 51. madde meşrû müdafaa hakkını tanımlayan bir madde midir, yoksa devletlerin esasen haiz oldukları hakkı beyan eden ya da doğal olarak sahip oldukları bu hakkı saklı tutan bir madde midir? Eğer beyan edicidir ya da saklı tuttukları bir maddedir denilirse meşrû müdafaa hakkı kapsamının, yalnız 51. maddeye göre değil, daha önce kazandığı anlama göre bunun değerlendirilmesi-

Henüz hak ihlâl edilmemiş ama gelecekte vukuu bulması ihtimali olan değil muhakkak olan saldırı durumunda önleyici meşru müdafaa kabul edilir.

nin yolu açılr. Bir kısım görüş der ki 51. maddede yer alan bu hüküm, uluslararası hukukta geçerli olan meşrû müdafaaaya ilişkin tek hükümdür. Daha önce mevcut olan ve daha geniş olan meşrû müdafaa hakkı, bugünkü hukuk altında ve bu madde altında, 51. maddedeki hüküm karşısında uygulanması mümkün olan bir durum değildir. 51. maddenin yer almasıyla birlikte, daha önce mevcut durumun uygulanması imkânı kalmamıştır. Bu maddeye göre, meşrû müdafaa hakkının doğması için hedef bir devletin silâhlı saldırıya maruz kalması gerekir. Dolayısıyla, silâhlı saldırı gerçekleşmeden önce meşrû müdafaaaya başvuru yetkisi yoktur.

Meşrû müdafaa hakkının kapsamıyla ilgili üzerinde durulacak diğer bir husus, hangi hak ihlallerinin devleti meşrû müdafaa durumunda bırakacağı meselesidir. Bu konuda herhangi bir hakkın kuvvet kullanarak ihlâli acaba meşrû müdafaa hakkını verir mi? Yoksa bu haklar önemlerine göre ayrılmalı mıdır? Kimisinde meşrû müdafaa anlamında kuvvet kullanmayı kabul edip kimisinde ellemeyeceksiniz. Bu konuda da yine tartışmalı olan görüşler vardır. Meşrû müdafaa kavramının ayrılmaz bir parçası olan zorunluluk ve orantılılık şartının, bazı yazarlara göre, ihlâl edilen hakkın niteliğinin göz önünde tutularak bir ayırım yapılmasını gerekli kıldığını belirtmektedirler. Dolayısıyla ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığın vazgeçilmez bir unsuru olan hak ve değerler açısından doğrulanması icap eder. Meşrû müdafaaanın kullanılabilmesi için önemsiz kalan hak ve değerlerin kuvvet kullanmak yoluyla da iddia edilmesi durumunda, başka tedbirlerle buna karşı korunması icap eder. Ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlık açısından önem taşımak meselesinde, ülke dışında bulunan vatandaşların canına veya malına yönelmiş bir saldırı ile ülkede bulunan kişilerin canına ve malına yönelmiş saldırılarını ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlık açısından taşıdığı değer ve etkisi birbiriyle aynı olmaz. Ancak önemli olan bu hak ve değerlerin bulunduğu yer değil, devletin ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığı ile aralarında mevcut olan ilişkidir.

Meşrû müdafaaanın uygulanması açısından fiziksel konum meselesi, bu ilişki değerlendirilirken yani ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığıyla aralarında mevcut olan ilişki değerlendirilirken göz önünde bulundurulacak faktörlerden bir tanesidir. Bir başka yazara göre meşrû müdafaa hakkı esas itibarıyla devletin ülkesine ve fiziksel varlığına karşı yöneltilmiş olan kuvvet kullanma eylemlerine bir tepki olarak ileri sürülmüş bir haktır. Bu nedenle artık ülke dışında bulunan vatandaşların can ve malını korumak için veya herhangi bir hakkın kuvvet kullanılmak suretiyle ihlâline karşı meşrû müdafaa durumunda bulunulduğu ileri sürülemez. O zaman meşrû müdafaa esasıyla, hakkını kendi kuvvetiyle elde etmek arasındaki fark ortadan kalkar. Bunun Şart'ın mantığına ters düşen bir çözüm olması söz konusudur. Özellikle İngiliz doktrin ve uygulamasında bu noktada meşrû müdafaa hakkının kapsamını genişleten bir yorum ortaya çıkmaktadır. Klasik hukukta devlete, yabancı ülkede bulunan vatandaşlarını koruma hakkı tanınmıştır. Ülke devletinin, bu yükümlülüğü yerine getirmediği durumlarda vatandaşı bulunduğu devletin meşrû müdafaa hakkına dayanarak bunu kullanması mümkün olabilir. Meşrû müdafaaada zorunluluk olması ve orantılılık bunu garanti eder. Vatandaşların değerli malvarlığı hakları olursa ne olacaktır? Bu durumda zararın önlenmesi için müdahalede bulunma hakkı var mıdır? Bu noktada, can korunmasına nazaran daha tereddüt içindedirler. Çünkü birincide insani nedenler de beraberinde geldiği için daha açık olarak davranabilmektedirler. Ama malvarlığı hakları söz konusu olduğunda daha kuşkulu bir tutum sergilenir. İngiliz uygulamasında, 1956'da Mısır üzerine yapılan silahlı müdahalede, İzlanda'yla olan balıkçılık uyuşmazlıklarında bu klâsik hukukta görülen meşrû müdafaa hakkının sınırlanmadığı ve yabancı devlet ülkesinde

can ve malvarlıklarını korumak için harekete geçme hakkını da kapsadığı anlayış geçerli olmuştur.

Önleyici olduğu iddia edilen müdafaanın meşrû müdafaa kavramına girip girmediği veya devleti meşrû müdafaa durumunda bırakıp bırakmadığı klasik hukuk anlamında orantılı ya da makul olma ölçüsü içinde değerlendirilerek çözümlenecek bir husustur. Hukukun sağladığı bu güvenceye rağmen, devletin öldürücü bir saldırının vuku bulmasını beklemek zorunda olduğunu ileri sürmek, saldırının ilk darbeyi vurmasını tanıma şeklinde olacaktır.

Bugünkü hukuk içerisinde düşünüldüğü zaman, önleyici meşrû müdafaayı savunan yazarlar, Divan'ın Korfu Boğazı Davası'na atıfta bulunmaktadır. Bu dava, iki Birleşik Krallık savaş gemisinin Korfu Boğazı'nın Arnavutluk kesiminden geçerken ateş açılması ve yeni döşendiği saptanan mayınlara çarpması sonucunda can ve mal kaybının doğmasıyla Arnavutluk ve Birleşik Krallık arasında çıkan uyuşmazlık üzerine görülen davadır. 1996 tarihli Divan'ın Nükleer Silahların Meşruluğuna Dair **Danışma Görüşü** uyarınca meşrû müdafaa yoluyla kuvvet kullanılması için, müdafaa gerekli, orantılı ve derhal olmalı ve kuvvet kullanan silahlı saldırıya maruz kalmalıdır. Müdafaanın gerekli olması, saldırının durdurulması için kuvvete başvurmadan başka bir yol olmamasıdır. Derhal olması, zaman içinde, saldırı henüz sona ermeden, saldırı sırasında olması demektir. Orantılı olması, saldırının durdurulması ve defedilmesi, eğer önleyici meşrû müdafaanın varlığı kabul ediliyorsa vukuunun önlenmesi amacını gerçekleştirecek ölçüde olması demektir. Meşrû müdafaa hakkının işlevi, hukukî "status quo'yu" korumak, bozulmuşsa iade etmektir. Hukuka aykırılığı cezalandırma ve zararı tamir işlevi yoktur. Şart düzeninde önleyici meşrû müdafaa hakkının olup olmadığı hususunda Divan, Nikaragua Davası'nda, hiçbir görüş ifade etmemiştir.

Bush Doktrini olarak adlandırılan ve 11 Eylül olayı ile başlayan süreç, uluslararası hukukun sınırlarını, önleyici meşrû müdafaa hususunda çok daha fazla genişletmeye teşebbüs ederek klasik anlayıştan farklı olarak muhakkak değil, muhtemel olan saldırılara karşı da harekete geçme, devlet dışındaki aktörlerin gerçekleştirdiği eylemlere ve sadece haklara değil, Amerikan menfaatlerine saldırı olması durumunda da meşrû müdafaa hakkına dayanarak cevap verilmesini kabul etmektedir. Divan, Bush Doktrini uygulaması sonrasında 2005 tarihli Kongo Davası Kararı'nda da bu konuda herhangi bir görüş belirtmemeyi tercih etmiştir.

Bir devlet diğer devlete karşı, silahlı saldırı niteliği taşımayan hukuka aykırı kuvvet kullanma eylemlerini önlemek amacıyla üçüncü bir devletle, ortak meşrû müdafaa esası dışında bir hukukî esasa dayanarak önlem alabilir mi? Divan, 1986 tarihli yargı kararında, bu konuda geçerli ilkeler olarak şunları ifade etmiştir: "*Bir devlet ülkesindeki karşı güçleri desteklemek amacıyla o devletin millî yetkisine giren işlere karışma yasağını öngören bir kural günümüz hukukunda mevcut değildir. Karışma yasağını iblâl eden davranışlar, doğrudan veya dolaylı kuvvet kullanımını içerirse, kuvvet kullanma yasağını iblâl eder.*" Bir komşu devletin hukuka aykırı eylemlerine hedef olan devlet, buna karşı koyabilmek için bir üçüncü devletin silâhlı kuvvetlerini ülkesine çağırabilir. Bu silâhlı kuvvetlerle birlikte kendi ülkesinde kuvvet kullanabilir. Ülke bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı korumak ve bunun için bir başka devletle işbirliği yapmak her devletin meşrû olan doğal bir hakkıdır. Divan'a göre, ortak meşrû müdafaa hakkına dayanarak haklı gösterilmeyecek olan, hedef devlet ülkesi dışında hedef devletin bir başka devletle beraber kuvvet kullanma yoluna gitmesidir.

Danışma görüşü, Divan'ın, BM Şartı gereğince ya da bu Şart hükümlerine uygun olarak görüş istemeye yetkili kılınmış her organ ya da kuruluşun isteği üzerine her türlü hukuksal soruna dair verdiği görüştür.

Divan 1986 tarihli Nikaragua Davası'nda, silâhlı saldırının tanımını, yukarıda zikrettiğimiz "1970 tarihli Bildiri ve 1974 tarihli 3314 (XXIX) sayılı Genel Kurul Kararına Ekli Saldırının Tanımına ilişkin Metne" atıfta bulunarak yorumlamaktadır ve bu noktada bireysel veya ortak meşrû müdafaa arasında herhangi bir fark gözetmemiştir. İlk metinde yani 1970 tarihli Bildiri'de şu eylemler ayrıca sıralanarak yasaklanmıştır:

- Bir başka devletin mevcut uluslararası sınırlarını ihlâl etmek için ya da ülkesel uyumsuzluklarla devletlerin sınırlarına ilişkin sorunlar dâhil, uluslararası uyumsuzlukların çözümü için kuvvet kullanma veya tehdidinde bulunma;
- Kuvvet kullanılmasını gerektiren misillemeler;
- Halkların eşit hakları ve **self-determinasyon** ilkesine, dair hükümlerde açıklandığı biçimde halkların self-determinasyon özgürlük ve bağımsızlık haklarından mahrum edecek herhangi bir zorlayıcı eylem;
- Bir başka devlet ülkesinde iç karışıklık veya terörist eylemleri teşkilatlandırma, kışkırtma, yardım etme veya bunlara katılma veya ülkesinde bu gibi eylemlerin yapılmasına yönelik teşkilâtlanmış faaliyetlere rıza gösterme, eğer bu eylemler kuvvet kullanma veya tehdidinde bulunmayı içeriyorsa;
- Şu eyleme de benzer bir kuralın ifadesi olması nedeniyle ayrıca atıfta bulunulmuştur: Bir başka devletin mevcut rejimini zorla devirmeye yönelik yıkıcı, terörist veya silâhlı eylemleri teşkilatlandırma, yardım etme, kışkırtma, malî destek sağlama, teşvik etme, müsamaha etme veya başka bir devletteki iç karışıklıklara karışma;

Saldırıyı tanımlayan metin ise, saldırı eylemlerini şöyle belirlemiştir:

- Devletin silâhlı kuvvetleriyle bir başka devlet ülkesini istilâ etmesi veya buna saldırması veya geçici nitelikte de olsa bu gibi bir istilâ veya saldırı sonucunda ortaya çıkan herhangi bir askeri işgal veya bir başka devletin ülkesinin veya bir kısmının kuvvet kullanımıyla ilhak edilmesi;
- Devletin silâhlı kuvvetleriyle bir başka devlet ülkesine karşı bombardımana girişmesi veya devletin bir başka devlet ülkesine karşı herhangi bir silah kullanımı;
- Bir devletin liman veya kıyıların bir başka devletin silâhlı kuvvetleriyle ablukası;
- Bir devletin silâhlı kuvvetleriyle bir başka devletin kara, deniz veya hava filolarına saldırması;
- Devletin kabul eden devletle varılan anlaşma uyarınca bir başka devlet ülkesinde bulundurduğu silâhlı kuvvetlerini, andlaşmada öngörülen şartlara aykırı biçimde kullanması veya bu kuvvetlerin o ülkedeki varlığını andlaşmanın sona ermesinden sonra da sürdürmesi;
- Devletin, ülkesini, bir başka devlet tarafından bir üçüncü devlete karşı bir saldırı eyleminin yapılması için kullanılmasına izin vermesi;
- Bir devlet tarafından veya onun adına, bir başka devlete karşı sıralanan saldırı eylemlerinden sayılmasını gerektirecek ağırlıkta silâhlı kuvvet kullanma eylemleri yapan silâhlı kişileri, grupları, gayr-ı muntazam birlikleri veya paralı askerleri gönderme veya bu gibi davranışlara esaslı biçimde karışma.
- Bu eylemler, bir savaş ilânı olmasa da, 3. madde uyarınca saldırı eylemi olarak nitelendirilmiştir.

Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK)'nin beş yıl süren saldırıyı tanımlama çabaları, herhangi bir sonuca ulaşamamıştır. 1991 yılından başlayarak, Komisyon'un hazırladığı taslaklar, yorumu dair 8. madde ve suçtan bireysel sorumluluğa dair yeni dahil edilen hükümler istisna olmak üzere 1974 tarihli metnin aşağı yu-

Self-determinasyon ilkesi kısaca halkın kendi geleceğini kendisinin kararlaştırmasıdır.

Uluslararası Hukuk Komisyonu Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla Genel Kurula yardımcı olarak oluşturulan kodlaştırılacak kuralları belirleyerek metin haline getiren komisyondur

karı tamamını içerir. Bu belgede saldırı eylemi değil, sadece saldırı tehdidi de suçluyu bireysel olarak sorumlu tutabilmek için yeterli sayılmıştır. Cezaî sorumluluğun tanımlanması açısından belirsiz ve doğası gereği siyasî olması eksikliklerine rağmen, 1991 ve 1996 yılları arasında saldırı kavramına en ayrıntılı anlam verilmiştir.

UHK'nun 1996 Raporu'nda, saldırının tanımlanmasının yapıldığı 1991 metni tamamen çıkarılarak, burada suçun unsurları belirtilmeden saldırıdan dolayı bireysel sorumluluk yükleyen m. 16'ya yer verilmiştir. Böylelikle UHK, 1991'de başladığı yere, yani tanımla ilgili sürecin başına dönmüştür. Saldırının Tanımına ilişkin Metin'de (dolaylı kuvvet kullanma eylemi niteliğini taşıyan eylemler, burada sıralanan saldırı eylemlerinden biri sayılmasını gerektirecek ağırlıkta ise ve devlete isnat edilebilecekse devlet tarafından ve onun namına gönderme eylemine esaslı katılma), saldırı olarak değerlendirilebilir. Saldırının tanımı, Bildiri'de tanımlanan dolaylı kuvvet kullanma eylemlerinin tümünü kapsamamaktadır.

Silahlı saldırı niteliğini taşımayan kuvvet kullanma eylemlerini hedef devlet ülkesinde durdurmak mümkün değilse hedef devlet ülkesi dışında kullanabilecek hukuka uygun kuvvet kullanma biçimi, orantılı karşı önlem alma olabilir. Ancak bu karar, başka bazı sorunları beraberinde getirir. Önlemlerin, coğrafi uygulama alanı belirtilmiş değildir. Hedef devlet, bu önlemleri tek başına ülkesi dışında kullanabilir mi? Bu önlemler ülke dışında silahlı kuvvetleri tarafından girilen eylemleri kapsar mı? Cevap olumlu ise, bunu hangi hukukî esas altında haklı gösterebilecektir? Ancak, Divan bu konuda kargaşa yaratan bir yargı kararı vermiştir. Saldırısı kavramı, bu eylemlerle sınırlı değildir ve Güvenlik Konseyi, BM Şartı uyarınca başka eylemleri de saldırı olarak nitelendirebilir. Ancak, devletleri kuvvet kullanımına başvurmaktan yoksun bırakmayan meşrû müdafaa istisnaî durumunda bile, kuvvet kullanılması BM'in ve nadiren de bölgesel teşkillerin kontrolüne tâbi kalmaktadır. Yani, devletler meşrû müdafaa hakkını, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin muhafazası için gerekli tedbirleri alınca kadar kullanabilirler. Bu hak uyarınca alınacak önlemler, hemen Güvenlik Konseyi'nin bilgisine sunulmalıdır.

Güvenlik Konseyi'nin her an soruna el koyma yetkisi saklı tutulmuştur. Güvenlik Konseyi, meşrû müdafaa hakkına dayanılarak yapılan eylemleri değerlendirmek ve gerekli tedbirleri almak konusunda karar vermelidir. Oysa çoğu kez soğuk savaşın bir aracı olarak kullanılan veto yetkisi dolayısıyla bu tür bir karar alamaz hale gelmiştir. Ortak güvenlik sistemi bu yüzden etkin olamamış ve meşrû müdafaa hakkı istisnaî ve geçici olmaktan çıkmıştır. Güvenlik Konseyi'nin karar alma yetkisi, barış ve güvenliğin korunması veya iadesi amacıyla sınırlıdır (m. 39). Üye devletler, bu tedbirlerin yeterliliğini tartışma yetkisini haiz olmayıp Şart'ın 24 ve 25. maddeleri uyarınca bunlara uymak durumundadır. Zorlayıcı tedbirler almak yetkisi -ki bunlar silahlı kuvvet kullanılmasını gerektiren ve gerektirmeyen tedbirler olabilir-, uluslararası bir zabita fonksiyonu olarak Güvenlik Konseyi'ne verilmiştir. Uluslararası barış ve güvenliği etkilemeyen ihlaller karşısında zor kullanarak hukuku uygulamak yetkisi yoktur. Hukukun uygulanması, Şart düzeninde büyük ölçüde devletlerin iyi niyetine bırakılmıştır. Ama hukukun uygulanmasını sağlamak için kuvvet kullanmak hakkı devletlerin elinden alınmış, Teşkilât organlarına ise, tam anlamıyla devredilememiş olduğu için meşrû müdafaa hakkı saklı tutulmuştur.

Mart 2010'da bir Güney Kore savaş gemisinin batmasıyla ortaya çıkan Kuzey ve Güney Kore arasındaki gerginliği kuvvet kullanma ve meşru müdafaa bilgileriniz ışığında tartışınız.

SIRA SİZDE

2

Özet

Savaşı ortadan kaldırma girişimlerini özetlemek. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yapılan Versay Barış Andlaşması'na kadar savaş, devletler için bir haktır ve bunu yasaklayan bir uluslararası hukuk kuralı yoktur. Uluslararası hukukta 1919 sonrasındaki değişim, savaşın ve diğer kuvvet kullanılması yollarının kaldırılması amacını taşımaktadır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile de kuvvet kullanılması yasaklanmamış ancak geciktirilmiştir. 1928 tarihli Briand-Kellog Paketi genel olarak Milletler Cemiyeti Misakı'ndan bir adım daha ileri bir düzenleme olmakla beraber, kuvvet kullanılmasına tam bir yasak getirmemiştir. Paktın uygulanmasına dair hiçbir mekanizma oluşturulmuş değildir.

BM Şartı uyarınca kuvvet kullanma yasağını ve meşru müdafaa hakkını açıklamak.

BM Şartı'nın 2. maddesinin 4. fıkrası, her türlü kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı yasaklar. M. 2/4'te yasak olan sadece ülke bütünlüğü ve siyasî bağımsızlığa karşı değil, aynı zamanda teşkilât amaçlarıyla bağdaşmayan herhangi bir surette kuvvet kullanılmasıdır. Şart'ta kuvvet kullanma yasağına açıkça öngörülen tek istisna, meşrû müdafaa hakkıdır. Meşrû müdafaa yoluyla kuvvet kullanılması için, müdafaa gerekli, orantılı ve derhal olmalı ve kuvvet kullanan silâhlı saldırıya maruz kalmalıdır.

Kendimizi Sıyalım

1. Aşağıdaki uluslararası belgelerden hangisinde kuvvet kullanma tamamen yasaklanmıştır?
 - a. Milletler Cemiyeti Misakı
 - b. Briand-Kellog Paktı
 - c. Versay Barış Andlaşması
 - d. Birleşmiş Milletler Şartı
 - e. Lokarno Andlaşması
2. Aşağıdakilerden hangisi kuvvet kullanma yasağı kapsamındaki kuvvet çerçevesinde **değerlendirilmez**?
 - a. Silahlı kuvvet kullanma
 - b. Dolaylı kuvvet kullanma
 - c. Ülke bütünlüğüne karşı kuvvet kullanma
 - d. Siyasi bağımsızlığa karşı kuvvet kullanma
 - e. Bir hakkın elde edilmesine yönelik kuvvet kullanma
3. Meşru müdafaa ile ilgili aşağıdaki ifadelerden hangisi **yanlıştır**?
 - a. Geçici ve istisnai bir haktır.
 - b. Silahlı saldırıya karşılık yapılıdır.
 - c. Derhal olmalıdır.
 - d. Hukuka aykırılığı cezalandırılmalıdır.
 - e. Gerekli olmalıdır.
4. Aşağıdakilerden hangisi Birleşmiş Milletler Şartı çerçevesinde silahlı saldırı oluşturan bir eylem **değildir**?
 - a. Kuvvet kullanma gerektiren misilleme
 - b. Bir andlaşma uyarınca başka bir ülkede silahlı kuvvet bulundurma
 - c. Bir devlet ülkesinin bombalanması
 - d. İstila veya saldırı sonucunda ortaya çıkan herhangi bir askeri işgal
 - e. Liman ve kıyıların ablukası
5. Bush Doktrini, klasik önleyici meşru müdafaa konusundaki uluslararası hukuk sınırlarını aşağıdakilerden hangisi açısından **genişletmemiştir**?
 - a. Yabancı ülkedeki malvarlığına silahlı saldırıya karşı harekete geçme
 - b. Gerçekleşmesi muhtemel olan silahlı saldırıya karşı harekete geçme
 - c. Devlete silahlı saldırıya karşı harekete geçme
 - d. Haklara silahlı saldırıya karşı harekete geçme
 - e. Muhakkak silahlı saldırıya karşı harekete geçme
6. Aşağıdaki durumlardan hangisinde orantılı karşı önlem alma yoluna başvurulabilir?
 - a. Silahlı saldırı niteliği taşıyan kuvvet kullanma
 - b. Zararı tamir amaçlı kuvvet kullanma
 - c. Devlet adına silahlı saldırı eylemi yapan paralı asker gönderme
 - d. Hedef devlet ülkesinde kuvvet kullanma
 - e. Silahlı saldırı niteliği taşımayan kuvvet kullanma
7. Milletler Cemiyeti Misakı uyarınca savaş yetkisi aşağıdaki yollardan hangisine başvurduktan sonra kullanılabilir?
 - a. Hakeme başvuru
 - b. Askeri tedbirlere başvuru
 - c. Veto yetkisine başvuru
 - d. Komisyona başvuru
 - e. Meşru müdafaa başvuru
8. Aşağıdaki uluslararası belgelerden hangisi silahlı saldırının tanımında dikkate alınmalıdır?
 - a. Cenevre Protokolü
 - b. Paris Paktı
 - c. 1970 tarihli bildiri
 - d. Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü
 - e. Birleşmiş Milletler Şartı
9. Aşağıdakilerden hangisi meşru müdafaa ve kuvvet kullanmayla ilgili **değildir**?
 - a. Korfu Boğazı Davası
 - b. Kuzey Denizi Kıta Sahaneliği Davası
 - c. Kongo Davası
 - d. Caroline Olayı
 - e. Nikaragua Davası
10. Güvenlik Konseyi aşağıdakilerden hangisi sebebiyle ortak güvenlik sistemini etkili olarak **işletmemiştir**?
 - a. Maddi sıkıntı
 - b. Askeri yetersizlik
 - c. Veto yetkisi
 - d. Üye devletlerin isteksizliği
 - e. Düzenleme yetersizliği

Yaşamın İçinden

“

Gürcistan Rusya'ya savaş ilan etti.

Gürcistan ve Rusya arasında savaş çıktı. ABD, Rusya'dan saldırıyı durdurmasını istedi. Rusya NATO ülkelerini suçladı. MOSKOVA/TİFLİS - Gürcü birliklerinin, tek yanlı bağımsızlık ilan eden Güney Osetya bölgesinde başladığı kapsamlı askeri hareket devam ediyor. Gürcistan parlamentosu “savaş hali” ilan ederken, ABD başta olmak üzere birçok ülkeden “ateşkes ilan edilmesi” yönünde çağrılar gelmeye devam ediyor. Rusya Devlet Başkanı Dimitriy Medvedev, Güney Osetya'daki Rus vatandaşlarının ölümünden sorumlu tutulacakların cezalandırılacağı yönünde açıklamada bulunurken, Avrupa Konseyi ve AB dönem başkanı Fransa “hemen ve koşulsuz” ateşkes ilan edilmesi çağrısında bulundu ve krizin çözümlenebilmesi amacıyla temasların artırılacağını bildirdi. Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgesi Güney Osetya'daki Rus barış gücü askerlerinin Komutanı Murad Kulahmedov, başkent Tshinvali'nin “yerle bir edildiğini” açıklarken, Gürcistan Cumhurbaşkanı Mihail Saakaşvili, ülkesinin hava sahasına giren 2 Rus savaş uçağının düşürüldüğünü, Güney Osetya'ya 150 Rus tankının girdiğini kaydetti.

Kaynak: Radikal, 09 Ağustos 2008

<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV38ArticleID=8926948CategoryID=81>

Okuma Parçası

“... Kıbrıs olayı Güvenlik Konseyi'nde Rum yanlısı çevrelerde hep 1974'den sonra başlatıldığı için ve Türk Askeri Harekatı da Şart'a aykırı olarak değerlendirildiği için, Kıbrıs da gerçekleştirilen fiili durumun kuvvet kullanılarak gerçekleştirilen bir fiili durum olduğunu ve dolayısıyla bunun tanınmaması gerektiği diğer toplum üyelerinin bunu tanımama yükümü altında olduğu tezi işleniyor ve bu revaçta maalesef.

Bizim görüşümüze göre 1974 Harekatı hukuka aykırı değildir; oluşturduğum teze göre bu bir meşru müdafadır. Nasıl meşru müdafadır? Türkiye açısından meşru müdafadır, Kıbrıs'ta belirli bir statüdeki devletin varlığını sürdürmesi hakkının korunması için yapılan bir harekattır.... O statünün varlığını sürdürmesini istemek demek ki bizim hakkımız; ayrıca garanti ettiğimiz bir husustur. O statünün temelinde ise iki toplumun eşitliği gibi Kıbrıs Adası coğrafyasında, Türk-Yunan dengesinin korunması gereği yatar. Varlık nedeni budur; devletin varlık nedeni budur. Şimdi iki toplumun eşitliği bir kenara atılıyor, Türkiye'ye dışarıya çık deniliyor..... Annan Belgesi garantiyi içeriğinden soyuyor ve yalnız kendimize karşı işleyecek bir garanti haline getiriyor. Güvenlik Konseyi'ni getiriyor içeriye sokuyor. Barış gücünü içeriye sokuyor; yani büyük devletleri ve Avrupa Birliği'ni içeriye sokuyor.”

Kaynak: Toluner 2004, s. 254-255.

”

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise “Savaşı Ortadan Kaldırma Girişimleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. e Yanıtınız yanlış ise “Kuvvet Kullanma Yasağının Kapsamı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise “Meşrû Müdafaa Hakkının Kapsamı ve Şartları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b Yanıtınız yanlış ise “Meşrû Müdafaa Hakkının Kapsamı ve Şartları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “Meşrû Müdafaa Hakkının Kapsamı ve Şartları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlış ise “Meşrû Müdafaa Hakkının Kapsamı ve Şartları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. a Yanıtınız yanlış ise “Savaşı Ortadan Kaldırma Girişimleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlış ise “Meşrû Müdafaa Hakkının Kapsamı ve Şartları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise “Meşrû Müdafaa Hakkının Kapsamı ve Şartları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. c Yanıtınız yanlış ise “Meşrû Müdafaa Hakkının Kapsamı ve Şartları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Birinci Dünya Savaşı sonrasına kadar savaş devletler için bir haktır; dolayısıyla kuvvet kullanmak yasaklanmamıştır. Birinci Dünya Savaşından sonra Milletler Cemiyeti Misakı, Briand-Kellog Paketi savaşın ortadan kaldırılması girişimlerinde önemli yeri olan uluslararası belgelerdir. Bu belgelerle savaş tam olarak yasaklanmakla birlikte sınırlandırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Birleşmiş Milletler savaşı tam anlamıyla yasaklayan bir düzen oluşturmuştur.

Sıra Sizde 2

Olayda savaş gemisinin batmasına neden olan torpidonun Kuzey Kore silah envanterinde kayıtlı silahlarla örtüştüğü belirlenmiştir. Bu çerçevede, Güney Kore'nin elindeki verileri BM Güvenlik Konseyi'ne götürerek, Kuzey Kore'ye karşı çok daha sert tedbirler uygulanması için baskı yapacağı beklentisi üzerine Kuzey Kore'

nin ‘Yaptırma gidilirse savaş dabil her türlü yanıt verilir’ tehdidiyle karşılık vermesi günümüz uluslararası hukukun kurallarıyla bağdaşmaz. Çünkü devletler aralarındaki uyuşmazlığı kuvvet kullanma ile değil barışçıl yollarla çözmelidir. Kuvvet kullanmak ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmak yasaklanmıştır. Tek izin verilen güç kullanma meşru müdafaa olabilir. Olayda meşru müdafaa şartlarının uygun olması koşuluyla bu hakka başvurabilecek olan Güney Kore'dir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Acer, Yücel ve Kaya, İbrahim (2010). **Uluslararası Hukuk, Temel Ders Kitabı**, Ankara: Usak Yayınları.
- Buergenthal, T., Murphy S.D. (2007). **Public International Law**, West Publishing Co., Forth Edition.
- Gündüz, Aslan (1998). **Uluslararası Hukuk, Temel Belgeler, Örnek Kararlar**, Geliştirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Beta.
- Evans M.D. (2010). **International Law, Third Edition**, Oxford University Press.
- Pazarcı, Hüseyin (2011). **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turan Kitabevi.
- Toluner, S. (2004). **Uluslararası Hukuk Açısından Türkiye'nin Bazı Dış Politika Sorunları Genişletilmiş 2. Baskı**, İstanbul: Beta.
- Tütüncü, Ayşe Nur (2012). **İnsancıl Hukuka Giriş**, İstanbul: Beta.
- Yılmaz, Ejder (1992). **Hukuk Sözlüğü**, Ankara: Yetkin.
- Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua Judgement**, I.C.J. Reports 1986., p. 392. (Nikaragua Davası).
- 1996 Advisory Opinion on the Legality of Use of Nuclear Weapons under International Law, Advisory Opinion**, 35 ILM 809, 827 (1996) (Nükleer Silahların Meşruluğu Danışma Görüşü).
- Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo**, I.C.J., Judgement of 19 December 2005, Judgment, I.C.J. Reports 2005, p. 168. (Kongo Davası)
- The Corfu Channel Case (1949)**, I.C.J. Reports, p.4. (Korfu Boğazı Davası)

Başvurulabilecek Kaynaklar

- Bozkurt, Enver (2007). **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanımı**, Ankara: Asil.
- Doğan, İlyas (2008). **Devletler Hukuku**, Ankara: Seçkin.
- Ünal, Şeref (2005). **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Yetkin.

8

Amaçlarımız

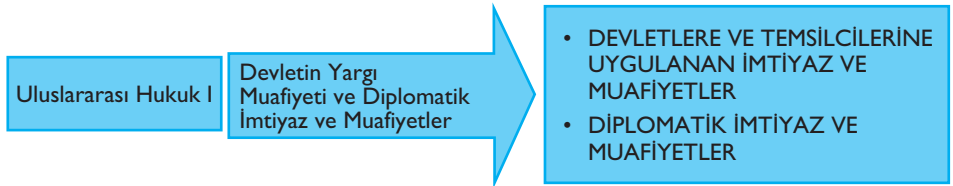
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Bir devlete diğer devlet ülkesinde sağlanan muafiyetleri listeleyebilecek,
- Bir devletin devlet ve hükümet başkanına veya askerlerine ve savaş gemilerine yurt dışında tanınan statüyü açıklayabilecek,
- Bir devletin diplomatik temsilcilerine başka ülkelerde tanınan imtiyaz ve muafiyetlerin içeriğini ve sınırlarını sınıflandırabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Devletin yargı muafiyeti ilkesi
- Egemenlik işlemi
- Devlet başkanının muafiyetleri
- Savaş gemisi
- Yabancı askerler
- NATO
- Diplomatik personel
- Diplomatik imtiyaz ve muafiyetler

İçindekiler

Devletin Yargı Muafiyeti ve Diplomatik İmtiyaz ve Muafiyetler

DEVLETLERE VE TEMSİLCİLERİNE UYGULANAN İMTİYAZ VE MUAFİYETLER

Devletin Yargı Muafiyeti İlkesi

Devletlerin egemen eşitliği prensibi çerçevesinde bir devlete başka bir devlet ülkesinde tanınan hakların başında devletin yargı muafiyeti ilkesi gelir. Artık bir örf ve adet kuralı olarak kabul edilen bu ilke tarihsel olarak “par in parem non habet imperium” yani eşitin eşit üzerinde egemenliği olmaz anlayışına dayanmaktadır. Bu ilkeye göre bir yabancı devlet rızası olmadıkça başka bir devletin yargı organınca yargılanamaz ve cebri icraya tabi tutulamaz. Bu muafiyetten yararlanacak olanlar devletin kendisi, eylem ve işlemleri (kanunları, idare ve yargı kararları vb.), egemenlik yetkisini kullanan organları, resmi görevlileri, temsilcileri (diplomatik temsilciler için özel kurallar vardır), kamu yararına kurulmuş kurumları ve mallarıdır. Bu konuları ele alan 1972 tarihli Devletin Muafiyetine dair Avrupa Konvansiyonu ve 2004 tarihli BM Devletlerin ve Bunların Malvarlığının Yargısal Muafiyeti Konvansiyonu bulunmaktadır. Uluslararası hukukta ve uygulamada muafiyet konusunda mutlak muafiyet ve sınırlı muafiyet şeklinde iki anlayış mevcuttur. Günümüzde artık sınırlı muafiyet anlayışı doğrultusunda devletlerin eylem ve işlemleri “**egemenlik işlemi**” ve “**özel hukuk işlemi**” şeklinde ikiye ayrılmakta ve devlete özel kişilerin yaptığı türden işlem ve eylemlerinden doğan yükümlerine ilişkin davalarında muafiyet tanınmayıp sadece devletlerin yapabileceği ve kamu otoritesinin kullanıldığı işlemlere muafiyet tanıma yoluna gidilmektedir. Bu iki tür işlem arasındaki ayrımı yapmak her zaman kolay olmamakta bu konu kimi zaman yasalarda kimi zaman da yargı mercii önünde çözümlenmekte ve genellikle işlemin önce doğasına bu yeterli olmuyorsa amacına bakılarak karara varılmaktadır.

Bu konuda uluslararası örf ve adet hukukuna göre bir devletin yabancı bir devlet mahkemesi önünde yargılanamayacağı ilkesinin iki temel istisnası vardır: Taşınmazlara ilişkin aynı hak iddiaları ve muafiyetten vazgeçilmesi durumu. Yabancı bir devlet ülkesinde bulunan devlet gayrimenkullerine ilişkin aynı hak davaları bunlar diplomatik temsilcilik olarak kullanılmadıkça taşınmazın bulunduğu devletin hukukuna ve mahkemelerinin yetkisine tabidir. Yine devletlerin aralarında yaptıkları anlaşmalarla veya bir özel kişi ile yapılan ticari akitte yer alan bir şartla özel hukuka ilişkin birtakım uyuşmazlıkların bir milli mahkeme önüne veya uluslararası tahkime götürülmesini önceden kabul etmeleri durumunda bu yargı muafiyetin-

Kamu sağlığı nedeniyle alınan kararlar eğreti işlemine örnektir. Diğer taraftan terörizmin finansmanı ve işkence suçu kabul edilmemektedir.

Konvansiyon'un bazı hükümleri uluslararası örf ve âdeti yansıtmaktadır.

den vazgeçme olarak değerlendirilir. Ancak yargı muafiyetinden vazgeçme cebri icra muafiyetinden de vazgeçme anlamına gelmemekte ve devlet aleyhine verilmiş bir mahkeme kararının söz konusu devlete ait mallar üzerinde icrası için ayrıca bir izin alınması gerekli görülmektedir. Devlet mallarına karşı cebri icra yapılabilmesi için bunların şu sıralanan kamusal işlerde kullanılmıyor olması gerekir: diplomatik misyon malları, askeri mallar, merkez bankası hesapları, devlete ait kültürel, tarihi ve bilimsel eserler, devlet arşivleri.

2004 tarihli **BM Konvansiyonu'nda** şunlar devletler tarafından yapılan özel hukuk işlemi olarak sayılmıştır: mal veya hizmet satımına veya sınaî veya mesleki nitelikteki ticari akit ve işlemler, borçlanma akitleri veya benzeri finansal nitelikte işlemler. Devlete ait gemiler (uçak ve uzay gemileri dâhil) bakımından bunlar hakkında yabancı ülke mahkemelerinde açılan davalarda muafiyete haiz oldukları kabul edilse de 1926 tarihli Kamuya Ait Gemilerin Muafiyetine ilişkin Brüksel Andlaşması ve buna ek 1934 Protokolü ticari amaçla kullanılan devlet gemilerinin ticaret gemisi gibi muamele göreceği kuralını getirmiştir.

1972 tarihli Devletin Muafiyetine Dair Avrupa Konvansiyonu ve buna ek Protokol'de de şu konularda devletin yargı muafiyeti konusunda istisnalar kabul edilmiştir: taşınmaz mallara ilişkin davalar, mallara ilişkin miras, iflas ve fikri haklar davaları, kişi veya mallara karşı haksız fiillere ilişkin tazminat davaları (bunun için haksız fiilin ve failin dava açılan ülkede olması gerekir), iş görme akdine ilişkin davalar (iş görenin çalıştıran ülke vatandaşı olduğu durumlar ile görülen işin egemenlik yetkisinin kullanılması ile ilgili olduğu durumlar hariç), akitten doğan borç davaları, şirket ortaklığı davaları, fikri mülkiyet davaları ve ticari faaliyetlere ilişkin davalar. Keza Konvansiyon akit taraf mahkemesinde dava açma veya açılmış bir davaya müdahil olmanın da muafiyetten vazgeçme sayılacağı kuralını benimsemiştir. Bu konularda Türk Milletlerarası Özel Hukuk ve Usul Hukuku Kanunu'nun 33. Maddesi uyarınca "yabancı devlete, özel hukuk ilişkilerinden doğan hukuki uyumsuzluklarda yargı muafiyeti tanınmaz" kuralı getirilmiştir. Bir devlete karşı açılan davanın ilmühaberini mahkeme tarafından ilgili devletin dışişleri bakanlığına (elçiliğine değil) mahkemenin bulunduğu devletin diplomatik kanalları tarafından bildirilmelidir.

Devlet Başkanı ile Hükümet Başkanı ve Dış İşleri Bakanının Yargı Muafiyeti

Yabancı devlet başkanı ile hükümet başkanı ve dış işleri bakanının yargı muafiyeti de günümüzde artık bir örf ve adet kuralı hâline gelmiş olup hukuk davaları bakımından sadece resmi işlemleri (Bunların resmi olmayan eylem ve işlemlerine ilişkin davalar ancak görevlerinin sona ermesinden sonra açılabilir), ceza davalarında ise her bakımdan muafiyetten yararlanırlar. Bununla beraber bunların resmi görevi sona erdikten sonra resmi görevi sırasında işlediği suçlar bakımından muafiyeti devam etse de şayet bu suçlar savaş suçu, insanlığa karşı suç, soykırım suçu veya işkence suçu oluşturuyorsa bu suçlar bakımından milli mahkemeler önünde yargılama yapılabileceği yönünde işaretler vardır (BM Adalet Divanı'nın 2002 tarihli Tutuklama Müzekkeresi kararı, İngiliz Yüksek Mahkemesinin 2000 tarihli Pinochet kararı, İngiliz mahkemesinin eski İsrail dışişleri bakanı hakkındaki 2009 tarihli yakalama kararı). Bu muafiyetlerin yanında her devletin ülkesinde bulunan yabancı devlet başkanı, hükümet başkanı ve dış işleri bakanını ve bunlarla beraber seyahat eden aile üyelerini her çeşit saldırıya (maddi ve manevi) karşı koruma ve bu ko-

nuda gereken önlemleri alma yükümü vardır (1973 tarihli Diploması Ajanları dâhil Uluslararası Alanda Korunan Kişilere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi). Bu konuda Türk Ceza Kanunu 340-43. maddeler yabancı devlet başkanı, temsilcileri ve bayrağına karşı suçları karşılıklılık şartı ile özel olarak cezalandırma yoluna gitmiştir.

Devletin Askeri Kuvvetlerinin ve Savaş Gemilerinin Statüsü

Devletin kamu otoritesini kullandığının kabul edildiği ve bu çerçevede bazı muafiyetlere haiz olduğu konulardan bir diğeri de devletin askeri kuvvetlerinin ve savaş gemilerinin statüsüdür. Bir devletin savaş gemisi o devletin egemenliğini temsil eder. Bu nedenle bir savaş gemisinin başka bir devletin deniz ülkesinde neden olduğu zarardan bayrak devletinin sorumlu olduğu ve tazminata ilişkin talebin diplomatik yoldan yapılması gerektiği kabul edilir. Uygulamada da zarara uğrayan devlet mahkemelerinin hiçbir surette olaya müdahil olmadıkları görülmektedir. Bununla beraber bir devlete mensup askeri kuvvetlerin resmi bir görevle ve yabancı devletin rızası ile başka bir devletin kara ülkesinde uzun süre bulunmaları meselesi uluslararası hukuk tarafından ele alınmış ancak yeknesak bir düzen oluşturulamamıştır. Ancak belli bir sorunla ilgilenmek veya belli bir görevi ifa etmek üzere yurt dışına ilgili ülkenin rızasını aldıktan sonra gönderilen **sivil özel misyon** görevlileri için 1969 tarihli Özel Misyonlar Konvansiyonu yapılmıştır. Bununla beraber yabancı asker veya resmi görevlilerin casusluk veya örtülü operasyonlar gibi faaliyetlerde bulunmaları halinde ülke devletinin rızasının ortadan kalkacağı ve bu faaliyetlerin iç işlerine karışma ve hatta kuvvet kullanma yasağını ihlal etmesi halinde ilgili devlete müdahale hakkı vereceği kabul edilmektedir. Uluslararası hukukta örtülü operasyonlar ülke dışındaki politik, ekonomik ve askeri şartları etkileme amacıyla yapılan ve bunları yapan ülkenin açıkça belli edilmediği eylemlere denilmektedir. Bunların arasında politik partilere parasal ve benzeri destek verme, propaganda yapma, siyasi suikastlar düzenleme, isyancılara silah ve lojistik destek verme gibi faaliyetler yer almaktadır. Bunların yanında askeri, politik veya ticari nitelikte gizli bilgi toplama veya bu tür bilgilerin istenmeyen kişilerce öğrenilmesini engelleme gibi amaçlarla yapılan casusluk faaliyetlerinin uluslararası hukuka aykırı olup olmadığı tartışılmakta ve kimi hukukçular bu tür faaliyetleri önleyici meşru müdafaa hakkına dayandırmaktadır.

Uluslararası hukukta ülke devletinin rızası ile o ülkede bulunan yabancı asker kişilerin görevlerini ifaları sırasında işledikleri suçlar bakımından muafiyete haiz oldukları ve bu açıdan ülke devletinin askeri birliğin disiplinine ve iç idaresine karışamayacağı görüşü kabul görmektedir. Bu meseleye özel bir düzen getiren andlaşma Türkiye'nin de taraf olduğu 1951 tarihli Kuzey Atlantik Andlaşması (NATO) ve bununla bağlantılı 1954 tarihli Türkiye ile ABD Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşmenin (SOFA) Tatbikatına Dair Andlaşma'dır.

Bu Andlaşma'ya göre vatana ihanet ve casusluk suçlarında gönderen devletin münhasıran yetkili olduğu, ayrıca gönderen devletin malına, güvenliğine ve vatandaşına karşı yine o devletin vatandaşınca işlenen suçlarda veya resmi vazifenin ifası dolayısıyla işlenen suçlarda gönderen devletin yargı yetkisini kullanmasında öncelik hakkı olduğu kabul edilmiştir. Neyin görevin ifası sayılacağı gönderen devletin takdirindedir. Hukuk davaları bakımından ise gönderen devlet askeri mensubunun resmi vazifesini ifası sırasında vuku bulan haksız fiil zararlarına ilişkin davalarda muafiyetin ileri sürülebileceği ve tazminatın gönderen ve ka-

Sivil özel misyon görevlileri andlaşma görüşmeleri yapmak, andlaşmanın uygulanmasını denetlemek gibi görevler ifa eder.

bul eden devletçe beraberce ödeneceği, ancak resmi vazife dışındaki fiil ve ihmallerden ya da hukuki mukavelelerden doğan borçlar bakımından muafiyetin iddiasının ileri sürülemeyeceği ve kabul eden devlet mahkemelerinin yetkili olacağı kabul edilmiştir.

SIRA SİZDE

1

1985 yılında Türk Meltem hücumbotu ile SSCB savaş gemisinin Marmara'da çarpışmasına ilişkin ölen Türk denizcilerin aileleri tarafından açılmış zararın tazmini davasında Yargıtay 1987 tarihli kararında Sovyet devletinin yargı muafiyetine haiz olduğuna karar vermiştir. Sizce Yargıtay'ın kararı yerinde midir?

DİPLOMATİK İMTİYAZ VE MUAFİYETLER

Diplomatik Misyon ve Personel

Yabancı bir devlet ülkesinde gönderen ülkenin kişiliğini temsil eden diplomatik temsilcilerin hukuki statüsü sorunu milletlerarası hukukun en eski konularındandır. Bu konudaki milletlerarası örf ve adet kuralları 1961 tarihinde kabul edilmiş olan Diplomatik İlişkilere dair Viyana Konvansiyonu'nda yazılı hâle getirilmiştir (BMAD'nın 1980 tarihli Tahran'daki Amerikan Diplomatik ve Konsolosluk Personeli kararı). Bir diplomatik misyonda çalışanlar temsil yetkisine haiz misyon şefi, diplomatik personel, idari ve teknik personel ve müstahdemler olmak üzere dört gruba ayrılır. Misyon şefleri de büyükelçiler, orta elçiler ve maslahatgüzarlar olarak üç sınıftan oluşur. Misyon şefinin emri altında diplomat sıfatıyla çalışan müsteşar, başkatip, ikinci katip, üçüncü katip ve ataşeler bulunur (1994 tarih ve 4009 sayılı Dışişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun).

Bir kişinin misyon şefi olarak atanabilmesi için bu kişiye gönderen devlet tarafından atamasının yapıldığını gösteren bir güven mektubunun verilmesi ve kabul eden devletin de buna rıza göstermesi (agrément) gerekir. Göreve başlamış misyon şefi kabul eden devlet tarafından istenmeyen kişi (persona non grata) ilan edilirse gönderen devlet bu kişiyi ya makul bir süre içinde geri çağırarak ya da görevine son vermek zorundadır. İstenmeyen kişi ilan ederken kabul eden devletin herhangi bir sebep göstermesi gerekmemektedir. Ancak uluslararası hukuka göre diplomatik temsilcinin herhangi bir nedenle yerinde bulunmaması veya geri çağırılması kendiliğinden diplomatik ilişkinin bittiği anlamına gelmez.

Viyana Konvansiyonu'na göre diplomatik misyonların işlev ve amaçları; a) gönderen devleti temsil etmek (andlaşma görüşmelerini yürütmek, notaları iletmek vb.), b) gönderen devletin veya vatandaşlarının çıkarlarını korumak, c) kabul eden devletle resmi görüşmeler yapmak, d) hukuka uygun yollarla kabul eden devletle ilgili bilgi toplamak ve rapor vermek, e) gönderen devleti iktisadi, kültürel ve bilimsel olarak tanıtmak. Misyon bu görevleri yerine getirirken kabul eden devletin kanunlarına uymak, iç işlerine karışmamak (gönderen devlet adına yapılan siyasi açıklamalar hariç), misyon binalarını amaç dışı kullanmamak ve ticari faaliyette bulunmamak zorundadır. Diplomatik imtiyaz ve muafiyetleri incelerken bunları devletlere tanınan yargı bağımsızlığından ayırmak gerekir. Bu çerçevede örneğin bir büyükelçinin büyükelçilik binasının restorasyonu için yapmış olduğu bir hizmet sözleşmesi ile ilgili bir hukuki uyuşmazlık çıktığında büyükelçinin görevi gereği yaptığı bu sözleşmenin tarafının gönderen devlet olduğu ve bu konuda kabul eden devlet mahkemelerinde diğer devlet aleyhinde açılacak davanın diplomatik muafiyetlerden ziyade devletlere tanınan yargı bağımsızlığına ilişkin kurallara göre çö-

Diğer diplomatik ajanlar için sadece bir liste verilir.

zümlemesi gerektiği unutulmamalıdır. Bu ve benzeri olaylarda meseleyi ele alırken olayla ilgili diplomatın devleti adına mı şahsı adına mı hareket ettiğinin dikkate alınması gerekecektir.

Diplomatik misyon binası ve burada çalışanlar görevlerini gereği gibi yerine getirmek için birtakım dokunulmazlıklardan yararlanabilirler. Diplomatik ilişkilerin kesilmesi veya savaş durumunda dahi bunlar devam eder. Bu çerçevede misyon binalarına ve araçlarına misyon başkanının izni olmadan girmek, buralarda arama veya cebri icra işlemi yapmak (misyonun banka hesabı dahil), arşiv ve belgelere el koymak yasaklanmış olup kabul eden devlet buralara herhangi bir saldırı yapılmaması ve hasara uğratılmaması için uygun olan bütün önlemleri almak ve misyonun faaliyetlerini sürdürebilmesi için gereken ortamı sağlamak yükümü altındadır. Ancak bu dokunulmazlıklar kötüye kullanılmamalı ve şayet burada bir suç işlenirse veya adi suçlar işleyenler buralara sınırlarsa misyon şefi bunu mahalli makamlara bildirmeli ve gereğini yapmalıdır. Her ne kadar kabul eden devlet suçun işlenmesinin önlenmesi veya cezalandırılması için gereken tedbirleri alabilirse de her halükarda bu amaçla misyon şefinden izin alınmadan misyon binasına zorla girilemez. Siyasal nitelikte suç işleyenlerin misyon binasına sığınma hakkı olup olmadığı tartışmalıdır (BM Adalet Divanı'nın 1950 tarihli Haya de la Torre kararı). Misyon faaliyetleri ile ilgili resmi haberleşmenin, üçüncü taraflara ifşa edilmiş bilgiler hariç, ve diplomatik ajanların kişisel haberleşmesinin dokunulmazlığı vardır. Diplomatik evrak veya resmi araçlarda bulunan diplomatik çanta açılmaz ve alıkonulamaz. Kabul eden devlet misyon üyelerine ülkesinde seyahat etmek, kendi bayrak ve armalarını kullanmalarına izin vermek ve ayrıca kamusal ve askeri yükümlerden muaf tutmakla yükümlüdür. Misyon binaları ve burada kullanılmak üzere ithal edilen eşyalar her türlü vergi, gümrük ve harçtan muaf olup misyon faaliyetleri ile ilgili resmi işlemler de vergilendirilemez.

Türk Ceza Kanunu madde 342 bu duruma ilişkin özel bir düzenleme yapmıştır.

DİKKAT

Diplomatik personel ile bunların aile üyeleri ve yaşadıkları konut ve kullandıkları araçlar diplomatik dokunulmazlık ve muafiyetlerden yararlanır ve kabul eden devlet bunları saldırılara karşı korumakla ve saldırganları cezalandırmakla yükümlüdür. Diplomatik personel bulunduğu ülkede kar amaçlı bir faaliyette bulunamaz. Diplomatlar tutuklanamaz ve zorla aranamaz. İstisnai olarak suçüstü durumlarda kısa süreli gözaltına alınabilir. Bu çerçevede ceza davalarında diplomatik ajan tam bir yargı muafiyetine haizdir. Hukuk ve idari davalarda ise misyon faaliyetinde kullanılan taşınmaz malla ilgili olmayan diğer taşınmazlara ilişkin aynı hak davalarında, ajanın mirasçı olduğu davalarda ve ajanın bir ticari işiyle ilgili davalarda yargı muafiyeti uygulanmaz. Bu konularda açılmış davalarda mahkemelerin kararları ajanın kişi ve konut dokunulmazlığı ihlal edilmedikçe icra edilebilir. Bunların dışındaki konularda da gönderen devlet diplomatik ajanına karşı açılmış bir davada yargı muafiyetinden vazgeçebilir. Diplomatik ajanın yurt dışından getirdiği şahsi bagajı ve kişisel eşyaları gümrükte aranamaz ve bunlardan gümrük vergisi alınmaz. İstisnası ithali kanunen yasak maddelerin varlığına ilişkin ciddi nedenlerin bulunması hâlidir. Bu kişilerin görevleri sırasında seyahat ederken transit geçtikleri ülkeler bunu engellemekle yükümlüdür. Misyonda çalışan idari ve teknik personel ve bunların aile üyeleri ceza davalarında tam bir muafiyete haizken hukuk davalarında sadece görevleri sırasındaki eylem ve işlemler için bu muafiyeti ileri sürebilirler, müstah-

demler ise yalnızca görevleri sırasında yapmış oldukları eylem ve işlemler açısından yargı muafiyetine haizdirler. Misyonda çalışıp kabul eden devletin vatandaşı olanlar sadece görevleri ile ilgili faaliyetler açısından muafiyete haizdirler.

Konsoloslar

Konsoloslar diplomatik ajanlar gibi siyasi temsilci olmayıp yetkileri yer ve konu bakımından sınırlı resmi devlet temsilcileridir. Bu çerçevede konsolosluk ilişkisi resmi diplomatik ilişki kurulmadan da bulunabilir. Bunların hukuki statüleri 1963 tarihli Viyana Konsolosluk İlişkilerine dair Konvansiyon'da düzenlenmiştir. İki tür konsolos vardır: Meslekten yetişme memurlar ve memur olmayan fahri konsoloslar. Bunlar bir atama belgesi ile göreve gider ve gönderilen devletin izni (exequatur) ile işe başlarlar. Her konsolosun kabul eden devlet ülkesinde andlaşma ile saptanmış bir faaliyet bölgesi bulunur. Bir konsolos izin verilirse birden fazla devletin konsolosluk işlevlerini ifa edebilir.

Viyana Konvansiyonu'na göre konsolosun işlevleri şunlardır:

- Gönderen devletin ticari ve iktisadi çıkarlarını korumak ve bunlarla ilgili rapor vermek,
- Gönderen devletin ve bu devlet mensubu özel ve tüzel kişilerin çıkarlarını korumak ve bunlara **kişisel meseleleri** ile ilgili hukuki yardım ve koruma sağlamak,
- Gönderen devlet vatandaşlarına pasaport vermek veya buraya gitmek isteyen yabancılara vize vermek,
- Gönderen devletle ilgili işlerde noterlik yapmak,
- Gönderen devletin tabiiyetinde bulunan gemi ve uçaklarla ilgili işlemler yapmak.

Bu vazifelerini yaparken konsoloslar kabul eden devletin kanunlarına uymak, iç işlerine karışmamak, ticari faaliyette bulunmamak ve konsolosluk binalarını amaç dışı kullanmamakla yükümlüdürler. Mahalli makamlar konsolosların vazifelerinden biri olan tutuklu gönderen devlet vatandaşları ile görüşmelerini ve bu kişiye bir avukat bulmalarını sağlamak için tutuklu kişiyi bu haktan haberdar etmek ve tutukluluk hâlini konsolosa bildirmek zorundadır. Konsolosluk memurları, binaları, arşivleri ve çantalarının dokunulmazlığı vardır (fahri konsoloslar hariç) ve kabul eden devlet bunları korumak için gereken önlemleri almak zorundadır. Konsoloslar ceza davalarında dava görüldüğü sırada tutuklanamazlar. Ancak ağır ceza davalarında mahkeme kararıyla bu mümkündür. Konsolosluk memurları ile idari ve teknik personel cezai, hukuki ve idari davalarda yalnızca konsolosluk işlevlerinin ifası sırasında yapılmış olan eylem ve işlemlerden ötürü (trafik kazaları ve şahsi sözleşmeler hariç) yargı muafiyetine haizdirler. Gönderen devlet bu muafiyetten vazgeçebilir. Konsolosluk binaları ve burada yapılan işlemlerden alınan harçlar vergiden muafıdır. Konsolosluk memurlarının vergi, gümrük ve diğer kamusal yükümlülüklerine (askerlik, çalışma izni, sigorta vb.) ilişkin muafiyetleri diplomatik temsilcilerinki ile aynıdır. Fahri konsolosların ve buldukları binanın herhangi bir muafiyeti yoksa da bunların konsolosluk faaliyetleri ile ilgili eylem ve işlemlerinin cezai, hukuki ve idari konularda yargısal muafiyetleri mevcuttur.

Konsolosların faaliyet bölgesine, konsolosluk havzası denir.

Kişisel meseleler tutuklanma, doğum, nüfus, askerlik, miras, vesayet gibi durumlardır.

SIRA SİZDE

1993 yılında Türkiye'nin Bern Büyükelçiliği önünde PKK sempatanlarının gerçekleştirdiği gösteri sırasında göstericilere büyükelçilik binasından ateş edilmiş ve bunun sonucunda bir gösterici ölmüştür. Türkiye Büyükelçisi ateş edenin kendisi olduğunu söylemiş ve İsviçre hükümeti tarafından "istenmeyen adam" ilan edilmiştir. İsviçre hükümetinin kararı hukuka uygun mudur?

Özet

Bir devlete diğer devlet ülkesinde sağlanan muafiyetleri listeleyebilmek.

Devletlerin yargı muafiyeti ilkesi gereği bir yabancı devlet rızası olmadıkça başka bir devletin yargı organınca yargılanamaz ve cebri icraya tabi tutulamaz. Ancak günümüzde sınırlı muafiyet anlayışı doğrultusunda devletlerin eylem ve işlemleri “egemenlik işlemi” ve “özel hukuk işlemi” şeklinde ikiye ayrılmakta ve devlete özel kişilerin yaptığı türden işlem ve eylemlerinden doğan yükümlerine ilişkin davalarında muafiyet tanınmamaktadır.

Bir devletin devlet ve hükümet başkanına veya askerlerine ve savaş gemilerine yurt dışında tanınan statüyü açıklayabilmek.

Yabancı devlet başkanı ile hükümet başkanı ve dış işleri bakanının yargı muafiyeti de günümüzde artık bir örf ve adet kuralı haline gelmiş olup bu kişiler özellikle resmi işlemleri bakımından mutlak muafiyetten yararlanırlar. Yine bir devlete ait savaş gemilerinin ve yabancı bir ülkede bulunan asker kişilerin görevin ifası sırasında meydana gelen olaylar bakımından muafiyete haiz oldukları kabul edilmektedir.

Bir devletin diplomatik temsilcilerine başka ülkelerde tanınan imtiyaz ve muafiyetlerin içeriğini ve sınırlarını sınıflandırabilmek.

Bir devleti başka bir devlet ülkesinde temsil etmekle görevlendirilmiş diplomat ve konsolosların görevlerini gereğince yerine getirebilmelerini sağlamak üzere kendilerine ve çalıştıkları mekânlara uluslararası anlaşmalarla garanti altına alınmış oldukça geniş imtiyaz ve muafiyetler tanınmaktadır.

Kendimizi Sınavalım

1. 1982 Falkland savaşı sırasında Arjantin uçakları tarafından bombalanan Liberya bandıralı geminin sahibi Arjantin devletine karşı Amerikan mahkemesi önünde tazminat davası açmış fakat ABD mahkemesi davaya bakmaktan kaçınmıştır. Bunun hukuki gerekçesi nedir?

- Devletin yargı muafiyeti ilkesi.
- Savaş gemilerinin yol açtığı zararlardan devletin sorumlu olması kuralı
- Devlet gemilerinin muafiyeti kuralı
- Savaş durumunda meydana gelen yan hasar (collateral damage) ilkesi
- ABD uygulaması

2. Japonya'da meydana gelen nükleer santral patlaması ertesinde Tayland hükümeti bu ülkeden mal ithalini sağlık gerekçesi ile durdurmuştur. Bu durdurma kararı nedeniyle zarara uğrayan Japon şirketi Tayland aleyhine Japonya'da tazminat davası açmış ancak mahkeme davaya devam edilemeyeceğine karar vermiştir. Mahkemenin kararının gerekçesi nedir?

- Meselenin Tayland'ın iç işleri ile alakalı olması
- Japon mallarına uygulanan tedbirin "ihtiyatlılık ilkesine" uygun olması
- Kamu sağlığı nedeniyle alınan kararların egemenlik işlemi olması
- "Kırleten öder" ilkesi
- Devlet gemilerinin muafiyeti kuralı

3. 1995 yılında Gazze'de bomba yüklü bir otobüsü patlatarak bir Amerikalı'nın ölümüne yol açan teröristin İran devleti tarafından finanse edildiği gerekçesi ile Amerika mahkemesinde İran aleyhine tazminat davası açan kurbanın ailesinin talebini mahkeme kabul etmiştir. Bunun hukuki gerekçesi ne olabilir?

- Terörizmin finansmanının bir egemenlik işlemi kabul edilmemesi
- Özel kişilerin mağdur olmuş olması
- Evrensel yargı ilkesi
- İran'ın terörist devlet kabul edilmesi
- ABD ile İsrail arasındaki müttefiklik ilişkisi

4. Suudi Arabistan yetkilileri tarafından Suudi Arabistan'da iken işkenceye uğradıklarını iddia eden kişiler İngiliz mahkemesinde tazminat davası açmış, temyiz mahkemesi kararında söz konusu devletin bu konuda yargı bağısıklığına haiz olamayacağına karar vermiştir. Bunun hukuki gerekçesi nedir?

- Suudi yetkililerin insan haklarını tanımamaları
- Suudi Arabistan'ın bu suçu ülkesinde cezalandırmaması
- Vücut dokunulmazlığı ilkesinin hukuken korunması kuralı
- İşkence suçunun bir egemenlik işlemi sayılmaması
- Evrensel yargı ilkesi

5. İngiltere'de Amerikalı askerlere eğitim hizmeti veren birimin başındaki subay yanında çalışan İngiliz hocaya hakaret etmiş ve bu kişi de subayı İngiliz mahkemesinde dava etmiştir. Mahkeme kararında davaya devam edilemeyeceğine karar vermiştir. Bunun hukuki gerekçesi nedir?

- Yabancı asker kişilerin görevlerini ifaları sırasında işledikleri suçlar bakımından muafiyete haiz olması
- Olayın hakaret suçu olması
- Askerlikte hakaretin olağan sayılması
- İngiltere ile ABD'nin müttefik olması
- Evrensel yargı ilkesi

6. Nijerya savunma bakanlığının İngiltere'de bir şirketle anlaşma yaparak aldığı çimentonun parasını rejim değişikliği sonrası yeni Nijerya hükümeti ödemek istememiş ancak şirket tarafından açılan davada İngiliz mahkemesi Nijerya'nın yargı muafiyeti iddiasını uygun bulmamıştır. Bunun hukuki gerekçesi nedir?

- Nijerya'da rejimin değişmiş olması
- Nijerya savunma bakanlığının muafiyete haiz olmaması
- Çimento alım-satım işleminin bir özel hukuk işlemi sayılması
- Nijerya'daki yeni hükümetin demokratik olması
- Nijerya merkez bankasının İngiliz bankalarında hesabı olması

7. Amerika'nın Avusturya elçiliğinde çalışan Avusturya vatandaşı şahıs tam olarak belirtilmeyen güvenlik gerekçesi ile işten çıkarılmıştır. Buna karşı ilgili şahıs Avusturya mahkemesinde işten çıkarma tazminatı davası açmış ve mahkeme Amerika'nın yargı muafiyeti iddiasını kabul etmemiştir. Bunun hukuki gerekçesi nedir?

- Söz konusu şahsın Avusturya vatandaşı olması
- Davanın iş görme akdine ilişkin bir dava olması
- Güvenlik gerekçesinin nedeninin belirtilmemiş olması
- Olayın elçiliğin işleyişi ile doğrudan alakalı olmaması
- Evrensel yargı ilkesi

8. Büyükelçilik binasının boyanması için elçiliğin bulunduğu ülkedeki bir dekoratör ile anlaşma yapan büyükelçi yapılan işin kalitesini beğenmemiş ve işin bedelini ödememiştir. Dekoratörün açtığı davaya bakan mahkeme davaya devam etmeme kararı almıştır. Bu kararın gerekçesi nedir?

- Büyükelçinin diplomatik muafiyeti
- Binanın korunması ve bakımı için gereken tedbirleri alma kuralı
- İç işlerine karışma yasağı
- Büyükelçilik binasının dokunulmazlığı ilkesi
- Devletin yargı bağımsızlığı ilkesi

9. Karayolunda özel aracı ile hız yaparken durdurulan bir yabancı diplomatın aşırı derecede alkollü olduğu anlaşılmış ve polis tarafından alkolün etkisi geçinceye kadar karakolda alıkonulmuştur. Bu kararın hukuki gerekçesi ne olabilir?

- Diplomatik muafiyetlerin trafikte geçerli olması
- Diplomatların suçüstü durumlarda kısa süreli gözetim altına alınabileceği istisnası
- Trafikte seyreden üçüncü kişileri zarardan koruma yükümü
- Diplomatların buldukları ülkenin yasalarına uyma yükümü
- Evrensel yargı ilkesi

10. Türkiye'nin bir konsolosunca işlendiği ileri sürülen uyuşturucu kaçakçılığı davasına bakan yabancı mahkeme konsolosun tutuklanarak yargılanması kararını vermiştir. Bu kararın hukuki gerekçesi nedir?

- Evrensel yargı ilkesi
- Uyuşturucu kaçakçılığının organize bir suç olması
- Suçun konsolosluk faaliyeti sayılmaması
- Konsolosun kaçma tehlikesinin olması
- Konsolosların muafiyetleri ile ilgili ağır ceza davaları istisnası

Yaşamın İçinden

“Pakistan Cinayetle Suçlanan Amerikalı Görevliyi Yargılayacak.

Pakistan'da bir mahkeme iki kişiyi öldürmekle suçlanan tutuklu Amerikalı konsolosluk görevlisinin yargılacağını açıkladı.

Amerika, İslamabad Büyükelçiliği'nde sözleşmeli olarak çalışan Raymond Davis adlı güvenlik görevlisinin diplomatik dokunulmazlığı olduğunu, dolayısıyla derhal serbest bırakılması gerektiğini savunuyor.

Geçen ay ilk kez mahkemeye çıkarılan Raymond Davis, aynı gerekçeyle imzalaması gereken belgeleri imzalamayı reddetmiş ve Lahor'daki mahkeme duruşmayı 3 Mart tarihine ertelemişti. Duruşma bugün 8 Mart'a ertelendi.

CIA ajanı olduğu söylenen Davis, geçen ay, Lahor'da, iki sivil vurarak öldürmüştü. Davis, saldırıya hedef olduğunu ve kendisini savunmak amacıyla ateş açmak zorunda kaldığını ileri sürüyor. Davis, daha sonra konsolosluktaki güvenlik ekiplerinden yardım istemiş ve olay yerine yetişmeye çalışan konsolosluk aracı yolda bir Pakistanlıya çarparak ölümüne sebep olmuştu.

Kaynak: <http://www.turkishny.com/hot-news/50-hot-news/48855.pakistan-cinayetle-suclanan-amerikaligorevliyi-yargilayacak>

Okuma Parçası

1979 İran Devrimi sırasında ABD'nin Tahran Büyükelçiliği ve bazı konsoloslukları İranlı bazı silahlı sivil gruplarca işgal edilerek bir kısım diplomatik ve konsolosluk personeli uzun süre rehin tutulmuş ve elçilik arşivi yağmalanmıştır. Saldırı sırasında elçilik İran Dış İşleri Bakanlığından yardım çağrısında bulunmuşsa da buna yanıt alınamamış ve işgal başladıktan sonra da İran hükümeti bunu sona erdirmek üzere herhangi bir faaliyette bulunmamıştır. ABD konuyu BM Adalet Divanı'nın önüne taşımıştır. Divan 1980 tarihli Tahran'daki Amerikan Diplomatik ve Konsolosluk Personeli hakkındaki kararında İran devletinin olaydan önce gereken uygun tedbirleri almaması ve olaydan sonra hareketsiz kalmasının uluslararası hukukun devletlere yabancı diplomatların kişisel güvenliğini ve diplomatik misyon binaları ile arşivlerinin dokunulmazlıklarını temin etme yükümü yükleyen kurallarına aykırı olduğuna hükmetmiştir. İran devletinin söz konusu elçilik görevlilerinin casus-

luk faaliyetinde buldukları iddiasına karşı da Divan diplomatik imtiyaz ve muafiyetlere ilişkin kuralların uluslararası topluluğun güven ve refahı için vazgeçilmez nitelikte olduğunu ve bunların hiçbir koşulda ortadan kaldırılamayacağını ifade etmiştir. Divan İran devletinin bu tür faaliyetler karşısında yine uluslararası diplomatik hukuk kuralları içinde yer alan diplomatik ilişkileri kesme ve diplomatları istenmeyen kişi ilan etme gibi yöntemlerle hakkını araması gerektiğine karar vermiştir.

Kaynak: BM Adalet Divanı'nın 1980 tarihli Tahran'daki Amerikan Diplomatik ve Konsolosluk Personeli kararı, (1980) ICJ Reports.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise “Yargı Muafiyeti İlkesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c Yanıtınız yanlış ise “Yargı Muafiyeti İlkesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz..
3. a Yanıtınız yanlış ise “Yargı Muafiyeti İlkesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız yanlış ise “Yargı Muafiyeti İlkesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “Devletin Askeri Kuvvetlerinin ve Savaş Gemilerinin Hukuki Statüsü” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “Yargı Muafiyeti İlkesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise “Yargı Muafiyeti İlkesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. e Yanıtınız yanlış ise “Diplomatik Misyon Ve Personel” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b Yanıtınız yanlış ise “Diplomatik Misyon Ve Personel” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlış ise “Konsoloslar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bir devletin savaş gemisi o devletin egemenliğini temsil ettiğinden ve bir savaş gemisinin başka bir devletin deniz ülkesinde neden olduğu zarar durumunda hiçbir surette zarara uğrayan devlet mahkemelerinin olaya müdahil olmaması kuralı gereği Yargıtay'ın kararı yerindedir.

Sıra Sizde 2

Uluslararası hukuka göre kabul eden devlet diplomatik misyon binalarını içindeki diplomatik personeli meydana gelebilecek her türlü saldırı ve zarara karşı korumak zorundadır. Ancak kabul eden devletin bu konuda gereken tedbirleri alamaması veya almak istememesi durumunda söz konusu şahısların ve gönderen devletin gerekli korumayı sağlamak üzere meşru müdafaa hakkına başvurabileceği kabul edilmektedir. Bununla beraber olayda olduğu gibi İsviçre hükümetinin büyükelçiyi "istenmeyen adam" ilan etmesi uluslararası diplomatik hukuka uygundur.

Yararlanılan Kaynaklar

- Acer, Yücel & Kaya, İbrahim (2010). **Uluslararası Hukuk Temel Ders Kitabı**, Ankara: USAK yayınları
- Aust, Anthony (2010). **Handbook of International Law, 2nd Edit.**, Cambridge University Press
- Brownlie, Ian (1998). **Principles of Public International Law, 5th Edit.**, Clarendon Press
- Foakes, J. & Wimshurst, E., (2005). **State Immunity: the United Nations Convention and its effect**, Chatham House
- Sur, Melda (2006). **Uluslararası Hukukun Esasları**, 2nci Baskı, İstanbul: Beta
- Toluner, Sevin (1989). **Uluslararası Hukuk Dersleri Devletin Yetkisi**, 4ncü Baskı, İstanbul: Beta
- The Foreign Relations Law of the United States**, Volumes 1 and 2, 1990, American Law Institute

Başvurulabilecek Kaynaklar

- Pazarıcı, Hüseyin (2011). **Uluslararası Hukuk**, Ankara: Turan Kitabevi.

Sözlük

A

Abluka: Bir ülkeyi güç durumda bırakmak veya o ülkeye bazı istekleri kabul ettirmek amacıyla o ülkenin özellikle ticari ilişkilerini zor ve güç kullanarak kesmek.

Asgarî uygarlık standardı: Avrupalı devletlerin özellikle 19. yüzyılda diğer devletlerle olan ilişkilerinde vatandaşlarının haklarını korumak veya diğer devletlerin vatandaşlarına hak tanımak durumunda kaldıklarında, üstünlük iddiası da içerir şekilde kendi hukuk ilkelerine yaptıkları gönderme.

Avrupa Kamu Hukuku: Westpahlia Barışının ardından Avrupalı devletler arasındaki uygulamaların gelişmesiyle varlık kazandığı çeşitli devletler ve hukukçularca iddia edilmiş ilkelerin genel ifadesidir.

Ç

Çatışma Normları: Aynı konuyu düzenleyen farklı kuralların aynı anda yürürlükte bulunması durumunda, bunlardan hangisine öncelik verileceğini söyleyen ilkelerdir.

Çekince: Uluslararası bir anlaşmaya taraf olmak isteyen bir devletin, anlaşmanın bazı hükümlerinin kendisi için uygulanmamasını veya farklı uygulamasını istediği tek taraflı irade beyanıdır.

D

Depo Mercii: Çok taraflı uluslararası anlaşmalarda usulü işlemleri yerine getiren merciidir.

Devlet: Devlet belirli bir ülke parçası üzerinde teşkilatlanmış olan bir siyasi otorite altında yaşayan insan topluluğunun oluşturduğu sürekli egemen varlıktır.

Devletin Hukuki Kişiliği: Bir devletin uluslararası hukuk kişiliği ona uluslararası alanda hak sahibi olma ve bu hakkı ileri sürebilme ehliyeti, borçlanma ve eylem ve işlemlerinden sorumlu tutulabilme ehliyeti ve diğer uluslararası hukuk kişileri ile hukuki ilişki kurma ehliyeti verir.

Diplomatik Himaye: Bir devletin kendi uyrukluğunda bulunan bir gerçek veya tüzel kişinin başka devletlerde uğradığı haksızlıklar adına uluslararası alanda hak arama yetkisidir.

H

Halefiyet: Bir devletten kopma, bir devletin parçalanması veya devletlerin birleşmesi sonucu ortaya çıkan yeni devletin eski devletin yapmış olduğu anlaşmaları ve onun hak ve borçlarını ne ölçüde üstleneceğini düzenleyen hukuk kurallarına verilen addır.

Hukuk kaynağı: Hukukun toplumsal düzenleme içinde varlık kazanmak için büründüğü biçim.

İ

İhtiyari: İsteğe bağlı

İşgal: Sahipsiz taşınmaza el konularak sahiplenilme.

J

Jus cogens: Uluslararası hukukun emredici nitelikteki kuralları

K

Katılma: Andlaşmanın görüşmelerine katılmamış ve anlaşmayı imzalamamış bir devletin anlaşmaya sonradan taraf olması usulüdür.

Kendi Kaderini Tayin Hakkı: Bütün halklara siyasi statülerini serbestçe tayin etme ve iktisadi, sosyal ve kültürel gelişmelerini serbestçe gerçekleştirme imkanı veren uluslararası bir haktır.

M

Modern devlet: Avrupa'da 17. yüzyıldan itibaren, Kilise'nin etkisinden kurtulmuş, seküler egemenlik anlayışına dayanan, merkezi iktidarın ülke toprakları üzerinde otorite sahibi olduğu, tek bir hukukun ve merkezi bir ordunun bulunduğu devlettir. Ulus devlet deyimi de eş anlamlı olarak kullanılır.

Moratoryum: Uluslararası, uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümlenmesi için kabul edilen sistem.

Müeyyide: Yaptırım, destek. Hukuk kurallarının uygulanmasını sağlamak ve zorlamak için yasalara konulan hükümler.

Ö

Öğreti: Bilim adamlarının görüşleri.

P

Protesto Kınama: Herhangi bir davranışın haksız görüldüğünün belgelenecek açıklanması.

S

Sanayi Devrimi: 18. yüzyıldan itibaren İngiltere ve diğer Avrupa devletlerinde teknolojik buluşlarla üretimde makinelerin kullanılmaya başlaması ve fabrikaların kurulması.

Sömürgecilik: 15. yüzyıldan itibaren Avrupa devletlerinin Amerika, Afrika, Hindistan, Avustralya ve okyanuslardaki adaları hakimiyetlerine alma sürecidir.

Supranasyonel: Ulus-üstü, milli-üstü anlamındadır.

T

Tahkim: Bir uyuşmazlığın hakemler eliyle çözümlenmesi, uzlaşma

Tanıma: Yeni oluşmuş bir siyasi varlığın bir devlet olduğunun diğer devletlerce tüm hukuki sonuçlarıyla kabul edildiğini bildiren işlemdir.

Teşkilat: Örgüt kuruluş anlamındadır.

U-Ü

Ülus devlet: Bkz. Modern devlet.

Uluslararası hukuk kişiliği: Uluslararası hukukta hak ve yükümlülük sahibi olabilmek, uluslararası hukuk mekanizmalarını harekete geçirebilmek için sahip olunması gereken nitelik.

Uyrukluk (veya tabiiyet): Bireyleri belli bir devlete vatandaşlık bağı ile bağlayan sürekli hukuki ilişki olarak tanımlanmaktadır.

Uyuşmazlık: İhtilaf, çekişme.

Üçüncü Kişi: Hukuki bir işlemin doğrudan tarafı veya konusu olmayan hukuk kişileri.

Ülke: Bir devletin egemenlik yetkilerine sahip olduğu yeryüzü parçasıdır.

V

Vazgeçme: Feragat.

Veto: Geri gönderme, karşı gelirim anlamına gelip siyasal dilde bir yetkilinin önerme ya da yasanın yürürlüğe konulmasını geri çevirme hakkı.